

Heikki Heikkilä

OHUT JA VANKKA JOURNALISMI

Kansalaisuus
suomalaisen uutisjournalismin
käytännöissä 1990-luvulla

[Acta Electronica Universitatis Tampensis 127](#)

Mediatutkimuksia 1

© Heikki Heikkilä

ISBN 951-44-5158-9

Painettu Tampereen Yliopistopaino Oy:ssä
Tampereella 2001

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 127
ISBN 951-44-5173-2
ISSN 1456-954X

Sisältö

1. Johdanto

1.1	Pari tuokiokuvaa kansalaisuudesta	7
1.2	Työn rakenne	9

2. Informoidun kansalaisen jäljillä

2.1	Demokratian ja poliittisen kommunikaation kriisi(t)	15
2.2	Heikkoa journalismikritiikkiä?	19
2.3	Kansalaisuus luennan kohteena	23
2.4	Journalismin informoima kansalainen	32
2.5	Ekonomisaatiota ja palvelujournalismia	39
2.6	Ei suuria kertomuksia	50

3. Luottamus ja epäluulo

3.1	Lainausmerkit käyttöön	53
3.2	Sananvapaus ja edustuksellinen logiikka	55
3.3	Valikoivat traditiot ja niiden poliittinen luenta	60
3.4	Snellmanilaisen diskurssin 'valtio'	64
3.5	Professionalistisen diskurssin 'valtio'	67
3.6	Snellmanilaisen diskurssin 'kansalaiset'	72
3.7	Professionalistisen diskurssin 'kansalaiset'	77
3.8	Poliittisen luennan jälkeen	

4. "Teemmepä kumman päätöksen tahansa..."

4.1	EU-prosessi, Helsingin Sanomat ja STT	83
4.2	Sisäänrakennettu kansalainen	85
4.3	Tutkimusaineisto ja uutistutkimuksen välineet	87
4.4	Pääsy on vaihtokauppaa	93
4.5	Kansalaiset ja heidän edustajansa	95
4.6	Kansalaiset 'omana itsenään' EU-journalismissa	99
4.7	Varmuuden kulttuuri	103
4.8	Journalismin strateginen ja taktinen valta	106
4.9	Sisäänhaudattu kansalainen	111

4 Sisältö

5. Journalismin tonttia mittailemassa

5.1	Mediakoneenkäyttäjän mielikuvitus	115
5.2	Lamaa, nurkanvaltauksia ja paradokseja	117
5.3	Journalismi peruskouluna	126
5.4	Journalismin tavaratalo	132
5.5	Journalismin saneeraajat	138
5.6	Diskurssit liikkeessä	142

6. Ohuesta journalismista vankkaan journalismiin

6.1	Mielekästä, mutta ohutta journalismia	149
6.2	Miten ohutta journalismia voisi vankistaa?	154
6.3	Journalismin paheista hyveitä?	159
6.4	Kriittisestä kokeilevaan tutkimukseen	162
6.5	”Kansalaisjournalismi: kuumiin maallinen uskonto?”	165
6.6	”Kansalaisten agenda” ja muita käytäntöjä	172

7. Kansalaiset! Kuntalaiset! Ja Äänestäjät

7.1	Tekstien tulkinnasta kokeilevaan tutkimukseen	177
7.2	Reunaehdot ja sosiaaliset tilaukset	178
7.3	Organisoitumisen vaihe	182
7.4	Osallistuvan demokratian aika ja sivuutettu julkisuus	185
7.5	Keskusteluryhmät ja niiden kokoaminen	192
7.6	Kokeilut pähkinänkuoressa	196
7.7	Kokeilujen tavoitteet ja aineistot	201

8. Julkisoja Savon Sanomissa I: analyttinen luenta

8.1	Kansalaisjournalismin analysoinnin ongelmat	205
8.2	Julkiso analyttisenä käsitteenä	208
8.3	Asianosaisena omassa asiassa	211
8.4	Asianosaisuus jutun teon ongelmana	219
8.5	Pohdintaa asianosaisuudesta	224
8.6	Pohdiskeleva harkinta	228
8.7	Tuotteliaisuus jutun teon ongelmana	233
8.8	Pohdintaa tuotteliaisuudesta	238
8.9	Kriittisyys ryhmässä ja lehdessä	241
8.10	Kriittisyys jutun teon ongelmana	246

8.11	Pohdintaa kriittisyydestä	249
9. Julkisoja Savon Sanomissa II: tapauskohtainen luenta		
9.1	”Mitä tämä kaikki tarkoittaaakaan?”	253
9.2	Turvattomuus - lain ja järjestyksen ongelma?	254
9.3	Vastuullista puhetta kolmannesta sektorista	261
9.4	Kaupunkikuva ja valta	265
9.5	”Avohoitoon passitus”	267
9.6	Uudelleen arviointia ja uusia kokeiluja	271
10. Journalismin kansalaiset, kansalaisten journalismi		
10.1	Teoista sanoihin	281
10.2	Tilintekoa modernin yhteiskunnan kanssa	286
10.3	Yksilöllistämisen ja osallistamisen trendit	290
Tiivistelmä		295
English Summary		297
Kirjallisuus		299
Liite		327

6 Sisältö

1. Johdanto

Topi tuijotti siihen aitaukseen, jonka numero hänelle oli päähän pantu ja jonka hän tiesi olevan köyhälistöä varten aidatun. ”Kolmekymmentä ja... soli sali rattia!”

Hän tarttui kynänvarteen, puristi sitä lujasti kankeissa sormissaan ja alkoi tähdätä, ummistaen vasemman silmänsä ja kirpeästi siristäen oikeanpuolimaista.

Suu oli vääntynyt pahaan väärään.

”Nyt?” (Ilmari Kianto, Punainen viiva)

1.1 Pari tuokiokuvaa kansalaisuudesta

Ilmari Kiannon romaani *Punainen Viiva* on kertomus siitä, kuinka yleinen äänioikeus tuli Suomeen 1900-luvun vaihteessa. Teos on kuvaus myös tuon ajan poliittisesta kommunikaatiosta. Romanissa kuvataan elävästi, kuinka poliittisia tavoitteita tuohon aikaan ajettiin ja kuinka agitoinnin avulla pyrittiin mobilisoimaan äänestäjiä vaaliurnille. Ehkä pysäyttävintä Kiannon kuvauksessa on kuitenkin sen antama kuva kansalaisuudesta; siitä kuinka puutteellisin tiedoin syrjäseudun ihmiset ottivat ensimmäisissä vapaissa vaaleissa kansakunnan kohtalon käsiinsä.

Kiannon romaanin päähenkilöiden ja 2000-luvun alun kansalaisten välillä ei ole vaikea nähdä eroja. Nykyisin kansalaiset tuskin käyttäytyvät vaaliurnilla yhtä kömpelösti. He eivät myöskään kallista korvaansa yhtä auliisti agitaattoreiden palopuheille ja toimi sokeasti näiden ohjeiden mukaisesti. Olennainen ero kulkee myös Kiannon päähenkilöiden ja nykykansalaisten välillä näiden luottamuksessa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Suomalaisen poliittisen kansalaisuuden historian alkuhämärissä ihmiset näyttivät uskovan lapsen tavoin siihen, että äänestämällä muutetaan maailmaa. Nykyisin arkisen kansalaistiedon ensimmäisiin oppitunteihin sisältyy tieto siitä, että äänestämässä on enemmän kyse itseilmaisusta kuin vaikuttamisesta (Edelman 1988, 97).

Punaisesta viivasta on paitsi ajallisesti myös henkisesti pitkä matka 2000-luvulle. Vuosituhannen vaihteen kulttuurista ilmapiiriä kuvaa omalla tavallaan Pertti Alasuutari, joka analysoi seuraavasti *kolmannen tasavallan* viestinnällisiä käytäntöjä:

Kolmatta tasavaltaa leimaa sekä uutisvälityksen että ajanvietteen osalta jokseenkin rajaton tarjonta, kuluttajan markkinat, joilla valtiollisella protektionismilla ei ole juuri mahdollisuuksia. Huoli televisio-ohjelmia, tietokonepelejä tai tietoverkkoja

kohtaan varmaankin säilyy, koska kyse on ihmisten ajankäytöstä ja kiinnostuksen kohteista. Viitekehykset kuitenkin muuttuvat. Näistä teemoista ei enää keskustella niinkään sivistys- ja viestintäpoliittisina kuin yksilöettisinä kysymyksinä, ja osittain huoli omasta ja muiden ajankäytöstä jäsenyy medikalistisen viitekehysten mukaisesti huoleksi addiktioista, joita hoidetaan erilaisen terapian avulla. (Alasuutari 1996, 277-278.)

Alasuutarin tulevaisuuden kuvauksessa siintää visio paremmasta elämästä, jossa valtio on vetäytynyt taka-alalle. Samalla ihmisten elämää koskevat valinnat ja ongelmien ratkaisut näyttävät siirtyneen yksilöiden vastuulle. Yksilöt eivät määriy kuvauksessa silti kansalaisina vaan pikemminkin asiakaina tai kuluttajina. Tällainen tulkinta ei perustu vain yllä olevaan sitaattiin vaan samansuuntainen ihmiskuva ja käsitys yhteiskunnasta välittyy yleisemminkin 1990-luvun kulttuuritutkimuksessa. Siitä löytyy merkkejä myös Alasuutarin muusta tuotannosta (esim. Alasuutari 1992, 1999).

Kovin moni tuskin toivoo tosissaan Punaisen viivan aikojen kansalaisuutta takaisin. Sen sijaan kolmannen tasavallan kansalaisuudesta vapaa yksilöllisyys luultavasti miellyttäisi monia. Tätä tutkielmaa tehdessäni olen kuitenkin halunnut hakea kiintopistettä näiden näkökulmien välistä ja pohtia tarkemmin, miten yhteiskunnallisesti aktiivinen kansalaisuus toimii - ja miten voisi toimia - journalismin käytännöissä. Erittelyn kohteena on 1990-luvun uutisjournalismi, mutta sitä koskevissa empiirisissä analyyseissä on otettava huomioon myös laajempia asiayhteyksiä. On syytä selvittää esimerkiksi, mitä kansalaisuudella journalismissa on aikojen saatossa tarkoitettu ja miten journalismin ja kansalaisuuden suhdetta on arvioitu journalismin tutkimuksessa.

Tutkimusta ohjaavaksi tutkimusongelmaksi tällaiset teemat ovat hyvin laajoja. Siksi pyrin tämän työn kuluessa tunnustelemaan kansalaisuuden ja journalismin käsitteellistä maaperää eri suunnista sekä muotoilemaan matkan varrella konkreettisempia ja paremmin hallittavissa olevia tutkimuskysymyksiä.

Tarkastelen kansalaisuuden ja journalismin suhdetta nimenomaan uutistyön käytännöissä. Uutistyön käytännöllä tarkoitan journalismin päivittäisessä suorituksessa kiteytyviä toimintatapoja, jotka ohjaavat eri tavoin toimitusten ideointia, tiedon hankintaa sekä toimittajien vuorovaikutusta muiden yhteiskunnan laitosten kanssa. Empiirisen analyysin kohteena ovat työn alkupuolella journalismin tekstit ja toimittajahaastattelut. Työn toinen

osuus koostuu toiminnallisesta tutkimuksesta, jossa journalismin käytäntöjä on koetettu haastaa yhteistyössä toimittajien ja kansalaisten kanssa. Haastaminen on tarkoittanut sitä, että journalismia on pyritty tekemään hieman tavanomaisesta poikkeavalla tavalla ja arvioimaan kokeilemisesta saatuja kokemuksia.

1.2 Työn rakenne

Työn luvut ovat syntyneet eri aikoina ja niitä ovat ohjanneet hieman erilaiset tutkimuskysymykset ja tavoitteet. Tutkielman rakenne noudattelee väljästi sitä oppimisprosessia, jonka olen journalismin tutkijana käynyt itse läpi. Tämä prosessi kuvastaa ehkä laajemminkin sitä orientaation muutosta, joka on koskenut muitakin uutisjournalismin tutkijoita 1990-luvun mitaan. Tämän yleisen kehityslinjan mukaisesti tutkielma jakaantuu karkeasti ottaen kahteen osaan: journalismikriittiseen analyysiin ja rakentavien kokeilujen erittelyyn.

Luvussa 2 on kysymys tutkimuksen käsitteellisen maaston kartoittamisesta. Luvun tehtävänä ei ole luoda teoreettista viitekehystä koko työlle vaan pikemminkin osoittaa tutkimuksen kohteen moninaisuutta. Mitään yhtä kansalaisuuden määritelmää ei ehkä ole olemassakaan, ja journalismikin kytkeytyy kansalaisuuden käsitteeseen monin eri tavoin.

Aivan luvun aluksi luon katsauksen journalismin ja demokratian suhteita tarkastelemaan ajankohtaiseen journalismikritiikkiin ja sen ristiriitaisuuteen. Tämän jälkeen esittelen muutamia keskeisiä kansalaisuuden ymmärtämisen tapoja ja sitä, miten kansalaisuus on yleisesti työstetty uutisjournalismissa. Luvun loppupuolella erittelen luonnosmaisesti muutamia ajankohtaisia esimerkkejä siitä, millaisia uudenlaisia puhutteluja on 1990-luvun mitaan noussut televisiojournalismissa. Tämä pieni retki talous- ja palvelujournalismiin muodostaa työn rakenteen kannalta hieman irrallisen sivujuonteeseen, jonka kehittäminen jää varsinaisesti myöhemmän tutkimukseen varaan.

Luvut 3 ja 4 liittyvät työhöni Suomen Akatemian rahoittamassa *EU-kysymys, kansalainen ja tiedonvälitys* -tutkimusprojektissa vuosina 1993 - 1996. Tuossa projektissa tutkin EU-journalismia Helsingin Sanomissa ja STT:ssä. Pääosan tuohon projektiin käyttämästäni ajasta etsin välineitä, joilla olisin saanut massiivisen tekstiaineiston hallintaan. Siinä missä jotkut muut EU-julkisuuden tutkijat ovat jaksaneet tuon tutkimusprojektin jälkeenkin työs-

tää omia tutkimusteemojaan eteenpäin, menetin itse vuosiksi kiinnostukseni koko aiheeseen. Kyse ei ollut vain kyllästymisestä EU-teksteihin vaan myös siitä, että puhtaasti tekstien erittelyyn keskittyvän tutkimuksen eväät tuntuivat olevan lopussa. Minulla ei tuntunut olevan mitään uutta tarjottavaa.

Monet EU-tutkimuksen yhteydessä ilmenneistä kysymyksistä ovat nousseet sittemmin myöhemmissä töissäni uudelleen esille. Nämä teemat ovat liittyneet ennen muuta kansalaisuuden ideaan journalismissa sekä siihen, millaisia ehtoja journalismin käytännöissä asetetaan kansalaisten pääsyyllä julkisuuteen. Näiden teemojen pohtiminen tuntui miltei pakottavan minut palaamaan takaisin EU-kirjoittelun erittelyyn ja arvioimaan sen tuloksia uudelleen.

Aiempi versio luvusta 3 on julkaistu teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansalaisuuden kielioppi* (Jyväskylä: SoPhi, 1998). Luvun 4 sisällön erittelyn pohjalta olen aiemmin kirjoittanut luvun kirjaan Ullamaija Kivikuru ym. (toim.) *Kansa euromyllyssä* (Helsinki: Yliopistopaino, 1996). Siinä EU-journalismin analyysistä avautuu luultavasti hiukan kokonaisvaltaisempi kuva kuin tässä työssä, jossa olen keskittynyt nimenomaan kansalaisten pääsyn (*access*) ehtojen tarkasteluun.

Luvussa 5 siirryn journalismin valmiista teksteistä toimittajien ammatillisen itseyttämyksen erittelyyn. Luku perustuu Journalismin tutkimusyksikölle tekemääni tutkimukseen, jonka tavoitteena oli alun perin tuottaa virikkeitä Savon Sanomien toimituksessa käydylle kehityskeskustelulle. Samalla tämä osatutkimus kuvaa hyvin 1990-luvulla vahvistuneita ajatuksia siitä, että journalismin tutkimuksessa olisi päästävä lähemmäksi toimittajien arkisen työn erittelyä.

Haastatteluaineiston analyysiin perustuva artikkeli on julkaistu aiemmin Journalismikritiikin vuosikirjassa 1999 (Tiedotustutkimus 21(1998):2). Tässä työssä julkaistavassa versiossa olen pyrkinyt tulkitsemaan haastatteluaineistoa pidemmälle ja samalla sijoittamaan sen ajallisen välimatkan turvin huolellisemmin 1990-luvun lopun yhteiskunnalliseen kontekstiin.

Luku 6 muodostaa sillan työn journalismikriittisen ja kokeilevemmän osuuden välille. Pyrin siinä ensinnäkin vetämään yhteen aiemmissa luvuissa esittämiäni havaintoja, muotoilemaan niiden pohjalta itselleni uusia tutkimuskysymyksiä ja määrittelemään työn keskeiset käsitteet. Työn tässä vaiheessa

muotoilemani uudet tutkimuskysymykset viittaavat väljästi ns. kansalaisjournalismiin, jonka ideoita ja käytäntöjä esittelen tuossa luvussa.

Luvun teoreettinen anti tiivistyy koko työn otsikkoon ja sen taustalla oleviin käsitteisiin. Ohut journalismi viittaa kritisoimiini journalismin käytäntöihin ja niiden taustalla oleviin teoreettisiin ja filosofisiin sitoumuksiin. Vankassa journalismissa on tässä vaiheessa teoreettisista yrityksissä haastaa ohutta journalismia ja hakea rakentavia ratkaisuja joihinkin sen ongelmiin.

Se että työn teoreettisesti painavin luku on sijoitettu kirjan puoliväliin, on epätavallinen ja lukijan kannalta ehkä hankalakin ratkaisu. Olen päätenyt siihen kuitenkin ennen muuta siksi, että tämä rakenne tuntuisi vastaavan parhaiten sitä prosessia, jossa olen itse nähin kysymyksen asetteluihin ja käsitteisiin päätenyt.

Luvuissa 7-9 etenen kansalaisjournalismin esittelystä sen ideoiden kokeilemiseen käytännössä. Analyysin kohteena olevat kansalaisjournalistiset kokeilut toteutettiin Savon Sanomissa noin puolen vuoden jaksossa vuosina 1998 - 1999. Näillä hankkeilla on ollut lehdessä pidempiaikaisiakin seurauksia. Pysähdyn niiden kuvauksessa kesän 2000 tilanteeseen.

Kolmen luvun välinen työnjako toimii siten, että luvussa 7 esittelen Savon Sanomissa toteutettujen kansalaisjournalististen kokeilujen taustaa ja niihin liittyviä käytännöllisiä sekä tutkimuksellisia tavoitteita. Luvussa 8 esitän analyttisen luennan Savon Sanomissa syksyllä 1998 alkaneen ja jossakin määrin yhä jatkuvan kehittämisprosessin tuloksista ja niiden synnyttämistä ajatuksista. Luvussa 9 esittelen yksityiskohtaisemmin joitakin kokeiluhankkeiden kiinnostavimpia, antoisimpia tai ongelmallisimpia saavutuksia.

Savon Sanomien kansalaisjournalismikokeiluista on tätä ennen julkaistu useampiakin tekstejä (Heikkilä & Kunelius 1999a ja 2000; Heikkilä 1999, 2000). Olen tässä yhteydessä pyrkinyt luomaan analyyseistä aikaisempaa laajemman ja kokonaisvaltaisemman tulkinnan.

Luku 10 toimii koko työn lyhyenä yhteenvetona. Pyrin sen yhteydessä arvioimaan myös tutkimuksen kuluessa syntyneitä omia taustaoletuksiani. Loppuluvussa pyrin myös vastaamaan siihen, miksi pidän ohuen journalismin käytäntöjä ongelmallisina ja miksi niistä tulisi pyrkiä kohti vankkaa journalismia.

Monista aineksista ja kerroksista koostuva väitöskirjani ei muodosta virtaviivaista kokonaisuutta. Siinä suhteessa tutkielma on sekä kohteensa että tekijänsä näköinen. Se mikä on yhdestä näkökulmasta hajanaisuutta, voi toisesta suunnasta tarkoittaa monimuotoisuutta. Tätä diversiteettiä omaan ajatteluuni ovat tuottaneet ne ihmiset, jotka ovat tietäen tai tietämättään vaikuttaneet tämän tutkimuksen tekemiseen. Mainitsen seuraavassa kiitoksin vain joitakin kaikkein ilmeisimpiä tapauksia.

Suurin kiitos tämän tutkimuksen saattamisesta loppuun kuuluu tuoreelle journalistiikan professorille Risto Kuneliukselle, jonka kanssa minulla on ollut - kirjaimellisesti - ilo työskennellä 1990-luvun puolivälin jälkeen mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Monet tämän työn mittaan esitettävistä ajatuksista ovat syntyneet muodossa tai toisessa vuorovaikutuksessa Riston kanssa. Niiden muotoiluista kannan toki vastuun itse.

Työni ohjaaja Pertti Suhonen on seurannut tutkimuksen etenemistä enimmäkseen taustalta ja antanut sille aina tarvittaessa rohkaisevaa tukea. Seija Ridell ja Veikko Pietilä ovat vaikuttaneet kirjoittamiseeni ennen muuta omalla esimerkillään.

Lukujen 5, 7 ja 9 aineistot on tuotettu tiiviissä yhteistyössä Savon Sanomien toimituksen sekä lehdessä toteutettuihin kansalaisjournalistisiin kokeiluihin osallistuneiden ihmisten kanssa. Lehden toimittajista suurin kiitos kuuluu Marita Tiihoselle, jonka energisyyden ja rohkeuden varaan kokeilut ovat paljolti rakentuneet. Hiukan jäyhempää - mutta yhtäkaikki tarpeellista - tukea kokeiluhankkeet ovat saaneet Marika Tiaiselta, Juha Mikkoselta, Mauri Liukkoselta, Jukka Patrakalta, Kaija Vuoriolta ja Jouko Kääriäiseltä. Risto Saesmaata on kiittäminen siitä, että kokeilut voitiin ylipäätään toteuttaa Savon Sanomissa.

Ehkä eniten olen kuitenkin kiittolisuudenvelassa keskusteluryhmiin kuuluneille 46:lle osallistuvalla kansalaisella Kuopiossa, Suonenjoella ja Siilinjärvellä. Heidän panoksensa tässä työssä kuvatuille hankkeille ja niissä syntyneille ajatuksille on ollut korvaamaton. Ovathan he edustaneet kunniallaasti tämän tutkimuksen käsitteellistä kohdetta, toimivia ja aktiivisia kansalaisia.

Väitöskirjan esitarkastajia, Heikki Luostarista ja Esa Väliiverrosta, kiitän paneutuvasta otteesta ja oivaltavasta kritiikistä. Tutkimuksen kirjoittami-

sessä minulle on ollut suurta apua sankasta tutkijoiden joukosta, joka on lukenut ja kommentoinut tekstejäni tutkimusprosessin eri vaiheissa. Tähän kriitikoiden kaartiin ovat kuuluneet ainakin Anu Kantola, Ullamaija Kivikuru, Risto Kunelius, Kaarle Nordenstreng, Pentti Raittila, Mika Renvall, Esa Reunanen, Seija Ridell, Tiina Rättilä, Katja Valaskivi ja Pertti Vehkalahti.

Yksilöiden lisäksi maininnan ansaitsevat myös ne laitokset, jotka ovat joko henkisesti tai taloudellisesti tukeneet tämän tutkielman tekemistä. Kiitokset Journalismin tutkimusyksikölle, Tiedotusopin laitokselle, Tampereen yliopistolle, Savon Sanomille ja Kunnallisalan kehittämissäätiölle.

Anua, Hannesta ja Eeroa kiitän tietenkin kaikesta.

2. Informoidun kansalaisen jäljillä

2.1 Demokratian ja poliittisen kommunikaation kriisi(t)

Arkipäiväisistä käytännöistämme demokratia on yksi hämmäntävimmistä. Tämä hämmennys tiivistyi kiinnostavalla tavalla 1990-luvulla. Vuosikymmenen alussa uskaliaimmat visionäärit ennustivat länsimaisen demokratian lopullista voittoa ja historian loppua (Fukuyama 1992, 4-12). Toivon symboliksi kohotettiin Itä-Euroopassa nousseen kansalaistoiminnan voima, joka yllätti paitsi kommunistisen järjestelmän valtaapitävät myös kaikki politiikan ammattimaiset tarkkailijat länsimaissa. Tuon yllätyksen toivottiin tuovan uutta virtaa myös jo kypsään ikään ehtineisiin länsimaisiin poliittisiin järjestelmiin.

Jo muutamaa vuotta myöhemmin monien politiikan tutkijoiden - myös Fukuyaman (1995) - arviot demokratian tilasta olivat käyneet kriittisemmiksi. Demokratia olikin menettänyt uhkaavasti tehovoimaansa kansalaisten silmissä niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin (ks. Norris ed. 1999). Demokratian kriisille on löydetty lukuisia erilaisia merkkejä: äänestysprosentit ovat laskeneet, poliittisten puolueiden ja järjestöjen jäsenistö on kaventunut ja ukkoutunut, yhteisöllistä elämää ylläpitävät sosiaaliset verkostot ovat löytyneet ja erilaisissa kyselyissä kansalaisten poliittista järjestelmää kohtaan osoittama epäluulo on kasvanut. Tällaisia tuloksia on saatu viime vuosina toistuvasti myös Suomessa ja muissa pohjoismaissa (ks. Borg 1996; Sundberg 1996; Nurmela et al. 1997).

Tilastollisista todisteista ja niitä selittävistä teorioista huolimatta tutkijat ovat erimielisiä tulosten luotettavuudesta ja niiden merkityksestä. Tulkintaongelmat liittyvät ennen muuta demokratian käsitteen monialaisuuteen. Kun puhutaan demokratiasta, on vaikea päättää, mihin puheensa kohdistaa: kansalaisiin, poliittisiin puolueisiin vai kansallisiin tai ylikansallisiin poliittisiin järjestelmiin? Mitatako demokratian tilaa ihmisten osallistumisella ja sille luoduilla edellytyksillä, sen tuottamien päätösten laadulla vai kansalaisten tätä kokonaisuutta kohtaan tuntemalla luottamuksella? Tämän yhteismitattomuuden edessä jotkut politiikan tutkijat ovat kysyneet, onko meillä ylipäätään välineitä päätellä, onko demokratia kriisissä vai ei (Klingemann 1999, 32.)

Yksi lukuisten demokratiamittausten sivutuloksista kertoo, että useimmat kansalaiset osallistuvat säännöllisimmin demokratian toimintaan joukkoviestimien - erityisesti uutisten - yleisönä. Samaan aikaan kun alle kymmenen prosenttia suomalaisista kuuluu puolueisiin ja vaaleissa osallistumisaktiivisuus liikkuu keskimäärin 50-70 prosentin välillä, yli 90 prosenttia sanoo vielä seuraavansa säännöllisesti televisiouutisia (Borg 1998, 29). On siis luonnollista, että demokratian tilaa arvioitaessa kiinnitetään huomiota myös joukkoviestimien ja uutisjournalismin suoritukseen.

Tutkijoiden arviot ovat tässäkin suhteessa pääsääntöisesti kriittisiä: poliittisen kommunikaation sanotaan olevan kriisissä ja sen ongelmien nähdään tiivistyvän keskeisesti uutisjournalismissa (esim. Blumler & Gurevitch 1995). Toisaalta käsitykset siitä, mistä journalismin kriisi itse asiassa on pääteltävissä ja mitä seurauksia sillä ajatellaan olevan demokratialle, käyvät jälleen ristiin. Puhutaanpa siis sitten demokratiasta 'kokonaisuutena' tai journalismin suhteesta demokratiaan, törmätään samaan ongelmaan: yhteisesti hyväksytyjä arvioinnin kriteerejä ei ole.

Miten journalismin ja demokratian suhdetta on sitten viime vuosina arvioitu? Merkittävä osa journalismin ja demokratian suhdetta arvioivasta kriitistä perustuu tavalla tai toisella median ja journalismin erottamiseen toisistaan. Yhden tätä erottelua muotoilleen tutkijan mukaan media on jättiläismäinen kompleksi, josta on tulossa yhä kansainvälisempi, kaupallisempi ja yhä tiukemmin teknologiaan sidottu verkosto, jonka logiikka on pääoman, laajentumisen ja tekniikan logiikkaa. Median sisällä, sen antamin voimavaroin ja rajoittein, toimii erityinen yhteiskunnallinen käytäntö - journalismi - joka voi pitää yllä demokraattista julkisuutta. (Rosen 1995a, 92.)

Erottelun perustana on ajatus siitä, että nimenomaan uutisjournalismi tukee ihmisten mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa kansalaisina (McNair 1998, 16-17). Ymmärrän tämän väitteen niin, että kansalaisuutta voidaan ajatella hyvinkin uutisjournalismin ulkopuolellakin, mutta uutisjournalismia on mahdotonta ajatella ilman kansalaisuutta. Uutisjournalismin erottaminen mediasta ei tarkoita, että uutisjournalismi voisi olla kokonaan riippumaton taloudellisista reunaehdoistaan. Sen sijaan erottelu nojaa siihen, että taloudellinen voitto ei ole journalismin ainoa eikä edes sen keskeisin mitta. Medialta on vaikeampi vaatia asioita demokratian nimissä kuin journalismilta.

Journalismin instituution erottaminen mediasta on auttanut kritikoita ohittamaan omistusrakenteet ja markkinoiden lait ja keskittämään huomionsa toimittajiin ja journalismin käytäntöihin. Tältä pohjalta esitetyn journalismitieteellisen voi jakaa karkeasti kahtia. Yhtäällä journalismia arvostellaan sen 1) *elitistisyydestä*, toisaalla 2) *populismista*. Näihin kahteen järjestykseen sisältyy samansuuntaisia havaintoja, mutta niiden esittämät johtopäätökset eroavat toisistaan. Kaiken lisäksi kummatkin kritiikkiin linjoista ovat sisäisesti epäyhtenäisiä.

Journalismin elitistisyys tarkoittaa yksille sitä, että journalismi on liittoutunut liiaksi poliittisen ja taloudellisen eliitin kanssa. Sen katsotaan edustavan ennen kaikkea politiikan sisäpiirin näkökulmaa ja olevan ensisijaisesti kiinnostunut pitämään yllä hyviä suhteita lähdeorganisaatioihinsa (esim. Sigal 1986, 28). Toiset huomauttavat tähän, että journalismilla ei ole käytännössä vaihtoehtoja, sillä kosketuksen saaminen eliitin ulkopuolisiin lähteisiin on tehty toimituksille entistä vaikeammaksi. Vaikka toimittajia siivittäisikin pyrkimys kriittisyyteen ja riippumattomuuteen, he joutuvat käytännössä työskentelemään alati laajenevan viestintäkonsulttien promootiokoneiston sisällä ja myös sen ehdoilla (ks. Luostarinen 1998a, 189-190).

Kun toimittajilla on vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa omaan toimintaympäristöönsä, monet heistä ovat suunnanneet kriittisen huomionsa siihen, miten julkisuutta käytetään hyväksi. Tämäkin on journalismitieteellisten mielestä yksi elitistisen muoto. Mediapelejä analysoivan ja politiikkaa teatterikriitikoiden tavoin erittelevän journalismin on erityisesti Yhdysvalloissa katsottu alentavan kansalaisten luottamusta paitsi poliitikkoihin myös toimittajiin (Fallows 1996, 31). Toimittajien 'hyperkriittisyyden' taustalla on epäilty olevan paitsi ammatillisia, myös taloudellisia vaikuttimia. Poliittikan teatterikritiikki on tulkittu olevan televisioyhtiöille helppo ja edullinen tapa täyttää kansallisen ja vakavan ohjelmatuotannon kiintiötä (ks. Negrine 1996), kehittää tv-kanavien omaa brandia tai vain yksinkertaisesti tuottaa markkinoille lisää myyviä mediapersoonallisuuksia.

Toimittajien kriittisyys voi kohdistua joko johonkin tiettyyn eliittiryhmään tai poliittiseen ja taloudelliseen eliittiin yleensä. Silloin kun kritiikkiin kohteeksi määrittyy yhtenä ja yhtenäisenä esitetty eliitti, journalismia voi itse asiassa nimittää populistiseksi. Keskeisintä journalismin populismista syytävässä kritiikissä on kuitenkin havainto siitä, että uutisjournalismissa raja yhteiskunnallisesti orientoituneen vakavan uutisjournalismin ja viihteelli-

sen, usein rahvaanomaisenkin populaarijournalismin välillä on hämärtynyt. Erityisesti television merkityksen kasvu niin ihmisten arkielämässä kuin yhteiskunnallisen toiminnan keskeisenä näyttämönä on monille journalistimikriitikoille kauhistus (esim. Postman 1985). Hiukan vähemmän kategorisessa kritiikissä on kiinnitetty huomiota siihen, miten television taloudellisesti ja teknisesti määräytynyt tuotantokoneisto pakottaa televisiojournalismin mukautumaan kaupallisesti perusteltuihin ja kansalaisten toimintakykyä huonosti palveleviin ratkaisuihin (McManus 1994, 183-184).

Painetussa joukkoviestinnässä journalismikriitikoja on huolestuttanut ennen muuta lehdistön tabloidisoituminen. Journalismin tabloidisoitumisen on nähty vinouttavan journalismin käsittelemien teemojen suhteita, vulgarisoivan journalismissa käytettyä kieltä ja muuttavan kansalaisille tarjotun tiedon luonnetta. Colin Sparks (1998, 7) tiivistää tabloidisoitumisen kriittisen idean toteamalla, että journalismissa tietona esitetty aines perustuu yhä useammin 'kenen tahansa' välittömiin, yksilöllisiin kokemuksiin ja yhä harvemmin kenenkään asiaa syvällisesti tuntevan tahon työstämiin analyyseihin tai pohdintoihin. Tabloidisoitumisen nähdään siis kaventaneen asiantuntijaeliittien osuutta uutisissa ja nostaneen niiden tilalle yhtäältä julkikkusia ja toisaalta kummallisia sattumuksia kokenutta rahvasta.

Molemmat demokratian nimissä esitetyistä journalismikritiikin suunnista ovat synnyttäneet myös vastareaktioita. Kriitikoilta on aivan aiheellisesti pyydetty todisteita siitä, miten journalismi on nykyisin huonompaa kuin joskus aikaisemmin. Joidenkin mielestä tilanne on täsmälleen päinvastoin. Perusteluksi on esitetty, että esimerkiksi Britanniassa politiikkaa käsittelevän journalismin määrä on 1990-luvun kasvanut ja että samaan aikaan toimittajien koulutustaso ja ammattitaito ovat nousseet. Tästä on vedetty se johtopäätös, että journalismista on tullut entistä riippumattomampaa (McNair 2000).

Journalismikritiikkiä on kyseenalaistettu myös tulkitsemalla toisin kritiikin pääväittämiä. On sanottu, että eliitin keskeinen asema journalismissa ei ole ongelma niin kauan kuin eliitin sisällä esiintyy jännitteitä ja erimielisyyksiä (Schlesinger 1990; Mörä 1999, 239-241). Silloin kun eliitit joutuvat kilpaillemaan julkisuuden huomiosta ja sen määrittelyvallasta, journalismi toteuttaa ikään kuin automaattisesti liberalismiin parhaita arvoja: esitettyjen näkemysten haastamista ja niiden kyseenalaistamista sekä julkista keskustelua seuraavien yksilöiden harkintakyvyn kunnioittamista.

Tabloidisoitumisen kritiikkiin on vastattu toteamalla, että vakavan ja populaarin raja-aitojen hämärtyemisestä kantavat huolta vain nostalgikot, jotka kaipaavat aikaan, joka ei koskaan enää palaa ja jota ei ehkä koskaan ole ollut olemassakaan (ks. J. Jensen 1990). Toisaalla on todettu, että kriitikoiden negatiivisina pitämät ilmiöt voivat itse asiassa olla positiivisia. Journalismin melodramatisoituminen voi kertoa journalismin kriittisyyden lisääntymisestä ja esitystapojen monipuolistumisesta (Economou & Forstorp 1998). Niin tai näin, populaareilla sävyillä pelaavassa journalismissa sorrutaan ajoittain ylilyönteihin. Nämäkin on mahdollista selittää journalismin kannalta parhain päin. Viime kädessä voidaan luottaa siihen, että uutisjournalismi ja muut yhteiskunnan käytännöt ovat valmentaneet kansalaisia arvioimaan kriittisesti myös journalismin tekemisiä (McNair 1998, 42-43, McNair 2000, 171-177.)

Kritiikin kritiikki auttaa havaitsemaan ristiriitaisuuksia journalismikritiikin argumentoinnissa, mutta toisaalta sen omatkaan johtopäätökset eivät täysin vakuuta. Tarkoittaako uutislähetysten määrän automaattisesti sitä, että myös uutisaiheiden ja niiden käsittelyssä käytettyjen näkökulmien valikoima rikastuisi? Eikö uutislähetysten määrän kasvusta seuraa pikemminkin, että uutislähetyksissä tarjotaan ”enemmän sitä samaa”? Eikö uutisten toisteisuus johda pikemminkin siihen, että uutiset mielletään yhdentekeviksi tai jopa rasittaviksi? (vrt. Ridell 1998a, 226.)

Yhtä hyvin voidaan kysyä kuinka kestävää on ajatella, että toimittajien kriittisyys poliitikkoja kohtaan tukisi kansalaisten yhteiskunnallista toimintakykyä. Tutkimusten valossa toimittajien kriittisyys ei näytä johtavan ainkaan siihen, että yleisö mieltäisi toimittajat omiksi edustajikseen (Jääsaari & Savinen 1995, 54). Kuitenkin juuri tätä on pidetty yleisesti perusteluna sille, miksi toimittajien on kuulusteltava poliitikkoja aggressiivisesti ja ironisoida heidän käymiään pelejä.

2.2 Heikkoa journalismikritiikkiä?

Edellisen voi lukea osoitukseksi akateemisen journalismikritiikin epävarmuudesta. Keskenään ristiriitaiset argumentit eivät vala uskoa journalismikritiikoiden kykyyn tulkita ja selittää, mitä demokratialle ja journalismille on tapahtumassa. Journalismikritiikin välitön seuraus on helposti päinvas-tainen kuin mihin sillä pyritään. Sen sijaan että kritiikistä nousisi esiin konkreettisia ehdotuksia, joista journalismissa voitaisiin ottaa opikseen, kri-

tiikin ristiriitaisuutta käytetään hyväksi sen osoittamiseksi, että journalismi ei ole kritisoitavissa.

Varauksellinen suhtautuminen journalismikritiikkiin - niin kuin kaikkiin yhteiskuntaa koskeviin väitteisiin - onkin usein paikallaan. On esimerkiksi totta, että kritikoiden pontimena näyttäisi olevan tukku hyvin erilaisia toiveita siitä, millaista uutisjournalismin pitäisi olla. Aina ei ole selvää, mihin konkreettiseen aineistoon kritiikki perustuu ja missä määrin syytökset ovat yleistettävissä kaikkiin uutisiin, puhumattakaan journalismista tai joukkoviestinnästä laajemmin. Epäselvää on usein sekkin, vastaako esitetty kritiikki - tai pitääkö sen edes vastata - yleisemmin kansalaisten kokemuksia journalismista.

Journalismikritiikin arvioimisessa on silti syytä muistaa, että molemmat sen edellä kuvatut lajit nousevat laajemmasta yhteiskunnallisesta ja historiallisesta kontekstista. Elitismiteema pohjautuu historiallisesti varsin pitävältä tuntuvaan erittelyyn modernin yhteiskunnan kehityksestä ja journalismin paikasta tuossa kehityksessä. Väitteet journalismin populistisuudesta taas perustuvat analyysiin markkinoiden ja kaupallisuuden vaikutuksesta. Sekin on olennainen teema puhuttaessa journalismista.

Modernin yhteiskunnan kehityksen yksi kaikkein keskeisimmistä piirteistä on yhteiskunnallisen työnjaon eriytyminen ja sen pohjalla syntyvä laitos-tuminen. Journalismikritiikissä korostuu modernin yhteiskunnan kehityksen pimeämpi puoli: byrokraatisoituminen sekä vallankäytön rakenteiden muuttuminen entistä monimutkaisemmiksi, kasvottomimmiksi ja vaihtoehtottomiksi. Tämä näkökulma jättää usein varjoonsa modernisoitumisen valoisamman puolen: yksilön vapauksien laajenemisen ja vapaamielisyyden lisääntymisen.

Modernisoitumiseen liittyy olennaisesti ammattikuntien *professionalisoituminen*. Journalismin professionalisoitumisessa olennainen käänne tapahtui silloin kun toimittajat alkoivat muuttua poliittista kiistakirjoittajista viestinnän ammattilaisiksi (*professional communicators*) ja symbolien meklareiksi (Carey 1997, 132 [1969]). Uudessa roolissa toimittajien tehtäväksi on tullut välittää yhteiskunnan eri lohkoilla tuotettu informaatio yleiseen tietoon ja muotoilla se eri puheyhteisöille ymmärrettävään muotoon¹. Viestinnän ammattilaisuus hallitsevana toimittajan työn kuvana on toteutunut eri maissa eri aikoihin ja hieman eri tavoin (ks. luku 2.4), mutta sen ydinajatus

on länsimaissa kutakuinkin yhteinen. Sen mukaan uutisten välittämät tiedot ja mielipiteet eivät ole peräisin toimittajalta vaan jutussa esiintyviltä lähteiltä. Tällä tavoin journalismi on tullut kytketyksi siihen tapaan, jolla yhteiskunnassa tietoa tuotetaan.

1970-luvulta lähtien journalismin tutkimuksessa on hankittu runsaasti empiiristä todistusta siitä, kuinka viestinnän ammattilaisuus on laitostunut osaksi journalismin käytäntöjä (esim. Gans 1979). Yksittäiset toimittajat ja eri vastuualueisiin jakaantuneet toimitukset ovat virittyneet seuraamaan yhteiskunnan 'tietävien ja edustavien tahojen' toimintaa ja esittämään niiden antamat tiedot ja mielipiteet yleisölle neutraalisti ja uskottavasti.

Journalismikriitikoiden mielestä tällä on ollut demokratialle kahtalainen merkitys. Yhtäällä journalismissa on onnistuttu virittämään uutisverkkonsa varsin laajalle yhteiskuntaan. Toisaalta journalismin lähdekäytännöt perustuvat ennalta arvattavuuteen: uutisia haetaan niistä paikoista ja niiltä lähteiltä, joista niitä saadaan kohtuullisen varmasti (Tuchman 1978, 21-23). Tämä luo toimittajien ja lähdeorganisaatioiden välille pysyviä yhteyksiä, joihin liittyy ajan mittaan omia vakiintuneita toimintatapoja ja kirjoittamattomia sopimuksia. Mitä vahvemmaksi nämä yhteydet muodostuvat ja mitä laajemman alueen ne näyttävät kattavan yhteiskunnan tapahtumista, sitä vaikeampaa on päästä julkisuuteen näiden vakiosuhteiden ulkopuolelta.

Toimituskäytäntöjen tutkimuksen pohjalle rakentuva kriittinen tekstitutkimus on pyrkinyt osoittamaan, että myös uutisjournalismin *esitystavat* tukevat järjestelmällisesti valtaapitäviä ja sivuuttavat vaihtoehtoisia näkökulmia. Niiden on katsottu luovan pysyvää rakennetta, jossa 'ne' (edustavat ja tietävät tahot) toimivat ja 'me' (yleisö) katsomme (Ridell 1994, 106-110). Journalismi asettuu tässä asetelmassa lähemmäksi niitä kuin meitä, koska se valikoi eliitin edustajia uutisten lähteiksi, antaa näiden esittää näkemyksensä uutisessa ja editoi heidän puheensa vaikeasti kyseenalaistettavaan muotoon.

Vakiintuneiden käytäntöjen ja esitystapojen lisäksi professionaalisuuteen

¹ Careyn ajatus toimittajista symbolipörssin meklareina toistuu myös Heikki Luostarisen (1991, 110) tavassa määritellä journalismi interdiskursiivisuuden taidoksi: "Journalismin voi ymmärtää metadiskurssiksi, joka tekee mahdolliseksi erilaisten yhteiskunnallisten puheyhteisöjen kohtaamisen ja yhteen kokoontumisen. Journalistinen taito on interdiskursiivista taitoa, taitoa saada erityiskielet ja -puhetavat keskustelemaan järkevästi keskenään."

kuuluu usko omaan asiantuntemukseen ja siihen, että oma instituutio palvelee 'yhteistä hyvää'. Kriitikoiden mielestä journalismin *ammatti-ideologiaan* kuuluu haluttomuus keskustella julkisesti omasta roolistaan ja käytännöstään. Tästä näkökulmasta journalismi on esitetty kansalaisten saavuttamattomissa olevana ja usein 'ulkopuoliselle maailmalle' vihamielisenä linnakkeena (esim. Nordenstreng 1998, 127-128). Vihamielisyys tulee konkreettisesti esiin usein vasta silloin, kun joku ulkopuolinen arvostelee julkisesti journalismin toimintaa.

Väitteet journalismin luisumisesta kohti populismia nojautuvat arvioissaan modernin työnjaon ja professionalisoitumisen kanssa rinnakkaiseen kehityskulkuun: massamuotoisten markkinoiden ja niihin kytkeytyneiden kulttuurien syntyyn. Tästä suunnasta nousevan journalismikritiikin on yleisesti nähty vastareaktioksi ns. postmoderneille käsityksille yhteiskunnasta (ks. J. Jensen 1990, 174-176). Toisaalta sen voi nähdä pohjautuvan väljästi Frankfurtin koulukunnan ja kriittisen teorian perinteelle, jos kohta sen edustajat eivät aina jaakaan täysin edeltäjiensä pessimismisiä (ks. V. Pietilä 1997, 214-238).

Populismivastaisuuden lähtökohtana on ajatus siitä, että viestintään perustuvat kulttuuriset muodot eivät ole enää aikoihin eronneet ratkaisevasti minkä tahansa tavaran tai palvelun tuotannosta. Myös journalismissa liikelle panevana voimana on taloudellisen voiton tavoittelu, joka edellyttää mahdollisimman suuren tai maksukykyisen yleisön tavoittamista. Kaikkein suoraviivaisempien kriitikoiden - joista jotkut ovat itse toimittajia - mielestä tämä edellyttää journalismilta yleisön miellyttämistä, sen 'alhaisimpiin vieteihin' vetoamista tai sen pitämistä tyhjänä (esim. Bernstein 1992 sit. McManus 1994, 1-2).

Journalismin antautumisesta kaupallisuuden logiikalle on kriitikoiden mielestä kauemmaksi ulottuvia seurauksia. Sitä mukaa kun journalismin hallinnoiman julkisuuden merkitys ihmisten ajan käytössä ja kanavana oman elinpiirin ulkopuoliseen maailmaan korostuu, muutkin yhteiskunnan toimijat joutuvat omaksumaankin populistisuuteen lankeavan journalismin käytäntöjä. Saavuttaakseen yhteyden kansalaisiin esimerkiksi poliitikkojen on esiteltävä toimittajille roskakorejaan tai mentävä mukaan televisiovisailuihin. Erityisesti 1990-luvun alussa monet journalismin tutkijat nimittivät tätä kehitystä medialogiikaksi (Altheide & Snow 1991).

Frankurtilaisten mielestä tässä kehityksessä oli huolestuttavinta kriittisten ja kehitystä kyseenalaistavien voimien katoaminen. Tuoreemmassa journalismikritiikissä huomiota on kiinnitetty siihen, että markkinoiden logiikan läpitunkemassa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä 'terveet' käsitteelliset erotte-
lut, kuten vakava vs. populaari, tunne vs. järki, yksityinen vs. julkinen, menettävät yksi toisensa jälkeen merkitystään. Tällä tavoin journalismi ja joukkoviestintä tekevät yhteiskunnallisen olemisen ja etenkin sen arvioimisen entistä epävarmemmaksi. Kun kritiikin muotoilemiselta puuttuvat käsitteelliset koordinaatit, katoaa kriittisyyskin.

Journalismin populistisuus ja käsitteellisten rajojen hämärtyminen näkyy kriitikoiden mukaan esimerkiksi siinä, että yleisön kiinnostuksen etenkin tabloidilehdistössä loukataan toistuvasti ihmisten yksityisyyttä (ks. Archad 1998). Tämän seurauksena jo ennestään tulkinnanvarainen raja yksityisen ja julkisen välillä on edelleen hämärtynyt. Samantyyppistä hämärtymistä on nähty tapahtuvan myös faktan ja fiktion, vakavan ja populaarin sekä kansalaisuuden ja kuluttajuuden välillä.

Edellä tehty katsaus journalismin ja demokratian suhteita tarkastelemaan journalismikritiikkiin sekä sen taustoihin on kertausta näihin teemoihin aiemmin perehtyneelle lukijalle. Sen läpikäyminen tässä auttaa toivottavasti havaitsemaan, mistä journalismikritiikin ristiriitaisuudet juontuvat. Kokonaiskuvan hahmottamisen vaikeus johtuu siitä, että ristiriitaisuus ei ole vain journalismikritiikin vaan myös sen kohteen ominaisuus.

Jotta journalismikritiikissä voitaisiin kuitenkin päästä vain vanhojen ja tutujen argumenttien toistelusta, tarkastelun näkökulmaa on nähdäkseni rajattava. Etenen tässä rajauksessa varovaisesti. Sen sijaan että tarkastelisin journalismin ja demokratian suhdetta, vaihdan demokratian tilalle vain sitä hiukan kapea-alaisemman (ja merkityksiltään ehkä yhtä monitulkintaisen) käsitteen, kansalaisuuden.

2.3 Kansalaisuus luennan kohteena

Tämän työn tavoitteena on eritellä journalismissa esiintyviä käsityksiä kansalaisuudesta: millaisia kansalaisuuden aineksia journalismissa hyödynnetään ja mistä sen ominaisuuksista mieluiten vaietaan? Totesin edellä, että demokratian ja journalismin tarkastelemiseen ei ole olemassa yhteisesti

hyväksytyjä kriteerejä. Sama koskee siis myös kansalaisuuden käsitettä ja sen määrittelyä.

Kansalaisuus on käsite, joka saa merkityksensä silloin kun sitä käytetään, tuotetaan ja uusinnetaan. Yhteiskunnallisten suhdanteiden muutokset muuttavat myös tapaa, jolla kansalaisuus ymmärretään. Toisaalta kansalaisuuden merkityssisällön avoimuutta voi tulkita niin, että yhteiskunnallisissa käytännöissä on ainakin jonkin verran vapauksia sen suhteen, millaista käsitystä kansalaisuudesta niissä tuotetaan ja pidetään yllä. Jokainen yhteiskunnan laitos ilmentää toiminnallaan jonkinlaista käsitystä kansalaisuudesta. Se on kuitenkin harvoin julkilausuttua. Niinpä instituutioissa muotoutuvat kansalaisuuden muodot on jotenkin *luettava* niiden käytännöistä.

Ennen kuin kohdistan tarkasteluni nimenomaan journalismiin, on syytä aluksi luoda katsaus siihen, millaiset kansalaisuuden *diskurssit* ovat viime vuosina nousseet esiin yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa yleisesti ja journalismin tutkimuksessa erityisesti. Diskursseilla tarkoitan jossakin tietyssä historiallisessa tilanteessa tai kontekstissa tiivistyvää merkitysten järjestelmää, joka tuottaa kohteensa - tässä tapauksessa kansalaisuuden käsitteen - tietynlaisena (esim. Parker 1993).²

Jaan kansalaisuutta määrittävät diskurssit seuraavassa karkeasti kahteen ryhmään: *politiikkakeskeisiin* ja *kulttuurisiin* kansalaisuuskäsityksiin. Poliitiikkakeskeiset kansalaisuuskäsitykset juontuvat ennen kaikkea politiikan ja julkisuuden teorioista sekä hyvinvointivaltioajattelusta. Poliitiikan alueen 'ulkopuolelta' nousevat kulttuuriset kansalaisuuden määrittelyt taas viittaavat erityisesti kulttuurisessa viestinnän tutkimuksessa ja feministisessä tutkimuksessa esitettyihin näkemyksiin. Lisäksi yksi esittelemistäni kansalaisuuden puhetavoista (globalisaation ja tietoyhteiskuntadebatissa esiintyvä kansalaisuuden hahmo) sisältää piirteitä sekä politiikkakeskeisistä että kulttuurisista kansalaisuuden diskursseista. Kansalaisuuden käsitteellistykset eivät rajoitu juuri tässä nimettyihin diskursseihin, minkä lisäksi jokaista niistä voisi analysoida huomattavasti pitemmälle kuin tässä yhteydessä on mahdollista.

Politiikan ja julkisuuden teorioiden kansalaisuuskäsityksistä tunnetuin on epäilemättä Jürgen Habermasin (1989) seikkaperäinen kuvaus 1600-luvun

² Käsittelen diskurssin käsitettä lähemmin luvuissa 3 ja 4.

lopun ja 1800-luvun puolivälin paikkeille sijoittuvasta porvarillisen julkisuuden ideasta ja sen asteittaisesta rappeutumisesta.³ Ideaalissa esiintyvä kansalaisuuden hahmo konkretisoitui Englannin, Saksan ja Ranskan suurkaupunkien kahviloissa, joihin vapaat ja valistuneet kansalaiset (käytännössä taloudellisesti riippumattomat miehet) kokoontuivat keskustelemaan kriittisesti ja rationaalisesti valtion asioista. Valtion asioihin lukeutuivat tuolloin kaikki talouteen ja hallintoon kuuluvat kysymykset. Vain yksityisen alueen, kuten perheen ja kodin asiat, rajattiin julkisen keskustelun ulkopuolelle.

Julkisen keskustelun poliittisena motiivina oli edistää ennen kaikkea talouden, kaupan ja politiikan vapautumista, mikä edellytti yksinvaltaisen hallitsijan, säätyjen ja kirkon erityisoikeuksille rakentuvan yhteiskuntajärjestyksen esteiden purkamista. Kansalaisuus oli siis toimimista näiden kansalaisoikeuksien puolesta. Tämän poliittisen kamppailun muotona oli keskustelu ja rationaalinen argumentointi. Sen käytännössä - kuten Habermas antaa ymmärtää - kenellä tahansa vapaalla kansalaisella ajateltiin olevan samanlaiset oikeudet esittää mielipiteitään. Jokainen saattoi siis odottaa, että hänen mielipiteitään kuunnellaan ja että niitä arvioidaan reilusti.⁴

Kahviloiden tarjoaman tilan ohella toinen kansalaisuuden rakentumisen kannalta olennainen instituutio oli lehdistö. Lehdet kuvasivat aikansa todellisuutta valtiosta riippumattomalla tavalla ja tarjosivat näin yhteisen viitekehysten argumentoinnille. Toisaalta lehtien antama kuva oli avoimen poliittinen, mikä tarkoitti sitä, että jokaisen lehden versio todellisuudesta oli keskustelijoiden kannalta aina tavalla tai toisella kiistanalainen (Peters 1995, 10). Lehtien kriittisillä kirjoituksilla ei ollut merkitystä vain osallistuville kansalaisille itselleen vaan myös poliittista valtaa (osin) pitäneessä parlamentissa niihin alettiin suhtautua jonkinlaisena yleisen mielipiteen ilmentymänä (Thompson 1995, 70-71).

³ Habermasin ohella politiikkakeskeisen ja osallistumista korostavan kansalaisuuskäsityksen vaikutusvaltaisia teoreettisia lähteitä ovat esimerkiksi Hannah Arendt (1958) ja Alexis de Tocqueville (1984). Arendtin kansalaisuuden teoria nojaa ennen kaikkea Antiikin Kreikan suoran demokratian perintöön. Tocquevillen ajatusten taustalla taas vaikuttaa hänen omakohtaiset havaintonsa yhdistysten ja yhteisöjen toiminnan merkityksestä Yhdysvalloissa 1830- ja 1840-luvuilla.

⁴ Samantapainen ideaali esiintyy myös James Careyn kuvauksessa 1800-luvun alun keskustelukulttuurista Yhdysvalloissa (ks. luku 7).

Empiirisenä ilmiönä - jonka paikkansapitävyyteen monet ovat suhtautuneet kriittisesti⁵ - keskustelemaan ja kriittisen kansalaisen ideaali ei ollut kovin pitkäikäinen. Paradoksaalista kyllä, porvarillisen julkisuuden murentuminen oli paljolti seurausta siinä muotoiltujen tavoitteiden toteutumisesta. Taloudellisen ja poliittisen toiminnan vapautuminen muuttivat monella tavoin yhteiskunnallisia olosuhteita ja rikkoivat samalla porvarillisen julkisuuden rajoja. Markkinoiden laajentuminen antoi tilaa kokonaan uusille toimijaryhmille, joiden intressit eivät olleet ensisijaisesti poliittisia ja julkisia vaan taloudellisia ja yksityisiä. Myös monarkian ja säätyläisvallan murtuminen antoi entistä laajemmille ihmisryhmille mahdollisuuden vaatia itselleen poliittisia oikeuksia.

Yhteiskunnallisen muutoksen myötä talouden ja politiikan kysymysten käsitteleminen erillään valtiosta ja markkinoista kävi vähitellen yhä vaikeammaksi. Kysymysten lisääntyminen ja monimutkaistuminen teki niiden käsitelystä kokopäiväistä työtä, mikä edellytti uudenlaisten hallintokoneistojen rakentamista. Niinpä politiikan tekemisen aloite siirtyi vapailta kansalaisilta kansalaisten edustajille ja ammattimaisille virkamiehille. Asioiden käsittely siirtyi politiikan ammattilaisten ja järjestäytyneiden voimien edustajien hallitsemille foorumeille. Samalla argumentoinnin voimaan luottava keskustelu korvaantui poliittisella järjestäytymisellä ja hallinnollisilla käytännöillä (ks. Weber 1989). Kun osallisten määrä demokratiassa kasvoi, kansalaisten osallistumisen keinot kävivät entistä välillisemmiksi.

Paradoksaalisesti tätä kehitystä voi kuvata yhdenlaisen demokratian voitoksi toisenlaisesta demokratiasta. Tähän asetelmaan tiivistyy jännite, joka valitsee yhä osallistuvan ja edustuksellisen demokratian teorioiden välillä. Se mikä on yhdestä näkökulmasta kehitystä, on toisten mielestä rappiota. (esim. Hewlett 2000.)

Habermasin julkisuuden rakennemuutosteoria sijoittuu ajallisesti varsin etäälle nykyhetken olosuhteista. Silti se on yhdessä hänen myöhemmän tuotantonsa kanssa inspiroinut erityisesti filosofista keskustelua. Historiallisuudestaan ja akateemisuudestaan huolimatta tämän keskustelun vaikutukset ovat heijastuneet aivan arkisiinkin kansalaisuuden ymmärtämisen tapoihin. Kansalaisuudesta on ylipäätään vaikea puhua viittaamatta nimen-

⁵ Habermasin julkisuusteorian empiiristä todistusvoimaa kyseenalaistavasta kritiikistä (ks. Curran 1991; Koivisto & Väliverronen 1996, 22-23).

omaan poliittisesti aktiivisiin, valistuneisiin ja rationaalisiin yhteiskunnan jäseniin. Tämä diskurssi toimii meissä siitäkin huolimatta, että kovin moni meistä ei tunne olevansa ideaalin mittainen ja että ylipäättään sen täyttäminen tuntuu nykyajan olosuhteissa usein mahdottomalta.

Hyvinvointivaltioajattelussa tiivistyy toinen politiikkakeskeinen kansalaisuuskäsitys. Se eroaa Habermasin julkisuusideaaleista selvimmin suhtautumisessa valtioon ja sen roolin laajenemiseen. Siinä missä valtion tehtävien laajentuminen merkitsi Habermasille kansalaisuuden rappiota, hyvinvointivaltion diskurssissa laaja-alaista ja vahvaa sosiaalivaltiota on pidetty kansalaisuuden takaajana. Tämä kanta perustuu ennen muuta brittiläisten hyvinvointivaltioeteoreetikkojen, erityisesti kansalaisuuden sosiologina tunnetun T. H. Marshallin ajatuksiin. Samantyyppinen ajattelu on vaikuttanut vahvasti myös Pohjoismaissa (ks. Roche 1992; Jääskeläinen 2000, 27-28)

Hyvinvointivaltion teoretisoinnissa kansalaisuus on mielletty joukoksi juridisia oikeuksia. Niiden pohja luotiin 1600-luvulla, jolloin länsimaissa alettiin soveltaa periaatetta vapaasta omistusoikeudesta ja kansalaisten tasavertaisuudesta lain edessä. 1700-luvun lopulta alkaen kansalaisuuteen liitettiin poliittisia oikeuksia, kuten oikeus äänestää vaaleissa, asettua ehdokkaaksi ja edistää oman viiteryhmänsä etuja. 1900-luvulla ja etenkin toisen maailmansodan jälkeen alkaneessa kansalaisuuden kolmannessa aallossa ovat nousseet vahvasti esiin sosiaaliset oikeudet, kuten oikeus tasavertaiseen peruskoulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaaliavustuksiin (ks. Arter 1990, 100-101). Sosiaalisten oikeuksien laajentamisen käytännöllisenä ehtona ovat olleet valtion oikeus kerätä veroa ja päättää verovarojen käyttämisestä erilaisiin tulonsiirtoihin.

Hyvinvointivaltioajattelussa kansalaisuus on kytkeytynyt valtioon ainakin kahdella tavoin. Ensinnäkin kansalaisuuden on katsottu edellyttävän riittävää taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista tasa-arvoa. Tasa-arvoisuuden takeena taas on pidetty sitä, että valtio tukee aktiivisesti kansalaisuuden edellytyksiä huolehtimalla jäsentensä koulutuksesta, hyvinvoinnista ja mahdollisuuksista toteuttaa kykjojään sosiaalisesta asemastaan riippumatta. Toiseksi valtion sääntelemät käytännöt ovat merkinneet, että yhteiskunnan jäsenet toteuttavat kansalaisuuttaan toimimalla valtion luomissa tai sen tukemissa rakenteissa äänestämällä, järjestäytymällä ammatillisesti, osallistumalla vapaa-aikanaan erilaisten järjestöjen toimintaan jne. Erilaisiin jäsenyyksiin perustuva muodollinen osallistuminen on nähty hyvinvointival-

tiossa ajoittain niin tärkeäksi, että kansalaisten päätöstä olla osallistumatta on pidetty moraalisesti tuomittavana.

Kuten liberalismiin varhaisiin käytäntöihin kytkeytyneet osallistuva ja keskusteleva kansalaisuus, myös oikeuskansalaisuus on sittemmin kohdannut ongelmia. Kritiikki hyvinvointivaltion raskautta ja sen korkeita kustannuksia kohtaan ovat johtaneet julkisen sektorin leikkauksiin, palveluiden yksityistämiseen ja sääntelyyn poistamiseen, mikä on kyseenalaistanut samalla myös alati laajenevan kansalaisuuden idean (esim. Cox 1998). Kansalaisuuden laajenemisen sijasta on jouduttu kysymään, mitä kansalaisuudelle tapahtuu, kun sen sosiaalinen ulottuvuus irtoaa hyvinvointivaltion rakenteista ja sen kontrollista.

Suomessakin on ajoittain oltu huolestuneita siitä, johtavatko julkisen sektorin leikkaukset joko suoraan tai välillisesti kansalaisoikeuksien asteittaiseen riisumiseen vähävaltaisilta ihmisryhmiltä (esim. Luostarinen 1993, 256). Toisaalla hyvinvointivaltion purkaminen on antanut mahdollisuuden kytkeä kansalaisuuden käsite entistä enemmän yksilön vapauksiin ja kansalaisten velvollisuuksiin kuin poliittisen järjestelmän takaamiin oikeuksiin. Yksilön vapauksia korostavassa uusliberalistisessa ajattelussa on esimerkiksi esitetty, että sosiaaliset oikeudet eivät itse asiassa tue kansalaisten toimintakykyä vaan ruokkivat erityisesti ns. huono-osaisten ihmisten passiivisuutta (ks. Barry 1990).

Viime vuosina kansalaisten velvollisuuksia on painotettu erityisesti amerikkalaisperäisessä kommunitaristisessa ajattelussa. Sen mukaan kansalaisten toiminnan tulee lähteä paikallisyhteisöistä ja sen tarpeista eikä suinkaan valtiosta. Samalla kommunitarismissa on vihjattu ainakin epäsuorasti, että kansalaisten sosiaalisten oikeuksien nimissä toimiva byrokraatoitunut valtio on itse asiassa vireän ja aktiivisen kansalaistoiminnan este (ks. Etzioni 1996, 40-44).

Kumpikin edellä kuvattu käsitys kansalaisuudesta kytkeytyy politiikkaan. Kun ihmisten suhde politiikkaan - ymmärrettynä joko argumentoivana suorana osallistumisena tai lojaalina hyvinvointivaltion jäsenenä - on kyseenalaistunut, myös niiden edustama käsitys kansalaisuudesta on ajautunut kriisiin. Siihen että valtion ja muut politiikan alueen asiat kattavat yhä pienemmän osan ihmisten arkisista identiteeteistä on johtanut myös siihen, että etenkin feministisessä tutkimuksessa ja kulttuuritutkimuksessa kansa-

laisuus on haluttu tematisoida toisin. Mitä erilaisempia politiikan alueen ulkopuolella tapahtuvia toiminnan muotoja on alettu nimittää kansalaisuudeksi.

Feminismin ja kulttuuritutkimuksen rajat ovat monilta osin häilyviä. Tämä koskee myös niiden käsityksiä kansalaisuudesta. Feministisen tutkimuksessa keskeistä on ajatus siitä, että sukupuolten välillä esiintyy kahdenlaisia eroja: biologisia (*sex*) ja sosiaalisesti tuotettuja (*gender*). Poliitiikan teoriassa ja käytännöissä nämä erottelut on usein nähty täysin päällekkäisinä siten, että biologisten erojen pohjalta on voitu perustella naisten alisteista asemaa niin kotona, työmarkkinoilla kuin politiikassakin (esim. Pateman & Shanley 1991).

Naisten kansalaisuutta on feministisen tutkimuksen mukaan marginalisoitu erityisen tehokkaasti erottamalla julkisen ja yksityisen alueet toisistaan. Tämä erottelu ei ole vain rajoittanut naisten osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan vaan se on myös rajannut monia yksityisen alueelle sijoituvien ongelmien ja valtasuhteiden käsittelyn politiikan ja julkisuuden ulkopuolelle. Tällaisista kysymyksistä vaikkapa perheväkivalta tai seksuaalinen ahdistelu työpaikoilla ovatkin nousseet politiikan ja journalismin huomion kohteeksi verrattain myöhään.

Vaikka naisten asema yhteiskunnassa on rakenteellisesti alisteinen, naiset eivät ole feministisen tutkimuksen mukaan välttämättä olleet itselleen toisen luokan kansalaisia. Paljolti brittiläisen kulttuuritutkimuksen pohjalta feministisessä tutkimuksessa pyrittiin 1970- ja 1980-luvulla osoittamaan, kuinka yhteiskunnallisten luokka-asemien ja sukupuoliroolin kahteen kertaan alistamat naiset ovat passiivisia politiikan alueella, mutta aktiivisia omissa sosiaalisissa verkostoissaan. Nämä verkostot toimivat joidenkin tutkijoiden mukaan vaihtoehtojulkisuuksien tavoin, jotka ovat osallistujilleen identiteettin ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn lähteitä (Fraser 1992; vrt. McLaughlin 1993).

Feministisessä ajattelussa kansalaisuus ei ole peräisin valtiosta tai toimimisesta poliittisissa laitoksissa. Poliitiikan alueen ulkopuolella, omissa käytännöissään ja omista lähtökohdistaan pontevoituneet kansalaiset voivat kylläkin niin halutessaan myös esittää vaatimuksia valtiolle tai järjestäytyä poliittisesti. Tämä ajatus ei toki rajoitu vain feministisessä tutkimukseen vaan sen avulla voi selittää vaikkapa uusien yhteiskunnallisten liikkeiden

syntyä ja niiden politiikan agendalle nostamia uusia asiakysymyksiä. Tällä tavoin voitaisiin selittää esimerkiksi ympäristöliikkeen muotoutumista vihreäksi puolueeksi 1980-luvulla tai 1990-luvun eläinaktivismia (ks. Lappalainen 1999).

Ajatus virallisen politiikan ulkopuolella kehkeytyvästä toimintakyvystä nousee esiin hieman toisella tavoin 'aktiivisen yleisön' ideaa korostavassa kulttuurisessa yleisötutkimuksessa. Myös siinä kansalaisuus mielletään ennen muuta omaehtoiseksi toimintakyvyksi, jonka lähteenä eivät ole kuitenkaan feministisessä tutkimuksessa korostetut epämuodolliset sosiaaliset verkostot tai niiden ympärille syntyneet itse tuotetut julkisuudet vaan eräällä tavoin niiden vastakohtaksi mieltyvät populaarikulttuuri ja joukkoviestintä.

Kulttuurisen yleisötutkimuksen lähtökohtana on ollut yksinkertaisesti kiinnostus siihen, mikä tekee erilaisista populaarikulttuurin tuotteista yleisön keskuudessa suosittuja. Vastausta on haluttu hakea nimenomaan vastaanoton käytännöistä. Tämä on tarkoittanut sitä, että tutkimuksessa vastaanottoa on pyritty lähestymään näkökulmasta, joka tekee oikeutta vastaanoton arkiselle moninaisuudelle sekä viestimiä ja niiden tekstejä tulkitsevien ihmisten omakohtaisille kokemuksille (ks. Ang 1991, 2-3).

Yleisötutkimuksessa on yleisesti esitetty, että vastaanotto on aktiivista toimintaa. Se antaa ihmisille mahdollisuuden sovittaa ja muuntaa kuluttamiinsa merkityksiä omiin tarkoituksiinsa sopiviksi (K. B. Jensen 1990, 57). Joidenkin mielestä yleisön vapaudet ovat rajallisempia kuin toisten. Perinteisemmän näkemyksen mukaan yleisöllä on kyllä periaatteellinen vapaus tulkita joukkoviestinnän sanomia lähettäjän tarkoitusten vastaisesti, mutta sillä ei ole vapautta määritellä niitä ehtoja, joiden puitteissa sanomia tuotetaan tietynlaisiksi (Morley 1992, 31; sit. Ridell 1998b, 443). Toisen näkemyksen mukaan taas vastaanoton aktiivisuus lähestyy 'semioottista demokratiaa', jossa joukkoviestinnän tarjoamat merkitykset eivät ole niiden harvalukuisien tuottajien vaan runsaslukuisien vastaanottajien hallussa (Fiske 1987, 239).

Monet kulttuurisen yleisötutkimuksen edustajat ovat sitä mieltä, että populaarikulttuurin erilaiset tekstit ovat parempi alusta kansalaisuuden muodostumiselle kuin auktoriteetteihin vetoamalla omaa uskottavuuttaan korostavat vakavat uutiset. Tämä ei perustu vain siihen, että monissa maissa populaarilehdistö on suosittumpaa kuin ns. laatulehdistö. Vielä olennaisempaa on

se, että esimerkiksi populaarijournalismi antaa mahdollisuuden - tai jopa pakottaa - lukijoita lukemaan tekstistä omia merkityksiään. Tekstin tekeminen omakohtaiseksi merkitsee myös sen kokemista relevantiksi. Relevanssi on taas edellytys sille, että lukija voi muuntaa tuottamansa merkitykset argumentoinniksi tai toiminnaksi. (Fiske 1992; Hermes 1998, 159.)

Oman lisänsä kansalaisuuden määrittelyjen moninaisuuteen tuovat ajan-kohtaiset suuret kansalliset tai kansainväliset projektit, kuten esimerkiksi globalisaatio. Globalisaatiossa on kyse prosessista, jossa talous ja kulttuuri irtoavat yhä enemmän kansallisesta perustasta (Väyrynen 1999, 44). Toisen määritelmän mukaan globaalisatiossa kansallisvaltiot pyrkivät luovuttamaan valtaansa mahdollisimman hallitusti yhtäältä markkinoille ja toisaalta kansalaisyhteiskunnalle (Alasuutari 1999, 9). Molemmissa määritelmissä käy ilmi, että globaalisatation aiheuttamat muutokset kohdistuvat nimenomaan kansallisvaltioon.

Hieman yksinkertaistaen tulevaisuutta koskevilla visioilla on taipumus korostaa joko muutoksen tuomia uhkia tai sen mahdollisuuksia. Kriittisissä arvioissa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi siihen, että mahdollisuudet vaikuttaa globaalien markkinoiden logiikkaan politiikan ja julkisen keskustelun keinoin kapenevat. Toisaalta globalisaatio voidaan nähdä mahdollisuutena. Ajassa, jossa yhteiskunnalliset ongelmat eivät kunnioita kansallisvaltioiden rajoja, vaikuttamisyritykset on suunnattava ylikansalliselle tasolle. Tähän tarjoavat mahdollisuuksia esimerkiksi kansalaisjärjestöjen kansainvälinen yhteistyö ja uusi informaatiotekniikka, erityisesti Internet. (Kantola 2001.)

Sama kahtalaisuus näkyy yleisemminkin tietoyhteiskuntaa ja Internetiä koskevissa odotuksissa. Yhtäällä Internetin on arveltu antavan välineitä kriittiselle ja rationaaliselle keskustelulle sekä poliittiselle organisoitumiselle erityisesti yleismaailmallisissa teemoissa, kuten ihmisoikeus- tai ympäristökysymyksissä (Friedland 1996). Toisaalla Internetiin kytkeytyvien kaupallisten intressien on pelätty johtavan siihen, että uusi viestintätekniikka rajaa käyttäjilleen vain kuluttajan roolin (Ridell 2001, tulossa). Samassa yhteydessä on huomautettu, että tasa-arvoista osallistumista kaikille lupaileva virtuaalidemokratia edellyttää myös aineellista tasa-arvoa. Toistaiseksi - ja myös nähtävissä olevassa tulevaisuudessa - verkkokansalaisen kulttuuriset ja aineelliset voimavarat jakaantuvat kuitenkin hyvin epätasaisesti (Hacker 1996).

Globalisoitumisen ja verkkottumisen prosessit ovat vasta alkutekijöissään ja tässä vaiheessa niiden arvioinnissa on luultavasti viisainta korostaa niiden ristiriitaisuutta ja tulkinnanvaraisuutta (esim. Calabrese 1999). Talouden ja tekniikan kehityksen synnyttämien uudet käytännöt kiihdyttävät poliittis-teoreettista kamppailua siitä, mitkä käytännöt koetaan hyväksyttäväksi.⁶

2.4 Journalismin informoima kansalainen

Edellä kuvattuihin kansalaisuuden diskursseihin törmää säännöllisesti journalismissa. Joillekin kansalaisuuden tyypeille on jopa muodostunut omia lajityyppejään journalismin sisälle. Yhdenlainen poliittikkakeskeinen näkökulma kansalaisuuteen tiivistyy esimerkiksi television vaalivalvojisissa tai puolueiden kannatusta mittaavissa galluputisissa. Kulttuurisen kansalaisuuskäsityksen yleisöoletukseen ottaneista ohjelmista voi ottaa esimerkiksi vaikkapa Radio Suomen *Naisten tunnin* tai TV1:n *Uutisuudon*.

Hieman yleisemmällä tasolla voidaan osoittaa, että myös journalismin laitostuneimmista muodoista löytyy vastineita kansalaisuuden erilaisille ideoille. Habermasilaisen poliittisen kansalaisuuden luontevin vastinpari on epäilemättä 1800- ja 1900-luvun alkupuolella ilmestynyt poliittinen lehdistö Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa (ks. Altschull 1984). Hyvinvointivaltion kansalaisuusideaa vastaava journalismin muoto taas kiteytyy julkisen palvelun yleisradiotoiminnassa, jonka periaatteet ovat Suomessa perinteisesti ohjanneet niin Yleisradion kuin MTV3:nkin ohjelmapolitiikkaa (Hellman 1999, 426-427; vrt. Syvertsen 1992, 334). Myös laajalevikkisen maakuntalehdistön hallitseva kansalaisuuden kuvasto viittaa ennen kaikkea hyvinvointivaltioajatteluun.

Feminististen tutkimuksen osoittamia virallisen politiikan vaientamaa, mutta silti toimintakykyistä kansalaisuutta tuotetaan sekä erilaisissa vaihtoehtojulkaisuissa että lähemmäksi valtavirtaa sijoittuvissa naistenlehdissä. Naistenlehdet on mahdollista nostaa iltapäivälehdistön ohella esimerkiksi myös populaarien kansalaisuuden ideoiden julkaisualueeksi.⁷ Internetissä rakentuvasta globaalista verkkokansalaisesta tai -kuluttajasta on tässä vaiheessa tarjolla lähinnä valistuneita ennusteita ja kuvailuja yksittäisistä tapaustutkimuksista (ks. Sirkkunen 1999; Heinonen et al. 2000; Sassi 2000).

Variaatioista huolimatta uutisjournalismin käytännöissä on kehittynyt eri-

tyinen kansalaisuuden malli, informoidun kansalaisen ideaali (ks. Schudson 1998). Tästä syystä kansalaisuusikäsitysten kartoittaminen on tässä vaiheessa pakko aloittaa osittain uudelleen.

Informoidun kansalaisen idean muotoutumisen tausta on yhteneväinen edustuksellisen demokratian synnyn kanssa. Kansalaisoikeuksien laajeneminen ja yhteiskunnan monimutkaistuminen edellyttivät yhteiskunnallista työnjakoa, jossa kansalaisten osallistuminen päätöksentekoon on muuttunut entistä välillisemmäksi. Kansalaisilta odotetaan ennen kaikkea sitä, että he pysyvät riittävästi perillä asioista voidakseen aika ajoin valita edustajansa tekemään päätöksiä heidän puolestaan.

Informoidun kansalaisen ideaali tiivistyy journalismissa ajatukseen uutisten objektiivisuudesta. Koska ajatus ehdottomasta tiedosta on kyseenalaistunut lukuisista syistä, myös objektiivisuuden sisältö on nykyisin vähemmän vaativa kuin aikaisemmin. Nykykäytännöissä niin toimittajat kuin journalismin yleisö mieltävät objektiivisuuden luottamukseksi siitä, että se mitä uutisessa sanotaan on kirjattu asianmukaisesti. Tämä edellyttää käytännössä kolmen ehdon täyttämistä (McNair 1998, 68-69), joihin jokaiseen voidaan esittää myös varauksia.

Uutiselta on tapana edellyttää ensinnäkin, että toimittajan omat mielipiteet on erotettu faktoista. (Tästä huolimatta uutisen lähteen puheessa mielipiteet ja faktat voivat sekoittua toisiinsa.) Toiseksi uutiselta odotetaan, että siinä esiteltävän asian eri puolet tuodaan esiin ja että ne esitetään tasapuolisesti. (Yleensä asiaan kuuluvia osapuolia ajatellaan olevan kaksi: yksi jonkin näkemuksen puolesta ja toinen sitä vastaan.) Kolmanneksi objektiivisuuteen luetaan, että uutisessa esitetyt faktat ja mielipiteet on uutisessa auktorisoitu

⁶ Pohdintaan demokratian ja uuden viestintäteknologian suhteista kuuluu esimerkiksi kysymys digitelevisiosta ja sen vaikutuksista yleisön, kuluttajan ja kansalaisen ymmärtämistapoihin (ks. Nieminen 1999; Jääsaari & Ruohomaa 1999).

⁷ Iltapäivälehdistön ja populaarin kansalaisuuden yhdistämisessä on silti oltava varovainen, sillä Suomessa iltapäivälehtien uutisten aiheiden ja toimijoiden valinnat tai esitystavat eivät sittenkään eroa kovin radikaalisti päivälehdistä (esim. Kunelius 1996, 324-336). Joissakin tapauksissa, kuten vaikkapa prinsessa Dianan kuolemaa käsitelleessä kirjoittelussa, melodramaattisuus voi olla päivälehdissä jopa vahvempaa kuin iltapäivälehdissä (Puntanen 2000).

osoittamalla selvästi niiden lähde. (Faktoja ja mielipiteitä voidaan silti esittää myös passiivissa, jolloin uutisessa voidaan antaa faktan status myös merkityksiltään kiistanalaisille lausumille.)

Informoidun kansalaisen idea on ollut varauksista huolimatta monella tavoin toimiva oletus. Sen ympärille ovat rakentuneet niin toimittajien eettiset koodit kuin useimmat heidän arkista työtään nuotittavista kirjoittamattomista toimintaohjeistakin. Toisaalta kuten pyrin seuraavassa osoittamaan, informoidun kansalaisen ideaali on myös tietyn yhteiskunnallisen kehityksen vaiheen luomus. Tästä syystä on aiheellista kysyä, onko se edelleen pätevä - tai pätevin - kansalaisuuden hahmo journalismille ja sen yleisöille.

Taustoitin tätä kysymystä kuvailemalla ensiksi Michael Schudsonin analyysiä kansalaisuuden yhteiskuntahistoriasta Yhdysvalloissa. Siinä esitetyt havainnot eivät kaikilta osin kuvaa sellaisenaan kehitystä muualla, mutta ne voivat toimia ainakin ajattelun välineinä arvioitaessa kansalaisuuden ja journalismin suhteita myös Suomessa. Niin ikään Schudsonin amerikkalaisesta kehityksestä vetämä johtopäätös on pohtimisen arvoinen. Hänen mielestään demokratia ja kansalaisuus voivat Yhdysvalloissa kohtuullisen hyvin (itse asiassa paremmin kuin koskaan), mutta samalla ajatus informoidusta kansalaisesta kansalaisuuden hallitsevana mallina on kriisissä (ks. Schudson 2000, 16-18).

Kansalaisuuden historia ulottuu Schudsonilla 1600-luvun lopulta 1990-luvulle. Tässä yhteydessä kiinnostavin jakso sijoittuu 1830-luvun ja 1920-luvun välille, johon hän sijoittaa sekä uutisjournalismin että informoidun kansalaisen ideaalin synnyn. Nuo kaksi ilmiötä eivät ole kuitenkaan ilmaantuneet yhtä aikaa. Uutisjournalismi alkoi Schudsonin mukaan kehkeytyä ns. pennilehdistön myötä 1830-luvulta lähtien, mutta informoidun kansalaisen idea vakiintui vasta puoli vuosisataa myöhemmin 1880- ja 1910-lukujen välillä (Schudson 1978, 14; Schudson 1998, 182).

Informoidun kansalaisen ideaa edeltäviä politiikan käytäntöjä Schudson kuvaa 'myöntäväisyyden kulttuuriksi'. Siinä kansalaisuus rajautui pienen eliitin oikeudeksi. Poliitikassa keskeistä oli kapean kansalaisten joukon moraaliset ominaisuudet, joiden ansiosta hieman suurempi äänestäjien joukko antoi heille valtuutuksen toimia. Kansalaiset eivät juurikaan väitelleet politiikan sisältökysymyksistä julkisesti. Tässä suhteessa Schudsonin analyysi siis poikkeaa Habermasin porvarillisen julkisuuden ideaalin kuva-

uksesta, vaikka heidän näkemyksensä ovat muuten monessa suhteessa samansuuntaisia.

1800-luvun puoliväliin tultaessa eliitin hallitsema poliittinen kulttuuri oli ajautunut Yhdysvalloissa kriisiin. Yhteiskunnallinen toimelaisuus kohdistui pikemminkin markkinoille kuin politiikkaan. Kasvava tarve hallita uudenlaista tilannetta oli johtamassa hallinnon laajenemiseen ja byrokratisoitumiseen sekä poliittisen toiminnan ammatillistumiseen. Talouden alueella tapahtuvat muutokset heijastuivat suoraan ja välillisesti myös politiikan käytäntöihin ja silloiseen lehdistöön. Poliittikan käytäntöjä hallitsivat poliittiset puolueet. Kansalaiset ottivat osaa julkisiin asioihin puolueiden järjestämissä huvitilaisuuksissa ja paraateissa. Asiakysymyksillä tai keskustelulla oli politiikan käytännöissä hyvin vähän merkitystä. Kansalaisten tehtävänä oli ennen osoittaa lojaalisuuttaan omalle sosiaaliselle tai kulttuuriselle viiteryhmälle ja tukea sitä edustavaa poliittista puoluetta.

Kansalaisten alisteisuutta puolueille osoitti esimerkiksi se, että vaaleissa äänestyslipukkeetkin olivat peräisin puolueilta ja jo sen väri kertoi muille paikalla olijoille, kenelle äänestäjä osoitti kuuliaisuuttaan (Schudson 1998, 162-165). Informoidun kansalaisen ideaali syntyi vastareaktionä nimenomaan tällaisille käytännöille. 1800-luvun lopulla politikoinnin painopiste alkoikin siirtyä vähitellen paraateista ja juhlista kirjallisiin ohjelmajulistuksiin ja pamfletteihin.

Samoihin aikoihin kaupunkien urbaanista keskiluokasta nousseet uudistajat - joita 1900-luvun alussa nimitettiin yleisesti progressivisteiksi - halusivat vähentää poliittisten puolueiden valtaa sekä karsia poliittisen osallistumisen speaktaakkelimaisia ja kollektivistisia piirteitä. Demokratian keskiöön haluttiin nostaa itsenäinen ja asioista perillä olevan äänestäjä, informoitu kansalainen. Uudessa ideaalissa kansalaisten osallistuminen politiikkaan haluttiin suunnata 'sisään päin'. Paraateihin osallistumisen sijasta kansalaisten toivottiin keskittyvän lukemiseen ja kirjallisen materiaalin hiljaiseen sulatteluun (McGerr 1986; sit. Schudson 1991, 182).

Informoidun kansalaisen ideaaliin kuului olennaisesti ajatus kansalaisten tasavertaisuudesta; ei vain muodollisena oikeutena vaan myös käytännön periaatteena. Jokaisen tuli muodostaa mielipiteensä itsenäisesti. Jotta kansalainen voisi tehdä rationaalisia päätöksiä, hänellä tuli olla käytössään oikeaa, väritymätöntä informaatiota. Tätä informaatiota ei voitu jakaa jokaiselle

erikseen vaan se oli suunnattava kansalaisista koostuvalle erittelemättömälle joukolle tai kansalle. Individualistisen painotuksen ohella informoidun kansalaisen ideaali sisälsi siis myös oletuksen 'suuresta yleisöstä': tarkemmin määrittelemättömästä ihmisjoukosta, jolla on ainakin periaatteessa mahdollisuus saada sama painettu tuote käsiinsä ja kiinnostusta lukea sitä (vrt. Thompson 1995, 24).

Informoidun kansalaisen ideaali ja ajatus suuresta yleisöstä yhdessä markkinoiden ja teollisen tuotannon laajentumisen kanssa loivat uudenlaiset olosuhteet myös lehdistölle. Vetoaminen ajankohdassa hallitsevaan demokratiaan ideaaliin antoi lehdistölle julkisesti perustellun tehtävän, jota täyttääksensä sen tuli keskittyä erityisesti uutisten välittämiseen. Ajatus suuresta yleisöstä sisälsi myös kaupallisen motiivin. Odotus laajoista maksavien lukijoiden joukoista teki uutisten massamuotoisesta tuotannosta ja välittämisestä taloudellisesti hyödyllistä toimintaa. Vaikka yksityisen ja julkisen intressin yhdistämiseen sisältyy ongelmia, sitä ei ole pidetty esteenä sille, että julkista etua palvelevaa journalismia harjoitetaan yksityistä voittoa tavoittelevan yrityksen suojissa.⁸

Modernia yhteiskuntaa liikuttaneen kapitalismin ja (sen kanssa yhteensopivan) demokratiakäsityksen liitto tekee ymmärrettäväksi laajemminkin journalismin ja toimittajien ammattikunnan myöhempää kehitystä. Uutisten ja tiedonvälityksen keskeisyys edellyttivät toimittajalta taitoja, jotka erottivat hänet entistä selvemmin esimerkiksi poliitikoista. Ammatillisen eriytymisen merkkeinä myös journalismin esitystavat ovat eriytyneet poliittisista kiistakirjoituksista. Tähän kehitykseen kuuluu esimerkiksi journalististen lajityyppien, kuten haastattelun ja uutiskärjen vakiintuminen (Schudson 1995, 72-93). Edelleen toimittajien professionalisoitumiseen kuuluu myös ammatillinen järjestäytyminen, jota on tukenut pyrkimys tuottaa ammattikunnalle yhteisiä normeja ja ammatti-identiteettiä.

Informoidun kansalaisen ideaaliin on liittynyt itsenäisyyden ja riippumattomuuden vastapainoksi myös uudenlaisia vaatimuksia. 1800-luvun loppupuolella uudistusmieliset tahot halusivat varmistua siitä, että kansalaiset kykene-

⁸ Sellainen journalismikritiikki, jossa journalismi erotetaan käsitteellisesti mediasta tavallaan legitimoit tätä eroa (esim. Rosen 1995a). Toisaalta journalismin 'januskasvoisuudella' - lupauksella siitä, että se edistää samanaikaisesti sekä julkista etua että omaa kaupallista hyötyään - on toki myös leppymättömät kritikkonsa (esim. Hardt 1996).

vät ottamaan asioista itsenäisesti selvää. Niinpä monissa osavaltioissa otettiin 1890-luvulla käyttöön lukutaitotestit, joiden tarkoituksena oli yhtäältä kohottaa äänestämään pyrkivien kansalaisten kompetenssia. Toisaalta testejä käytettiin tietoisesti myös rajoittamaan paikallisiin oloihin tottumattomien, kieltä taitamattomien (ja usein poliittisesti radikaalien) maahanmuuttajien oikeuksia osallistua politiikkaan. (Schudson 1998, 182-185.)

Tässä vaiheessa on syytä pysähtyä hetkeksi pohtimaan, miten edellä esitetty kuvaus sopii Suomeen. Vaikka yleinen äänioikeus toteutui Suomessa jo 1900-luvun alussa, vuosisadan vaihteen tienoilla ei voitu vielä puhua informoidun kansalaisen ideasta eikä oikein edes uutisjournalismistakaan.⁹ Sen sijaan jos tarkastelu aloitetaan 1920-sanomalehdistöstä ja edetään sitä kautta julkisen palvelun yleisradiotoiminnan kuvaukseen, on mahdollista löytää useitakin yhtymäkohtia Schudsonin analyysiin.

Vuonna 1920 sanomalehdet saavuttivat jo noin 60 prosenttia kodeista, mutta lehtien toimituspolitiikka ja niiden lukijakunnat olivat yhä jakautuneet puoluerajojen mukaan. 1930-luvulla lehtien poliittinen ohjaus oli lieventynyt sen verran, että monien puolueisiin sitoutuneiden lehtien nähtiin kannattavan puoluettaan 'omilla ehdoillaan'. Laajamittaisemmin lehdet alkoivat ottaa etäisyyttä puolueisiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Useat lehdet alkoivat toimituspolitiikassaan katsomaan asioita ennen muuta alueellisesta näkökulmasta, mikä pisti ne tavoittelemaan mahdollisimman laajan peittoa omalla levikkialueellaan. (Tommila & Salokangas 1998, 136, 248-249.) Alueellisuudessa ja maakunnallisuudessa tiivistyi samalla myös ajatus 'suuresta yleisöstä'.

Toimittajien professionalisoitumisen on katsottu käynnistyneen Suomessa toden teolla 1950-luvulla. Toimittajien määrän suurin kasvu sijoittui 1950-luvun ja 1970-luvun välille, mikä kertoo tuolloin uutisjournalismiin kohdistuneesta sosiaalisesta ja taloudellisesta tilauksesta. Ututistyon neutraaliutta ja puolueettomuutta korostavat Journalistin ohjeet muotoiltiin ensimmäisen kerran vuonna 1958. Myös merkit toimitustyön modernisoitumisesta ja uutisjournalismin esitystapojen vakiintumisesta alkoivat vahvistua 1950-luvun kuluessa (Kahma 1979, 60-61; sit. Kunelius 1998, 211ff). Professionalisoitumiseen kuuluu myös toimittajien sosiaalisen ja ammatil-

⁹ Suomalaisen poliittisen kulttuurin erityispiirteistä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa (ks. Alapuro & Stenius 1987; Liikanen 1995).

lisen statuksen kohoaminen. Eräs maakuntalehdessä työskentelevä veteraanitoimittaja sijoittaa haastattelussaan tuon muutoksen omalla kohdallaan 1960-luvulle:

No, silloinhan se oli kutsumusammatti, silloin kuuskytluvulla. Ihan jo sen takia, että toimittajien palkkahan oli mahottoman pieniä. Naureskeltiin sitä, että me saatiin puolet siitä mitä kaupungintalon vahtimestari sai. Mut sitten oli pari lakkoo (...). Sittenhän se [toimittajien palkkataso] alkoi kehittymään ihan eri tavalla.¹⁰

Ehkä kaikkein selvimmin informoidun kansalaisen ideaa havainnollistaa Suomessa 1950-luvulta lähtien harjoitettu viestintäpolitiikka ja etenkin Yleisradion ohjelmistosuunnittelu. Ajatus suuren yleisön informoisesta tuli esiin esimerkiksi 1970-luvulla television kanavajaossa ja uutisten lähetysoikeuksista tehdyissä sopimuksissa. 1980-luvun alkuun saakka uutistuotanto oli keskitetty Yleisradiolle, joka lähetti uutisensa samanaikaisesti yhtiön molemmilla kanavilla. MTV sai oikeuden lähettää omia uutisiaan vasta vuonna 1981. (Salokangas 1996, 309-321.) Näillä ratkaisuilla luotiin olosuhteet, joissa jokaiselle uutislähetykselle voitiin varmistaa hyvin laaja ja suhteellisen pysyvä katsoajakunta.

Uutistuotannon käytäntöjen tasolla informoidun kansalaisen ideaa kuvaa hyvin Taisto Hujanen (1993a) erittely Ajankohtaisen Kakkosen sisällöistä 1970-luvun 'korporatismien kaudella'. Tuolloin ohjelman aiheet keskittyivät ennen muuta politiikkaan ja talouteen. Juttujen toimijoista keskeisimmässä asemassa olivat valtionhallinnon edustajat ja työmarkkinajärjestöt. Toimittajien roolia Hujanen kuvaa osallistavaksi. Poliitiikan ja talouden juttujen ideologisena tavoitteena oli mobilisoida yksittäisiä kansalaisia ja kansalaisryhmiä toimimaan osana poliittista demokratiaa (T. Hujanen 1993b, 69).

Kontekstoiva luenta informoidun kansalaisen idean syntytaustaan auttaa arvioimaan vaikutelmaa sen ajattomuudesta ja historiattomuudesta. Toisaalta vaikka idea viittaa nykyhetken valossa varsin kaukaisilta tuntuviin olosuhteisiin, tämä ei tarkoita, että informoidun kansalaisen idea olisi kadonnut tai menettänyt kokonaan käyttökelpoisuutensa. Realistisempaa on ajatella, että informoidun kansalaisen idea voi olla yhä monella tavoin toimiva konsepti. Sen rinnalla olisi kuitenkin oltava - ja käytännössä onkin - myös muunlaisia journalistisiin käytäntöihin rakentuneita oletuksia vastaanotta-

¹⁰ Sitaatti on peräisin haastatteluaineistosta, jota analysoidaan tarkemmin luvussa 5.

jista. Mitä tällaiset puhuttelut sitten ovat, mistä ne tulevat ja miten niiden yhteiskunnallista merkitystä olisi syytä lukea?

Käsittelen näitä kysymyksiä nimenomaan kansalaisuuden näkökulmasta työn seuraavissa luvuissa. Sitä ennen teen kuitenkin lyhyen tutkimusretken 'kansalaisuuden ulkopuolelle' analysoimalla 1990-luvun journalismissa havaitsemani kahta merkittävää nousevaa trendiä: talousjournalismia ja palvelujournalismia. Niissä eriteltävissä puhutteluissa paljastuu kansalaisuuden sijasta monimuotoinen kuluttajuus. Tämän sivupolun tarkoituksena on havainnollistaa sitä, kuinka journalismi reagoi toimintaympäristönsä muutoksiin ja että nämä muutokset heijastuvat myös sen tapaan puhutella yleisöään. Olen valinnut kuluttajuuden tarkastelun kohteeksi siksi, että 1990-luvulla nämä muutokset näkyivät selvimmin nimenomaan sen yhteydessä. Myöhemmissä luvuissa journalismin ja kuluttajuuden suhdetta ei enää tarkastella.

2.5 Ekonomisaatiota ja palvelujournalismia

Suomalaiset kohtasivat 1990-luvulla tavalla tai toisella kolme merkittävää yhteiskunnallista ilmiötä: Euroopan integraation, taloudellisen laman ja hyvinvointivaltion rakenteiden säröilyn. Sen lisäksi, että nämä teemat ovat olleet näkyvästi esillä journalismissa, ne ovat vaikuttaneet monilla tavoin myös journalismiin itseensä. Yksi muutoksen kohteista on ollut journalismin oletettu vastaanottaja, joka edellä viittasi ennen muuta informoidun kansalaisen ideaan. Pohdin näitä muutoksia hyödyntämällä kahta journalismin tutkijoiden muissa Pohjoismaissa kehittelemää käsitettä: ekonomisaatiota ja palvelujournalismia.

Ekonomisaatiossa on kyse prosessista, jossa julkisesti ja yleisesti merkittävät aiheet määritellään yhä useammin talouden termein ja niistä keskustellaan kansantalouden käsittein (Mårtensson & Lindhoff 1998, 86-87). Ekonomisaatio kytkeytyy osaksi laajaa yhteiskunnallista muutosta, jossa kansallisen ja kansainvälistyvän talouden toimintatavat ovat muuttuneet varsin nopeasti. Journalismissa ekonomisaatio on edennyt osittain ulkoisten olosuhteiden pakosta. Toisaalta journalismi on itse vahvasti legitimoinut tätä muutosta.

Journalismin ja ekonomisaation suhteessa toteutuu hyvin John Hartleyn (1996, 33) ajatus journalismista modernin yhteiskunnan ydinkäytäntönä

ja sen tärkeimpänä kansantajuistajana. Reagoidessaan toimintaympäristönsä muutoksiin journalismi tekee muutoksesta tunnistettavaa. Säättäessään omia käytäntöjään uusiin olosuhteisiin sopiviksi se luo muutokselle pysyviä symboleja ja rakenteita. Lisäksi journalismi vahvistaa uusien käytäntöjen ja realiteettien olemassaoloa luopumalla aiemmin relevantteina pidettyjen arvojen ja totuuksien pönkittämisestä. Kun ekonomisaation ja korporatismiin maailmankuvat eivät sovi samanaikaisesti politiikan ja talouden sivuille, heikommalla on annettava tilaa vahvemmalle.

Mitä tämä tarkoittaa käytännössä? Ensinnäkin ekonomisaatio näkyy Mårtenssonin ja Lindhoffin mielestä siten, että se on muuttanut aiheiden ja näkökulmien painotuksia politiikan ja talouden uutisoinnissa. Talouden toimijoiden, kuten yritysjohtajien, ekonomistien ja pörssianalyttikkojen merkitys taloutta ja politiikkaa koskevassa uutisoinnissa on korostunut. Tämä on omalta osaltaan pakottanut myös poliitikkoja muuttamaan strategioitaan. Säilyttääkseen asemansa päätöksenteossa ja julkisuuden kentällä heidän on ollut pakko omaksua ajan suhdanteisiin ja käytäntöihin paremmin sopivia puhetapoja. Toiseksi ekonomisaatio on lisännyt taloutta koskevan informaation kysyntää, mikä on johtanut taloustoimitusten koon kasvuun, talousuutisten tarjonnan lisääntymiseen ja taloustoimittajien statuksen nousuun.

Kolmanneksi ekonomisaatiolle ominaiset tietämisen ja puhumisen tavat ovat 'vuotaneet' myös journalismin muihin lajeihin, mikä näkyy esimerkiksi tilastograafiikan käytön lisääntymisenä uutisissa aiheista riippumatta. Lisäksi uutisten kohteena olevia asioita arvioidaan yhä useammin taloudellisten aspektien ja erilaisten tulosodotusten valossa. Kulttuuritapahtumissa journalismia kiinnostaa vaikkapa se, kuinka hyvin niiden järjestäjät onnistuvat kokoamaan sponsorirahaa, kulttuurihenkilöiden lahjakkuutta punnitaan heidän saamallaan palkkiolla, urheilutuloksia julkaistaan yhä enemmän sillä odotuksella, että tätä tietoa voi käyttää hyväkseen vedonlyönnissä. (vrt. Karvonen 1996, 166.)

Ekonomisaatiota suomalaisessa journalismissa ei ole vielä juurikaan tutkittu. Taloustoimittajien omat arviot tuntuisivat ajoittain jopa vähättelevän muutosten merkitystä. Taloustoimittajien muutama vuosi sitten ilmestyneen historiikissa väitetään, että:

Pörssin epäsuosio ja sanomalehtien talousvaikeudet [epäilemättä myös 1990-luvun lama - HH] jopa vähensivät sijoituskirjoittelua verrattuna 1980-luvun huippukautteen. Nousukaudella syntyneet lehdet ja talousliitteet suistuivat tai lakkasivat koko-

naan ilmestymästä. Pörssikolumnistit saivat vapaasti kirjoitella pöytälaatikkoihinsa. (Mikkonen 1998, 228.)

Nyt tuo kuvauksen kohdallisuutta voidaan jo nyt epäillä vahvasti. Esi-merkiksi kaikki kolme valtakunnallisia tv-kanavaa ovat päätyneet erottamaan talousuutiset omaksi uutislähetysksekseen. MTV3:ssa tämä tapahtui jo vuonna 1993 ja TV1 seurasi perässä 1990-luvun lopulla. Nelonen aloitti omat talousuutisensa marraskuussa 2000. Talousjournalismin kysynnän kasvusta kertoo sekin, että suomalaisessa sanomalehtikentässä harvinaisen tapahtuma, uuden sanomalehden perustaminen, tapahtui 1990-luvulla juuri talousjournalismin alueella. Oman lukunsa muodostavat erilaiset sijoitusalan erikoislehdet, joiden lukumäärä ja kysyntä kasvoivat 1990-luvun pörssitalouden ja uuden talouden nousun vauhdittamina.

Mitä merkitystä ekonomisaatiolla ja talousjournalismin lisääntymisellä on sitten kansalaisuudelle? Ekonomisaation ehkä laaja-alaisin poliittinen merkitys liittyy siihen, että sen kuvaamissa olosuhteissa usko politiikan kykyyn ohjata alati kansainvälistyvää taloutta mitä ilmeisimmin heikkenee. Tämä taas voi johtaa siihen, että kansantalouden ekspertit ja pörssitietäjät mielle-tään yhteiskunnan lainalaisuuksien todellisiksi asiantuntijoiksi. Tällä tavoin ekonomisaatio luo talouden asiantuntijoille suotuisat olosuhteet paitsi markkinoilla, myös julkisuudessa ja päätöksenteossa.

Journalismin yleisön kannalta ekonomisaation yksi mahdollinen seuraus liittyy siihen, että talousjournalismin oletettu käyttäjärooli on ennen kaikkea asiakas tai sijoittaja, harvemmin kansalainen. Talousjournalismi siis palvelee ennen muuta niitä, joilla on käytettävänään taloudellisia panoksia ja intressiä oman varallisuutensa lisäämiseen tai sen turvaamiseen. Sijoittajan intressin voi toki omaksua ilman pääomaakin. Tällainen näkökulma saattaa olla hyvinkin varteenotettava tapa ymmärtää talouden ja politiikan ilmiöitä. Ehkä on niin, että lukemalla sanomalehden taloussivuja sijoittajana on mahdollista muodostaa kohdallisempi kuva maailmasta kuin seuraamalla politiikan osastoa kansalaisena?

Ekonomisaatiota arvioitaessa on syytä pitää sen mahdolliset taloudelliset vaikutukset erillään sen demokratialle aiheuttamista seurauksista. Voi olla, että sijoituskapitalismin tarpeisiin tarjottava taloudellinen informaatio hyödyttää välillisesti myös muita kuin niitä, joilla on varaa sijoittaa osake-kauppoihin. Demokratian kannalta voidaan tästä huolimatta kysyä, mitä

tapahtuu niiden ihmisten mahdollisuuksille hallita elämisensä ehtoja, jotka eivät koe ehdotettua identiteettiä omakseen?

Voidaan ajatella, että sitä mukaa kun talousjournalismin ymmärtäminen (ja siinä lähteenä toimiminen) edellyttää kykyä soveltaa talouden teorioita käytännön analyysiin, osallistumisen kynnyksensä sekä lukijana että lähteenä kohoaa. Silloin on vaarana, että talouden ja politiikan kysymyksiin vihkii kietyneiden joukko pienenee. Samalla kasvaa riski siitä, että näkökulmat ihmisiä laajasti ja syvällisesti koskeviin asioihin kapenevat ja ajateltavissa olevat vaihtoehdot vähentyvät. Ekonomisaatio edustaa siis yhtä merkittävää yhteiskunnallista kehityskulkua, joka on varsin riippumaton informoidun kansalaisen ideasta. Kriittisessä luennassa sen voi nähdä kaventavan kansalaisuutta.

Ekonomisaation rinnalla 1990-luvun yhteiskunnallisia olosuhteita ja uutisjournalismia ovat muuttaneet muutkin ilmiöt. Yksi ekonomisaatiolle rinnakkainen ilmiö on ollut kuluttajuuden vahvistuminen ja monipuolistuminen. Tämän ilmiön taustalla on nähty vaikuttavan osittain samat kulttuuriset suhdanteet kuin ekonomisaatiossa: kansallisvaltion aseman heikentyminen, globalisaatio ja näitä ilmiöitä legitimoiva uusliberalistinen ideologia. Nämä trendit ovat vaikuttaneet monella tavoin kuluttajuuden määrittelyihin esimerkiksi lainsäädännössä, kuluttajapolitiikassa kuin kuluttajuuden sosiologiassakin.¹¹ Journalismin kytkeytyminen tähän kehitykseen näyttää tapahtuneen esimerkiksi ns. palvelujournalismin laajentumisena.

Palvelujournalismin määrittely ei ole helppoa, mutta siinä keskeisiksi koetut teemat, puhuttelun tavat ja myös toimittajalle avautuvat roolit näyttäisivät poikkeavat selkeästi siitä journalismin hahmosta, joka liittyy informoidun kansalaisen ideaaliin. Aihetta tutkineet Martin Eide ja Graham Knight (1998, 527-529) sijoittavat palvelujournalismin jonnekin perinteisen talous-

¹¹ Kuluttajakuvan muutosta lainsäädännössä kuvaa parhaiten 1990-luvun mitaan valmisteltu lakiehdotus kuluttajien ryhmäkanteesta. Laki olisi toteutessaan merkinnyt, että oikeuden päätöksellä lakia rikkonut tuottaja ja kauppias joutuisi korvaamaan aiheuttamansa vahingot kaikille haittaa kärsineille kuluttajille. Erityisesti elinkeinoelämän painostuksen takia lain valmistelusta kuitenkin luovuttiin. Tämän voi tulkita valtion asettamaksi rajaksi kuluttaja-kansalaisuuden laajenemiselle ja kuluttajuuden politisoitumiselle. (Keltti 1998.) Kuluttajapolitiikan ja kuluttajuuden sosiologian painotusten muutoksista (ks. V. Heinonen 1999; V. Heinonen & Pantzar 1998; Ilmonen 1993).

journalismin ja populaarin tabloidilehdistön väliin. Sen keskeisenä aihepiirinä on talous, joskaan siinä taloutta ei tarkastella makroteorioiden tai sijointustoiminnan lainalaisuuksien vaan yksityisen kulutuksen näkökulmasta. Populaariin sanomalehdistöön palvelujournalismia yhdistää sen pyrkimys esittää asiat ihmisten elämisaailman kautta. Se puhuttelee yleisöään yksikön toisessa persoonassa ja tavoittelee ilmaisussaan muutenkin epämuodollisen puhekielen sananvalintoja ja painotuksia.¹²

Palvelujournalismin aiheet liittyvät kuluttamisen ohella usein terveyteen ja ihmisten sosiaalisiin suhteisiin. Palvelujournalismissa toimittajat myös asettuvat usein hyvin kirjaimellisesti yleisönsä palvelukseen esimerkiksi tiukkaamalla yksityisen kansalaisen hankalaksi kokemalta virkamieheltä vastauksia tai etsimällä vastauksia yleisön lähettämiin kysymyksiin. Tätä pyrkimystä ilmentävät jo ohjelmien nimetkin, kuten vaikkapa ”TV2 *auttaa sinua*”. Yleisönosastossa palvelujournalismia on luonnehdittu esimerkiksi tokaisulla: ”Valitse mieluummin *Verdens Gang* kuin *asianajaja*” (Eide & Knight 1999, 529).

Yhdellä tasolla palvelujournalismista on löydettävissä varsin peittelemätön *kuluttajaorientaatio*. Yksikön toisessa persoonassa puhuteltavaa lukijaa tai katselijaa neuvotaan ostamaan ’oikein’ ja vertaamaan kriittisesti markkinoilta löytyviä vaihtoehtoja. Toisella tasolla yleisölle pyritään tarjoamaan mahdollisuus päästä *asiakkaana* tai *potilaana* osalliseksi lääkärin tai muun asiantuntijan konsultaatiosta. Vastausten saamisella kysymyksiin pyritään ennen kaikkea antamaan lukijalle tai katsojalle välineitä oman itsensä yksityiseen tutkiskeluun. Näissä puhutteluissa kansalaisuudella ymmärrettynä yhteiskunnallisena toimintakyknä tai intressinä toimia ei näytä olevan sijaa. Edellä kuvatun pohjalta palvelujournalismi näyttäytyy omana erityisenä journalismin lajinaan.

Kolmas palvelujournalismista paikannettu katsojan tai lukijan paikka kuitenkin mutkistaa asetelmaa. Siinä on kyse palvelujournalismin aiheista, joissa käsitellään arkielämään kohdistuvia riskejä ja tematisoidaan varsin

¹² Norman Faircloughia seuraten puhekielisyyden lisääntymistä voi pitää myös populaarijournalismia yleisempänä ilmiönä. Faircloughin (1995, 73) mukaan 1990-luvun sosiokulttuurisille käytännöille ovat olleet kuluttajaidentiteettien korostuminen, epämuodollisuus (informalization) ja traditioiden purkaantuminen. Näistä etenkin kaksi ensimmäistä liittyvät välittömästi palvelujournalismiin.

suoraan kysymyksiä yhteiskunnallisesta vallasta ja vastuusta. Tästä näkökulmasta palvelujournalismin puhuttelun kohteena ei olekaan omasta taloudestaan tarkka kuluttaja tai terveyttään tutkiskeleva potilas vaan julkiseen toimintaan taipuvainen kuluttaja-kansalainen - tai kuten Eide & Knight (1999, 544) itse sitä hieman epämääräisesti nimittävät - 'yhteiskunnallinen aktivistisubjekti'. Tässä kohtaa kuluttajuuden ja kansalaisuuden raja murtuu. Kuluttajuuden pohjalta nouseva yhteiskunnallisuus tuntuisi itse asiassa tarjoavan jopa enemmän toiminnan mahdollisuuksia kuin mihin esimerkiksi informoidun kansalaisen ideaali tuntuisi antavan tilaa.

Puuttumatta yllä olevan kuvailun sisältämiin rajaveto-ongelmiin yritän seuraavassa havainnollistaa palvelujournalismin käytäntöjä nostamalla esiin joi-takin sen mahdollisia suomalaisia edustajia. Esimerkit on poimittu televisio-kanavien internetistä löytyviltä kotisivuilta. Näihin sivuihin liittyy yleensä kattava arkisto, josta löytyvät sekä tiedot ohjelmien aiheista että yleensä myös seikkaperäiset kuvaukset itse jutuista. Pienimuotoisessa sisällön erittelyssä olen valinnut kustakin ohjelmasta noin viisi ohjelman keskeistä ideaa hyvin edustavaa juttua tarkemman erittelyn kohteeksi. Juttuja on eritelty yksinkertaisesti niiden keskeisen teeman ja niissä esiintyvien toimijoiden perusteella. Tämän lisäksi olen listannut yksityiskohtaisesti niille tyyppillisiä esittämisen tapoja.

Esimerkit on haettu nimenomaan televisiosta siksi, että televisiotuotannossa ohjelmatyyppeiden tunnuspiirteiden johdonmukaisuutta painotetaan ohjelmien suunnittelussa ja niiden editoinnissa enemmän kuin sanomalehdissä. Kyse voi olla osittain myös siitä, että ajatus journalismin tuotteistamisesta - toisistaan tietoisesti ja johdonmukaisesti erottuvista ohjelmatyypeistä - on edennyt televisiossa pidemmälle kuin muissa joukkoviestimissä. Siinä missä sanomalehtien osastorajojen sisällä esiintyy varsin monenlaista journalistista ainesta, televisiotuotannossa painotetaan systemaattisemmin ohjelmakohtaista linjaa ja siinä määriteltyjä esittämisen tapoja.

Seuraavassa ohjelmat on sijoitettu kuvioon tarkastelemalla niiden ohjelma-aiheita ja esitystapoja (kuvio 2.1). Kuvio jakaantuu vaakasuorassa kolmeen hallitsevaan puhuttelumuotoon: kuluttajan, kuluttaja-asiakkaan ja kuluttaja-kansalaisen positioon. Pystysuorassa kulkeva erottelu palvelevan ja kriittisen näkökulman välillä auttaa havainnollistamaan eroja sen välillä, miten eri ohjelmat tyyppillisesti aiheitaan käsittelevät.

Taulukko 2.1. Palvelujournalismin edustajia televisiossa

Ohjelmatyyppin johtava puhuttelu			
	kuluttaja	kuluttaja-asiakas	kuluttaja-kansalainen
Palveleva		Lääkäriasema Neljä	Eurovi
	Suuret Setelit		
		Akuutti	
Kriittinen			Ekoisti
	Kuningaskuluttaja		

Selkeimmin yksityisen alueen kuluttajapuhuttelua kuviossa edustaa MTV3:n yksityistalouksien raha-asioita 1990-luvulla käsitellyt *Suuret setelit*. Ohjelmassa annetaan usein konkreettisia rahan käyttöön ja taloudenpitoon liittyviä neuvoja, jotka esitetään yksikön toisessa persoonassa. Sen tavoitteena on siis palvella yksityistä ihmistä tai perhettä näiden raha-asioissa. Jutuissa ohjelman katsojaa puhutellaan esimerkiksi asuntovelallisenä, pien-sijoittajana tai ulkomaanmatkojen hintoja kilpailuttavana turistina.

Juttujen toimijavalikoimasta puuttuvat käytännössä kokonaan perinteisesti ymmärretyn politiikan toimijat, kuten ministerit, virkamiehet ja työmarkkinajohtajat. Sitä vastoin juttujen tietolähteinä esiintyy toistuvasti esimerkiksi pankkien ja vakuutuslaitosten edustajia, jotka antavat usein neuvoja kuluttajille ja sijoittajille. Yksityisen sektorin asiantuntijat esitetään jutuissa useimmiten katsojien yhteistyökumppaneina. Vastakkainasettelua katsojan ja lähteiden tai toimittajan ja lähteiden välillä ei esimerkiksiaineistossa esiinny. Vaikka *Suurten Setelien* tapa käsitellä asioita ei ole kriittinen, yleisemmässä kulttuurisissa ja poliittisissa suhdanteissa sen puhutteluissa ja lähdevalinnoissa voi ehkä hiukan ylitulkiten nähdä merkkejä epäsuorasta yhteiskuntakriittisistä. Ohittamalla järjestelmällisesti ns. viralliset lähteet ohjelmassa annetaan ymmärtää, että markkinat ja kuluttajat voivat hoitaa asioitaan parhaiten ilman valtion tai poliittisten toimijoiden väliintuloa.

Suuret Setelit edustaa edellä kuvatun ekonomisaation ilmentymää ihmisten arkielämän, siis mikrotalouden, tasolla. Seuraavassa esimerkissä kuvaa, kuinka ohjelman puhuttelu kohdistuu katsojiin, joilla on sekä varaa että kiinnostusta suunnitella jälkikasvunsa taloudellista asemaa pitkälle tulevaisuuteen:

Eikö olisi mukavaa, jos lapsilla olisi jonkinlainen pesämuna siinä vaiheessa, kun he muuttavat pois kotoa? Sen avulla pääsisi opintojen alkuun tai saisi omarahoitusosuuden omaan asuntoon. Yksi tapa pesämunan keräämiseksi on säästövakuutus. (Suuret setelit 20.12.1998.)

TV1:n tuottamassa *Kuningaskuluttajassa* kulutusta tarkastellaan eri näkökulmasta kuin edellä. Ohjelman yleisenä tavoitteena on puhutella kuluttajaa ja antaa hänelle tarvittavaa tietoa oman kulutuskäyttäytymisensä tueksi. Toisin kuin edellä, *Kuningaskuluttajassa* kuluttamista ei tarkastella sen avaimien mahdollisuuksien vaan nimenomaan siihen liittyvien epäkohtien ja riskien valossa. Ohjelmassa virittyy yhä uudelleen kokemus kuluttajien markkinoilla kohtaamista vääryyksistä, joiden kohteeksi näyttävät huomattavan usein valikoituvan vähävaraiset ihmiset. *Kuningaskuluttaja* näyttäisi siis aiheidensa ja toimijoiden valinnoillaan puhuttelevan varsin toisenlaisia kuluttajia kuin *Suuret Setelit*.

Kuningaskuluttajaan sisään rakennettua yhteiskuntakriittisyyttä korostaa sen pyrkimys vastata yksittäisten kuluttajien kokemuksiin vääryyksiin 'rankaisemalla' epärehellisiä tavaroiden tuottajia, maahantuojia tai kauppiaita kertomalla näiden epäreilusta toiminnasta julkisesti. Erilaiset valvovat viranomaiset esiintyvät jutuissa useimmiten katsojien ja juttua tekevän markkinakriittisen toimittajan liittolaisena. Ohjelman tyyppillinen aiheen ja esitystavan valinta noudattaa seuraavaa esimerkkiä, jossa epäeettiseksi esitetty yritys mainitaan nimeltä.

Helsinkiläinen eläkeläisrouva omisti 153 neliön asunnon Helsingin Kampissa. Hän halusi myydä asuntonsa ja teki sopimuksen Huoneistovisio Oy:n kiinteistövälittäjän kanssa. Asunnon hinnaksi sovittiin 1 980 000 markkaa.

Asunnossa kävi katselijoita, mutta välittäjä ei saanut sitä myytyä. Yllättäen välittäjä löysi ostajan ja sai puhuttua eläkeläisrouvan tiputtamaan asunnon hintaa 300 000 markalla. Asunto myytiin ja eläkeläisrouva joutui vielä maksamaan taloyhtiöön tehtävän hissiremontin. Kaupparikirjat kirjoitettiin kesällä, mutta lopullisesti asunto siirtyi ostajan omistukseen lokakuussa.

Ostaja, helsinkiläinen mies, omisti asunnon vain viikon, jonka jälkeen hän myi sen 300 000 markan myyntivoitolla. Eläkeläisrouva koki, että häntä on jymäytetty ja

hänen asunnollaan joku nettosi 300 000 markkaa.

Asunto saatiin ostettua eläkeläisrouvalta todellakin alihintaan, koska kaupantekohetkellä hintataso ko. alueella oli huomattavasti korkeampi. Huoneistovision kiinteistövälittäjän mukaan kaupassa ei ole mitään ihmeellistä, vaan kaikki tapahtui kuten oli sovittukin. (Kuningaskuluttaja 11.1.2000.)

Kuvion keskimmaisessä sarakkeessa (kuluttaja-asiakas) palvelujournalismin teemat liittyvät usein konkreettisesti terveyteen. Neloskanavan *Lääkäri-asema Neljässä*¹³ keskeisenä ideana on antaa studiossa päivystävien vakio-lääkäreiden vastata katsojien esittämiin kysymyksiin. Tämän lisäksi muut lääketieteen asiantuntijat tarjoavat ohjelmassa tietoa omista tutkimuksistaan sekä erilaisista sairauksista ja niiden hoitamisesta. Ohjelmassa esiintyvien toimijoiden valinnoista on vaikea löytää poliittisia piilomerkityksiä. Asiantuntijoina esiintyy niin yksityislääkäreitä, terveyskeskuslääkäreitä kuin yliopistojen professoreitakin.

Ohjelman puhuttelun ytimessä on siis lääkärin ja kysymyksiä esittävän asiakkaan välinen konsultointi. Potilaat kertovat vaivoistaan joko kirjeitse tai puhelimitse, ja lääkäri esittää diagnoosinsa suoraan potilaalle. Toimittajan roolina ohjelmassa pyytää asiantuntijaa joko tarkentamaan vastaustaan tai yleistämään diagnoosiaan yksittäisen kysyjän terveydentilasta laajempiin potilasjoukkoihin. Ohjelmassa luodaan lääkärin, toimittajan ja yleisön välille luottamuksellista suhdetta. Sen enempää potilaiden kertomuksia vaivoistaan kuin lääkärin esittämiä diagnooseja ei epäillä.

Myös TV2:n tuottama *Akuutti* keskittyy terveyteen. Kevään 2000 aikana sen ohjelmissa kerrottiin esimerkiksi vaihtoehtohoidon erilaisista muodoista, esiteltiin lääketieteellisen tutkimuksen edistystä ja lasten kivunhoitoa. *Akuutissa* ajatus lääkärin ja potilaan - tai asiakkaan, kuten potilas nykyisin usein mielletään - tulee ilmi välillisemmin kuin *Terveysasema Neljässä*. Suoran konsultointisuhteen sijasta lääketieteen asiantuntijoiden ohjeet on sijoitettu ajankohtaisohjelmien esitystapaan olennaisesti kuuluvien inserttien sisään. Tällä tavoin *Akuutti* ei tavoittele esityksissään kahdenkeskisyyden vaikutelmaa yhtä voimakkaasti kuin esimerkiksi *Terveysasema Neljä*. Tällä tavoin se muistuttaa esitystavoiltaan enemmän perinteistä tv-journalis-

¹³ Analyysiä tehtäessä Lääkäriaseman Neljällä ja Eurovilla ei ollut Internetissä arkistoa. Niistä esitetyt huomiot perustuvat satunnaisten ohjelmien nauhoitukseen.

mia. Sen kohteena on tarkoin määrittelemän suuri yleisö, joka saattaa koostua informoiduista kansalaisista. Informaatioisältö kohdistuu kuitenkin ensisijaisesti yksityisen ihmisen terveyteen.

Toisin kuin *Terveysasema Neljässä*, *Akuutissa* terveyskysymysten tarkastelussa otetaan huomioon myös niistä vastaavat julkiset laitokset, kuten kuntien terveystoimi tai ministeriöt. Instituutioiden edustajat esitetään ajoittain toimittajan haastamina. Ohjelmassa on esimerkiksi tiukattu Helsingin kaupungin vanhustenhuollon virkamiehiä siitä, miksi vanhustyön ongelmiin puuttuneella kansalaisadressilla ei ole ollut vaikutusta kaupungin vanhustenhuollon voimavaroihin. Tällä tavoin *Akuutissa* viritetään ainakin ajoittain yhteiskuntakriittinen ulottuvuus, jossa toimittaja asettuu usein kansalaisten puolelle.

Kuluttaja-kansalainen -sarakeeseen kuviossa on sijoitettu kaksi varsin erilaista TV2:n ohjelmaa: *Eurovi* ja *Ekoisti*.¹⁴ Eurovissa on kyse Euroopan unionia koskevaa tietoa jakavasta ohjelmasta, jonka aiheet kytkeytyvät perinteisesti mielletyn politiikan ja julkishallinnon alueelle. Näiden aiheiden käsittelyn voidaan ajatella koskettavan yhtäläisesti kaikkia kansalaisia. Tässä mielessä Eurovissa on siis kyse tiedonvälittämisestä erittelemättömälle suuralle yleisölle. Toisaalta ohjelman kantavana ideana on käsitellä kansalaisten EU:sta esittämiä kysymyksiä ja hankkia niihin vastauksia virkamiehiltä ja asiantuntijoilta. Osa katsojista pääsee myös esittämään kysymyksensä ohjelmassa puhelimitse.

Ohjelmassa on käsitelty EU:n itälaajentumisen etenemistä tai suunnitelmia yhteisestä puolustuksesta niin, että virkamiehet tai asiantuntijat ovat voineet tiedottaa asioista ikään kuin suoraan kansalaisille ilman toimittajien väliintuloa. Eurovin asemaa valtionhallinnon tiedotuksen jatkeena korostaa myös se, että ohjelmassa on vastattu kysyjien suoriin ja käytännöllisiin tiedonintresseihin, kuten siihen miten työtön voi ilmoittautua työnhakijaksi toisessa EU-maassa. Siinä missä terveysohjelmat ovat avanneet lääkärin vas-

¹⁴ TV2:n aseman keskeisyys palvelujournalismin esimerkeissä voi olla sattumaa. Toisaalta se voi selittyä osittain kanavan historialla. Kakkosen ajankohtaisohjelmistolle on antanut erityisen leiman se, että kanavan ajankohtaisohjelmien tuotanto oli alusta pitäen irrotettu uutistoiminnasta. Tämä on antanut TV2:lle mahdollisuuden nostaa esiin omia aiheitaan ja kokeilla erilaisia esitysmuotoja. (Hujanen 1993b, 60-61.)

taanoton television katsojille, Eurovi muistuttaa valtionhallinnon neuvontaluukkuja televisiossa.

Ympäristö- ja kuluttajakysymyksiin keskittyvässä Ekoistissa aiheiden ja näkökulmien painotukset ovat edellisiä esimerkkejä moninaisempia. Samassa lähetyksessä saatetaan esimerkiksi neuvoa katsojia maalaamaan ikkunanpuitteita oikein, arvioimaan makkaran lisäaineiden terveellisyttä ja tutkia eläinkuljetusten laillisuutta. Ekoistin aiheen valinnat näyttäisivät siis yhtäällä tukevan kuluttajan rationaalisia valintoja ja hänen mahdollisuuksia valita järkevästi tai kuluttaa oikein. Toisaalla ohjelmassa viritetään säännöllisesti myös yhteiskuntakriittinen näkökulma esittämällä ihmisten arkielämään kohdistuvia (terveys)riskejä ja osoittamalla niiden aiheuttajia.

Ekoistissa arkielämää korostava näkökulma asettaa poliittiset ja taloudelliset toimijat selvemmin altavastaajan rooliin kuin Akuutissa. Sen sijaan erilaisiin asiantuntijoihin - on kyse sitten kulutusneuvoja antavista tutkijoista tai ympäristömyrkyjen pitoisuuksista kertovista biologeista - ohjelmassa suhtaudutaan positiivisesti. Julkkisten ja ohjelmaa varten tuotettujen fiktiivisten hahmojen voi nähdä ilmentävät Ekoistin pyrkimystä ottaa etäisyyttä perinteiseen, vakavaan ja valistavaan esitystapaan. Ohjelman oletus katsojistaan on ilmaistu varsin seikkaperäisesti sen tuottajan laatimassa muistiossa:

Ekoisti on suunnattu katsojalle, joka haluaa parantaa maailmaa ja ennen kaikkea omaa elämäänsä. Jutut kertovat siitä, miten toimintamme vaikuttaa ympäristön tilaan ja terveyteemme - mutta myös siitä, miten niihin voi vaikuttaa. Ohjelma antaa siis rakennuspuita maailman muutoksen hahmottamiseen. Synkistelyn sijaan tarjotaan keinoja muuttaa ajatukset teoiksi. (Lehtinen 1999.)

Muistion muotoiluista on selvästi luettavissa ominaisuuksia, jotka puhuttelevat nimenomaan kuluttaja-kansalaista: ihmistä, jonka kiinnostus on ensisijaisesti oman arkielämän asioissa, mutta joka on valmis myös yhteiskunnallisempaan toimintaan. Ekoistissa esitellään usein erilaisia toiminnan malleja, joista osa kohdistuu omaan talouteen, mutta osassa vaikuttamisen kohteet löytyvät markkinoiden ja päätöksenteon eri tasoilta. Muistiossa todetaan mm. että, eettinen kuluttaja (= ohjelman oletettu katsoja) kantaa ekologista ja sosiaalista vastuuta. Hän suhtautuu kriittisesti mainontaan ja boikotoi herkästi yrityksiä. Tästä huolimatta muistiossa korostetaan, että kohdekatsoja on omatoiminen ja omassa elämässään aktiivinen, mutta ei poliittisesti radikaali.

2.6 Ei suuria kertomuksia

Tämän luvun lähtökohtana oli hämmennys. Demokratia ja journalismi tuntuvat olevan kriisissä, mutta tyhjentäviä selityksiä näiden kahden käytännön suhteista on vaikea löytää. Demokratian ja journalismin suhteista ei ole olemassa Suurta kertomusta, mutta astetta pienempiä ja puutteistaan huolimatta osuviakin tarinoita aiheesta on löydettävissä varsin runsaasti. Yhteiskuntien rakenteita ja käytäntöjä muovaavat 'syvät trendit' - modernisaatio ja kaupallistuminen - ovat kuitenkin sen verran moniulotteisia ilmiöitä, että erilaiset analyysit eivät ole useinkaan yhteismitallisia.

Se mikä koskee yhteiskuntien rakenteita kokonaisuudessaan, pätee myös kansalaisuuteen ja journalismiin. Kansalaisuuden diskurssit elävät rinnakkain yhteiskunnan eri käytännöissä ja jopa samojen käytäntöjen sisällä. Journalismilla näyttää pitkään olleen ikään kuin patenttiratkaistu kansalaisuuden käsitteen suhdannevaihteluihin. Kuten edellä kuitenkin kävi ilmi, informoidun kansalaisen ideaali ei kata kaikkea mitä journalismi tekee tai mitä sen voisi ajatella tekevän.

Lyhyt ekskursio talousjournalismiin ja palvelujournalismiin osoittaa, että journalismi reagoi oman toimintaympäristönsä muutoksiin. 1990-luvulla nämä muutokset painottuivat paljolti kuluttajuuden määrittelyyn. Tästä voidaan johtaa joitakin tämän työn seuraavia lukuja toisiinsa yhdistäviä kysymyksiä:

- 1) *Miten kansalaisuus ilmenee konkreettisesti journalismissa?*
- 2) *Mihin journalismin kansalaisuuskäsitteet näyttäisivät perustuwan?*
- 3) *Olisiko journalismin suhdetta kansalaisuuteen syytä muuttaa ja jos on, miten?*

Näiden kysymysten tarkasteluun tutkimuksen keinoin sisältyy toki omat rajoituksensa. Journalismin käytäntöihin sisään rakennettuja kansalaisuus-käsitteitä erittelen pääasiassa tekstianalyysin keinoin. Luvussa 3 analysoin niitä käsitteellisiä varantoja, joista journalismi näyttää ammentavan aineksia omaan käsitteistönsä. Luvussa 4 taas tarkastelen, miten journalismi mallintaa teksteissään kansalaisuutta ja kuinka se käyttää kansalaisten panosta julkisuuden rakennusaineena. Tekstien erittelemisen perusteella ei voi vastata tyhjentävästi annettuun kysymykseen. Samat rajoitukset koskevat myös lukua 5, jossa etsin toimittajien ammattipuheen analyysistä tapoja, joilla toimittajat yhtäältä legitimoivat omia käytäntöjään ja toisaalta

ratkovat niihin liittyviä jännitteitä. Luvuissa 7-9 hyppään tekstianalyyseistä toimintatutkimukseen. Siinä tavoitteenani on oman osallistumisen avulla kokeilla, miten journalismin käytännöissä voisi rakentaa kansalaisille toiminnallisempaa roolia.

3. Luottamus ja epäluulo

3.1 Lainausmerkit käyttöön

Suomen liittymistä Euroopan unionin jäseneksi tammikuussa 1995 ja siihen johtanutta poliittista prosessia on yleisesti nimetty Suomen sodan jälkeisen ajan merkittävimmäksi ratkaisuksi. Sisällöllisesti EU-ratkaisussa oli kysymys ennen muuta suunnan valitsemisesta: millä tavoin suomalaiset voisivat parhaiten edistää etujaan uudessa toimintaympäristössä, jossa kansallisvaltiot olivat yhteistuumin jo aloittaneet luovuttamaan kansallista päätösvaltaansa markkinoille ja kansalaisyhteiskunnille? (vrt. Alasuutari & Ruuska 1999, 9.) Sisällöllisen valinnan lisäksi EU-ratkaisussa painoivat yhtä paljon päätöksenteon menettelytavat. EU-ratkaisu esiteltiin kansalaisille prosessina, jossa koko kansakuntaa koskevasta asiasta pyrittiin tekemään ratkaisu huolellisen harkinnan, elävän julkisen keskustelun ja kansalaisten kuulemisen jälkeen.

Tavoitteiden esittäminen ja niiden toteuttaminen ovat tunnetusti usein eri asioita. Tämä koskee sekä Euroopan integraation tuloksia että EU-keskustelun avoimuutta. Ideaalien ja käytäntöjen ristiriitaa kuvastaa hyvin tapa, jolla Helsingin Sanomat kommentoi pääministeri Esko Ahon uuden vuodenpuhetta tammikuussa 1993. Sitaatissa Ahon annetaan esittää idealit, mutta lehti alleviivaa niiden kiistanalaisuutta asettamalla Ahon puheen avainkäsitteet lainausmerkkeihin.¹

Pian alkavissa EY-neuwotteluissa [pääministeri Esko] Aho ilmoitti hallituksen tavoittelevan ratkaisua, jonka turvin ”koko Suomi” menestyy ja jonka suomalaisten ”laaja enemmistö” voi hyväksyä. Paikallaan oli hänen pääministeri Ahon] muistutuksensa, että tunnustaisimme neuwottelujen aikana oikeuden erilaisiin mielipiteisiin ja kunnioittaisimme toistemme vaikuttimia ja myös pelkoja. (HS, pääkirjoitus 2.1.1993.)

EU-jäsenysprosessia on sen päätyttyä eritelty ja arvioitu monista suunnista. Yhtäällä on selvitelty, mitä Suomen integraatiopolitiikassa itse asiassa tapahtui: kuka sanoi mitä, milloin ja miksi? (Hämäläinen 1998.) Toisaalla on analysoitu EU-kampanjointia, EU:sta kirjoittaneita toimittajia, EU-prosessin käsittelyä televisiossa, sanomalehdissä ja muissa julkaisuissa, EU-

¹ Lainausmerkkien käytöstä journalismissa (esim. Tuchman 1978, 96-97)

puheen metaforia sekä kansalaisten ja joukkoviestintien yleisöjen suhdetta EU-kysymykseen (Kivikuru ym. 1996).

EU-jäsenyyssuorituksen tutkimuksen vaiheiden kuvaukseen ja niistä eriteltyihin empiirisiin tuloksiin on tässä vaiheessa enää vaikea tuoda varsinaisesti 'uutta tietoa'. Monet julkisuuden ja journalismin suorituksista tähän mennessä esitetyistä johtopäätöksistä vaikuttavat edelleen päteviltä. Niiden mukaan "EU-julkisuus ei perustunut valppaalle ja laajalle kansalaiskeskustelulle, väittelystä puhumattakaan, vaan informaatio kulki lumivyöryinä ylhäältä alas ja kohdentui kansaan pikemminkin kuin kansalaisiin" (Kivikuru ym. 1996, 393). EU-prosessi mieltyi journalismissa matkaksi, jonka aikana eliitit pelasivat pelejään, mutta jonka lopputuloksen ajateltiin olevan etukäteen selvä (Hellsten 1997, 118-119).² Toimittajinaan eivät olleet EU-prosessissa osattomia viestinvälittäjiä vaan EU:sta aktiivisesti kirjoittaneet toimittajat näyttivät samastuneen "kyllä-puolen todellisuuteen" (Mörä 1999, 218-219).

Yleisötutkimuksissa kansalaiset olivat varsin kriittisiä journalismia kohtaan. Kyselytutkimuksessa vain alle viidennes piti sanomalehtien EU-kirjoittelua neutraalina tai tasapuolisena. Yleisradion ja MTV3:n uutisten neutraaliuuteen luotti hieman alle puolet vastaajista (Aula 1996, 295). Myös laadullisissa haastattelututkimuksissa kansalaiset epäilivät EU-journalismin puolueettomuutta ja intressittömyyttä EU-kysymyksessä. Kiinnostavampi tulos on kuitenkin se, että samaan aikaan kun kansalaiset kritisoivat EU-journalismia puolueellisuudesta, he myös kyseenalaistivat EU-journalismin neutraaliuden ideaalin. Journalismia arvosteltiin muun muassa vaikeaselkoisuudesta ja argumentoinnin puutteesta (Alastalo 1996, 379-385).³

² Samat metaforat ja käsitys EU-jäsenyydestä väistämättömyytenä korostuivat myös Ruotsin EU-keskustelussa (Jacobsson 1995)

³ Argumentoinnin puutteen on yleisimmin nähty herättävän epäluuloa lukijoissa. Silloin kun journalismin teksteissä ei oteta kantaa tai perustella asioiden tilaa, lukijoilla näyttää olevan taipumus lukea itselleen tärkeitä viestejä rivien välistä. Näissä tulkinnoissa nousee yleisesti esiin epäluottamus journalismia kohtaan. Yksi Seija Ridellin tutkimuksessa haastatelluista lukijoista puki tämän epäluulon sanoiksi arvioidessaan Aamulehden työttömyyttä käsitteleviä juttuja: "Siinä sitten näkee sen ainakin heti välittömästi, että puhuu kohti lehti 'vittuako tästä, työttömät pärjää jopa paremmin kun jotkut huonommin palkatut.'" (Ridell 2000, 140.)

Niin tutkijoiden kuin kansalaistenkin journalismikriittiset havainnot kohdistuvat paljolti EU-prosessin valtiokeskeisyyteen. EU-kysymyksestä kirjoitettaessa näkökulma oli usein hallinnollinen. Yritykset argumentoivan keskustelun herättämiseksi ja EU-ratkaisun kytkemiseksi ihmisten arkielämään jäivät journalismissa puolitiehen. Vastuu tästä ei tietenkään lankea yksin toimittajille ja joukkoviestimille vaan kyse oli siitä, että syvää epävarmuutta henkivässä prosessissa yhteiskunnan instituutiot hakivat turvallisia ratkaisuja eikä kovin suuria riskejä haluttu ottaa 'vain' keskustelun elävöittämisen takia. (Heikkilä 1996, 102).

Palaan tässä työssä kahden luvun verran EU-journalismiin. Aluksi erittelen Helsingin Sanomain EU-kirjoittelussa esiintyneitä käsityksiä kansalaisuudesta ja valtiosta (luku 3).

Edellä lehti analysoi pääkirjoituksessaan pääministeri Ahon uudenvuodenpuhetta asettamalla mielestään puheen kiistanalaisimmat käsitteet lainausmerkkeihin. Sovellan seuraavassa samaa strategiaa Helsingin Sanomiin itseensä analysoimalla sen tapaa käyttää kahta kiistanalaisia käsitteitä, valtiota ja kansalaisuutta. Olen edennyt erittelyssä hiukan lainausmerkkejä pidemmälle lukemalla Helsingin Sanomain valtio- ja kansalaisuus-käsityksiä suhteessa tunnettuihin poliittisiin filosofioihin. Tällä tavoin yritän saada otetta niistä valikoivista traditioista, (Williams 1992, 49 [1961]) jotka vaikuttavat suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa ja journalismin käytännöissä. Poliittiset filosofiat - tässä tapauksessa snellmanilaisuus ja utilitarismi - toimivat analyysin apuvälineinä eivätkä sen mittatikuina. Tarkoitus ei ole siis palauttaa lehden kansalaisuus- ja valtiotieduskurssia kumpaankaan filosofiseen suuntaukseen vaan avata niiden avulla lehden tapaa tuottaa merkityksiä noille käsitteille.

Analyysin tavoitteena on ensinnäkin problematisoida valtion ja kansalaisen käsitteiden itsestäänselvyyttä. Toiseksi pyrin osoittamaan, kuinka käsitteellistykset jakavat eri tavoin symbolisia ja toiminnallisia resursseja yhteiskunnan eri laitoksille ja toimijaryhmille. Aivan aluksi perustelen, miksi journalismin ja poliittisen kulttuurin suhdetta pitäisi ylipäättään problematisoida.

3.2 Sananvapaus ja edustuksellinen logiikka

Puhuessaan kesällä 1996 Journalismin päivillä sananvapaudesta akateemikko Oiva Ketonen kiinnitti huomiota sananvapauden todellisiin olosuh-

teisiin ja kehotti toimittajia tunnustamaan tosiasiat. Ketosen mukaan vain pieni osuus kansalaisista käyttää kirjaimellisesti sananvapauttaan julkisen puheen, kirjoituksen tai kuvallisen esityksen kautta. Siksi olisi hänen mielestään tärkeää, että toimittaja myöntää tämän suoraan ja selkeästi eikä ”*yrityä argumentteja venyttämällä todistella, että sananvapaus on sittenkin kansalaisten sananvapautta*”. Ketonen antaa siis ymmärtää, että sananvapaus on Suomessa rajattua, ja että toimittajat, jotka viitsivät muuta väittää, valehtelevat.

Nykyajan olosuhteet ovatkin selkeässä ristiriidassa sananvapauden klassisen idean kanssa. Voltaire oli valmis puolustamaan kuolemaansa saakka kiistakumppaninsa oikeutta sanoa mielipiteensä. John Stuart Mill huomautti, että vaikka koko ihmiskunta olisi yhtä ihmistä lukuun ottamatta samaa mieltä, sillä ei olisi oikeutta vaientaa ainoata toisinajattelijaa. Sananvapaus miellettiin tuolloin itsetarkoitukseksi ja jokaisen yksilön luovuttamattomaksi oikeudeksi. Nykyisin sananvapaudella on tällainen sisältö vain juhlapuheissa. Niiden ulkopuolella sananvapaus toteutuu edustuksellista logiikkaa ylläpitävissä käytännöissä, kuten politiikassa, järjestötoiminnassa tai journalismissa. Niissä sananvapautta kansalaisten puolesta käyttävät heidän edustajansa: poliitikot, asiantuntijat, taiteilijat, julkkikset, urheilijat ja toimittajat (Heikkilä & Kunelius 1998, 71-72).

Tietoisena aikojen muuttumisesta Ketonen pehmensi kritiikkiään toteamalla, että sananvapauden käytännölliset olosuhteet määrittävät journalismin ulkopuolella, kulttuurissa. Kulttuurilla hän tarkoittaa jotakin selvästi journalismia suurempaa ja siitä suhteellisen riippumatonta ilmiötä.

Sanankäyttö lehdistössä on osa kulttuuria. Meillä on sellainen lehdistö, joka kuuluu tähän kulttuuriin eli jonka me ansaitsemme. Se muuttuu vasta kulttuurin muun muutoksen mukana. Siitä peilistä lehtimieskin voi tutkiskella itseään. (Ketonen 1996.)

Ketosen esitys peilaa hyvin uutisjournalismin sisältämää jännitettä. Modernin yhteiskunnan synnyttämä työnjako ja kulttuurinen eriytyminen näyttäsivät ikään kuin itsestään synnyttäneen uutisjournalismin, joka mahdollistaa ajatuksen ’yhteisestä julkisuudesta’: tilasta joka ajallisia ja paikallisia rajoja uhmaten tekee erilaisten yleisöjen kokoontumisen mahdolliseksi (Meyrovitz 1986, 33; sit. Väliaverronon 1993, 33). Toisaalta tämä piirre on samalla tehnyt journalismin hallinnoimasta yhteisestä julkisuudesta yhä kiivaamman kamppailun kohteen.

Kuten Ketonen sanoi, asiassa on kaksi puolta. Toimittajille on yhtäältä kasautunut valtaa päättää, kuka pääsee journalismissa käyttämään sananvapauttaan, kenen asiat koetaan uutisarvoisiksi, kuka kelpuutetaan lähteeksi ja millaiseen asiayhteyteen hänen esittämänsä tiedot tai mielipiteet asetetaan. Toisaalta toimittajat eivät voi ohjailta julkisuutta mitenkään itseriittoisesti vaan heillä on aina - näkökulmasta riippuen - vastassaan tai tukenaan muun yhteiskunnan ja kulttuurin paino. Tätä lastia journalismille tuotetaan paitsi muissa yhteiskunnallisissa käytännöissä, kuten politiikassa, taloudessa ja tieteessä, myös journalismissa itsessään. Osa kulttuurin painosta tulee jostain kaukaa: monet aikojen mittaan muotoutuneista käsityksistä esimerkiksi jaetuista kansallisista hyveistä, arvossa pidetyistä periaatteista, myyteistä ja tabuista, jotka ovat syntyneet ennen kuin nykyisenkaltaista uutisjournalismia oli edes olemassa.

Tuntuu luontevalta ajatella, että journalismin ja sitä ympäröivän yhteiskunnan tai kulttuurin suhteissa kokonaisuus määrittää osiaan eikä päinvastoin. Koska nykyajan kompleksisessa maailmassa kokonaisuudetkin rakentuvat hyvin ristiriitaisista osista, syy- ja seuraussuhteiden etsiminenkin on turhauttavaa puuhaa. Tästä syystä niiden pohtiminen on tullut tavaksi kieltää jo etukäteen. Tämä muistuttaa Ulrich Beckin (1990, 91-99) ajatusta *organisoidusta vastuuttomuudesta*,⁴ jossa etäisyys syiden ja seurausten välillä muodostuu niin mutkikkaaksi, että poliittiset ja kulttuuriset kehityskulut muuttuvat nimettömiksi. Syntyy tilanne, jossa Beckiä (1990, 187) mukailen ”*kaikki ovat osallisia, siis kukaan ei ole osallinen.*”

Vaikka onkin totta, että yhteiskunnalliset olosuhteet eivät ole kenenkään syytä, tällaista käsitystä myös tuotetaan tietoisesti, sillä se vapauttaa yhteiskunnan laitoksia ja toimijoita hankalista kysymyksistä. Havainnollinen esimerkki tästä koskee elokuvien ja television esittämän väkivallan vaikutusta lapsiin tai turvattomuuden tunteeseen (ks. Mustonen 1995; Gerbner 1995). Vaikka televisiota ei tietenkään voi pitää yksin vastuullisena kaikesta väkival-

⁴ Beck puhuu organisoidusta vastuuttomuudesta ympäristöongelmien ja riskien yhteydessä. Beck operoi käsitteellään selkeästi saastuttavaa teollisuutta vastaan. Soveltaessani samaa käsitettä journalismin ja poliittisen kulttuurin suhteisiin Beckin käsitteeseen lataama myrkyllinen kritiikki laimenee tuntuvasti. Tarkoitukseni ei ole syyttää journalismia vaan osoittaa, kuinka journalismin vastuuta poliittisen kulttuurin tilasta vähätellään samantapaisin argumentein kuin miten teollisuus onnistuu peittämään omaa osuuttaan ympäristöriskien lisääntyessä.

lasta, televisiotuotanto on yleensä pyrkinyt vapautumaan miltei kaikesta vastuusta vetoamalla syy- ja seuraussuhteiden osoittamisen vaikeuteen. Uutisjournalismissa vastuuttomuutta legitimoivat ajatus toimittajista ja viestimistä neutraaleina viestinvälittäjinä: ”Ei kannata syyttää peiliä, jos naama on vino”.

Organisoitu vastuuttomuus ilmenee niin journalismin ideaaleissa kuin sen käytännöissäkään myös siten, että ajatus journalismin aktiivisuudesta ja toiminnallisuudesta tunnustetaan yhdellä suunnalla ja kumotaan toisella. Toimittajien työtä pyykittävässä *ideaaleissa* ovat keskeisellä sijalla tunnustukselliset periaatteet. Niiden mukaan toimittajat pyrkivät työssään toteuttamaan yleisinhimillisiä ja yleismaailmallisia arvoja, kuten ihmisyyden kunnioittamista, syrjinnän välttämistä ja sodan lietsonnasta kieltäytymistä (Laitila 1995). Muuttumattomiksi ja universaaleiksi miellettyjen arvojen lisäksi journalismin ammatti-ideologiassa on sitouduttu myös huomattavasti suhdanneherkempään ideaan yleisen edun edistämisestä. On sitten kyse yleismaailmallisista tai vaihtuvista arvoista, journalismin normatiivinen perusta korostaa sen osallisuutta yhteiskunnan ja kulttuurin suhdanteiden muotoutumisessa.

Toimittajuuden arvopohja on ammattinormeissakin - puhumattakaan niiden soveltamisesta - yleensä jäänyt ammattikunnan itsenäisyyden, lahjomattomuuden ja puolueettomuuden korostamisen varjoon. Toimittajien ja tiedotusvälineiden toimintaa on 1900-luvulla viitoittanut pyrkimys tuottaa aineistoa ’kenen tahansa’ kulutettavaksi ja ymmärrettäväksi. Tämän on katsottu edellyttävän epäpoliittisiksi miellettyjen ja arvovapaata tiedekäsitystä jäljittelevien normien, kuten puolueettomuuden, neutraaliuden, tasa-puolisuuden ja paikkaansa pitävyyden omaksumista (esim. Nohrstedt & Ekström 1994). Myös suomalaiset toimittajat mieltävät tärkeimmäksi tehtäväkseen selostaa tapahtumia puolueettomasti (Heinonen 1995, 98).

Jotta journalismi voisi kuvata yhteiskuntaa ja sen tapahtumia paikkansa pitävästi ja uskottavasti, ajatellaan, että sen on oltava ennen kaikkea ajan ilmiöiden tarkkailija; suhdanteiden tulkitsija, mutta ei niiden luoja. Journalismi on viime kädessä välinpitämätön sen suhteen, mitkä arvot ja realiteetit ovat kulloinkin julkisen huomion kohteena, mitä itse kukin näistä ilmiöistä ajattelee ja millaisia seurauksia uutisilla voi olla.

Välinpitämättömyys ei tarkoita epäkriittisyyttä vaan intressittömyyttä. Sil-

loinkin kun toimittajien tehtäväksi nähdään epäkohtien paljastaminen tai valtaapitävien kritisointi, johtopäätösten tekeminen paljastuksista katsoon kuuluvan muille kuin toimittajille. Walter Lippmann kiteytti tämän ajatuksen jo 1930-luvulla sanomalla, että ”journalismissa pyritään tunnontarkasti esittämään ja arvioimaan objektiivisia faktoja välittämättä ajassa muuttuvista mielipiteistä ja ennakkoluuloista” (Lippmann 1991 [1930]; sit. Schudson 1978, 40).

Sama kahtalaisuus käy ilmi myös journalismin *käytännöissä*. Samalla kun uutisten keskeisyys journalismissa on edellyttänyt toimittajilta etäisyyden ottoa käytettyihin lähteisiin ja näiden intresseihin, toimitusorganisaatioiden riippuvuus näistä lähteistä on kasvanut. Uutistyon rutiinien näkökulmasta yksittäisten toimittajien ammatilliset voimavarat näyttävät riittävän vain harvoin rutiinien ja niitä ylläpitävien rakenteiden kumoamiseen (Mörä 1999, 185-189; McManus 1995, 105-107). Tämän takia journalismin oleelliseksi piirteeksi on ajateltu sitä, että se osoittaa, missä tärkeän yhteiskunnallisen tiedon katsotaan sijaitsevan (Ericson et al. 1989, 3-5). Koska valta on tämän näkemyksen mukaan muualla kuin journalismissa, kysymys journalismin vallasta on helppo sivuuttaa.

Uutiskäytäntöjen erittely tuottaa helposti kuvan uutisjournalismista liukuhihnatuotantona, jossa kone ohjaa toimittajia eikä päinvastoin. Toisesta näkökulmasta voidaan painottaa myös journalismin monimuotoisuutta ja sen hajautunutta päätöksentekojärjestelmää. Ns. kovien uutisten lisäksi tavallisesta sanomalehdestä löytyy myös pääkirjoituksia, kolumneja, uutistaustoja ja reportaaseja, joiden toimittamista on pyritty hajauttamaan (Soloski 1989, 208). Lisäksi journalismista on erotettavissa erilaisia suuntauksia, joille voidaan antaa tiedotusvälineessä suhteellisen autonominen asema.⁵ Tällaiset vivahteet tukevat nekin organisoitua vastuuttomuutta. Se että toimituksen vasen käsi ei tiedä mitä oikea tekee, auttaa väistämään kysymyksiä journalismin kollektiivisesta vastuusta. Kun riittävän suuri määrä erilaisia tiedotusvälineitä, toimittajia ja juttutyypppejä voidaan lukea 'osa-

⁵ Toimitustyön hajauttamisen ja erilaisten suuntausten tukemisen yhtenä merkkinä ovat ns. tutkivan journalismin ryhmien perustaminen. Näissä ryhmissä työskennelleet toimittajat korostivat omaa riippumattomuuttaan. Helsingin Sanomien tutkivan ryhmän tehtäväksi on määritelty hyvin väljästi ”lehden omien uutisten ja taustaselvityksen tuottaminen”. Yleisradion MOT-ohjelman tekijöiden mukaan ohjelmien aiheiden valinta perustuu rajoitusten puuttumiseen. (Arolainen 2000, 118)

syylisiksi' ajankohdan määrittelyissä, kukaan ei ole niistä varsinaisesti vastuussa.

Organisoidun vastuuttomuuden idean voima journalismissa perustuu paljolti oletukseen siitä, että vastakohtat kumoavat toisensa. Toimittajilla on yhteiskunnallisesti latautuneita arvoja, mutta niiden soveltamisessa uutisjournalismissa on tiukat rajat. Journalismi on vallan vahtikoira, mutta samalla se on riippuvainen vahdittavistaan. Journalismi on uutiskone, mutta silti sen tuotantoon liittyy vapauksia ja sen tuotteet ovat monimuotoisia.

Siinä missä toisiaan tasapainottavat tekijät voivat selittää yksittäisten juttujen syntyprosessia, instituutiona journalismilla on keskeinen asema 'kulttuurisessa käsitetuotannossa'. Se mitä käsitteitä journalismissa käytetään, määrittää osittain, kenen puhetta pidetään legitimiinä ja millä perusteilla. Tämä taas vahvistaa joidenkin yhteiskunnan laitosten tai sosiaalisten ryhmien toiminnallisia resursseja - vieläpä usein toisten toimijaryhmien kustannuksella (ks. Bowers & Iwi 1993, 390-391). Tästä syystä journalismin erittelyssä ei ole syytä pysähtyä organisoituun vastuuttomuuteen - niin uskottavalta ja todelliselta kuin sen perustelut vaikuttavatkin.

3.3 Valikoivat traditiot ja niiden poliittinen luenta

Yhteiskunnan toimintaa kuvailevat ja normittavat käsitteet on syytä ymmärtää laveaksi ja joustavaksi kulttuuriseksi varannoksi, jota journalismissa työstetään päivittäin erilaisissa tilanteissa ja erilaisiin tarkoituksiin. Vaikka käsitteiden merkityssisällöt ovat tiettyyn rajaan saakka tilannekohtaisesti valittavissa, ne ovat samalla historiallisesti latautuneita. Raymond Williamin (1988, 135) mukaan kulttuurisessa toiminnassa on suurelta osin kyse taistelusta *valikoivien traditioiden* puolesta ja niitä vastaan.

Valikoivilla traditioilla voidaan tarkoittaa jonkin yhteisön menneisyyteen liittyviä ideologioita, käsitteitä, tarinoita ja vertauskuvia, joilla eteen tulevia yhteiskunnallisia tilanteita voidaan tulkita mielekkäällä tavalla. Näiden käsitteiden ja tarinoiden analysoinnissa on kyse *poliittisesta luennasta*. 'Poliittisella luennalla' on tarkoitettu yhteiskuntatieteissä hyvin eri asioita. Kriittisestä kulttuuritutkimuksesta saa helposti sellaisen vaikutelman, että siinä poliittisuus on yhdistetty valtaan ja siihen, miten vallan käytön mekanismeja tehdään näkymättömäksi. Kaikkein kategorisimmillaan tällainen näkemys näkyy poliittisen taloustieteen suunnassa, jossa journalismin poliitti-

suuden on katsottu (Yhdysvalloissa) kiteytyvän siinä, että se ”*antaa rahan ja vallan suodattaa painettavaksi kelpaavat uutiset sekä sallii hallituksen ja dominoivien yksityisten intressien välittää sanomansa yleisölle*” (Herman & Chomsky 1988, 2).

Siitä että poliittisuus ymmärretään vallan kätkemiseksi seuraa, että poliittinen luenta mielletään sen vastakohtaksi: pyrkimykseksi tehdä kätkeytä ja piiloista valtaa näkyväksi ja usein myös tuen antamiseksi erilaisten alistussuhteiden purkamiselle (esim. Hall et al. 1978). Tällaisen tutkimuksen runsautta kuvaa hyvin se, kuinka vaivattomasti kulttuuritutkimuksessa puhutaan ’tekstin politiikasta’, ’kuvan politiikasta’, ’ruumiin politiikasta’ tai ’yleisön tuottamisen politiikasta’, kun sillä tarkoitetaan vallan käytön erilaisia rakenteita.

Politiikan tutkimuksessa - etenkin sen arendtilaisessa suunnassa - valta ja politiikka on usein nähty positiivisena voimana ja käytäntönä, johon sisältyy mahdollisuus edistää erilaisia ’hyvän yhteiskunnan’ versioita (esim. Arendt 1987, 151-153 [1961]). Toiseksi politiikan tutkimuksessa poliittisuus on usein ymmärretty menetelmäksi, jolla yhteiskunnassa esiintyviä ristiriitoja voidaan ratkaista tai ainakin sovittaa (Crick 1982, 161).

Politiikan tutkimuksen sisälläkin poliittisella luennalla tarkoitetaan monia eri asioita. Sillä voidaan viitata esimerkiksi yhteiskunnallisten visioiden syntytalustan, kehityksen ja erityispiirteiden analyysiin. Aate- ja käsitehistoriallisen tutkimuksen kohteena ovat usein nimenomaan politiikan teoriat (esim. Cohen & Arato 1992). Niiden analyysissä painotetaan yleisesti tulkitsijan etäisyyttä tutkimuksen kohteesta. Toisessa suunnassa politiikan tutkijoiden huomio on kohdistunut yhteiskunnan eri käytännöissä syntyneisiin teksteihin. Näitä tutkittaessa ei ole aina pidetty ongelmana, jos tutkijan analyttisyys palvelisi avoimesti tulkitsijan kannattamia poliittisia tarkoituspäriä (esim. Barber 1997; Etzioni 1996).⁶

⁶ Poliittisuuden lisäksi myös esimerkiksi ideologia on politiikan tutkimuksessa ja kulttuuritutkimuksessa ymmärretty eri tavoin. Poliitiikan tutkimuksessa ideologioilla viitataan yleisesti johdonmukaisuutta ja kokonaisvaltaisuutta tavoitteleviin yhteiskunnallisiin ohjelmiin, aatteisiin ja oppeihin. Kulttuuritutkimuksessa ideologioilla on esimerkiksi Gramsciin ja Althusseriin tukeutuen viitattu niihin yhteiskunnallisiin käytäntöihin, joiden kautta ihmiset suostuvat hallittaviksi (Uusitupa 1991, 47)

Oma näkökulmani sisältää vaikutteita sekä kriittisestä kulttuuritutkimuksesta että arendtilaisesta politiikan tutkimuksesta, mutta painopiste on jälkimmäisessä. En pyri Helsingin Sanomain valtio- ja kansalaisuusikäsitysten erittelyssä ensisijaisesti vallan käytön mekanismien ja niiden taustalla olevien salattujen intressien paljastamiseen. Sen sijaan pyrin analysoimaan, mihin käsitteellisiin viitekehyksiin lehden valtio- ja kansalaisuusdiskurssit näyttäisivät kytkeytyvän: toisin sanoen millaisissa käsitteellisissä kehyksissä lehden kuvaukset valtiosta ja kansalaisista vaikuttavat ymmärrettäviltä.

Aineistoa lukiessani olen pyrkinyt hyödyntämään aiempaa suomalaista aatehistoriallista tutkimusta. Sen perusteella suomalaisen poliittisen kulttuurin muotoutumiseen 1800-luvulta 1900-luvun alkupuolelle vaikuttaneista ideologioista keskeisimpiä ovat olleet *snellmanilainen yhteiskuntafilosofia* ja anglosaksiseen perintöön nojannut *utilitarismi* (ks. Pulkkinen 1995; Liikanen 1995). Näkökulmani ei ole kuitenkaan aatehistoriallinen, sillä keskityn analyysissäni yksinomaan etsimään yhteyksiä yhteiskuntafilosofisen ajattelun ja ajankohtaisen journalismin välillä.

Valtiokäsitysten analyysissä olen kiinnittänyt huomiota siihen, esitetäänkö valtio Helsingin Sanomain EU-teksteissä moraalisen ja metafysisenä ideana vai yhtenä erityisintressien edustajana ja mahdollisesti muiden toimintavapauden rajoittajana. Tältä pohjalta olen päätenyt erittelemään sitä, millaisia ominaisuuksia lehti liittää valtioon ja millaisia toimintavaltuuksia se kulloinkin valtiolle ehdottaa. Analyysin edetessä olen pyrkinyt lukemaan myös näiden määritysten vaikutusta muihin yhteiskunnallisiin toimijoihin ja heille avautuvaan toimintatilaan. Analyysin tuloksena kiteytyviä suhteellisen säännönmukaisia sosiaalisen todellisuuden kuvauksista syntyviä merkityssysteemejä kutsun *diskurssiksi* (ks. Jokinen et al. 1993, 27; Parker 1992, 4-5).

En ole yrittänyt väkisin palauttaa Helsingin Sanomain esittämiä valtio- ja kansalaisuusikäsitteitä annettuihin ideologisiin muotteihin. Sitä vastoin olen pyrkinyt tarvittaessa laajentamaan ja korjaamaan analyysin aikana muodostuvaa kokonaiskuvaa. Tästä syystä olen esimerkiksi päätenyt nimeämään utilitaristisen diskurssin uudelleen professionalistiseksi diskurssiksi. Tämä johtuu siitä, että aineistossa utilitarismia lähestyvissä valtion ja kansalaisuuden määrittelyissä nousivat keskeisesti esiin myös toimittajan ammatillista ja journalismin yhteiskunnallista asemaa koskevat määrittelyt. Analyysin tarkoituksena on valottaa nimenomaan näiden diskurssien eri puolia ja niihin

sisältyvää vaihtelevuutta. Tästä syystä en kiinnitä diskurssien määrällisiin suhteisiin erityistä huomiota. (vrt. Alasuutari 1993, 21-22.)

Ennen varsinaista analyysiä on sanottava pari sanaa aineistosta. Tammikuun 1992 ja lokakuussa 1994 järjestetyn neuvoa antavan kansanäänestyksen välillä lehdessä julkaistiin yhteensä yli 7 000 Suomen EU-jäsenyyttä ja yleisesti Euroopan integraatiota käsitellyttä juttua. Tässä luvussa tuosta aineistosta valikoitui runsaat 200 tekstiä, joissa jokin lehden toimija (pääkirjoitustoimittaja, kolumnisti tai uutiskertoja) muotoili ’omissa nimissään’⁷ ideaa valtiosta tai kansalaisuudesta. Valtaosa aineistosta koostuu pääkirjoituksista (39,5 %) ja kolumneista (38,5 %) Uutistekstien ja reportaasien osuus on runsas viidennes (22 %).

Jakautuma ei ole yllättävä, sillä esimerkiksi Alasuutarin (1996, 29-30) mukaan pääkirjoituksissa painottuvat usein erilaiset arvonäkökohdat, joiden käsitteleminen edellyttää keskeisten käsitteiden jonkinlaista määrittelemistä. Tässä mielessä pääkirjoitukset ja kolumnit edustavat nykyisessä journalismissa siis poliittisen lehdistön perinnettä (vrt. Kunelius 1997, 67). Uutistekstien suhteellisen pieni osuus taas kertoo siitä, että kysymyksiä siitä ”mikä on valtio” tai ”millaisia kansalaiset ovat”, ei ole tapana pohtia uutisissa - ei ainakaan uutiskertojan diskurssissa.

Pääkirjoitukset ja kolumnit poikkeavat lajityypiltään uutisista. Myös niiden kirjoittajien asema on toisenlainen kuin uutistoimittajilla. Tästä syystä analyysin tulosten yleistämisessä koskemaan Helsingin Sanomain EU-kirjoittelua kokonaisuudessaan, puhumattakaan kaikesta journalismista, on oltava varovainen. Tästä huolimatta pääkirjoitusten, kolumnien ja uutisten tiedonhankinnassa on myös paljon yhteistä. On myös perusteltua ajatella, että pääkirjoitustoimittajat ja toimittajat samastuvat nimenomaan toimittajien ammattikuntaan ja sen ammatti-ideologiaan, ehkä jopa enemmän kuin työnantajansa.

⁷ Uutistekstien osien jakaminen yhtäältä ulkopuolisten puhujien ja toisaalta uutisten sommittelevan uutiskertojan tiliin perustuu narratologiasta vaikutteita ottaneen uutistutkimuksen käsitteisiin. Uutistutkimuksen periaatteita on kuvattu tarkemmin luvussa 4 (ks. Ridell 1994; Pietilä 1995).

3.4 Snellmanilaisen diskurssin 'valtio'

Helsingin Sanomissa valtio mielletään useimmiten EU-kysymyksen keskeisimmäksi toimijaksi, mutta sen asemaan suhtaudutaan varsin eri tavoin. Snellmanilaiseksi nimetyssä diskurssissa valtio näyttäytyy toimivana subjektina ja moraalisesti arvokkaana ideana, jota edustavat - milloin paremmin, milloin huonommin - presidentti, hallitus ja virkamieskoneisto. Valtion moraalisuuden arvioiminen on keskeistä juuri snellmanilaiselle ajattelulle. Professionalistisessa diskurssissa valtion keskeistä asemaa halutaan pikemminkin rajoittaa kuin kasvattaa. Tämä ajatus liittyy olennaisesti vallanjakooppiin ja sitä kautta liberalismiin ja utilitarismiin. Sen keskeinen ajatus on, että lainsäädäntö- ja toimeenpanovalta tulee erottaa toisistaan nimenomaan kansalaisten vapauksien takaamiseksi ja niitä uhkaavien voimakeskittymien estämiseksi. Tämä ajattelu välittyy journalismiin myös oletuksina siitä, että journalismin on toimittava vallan vahtikoirana.

Snellmanilaisessa diskurssissa valtio jää usein abstraktiksi ja jopa metafyyksiseksi hahmoksi. Aina ei ole selvää, mitä valtiolla itse asiassa tarkoitetaan: viitataan sillä kansainvälisoikeudelliseen toimijaan, konkreettiseen toimintaan vai johonkin abstraktiin ideaan? Näiden tasojen sekoittuminen toisiinsa tulee erityisen havainnollisesti esiin - kiinnostavaa kyllä - useassa Max Jakobsonin kolumnissa. Jakobson ei kuulu Helsingin Sanomain toimittuskuntaan eikä hänen taustansa ole muutenkaan journalismissa. Luen hänet kuitenkin lehden edustajaksi siksi, että hän oli EU-prosessin aikoihin lehden vakituinen kolumnisti ja esiintyi erityisen aktiivisesti juuri EU-kysymyksessä. Ehkä kaikkein kiteytyneimmin Jakobson muotoili snellmanilaista valtiokäsitystä vajaa kuukausi ennen EU-kansanäänestystä:

Jos itsenäisyydellä tarkoitetaan valtion todellista kykyä toimia tehokkaasti kansalaisten turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseksi, niin itsenäisyys edellyttää tänä päivänä aktiivista osallistumista siihen kansainväliseen päätöksentekoon, joka EU:n puitteissa tapahtuu. (Kolumni, Max Jakobson 24.9.1994.)

Valtio ja sen itsenäisyys ovat kirjoittajalle itseisarvoja. Tämän perustelut ovat hyvin käytännöllisiä tai jopa välineellisiä. Valtio on tärkeä, koska vain sen osallistuminen kansainväliseen päätöksentekoon voi taata turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistämisen. Koska päätöksenteko tapahtuu nimenomaan kansainvälisellä tasolla, valtion toimintakykyä on tuettava tekemällä oikeita päätöksiä. Tällä tavoin EU-jäsenyyskin on vain väline, joka tukee valtion säilymistä hyvinvointimme edistäjänä. Kiinnostavaa kyllä valtiolla

oli yhtä keskeinen asema myös EU-vastustajien argumentoinnissa. Heidän tulkintansa EU-jäsenyydestä vain oli päinvastainen: heille EU-jäsenyyteen ei liittynyt toivetta valtion toimintakyvyn säilyttämisestä vaan pelko sen lopullisesta menettämisestä (Räsänen & Bleicher 1998, 113).

Toinen yhtymäkohta EU-vastustajien ja snellmanilaisen diskurssin välillä liittyy siihen, että valtion käsitteeseen ei näytä liittyvän lainkaan jännitteitä tai ristiriitoja. Hyvinvointi ja turvallisuus esitetään sisällöllisesti jakamattomina ja kiistattomina asioina, joiden toteuttajaksi nostetaan valtio.

Snellmanilaisessa diskurssissa yhtenäisyys korostuu erityisesti silloin kun erimielisyydet näyttävät uhkaavan kansallista etua. Silloin kolumneissa saateetaan vaatia, että ”*ryhmäkuntaiset edut on uhrattava yhteisen edun alttarille*” (Olli Kivinen, kolumni 23.12.1993).

Snellmanilainen diskurssi puolustaa yhtenäisyyttä myös vastustamalla kaikenlaisia sisäisiä jännitteitä. Tämä tapahtuu karkeasti ottaen kahdella tavalla. Yhtäällä snellmanilaisessa diskurssissa pyritään korottamaan valtio kaikkien ristiriitojen yläpuolelle ja painottamaan sen roolia konfliktien ratkaisijana. Toisaalla snellmanilainen diskurssi ‘avustaa’ valtiota esittämällä yleisiä ja kiertämättömiä faktoja, joihin voi sen mukaan järkiperustalta suhtautua vain yhdellä tavalla.

EY-hakemuksen kaikki avaimet ovat presidentillä. Jos hän haluaa, että Suomi jättää hakemuksen hän voi tehdä sen hallituksesta ja varsinkin eduskunnasta välittämättä. Eduskunnan varsinainen vuoro tulee vasta siinä vaiheessa, kun on otettava kantaa, hyväksytäänkö valmis sopimus. (Pääkirjoitus 6.2.1992.)

Esimerkissä lehti reagoi EY-jäsenyshakemuksen synnyttämiin erimielisyyksiin vähättelemällä niiden merkitystä. Ellei tarvittavaa yksimielisyyttä synny, se voidaan perustuslain suomien menettelytapojen ansiosta saavuttaa jopa ’väkisin’. Mikäli eduskunta ei tiedosta kansankunnan etua, presidentti voi tehdä itsenäisesti oikean ratkaisun. Voisi ajatella, että normaalin päätöksentekojärjestelmän ohittamista harkittaisiin vain äärimmäisessä poikkeus-tilanteessa esimerkiksi sodan tai vallankumouksen uhatessa. Kirjoituksen aiheena on kuitenkin eduskunnassa tavanomaisessa järjestyksessä tehtävä päätös. Toinen esimerkki on tavanomaisempi ja sen tulkitseminen ei ole yhtä yksinkertaista.

Kaikista ongelmista huolimatta Suomen leirissä elätellään kohtuullisen suuria onnistumisen toiveita. Uusien jäsenten ottaminen on noussut talven mittaan EU:n esityslistan ykkösasiaksi. Epäonnistuminen koettaisiin pahana takaiskuna koko unionille.

Tällainen asetelma antaa neuvotteluille vauhtia ja jatkuvuutta, jota ei missään tapauksessa haluta hukata. Näin ollen suomalaiset suhtautuvat hyvin kielteisesti ajatuksiin jonkinlaisista jatkoajoista. Asetetusta takarajasta eli helmikuun lopusta halutaan ehdottomasti pitää kiinni. (Uutinen, Jyri Raivio 17.2.1994.)

Sitaatissa tuotetaan kansallista yhtenäisyyttä antamalla erilaisia merkityksiä sanoille ”Suomi” ja ”suomalaiset”. Ensimmäisessä virkkeessä ”Suomen leirillä” viitataan jäsenyysneuvotteluja käyviin virkamiehiin ja heidän esittämiinsä mielipiteisiin. Tämän jälkeen näistä tilannearvioista puhutaan Suomen kantana, mikä voi viitata edellisen tavoin vai virkamiehiin. Kun jatkossa puhutaan Suomen leirin ja Suomen lisäksi suomalaisista, jotka suhtautuvat ajatuksiin jatkoajoista yksimielisen kielteisesti, syntyy mahdollisuus kytkeä nämä kaikki yhteen. Tässä olisi kyse snellmanilaisen ’luottamuksen valtio-opin’ uudesta muotoilusta: Uutinen voidaan lukea osoitukseksi siitä, että alamaiset voivat huoletta luottaa siihen, että hallinto toimii vastuullisesti ja tekee moraalisesti kestäviä päätöksiä (ks. Manninen 1981, 10-13).

Uutisessa virkamiesten arvioihin tuskin luotetaan ideologista syistä vaan siksi, että heillä katsotaan olevan ensikäden tietoa neuvottelujen kulusta. Tätä perustelua ei uutisissa usein edes mainita, mutta kolumneissa ja pääkirjoituksissa katsotaan joskus aiheelliseksi perustella, miksi valtion edustajien puheisiin pitää luottaa. Snellmanilaista luottamusta hallinnon asiantunteemukseen valaa esimerkiksi seuraava sitaatti:

Jos kaksi maatalouden ylintä virkamiestä näkee maataloudella olevan mahdollisuuksia, heitä lienee syytä myös uskoa. (Kolumni, Kristiina Ritvos 22.1.1992.)

Vaikka en ole tässä yhteydessä laskenut systemaattisesti erilaisten diskursioiden voimasuhteita, on selvää, että Helsingin Sanomissa valtiosta puhuttiin EU-kysymyksen yhteydessä useimmiten snellmanilaisin painotuksin. Vaikka edellä kuvatut sitaatit ovat ajoittain varsin monitulkintaisia, ne kehystävät selvästi EU-keskustelun valtion asiaksi. Koska valtio edustaa korkeinta moraalista ideaalia ja käytännöllistä asiantuntemusta, sen haastaminen ei käy edes lehdeltä itseltään - puhumattakaan muista toimijoista - kovin luontevasti. Loogisesti ajateltuna tämä tarkoittaisi sitä, että EU-keskustelussa voitaisiin esittää tässä diskurssissa vain valtiota ja sen tavoitteita tukevia kannanottoja. Tämä ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa.

Snellmanilainen ajattelu ei sulje pois kriittisyyttä eikä sitä tee myöskään snellmanilainen valtiodiskurssi Helsingin Sanomissa.⁸ Lehden EU-kirjoitte-

lussa valtiota kritisoidaan snellmanilaisin äänenpainoin esimerkiksi silloin, kun valtion edustajien katsotaan poikenneen korkean moraalien vaatimuksesta. Heiltä saatetaan odottaa esimerkiksi ehdotonta rehellisyyttä ja joissakin tilanteissa kansalaismielipiteen kuuliaista noudattamista silloinkin kun se merkitsisi poikkeamasta valitulta linjalta. Tällainen kritiikki voidaan esittää hyvinkin kärkevästi, kuten seuraavassa esimerkissä:

Suomen hallituksen vastaus tanskalaisten kielteiseen EY-äänestykseen on umpioitunut ja epärehellinen: mikään ei vaikuta mitään. Suomi on linjansa valinnut ja painaa pikavauhtia EY:n Maastrichtissa sopiman unionin jäseneksi eli juuri sinne mistä Tanska kieltäytyi. (...) Suomen virallinen linja on ollut koko ajan samankaltainen sen jälkeen kun Berliinin muuri ja Suomen idänkauppa kaatuivat: vauhdilla ja ehdoitta. (Utiskommentti, Renny Jokelin 8.6.1992.)

Utiskommentin keskeisin kysymys ei liity siihen, tulee ko Suomen liittyä EU:n jäseneksi vai ei. Sitä vastoin se kysyy, onko moraalisesti oikein pitää kiinni vanhoista näkemyksistä oleellisesti muuttuneessa tilanteessa. Se että hallitus näyttää toimivan tätä moraalista muotoilua vastaan, osoittaa sen kirjoittajan mielestä epärehelliseksi. Tämä on erityisen raskauttavaa siksi, että toimittaja ei koe olevansa näkemyksensä kanssa yksin vaan että koko 'kansä' näkee asian samalla tavoin. Tällaisessa tilanteessa valtion idean puolustaminen suorastaan edellyttää sen edustajien suoraa kritisoimista.

3.5 Professionalistisen diskurssin 'valtio'

Helsingin Sanomain professionalistisessa puheessa lähtökohtana on liberaalinen ajatus lehdistöstä sananvapauden puolustajana ja yhtenä poliittisena toimijana toisten joukossa. Tämä asettaa lehden äänen joko valtion rinnalle tai sitä vastaan. Tämä liberalistinen pohjavire jää kuitenkin teksteissä usein taustalle. Sitä näkyvämmäksi nousee pyrkimys korostaa journalismin instituution toimittajille antamaa erityistä asemaa ja ammattitaitoa. Tässä professionalistisessa positiossa toimittajan kuvajaisena ei esiinny poliitikko tai yhteiskuntafilosofi vaan pikemminkin lääkäri, lakimies tai insinööri, joka ei aja omaa etuaan tai ota käskyjä vastaan muilta vaan jonka toimintaa

⁸ Snellman puolusti oikeutta kritiikin ja oman mielipiteen esittämisen oikeuteen hyvin kiihkeästi. Tätä ilmensi mm. Snellmannin ura Saima-lehdessä ja hänen kieltäytymisensä virallisen lehden toimittajan tehtävästä 1850. Kieltäytymisen perusteena oli juuri pelko kriittisyyden kieltämisestä (Pulkkinen 1996, 203).

raamittavat alan erityiset ammattinormit (ks. Kunelius 1998). Professionalistisessa diskurssissa toimittaja ei pelkää puhua asioista ja ihmisistä niiden oikeilla nimillä.

Eivät herrat ole niin neuvottomia kuin miltä haluavat näyttää. Tarkoituksenmukaisuus, hurskastelu ja kirkassilmäinen viekastelu ovat sävyttäneet ennenkin Suomen ulkopoliittista retoriikkaa. Mutta mikä ihmeen voima se on, joka levittää saman toimintamallin myös sisäpolitiikkaan? (Kolumni, Risto Uimonen 3.1.1992.)

Tällaisessa positiossa ammattimaisesti toimivalla toimittajalla tai viestimellä ei näytä olevan omia etuja ajettavanaan. Siksi se voi arvioida muiden intressejä 'arvovapaasti'. Se hyväksyy ajatuksen yhteiskunnan intressisyydestä ja siitä, että kenenkään edut eivät periaatteessa - eivät edes valtion - ole etukäteen arvokkaampia kuin muidenkaan. Tästä huolimatta professionalistisen diskurssin valtiosuhdetta leimaa tietty realismi: valtio on välttämättömyys, mutta sen asema ei saa muodostua liian hallitsevaksi. Se milloin valtio 'käyttäytyy oikein' ja milloin sen taas pitäisi pysyä aisoissa, on tulkinnanvarainen kysymys. Journalistinen toimija ei välttämättä tee arviointiensa perusteita aina lukijalle selväksi.

Professionalistisessa diskurssin valtiokriittisyyden taustalla on usein varsin epämääräiseksi jäävä pyrkimys edustaa kansalaisia poliitikkojen sijasta tai näitä aidommin. Journalismin erityistä ammattitaitoa ja kansalaisten suosiota kosiskelevan populismin ero jää teksteissä usein epäselväksi. Tämä tulee esiin seuraavissa varsin iltapäivälehtimäisessä esimerkissä. Tämänlaiset sitaattit ovat tavallisia juuri kulissien takaisia tapahtumia esittelevissä reportaaseissa.

Yöt ja päivät saattoivat sekoittaa neuvottelijoiden mielessä, mutta Närpiön kurkut ja tomaatit eivät päässeet heiltä unohtumaan. Siitä piti närpiöläisen maanviljelijäperheen ainoa poika ja perillinen, liikenneministeri Ole Norrback henkilökohtaisesti huolen.

Sähkövalossa ja keinolämmössä kasvaa kalliita tomaatteja, mutta ajatuskin, että uudet eurosuomalaiset söisivät halpaa espanjalaista tomaattia, kuohutti vapaan kilpailun intohimoisena puolustajana tunnettua Norrbackia syvästi. Vieraat tomaatit ovat niin myrkyllisiäkin, pullollaan ties mitä kasvinsuojeluaaineita. (Reportaasi, Anneli Sundberg 24.4.1994.)

He (suomalaiset virkamiehet - HH) kertovat EL:n virkamiehille, kuinka hyvä jäsen Suomesta tulisi. Heillä on tehtävä, missio. He juoksevat Suomen Euroopan kartalle.

Työpaikka Brysselissä on tarjous, josta ei kieltäydytä. Euro-Bryssel on sitä, mitä

Moskova oli monille menneisyydessä. Brysselistä haetaan kokemusta, kunniaa ja viimeinen silaus loistavalle virkauralle. Siellä kuunnellaan historian siipien havinaa ja juovutaan vallan läheisyydestä. (...) Brysselissä ei pelätä. Kun on päässyt EL-koneiston sisään, ei enää usko että elämää olisi sen ulkopuolella. (Reportaasi, Kati Juurus Kuukausiliite 27.11.1993.)

Molemmissa sitaateissa epäily kohdistetaan poliittiseen eliittiin, jonka kritisoiminen asettaa sekä politiikkaa tarkkailevan professionalistisen diskurssin että eliittiin kuulumattomat kansalaiset samalle puolelle. Eurooppaministeri Ole Norrback ja suomalaiset eurovirkamiehet ovat 'muita' ja loput ovat 'meitä'. Professionalistisen diskurssin on huomattavasti helpompi esiintyä osana 'meitä' silloin kun se arvioi eliittien toimintaa. Silloin kun kerronnan kohteena ovat kansalaiset, uutisdiskurssi ei yleensä kuuluukaan enää 'meihin' vaan tarkastelee kansalaisia yhtä epäluuloisesti kuin eliittejäkin.

Helsingin Sanomain EU-kirjoittelua analysoitaessa on mahdotonta sivuuttaa lehden avoimen EU-myönteistä linjaa kolumneissa ja pääkirjoituksissa. Siinä missä näiden kirjoitusten suhde EU-ratkaisuun on varsin johdonmukainen, niissä muotoutuvat käsitykset valtiosta vaihtelevat voimakkaasti. Välillä ne ilmentävät snellmanilaisesta arvostusta valtiota kohtaan, välillä valtion keskeistä asemaa arvostellaan rajusti. Vaikka EU-kampanjoinnissa on kyse avoimen tunnustuksellisesta kirjoittelusta, jossa kolumnistit ja pääkirjoittajat toimivat paljolti samalla tavoin kuin poliitikot, heidän retoriikkansa ja myös käsitelmärittelynsä erottuvat usein poliitikkojen puhetavasta. EU-kampanjaa käyvät kolumnistit pyrkivät esiintymään viileän ammatillisen harkinnan suojissa, jonka ajatellaan nimenomaan erottavan heidät poliitikoista. Sitä vastoin populismia on EU-kampanjoinnista vaikea löytää.

Seuraava esimerkki, jossa EU-kampanjoija pohjustaa omaa argumentointiaan viittaamalla siihen mennessä asiasta käytyyn julkiseen keskusteluun, painottaa juuri journalistisen ammattitaidon tuomaa kykyä viileään harkintaan:

Ylihyömit ja tarkoituksellinen vääristely kuuluvat kaikkialla kuvaan suuria kansallisia tunteita herättävissä keskusteluissa, joten tiukka asiallisuus on turha toive. Nyt on kyse kansakunnan tärkeimmästä rauhan oloissa tehtävästä päätöksestä, joten yritysikin on tärkeä. Viileä tarkastelu palvelee kaikkien etua. (Kolumni, Olli Kivinen 23.12.1993.)

Helsingin Sanomain pääkirjoituksissa ja kolumneissa esitettyä valtiokritiikkiä on joskus vaikea yksiselitteisesti sijoittaa joko professionalistiseen tai

snellmanilaiseen diskurssiin. Vaikka seuraavassa esimerkissä nämä diskursit sekoittuvat toisiinsa, se kallistuu nähdäkseni enemmän professionalistisen kannan suuntaan.

On valitettavaa, että pääministeri ei suostunut näkemään, saati myöntämään, päivän historiallisuutta [EU-jäsenyysneuvottelujen päättäminen - HH] Suomelle. Suurella hetkellä Aho muistutti pääministerin sijasta paremminkin perikepulaista sisäpolitiikkaa, joka valmistautuu kotoiseen poliittiseen iltalypsyyn ja oman puolueensa puoluekokoukseen. (Pääkirjoitus 3.3.1994.)

Esimerkissä kiinnitetään huomiota siihen, kuinka pääministeri Aho on samanaikaisesti valtion auktorisoitu edustaja ja ”perikepulainen sisäpoliitikko”. Kritiikin taustalla on siis moraalinen arvio, joka kohdistuu Ahon poliittisten roolien hämärtymiseen. Sitaatissa on kyse nykyisin hyvin yleistä tavasta arvioida politiikan tapahtumia sen käytäntöjen ulkopuolelta asetuin kriteerein. Usein näissä arvioissa keskitytään siihen, millaisen vaikutelman poliitikon suoritus ulkopuolisessa tarkkailijassa aiheuttaa: meneekö se läpi vai ei?

Tässä asetelmassa ei koeta tarpeelliseksi muistuttaa lukijoita politiikan käytäntöjen erityispiirteistä. Poliitikon on toiminnassaan edustettava samanaikaisesti monia erilaisia ihmisryhmiä ja heidän intressejään. Poliitikon ammatillistuminen on taas johtanut siihen, että erilaiset edustamistehtävät kasaantuvat samoille ihmisille. Siinä missä edustuksellinen toimija joutuu tilannekohtaisesti harkitsemaan, missä roolissa hän kulloinkin toimii, ulkopuolinen tarkkailija voi tulkita roolin vaihtelut epärehellisyudeksi. Snellmanilaisessa diskurssissa roolien johdonmukaisuutta pidettäisiin todennäköisesti varsin vähäpätöisenä asiana. Olennaisempaa on, että poliitikon toiminta vastaa kansan tahtoa ja sen moraalista etua. Professionalistisessa diskurssissa poliitikon esiintymiseen ja edustukselliseen suhteeseen liittyvät jännitteet ovat alituisen huomion kohteena todennäköisesti siksi, että tällä tavoin arvioijan on helppo erottaa tarkkailunsa kohteista.

Journalismissakin törmätään tilanteeseen, joissa edustettavien ihmisryhmien intressit asettuvat toistensa kanssa vastakkain. Jotta journalismi voisi vakuuttaa yleisönsä siitä, että sen valitsemat uutiset kuvaavat kohdallisesti ajankohtaista todellisuutta ja että sen nimissä esitetyt kommentit ovat ’edustavia’, journalismin valinnat eivät saisi ainakaan järjestelmällisesti tukea yksien intressejä ja sivuuttaa toisia. Tästä seuraa, että takin kääntämiset ja kaksinaamaisuus kuuluvat myös journalismin ominaisuuksiin. Pääkirjoituk-

sisä esiintyvää tasapainottelua tai linjan muuttumista kuitenkin tuskin koskaan esitellään tällaisin termein. Jos linjan vaihtumisesta ylipäätään mainitaan, se voidaan aina kääntää journalismin hyveeksi. Siinä missä politiikan suunnan muutokset nähdään epäilyttävänä taktikointina, journalismi vain tunnustautuu moniarvoiseksi.

Professionalistisen diskurssin tavassa puhua valtiosta tiivistyy yksi jälkiodernille politiikalle ominainen tulkinnanvarainen piirre. Sen käsitteistössä valtio on politiikan keskus, mutta sen toimintaa arvioidaan ensisijaisesti kriittisesti. Yhtäältä tämä asetelma toteuttaa ajatusta kriittisestä julkisuudesta valtion vastavoimana ja terveen demokraattisen epäluulon artikuloijana. Toisaalta ainakin pääkirjoituksissa, uutiskommenteissa ja reportaaseissa kritisoijan osa varataan journalismille itselleen. Muut - erityisesti kansalaiset - pääsevät tähän asemaan hyvin harvoin (ks. luku 4).

Usein professionalistisen diskurssin esittämässä valtiokritiikissä korostuvat politikoinnin absurdeiksi mielletyt piirteet. Yksittäisiä tilanteita arvioitaessa politiikan käytännöt esitetään usein käsittämättöminä. Uutiskommenteissa painotetaan, kuinka valtion edustajien näkemyksiin ei vaikuta edes poliittisten olosuhteiden muuttuminen. Myös populismisävytteisissä tulkinnoissa keskeinen viesti on politiikkavastaisuus, mikä näkyy mm. taajaan toistuvana oletuksena siitä, että poliitikot ja virkamiehet ajavat vain omaa etuaan. Poliittikkavastaisuutta ilmentää myös se, että päätöksentekoon liittyviä epäkohtia ei voida korjata osallistumalla politiikkaan. Jäljelle jää korkeintaan mahdollisuus vahvistaa omaa identiteettiään etäällä valtiollisesta politiikasta.

Tästä päästään yhteen journalismin tutkimusta viime vuosina askarruttaneeseen kysymykseen: millaisia seurauksia journalismin kriittisyydellä on kansalaisten ja politiikan väliseen suhteeseen? Yhtäällä on väitetty, että journalismin poliittikkakriittisyys johtaisi apatiaan ja kansalaisten haluun suojautua sekä poliitikalta että journalismilta (esim. Fallows 1996, 31). Toisaalla on korostettu politiikan kaksoisvalituksen yleisölle tarjoamia mahdollisuuksia lukea politiikan tapahtumia toisin kuin mitä poliitikot pyrkivät heille esittämään (ks. Fiske 1992).

Niin tai näin, olennaista olisi pohtia tarkemmin, millaisia poliittikkakriittisyyden muodot empiirisesti ovat, mikä on niiden suhde politikointia neutraalisti raportoivaan uutisjournalismiin sekä mitä muunlaisia politiikkaa käsitteleviä journalistisia puhutteluja on ylipäätään olemassa. Näille kysy-

myksille luo pohjaa viime vuosina käyty keskustelu journalistisesta ironiasta.

Vallitsevan näkemyksen mukaan ironisuuden nykyiset muodot uutisjournalismissa ruokkivat kansalaisten politiikkakielteisyyttä ja itse asiassa kuihduttavat journalismin kykyjä syventää ja laajentaa julkista keskustelua (ks. Glasner & Ettema 1993, 332-335; Kunelius 1996, 245). Toisaalta esimerkiksi Mika Renvall ja Esa Reunanen (1998) ovat pyrkineet osoittamaan, että ironian mahdollisuudet eivät rajoitu journalismissa vain yhteiskunnallisen toimeliaisuuden latistamiseen. Kolmannen näkökulman mukaan journalistinen ironia on saattanut muuttua vuosien mittaan vähän, mutta sen merkitykset ovat muuttuneet sitäkin enemmän.

Silloin [1980-luvun alussa] politiikka oli vielä 'pyhä asia', joten ironinen politiikan kyseenalaistaminen tuntui tuoreelta. Nykyisin politiikan ironisointi ei enää useinkaan siltä tunnu, pikemminkin tympäisevältä toistolta, jolla uusimmetaan jako poliittikkoihin ja tavalliseen kansaan. Samalla usein myös ironian keinoja käytettävä toimittaja ylentää itsensä koko shown yläpuolelle asettuvaksi tarkkailijaksi, teatterikriitikoksi, joka lausuu kommenttinsa politiikan teatterin aitiosta. (Väliverronen 1998a, 1-2.)

Väliverrosta seuraten vaikuttaisi siltä, että journalistisen ironian ja ehkä journalismin politiikkakriittisyyden perusteluja olisi syytä arvioida uudelleen. Vielä selvemmin niihin sisältyvän politiikkaa ja siihen osallistumisen merkitystä vähättelevän asenteen ongelmat tulevat esiin tuon diskurssin käsitelyssä kansalaisista (luku 3.7).

3.6 Snellmanilaisen diskurssin 'kansalaiset'

Helsingin Sanomien valtiokäsityksissä esiintyi rinta rinnan snellmanilaisia ja journalismin professionaalisuutta korostavia painotuksia. Kansalaisuuden määrittelyssä vaihtelua ja liikettä diskurssista toiseen on huomattavasti vähemmän. Tämä saattaa johtua siitä, että puhetavasta riippumatta lehden suhde kansalaiseen on huomattavasti etäisempi kuin valtioon. Tästä syystä myös lehden tapa puhua kansalaisista ja kansalaisuudesta on ainakin jossain määrin yksilulotteisempi ja myös sille itselleen ongelmattomampi. Snellmanilaisessa diskurssissa kansalaisista puhutaan yleensä vain idean tasolla. Seuraavassa omassa argumentoinnissaan hieman horjahtelevassa sitaatissa pääkirjoituskirjoittaja löytää itsensä epäloogisena kansalaisena.

Ei rivikansalaista pidä vaatia huolehtimaan kansan kokonaisedusta. Omassakin kokonaisedussa on monella nielemistä. Oma EY-kielteisyyteni on mielenterveyteni

kannalta aivan välttämätöntä. Se on tarkoitettukin vain pelastamaan itseni ja kaltaiseni joutumasta psykiatrin sohvaan. Aivan varmasti on ainakin muutama kourallinen toisinajattelevia, jotka vastustavat liittymistä samoilla perusteilla. Eivät ne ole sen hatarampia kuin kannattajienkaan perusteet.

Kutsun heitä yhteisrintamaan taistelemaan mahdollisimman suurten vastatodisteiden jälkeen Euroopan yhteisöön liittymisen puolesta. (Kolumni, Kyösti Reunanen 13.1.1992.)

Sitaattia lukiessa on hieman vaikea pysyä kirjoittajan perässä, mutta snellmanilaisin välinein siihen on mahdollista saada jotakin tolkkua. Tässä luennassa voisi päätellä, että toisinajattelu merkitsee yksilön asettumista kulttuuria vastaan. Tästä seuraa, että enemmistön toisenlainen mielipide osoittautuu aina lopulta oikeaksi. Yksittäinen toisinajattelija ei edes haaveile siitä, että hänen kantansa voisi osoittautua kestäväksi. Tämä ei olekaan lainkaan yllättävää, sillä toisinajattelun syyksi sitaatissa paljastuu silkkä tietämättömyys. Kunhan kansakunnan etua pätevämmiin tulkitsevat tahot vain esittävät vastatodisteensa, toisinajattelija on vain iloinen voidessaan luopua harhaisesta kannastaan.

Vaikka tällainen toisinajattelun kuvaus on mitä ilmeisimmin tarkoitettu ironiseksi, se vastaa laajemminkin kansalaisille tarjottua asemaa EU-kysymyksessä. EU-prosessin kuluessa kansalaiset olettivat itsekkin, että oikea tieto voisi johtaa kiistattomaan ratkaisuun. On hieman epäselvää, tukeeko sitaatti tällaista oletusta vai ei. Joka tapauksessa siinä tullaan tuottaneeksi aika erikoinen kuva suomalaisesta poliittisesta kulttuurista. Sen mukaan vain olemalla yhtä mieltä yhtenäiskulttuurin kanssa kansalaisen on mahdollista pysyä järjissään.

Snellmanilaisen diskurssin kansalaisuuden määrittelyjen miltei ehtymättömänä voimavarana ovat erilaiset moraaliset periaatteet ja kansanluonteen kuvaukset. Moraalikeskustelussa keskeistä on kysymys siitä, miten kansalaisten intresseihin ylipäätään pitää suhtautua. Intressien moraalisuuden asteen ajatellaan paljastuvan silloin, kun niitä verrataan oletettuun kansakunnan kokonaisuuteen. Kokonaisuuteen johdetaan tilanteesta riippuen joko tilastoista tai julkisessa keskustelussa esitetyistä näkemyksistä.

Erityisintressien moraalisuuden punniskeluissa kevyimmiksi ja siksi tuomitavimmiksi osoittautuvat tavalliset, järjestäytymättömät yksilöt ja heidän henkilökohtaisiksi nimetyt intohimonsa. Yksi tällainen esimerkki koskee

kesämökkien omistusta, jonka merkitystä suomalaisessa elämäntavassa jouduttiin EU-neuvotteluissa arvioimaan uudelleen. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa joidenkin kansalaisten halua rajoittaa ulkomaalaisomistusta ymmärretään, mutta sen perusteluja pidetään arveluttavina. Kansakunnan moraaliiin ei sovi itsekkäiden etujen ajaminen, vaikka muut valtiot tällaiseen syylistyisivätkin.

Rantamökin omistajien vastarinnan ymmärtää, mutta sen motiivit eivät ole EY:n säämösten mukaan hyväksyttäviä. Kesämökkiläisten suojelupaatimukset rajoittuvat useimmiten tasan oman järven rannoille. Vaatiessaan ulkomaalaisrajoituksia hän taistelee henkilökohtaisesta rauhasta, ei aineellisesta edusta. Suomalaisten vetäytyminen mökkeihin on vieläkin alitajuista pakoa ja unohdusta. (Pääkirjoitus 14.7.1993.)

Silloin kun kansalaisten intressit ovat edellistä artikuloituneempia ja ehkä järjestäytyneitäkin, snellmanilaisessa diskurssissa arvioidaan niiden moraalisuuden astetta vertaamalla niitä elinkeinon tilastoituun osuuteen bruttokansantuotteesta tai ihmisryhmän osuuteen väestöstä. Tällaista vertailua voisi periaatteessa käyttää miltei mitä tahansa ryhmää tai elinkeinoa vastaan, mutta EU-kirjoittelussa tähän vertailuun joutui toistuvasti vain maatalous.

Neuvottelujen ja presidentinvaalin aikana on huolimattomalle tarkkailijalle jäänyt käsitys, että EU-jäsenyydestä neuvottelee Suomi -niminen valtio, jonka talous perustuu sataprosenttisesti maatalouteen. Nyt on tasapainottamisen aika, koska oikeastaan Brysselissä neuvotteli teollisuusvaltio, jonka kaikkien kansalaisten vauraus perustuu teollisuuteen, vientiin ja uuden tekniikan kehittämiseen. (Kolumni, Olli Kivinen 3.3.1994.)

Sitaatti kytkeytyy varsin saumattomasti osaksi 1990-luvun kilpailutalouden diskurssia, jossa maataloudella ei ole enää erityisasemaa edes suomalaisen elämänmuodon historiallisena perustana. Maatalouden harjoittajia ei ajankohdan kulttuurisissa suhdanteissa mielletä kansakunnan selkärangaksi vaan nimenomaan maatalousyrittäjiksi (Alasuutari 1996, 72-73). Tässä kehyksessä vaatimukset yritystoiminnan tukemisesta valtion tai EU:n varoin vaikuttavat epämoraalisilta. EU-kirjoittelussa moraalittomuus on piirre, joka liitetään huomattavan usein juuri maataloustuottajiin ja heidän edustajiinsa. Seuraavassa sitaatissa käy ilmi, kuinka ryhmäkohtaisten etujen ajajienkin oletetaan perustelevan kantansa yleisen edun tai 'kokonaisuuden' kautta. Mikäli he eivät tätä tee, he paljastavat oman moraalittomuutensa.

[MTK:n puheenjohtaja Toivo T.] Pohjala ei neuvotellut Suomen puolesta. Hän myönsi olevansa lobbari, siis jotakin ulkopuolista. (Reportaasi, Renny Jokelin 6.3.1994.)

Suomalainen kansanluonne piirtyy snellmanilaisessa diskurssissa kahdella toisistaan poikkeavalla tavalla. Naturalistisesta näkökulmasta kansa nähdään sivistymättömänä ja epärationalisena rahvaana, idealistisemmassa tarkastelussa kansa mielletään kulttuuristaan tietoiseksi kollektiiviksi, jonka jokainen jäsen on virittynyt ajattelemaan kansallista etua. Päätoimittaja Simopekka Nortamon Lontoon yliopistossa pitämästä puheesta otettu esimerkki on tosiaankin peräisin 1990-luvun puolivälistä, vaikka monet siinä mainituista piirteistä onkin tuttuja jo Topeliuksen Maamme -kirjasta (ks. Saukkonen 1998, 37-38).

Monilla suomalaisilla on saattanut olla jonkinlainen alemmuuskompleksi - ilman todellista syytä - suhteessa länsieurooppalaisiin, joiden kotimailla on pitemmät tai ainakin paremmin tunnetut sivistysperinteet kuin Suomella. Monet suomalaiset yhä liikkuvat Länsi- ja Keski-Euroopassa hiukan kuin maalaisserkut suurkaupungissa, kokiensa oman provinsialisminsa ja ollen hyvin herkkähipiäisiä siitä.

Olenkin varma, että tietty osa Suomessa ilmenevästä EY-vastaisuudesta pohjautuu tämääntapaisiin tuntoihin, itseluottamuksen puutteeseen, pelkoon, että joutuisi kiusallisiin tilanteisiin, joissa toiset panevat merkille suomalaisen pienen kömpelyyden ja hiukan huomattoman tapakulttuurin. Kaipa tässäkin on yksi syy siihen, miksi monet vastustavat Suomen länsimaistumista, mihin EY-jäsenyys ilman muuta johtaisi. He tuntevat itsensä kotoisemmaksi ja varmemmaksi voidessaan pitäytyä menneiden vuosikymmenten arvoihin ja kaavoihin, säädeltyyn poliittiseen järjestelmään, monopolisoituneeseen ja kartellisoituneeseen, tukipalkkioin ohjattuun talouselämään ja 'viralliseen ulkopoliittikkaan'. Jos ei liity läntiseen yhteisöön, ei tarvitse muuttua, ei tarvitse oppia uusia lähestymistapoja ja uusia arvojärjestelmiä, ei tarvitse sopeutua - ei yksilöinä, ei valtakuntana. (lehteä varten lyhennetty luento, Simopekka Nortamo 6.12.1992.)

Nortamo katselee maanmiehiään tavallaan maailmaa nähneen 'antropologin' silmin. Suomi ja suomalaisuus ovat hänen kuvauksessaan olosuhteiden tuotteita, johon moderniteetti ei ole juurikaan painanut jälkeään. Toisaalta historialla on Nortamon sitaatissa selkeä suunta: edessä on ennen pitkää muutos eli länsimaistuminen. Sen toteutuminen edellyttää vain, että suomalaiset tajuavat tilansa sekä yksilöinä että valtiona. Vaikka vetoisuus on kohdistettu samanaikaisesti meihin kaikkiin, kyse on kansallisesta - ja kaikille samasta - valinnasta.

Nortamon luottamus kansan kykyyn tajuta oma tilansa saa tukea snellmanilaisen diskurssin idealistisemmasta puolesta. Siinä uskotaan välillä hyvinkin vahvasti kansan kykyyn arvioida itseään ja olosuhteiden muuttumista. Kiinnostavasti tämä snellmanilainen piirre esiintyy usein voimakkaimmin yhdessä modernin yhteiskunnan ideologiaa ehkä kirkkaimmin ilmentävässä

käytännössä: mielipidetiedustelujen tulosten tulkinnessa. Gallupien jakautumat kertovat tulkitsijoille joko kansan vakaumuksellisesta kannasta suuriin periaatteellisiin kysymyksiin tai sen järkevästä tavasta reagoida kyselyn aikana sattuneisiin tapahtumiin.

EU-gallupit noteerattiin Helsingin Sanomain kirjoittelussa korkealle, mikä kertonee siitä, että lehti antoi arvoa kansalaismielipiteelle. Toisaalta mielipidetiedusteluissa tiivistynyttä kansalaismielipidettä uskalletaan toisinaan myös epäillä. Kansalaisten käsityskykyä arvioidaan kriittisesti erityisesti silloin kun mielipidetiedustelut osoittavat EU-vastaisuuden lisääntyneen. Tältä osin snellmanilaisessa diskurssissa esiintyy siis enemmän poliittista tarkoituksenmukaisuutta kuin filosofista johdonmukaisuutta. Toisinaan kansalaismielipiteen toivotaan ohjaavan tapahtumia, toisinaan taas yleisen mielipiteen katsotaan tarvitsevan ohjausta. Seuraavat esimerkit kuvaavat sitä, kuinka suhtautuminen yleiseen mielipiteeseen saattaa vaihdella samankin kirjoittajan teksteissä.

Mielipidemittausten valossa suomalaiset saattavat hyväksyä EY-jäsenyyden kansanäänestyksessä. Suomalaisilla on tapana uskoa ulkopoliittista johtoa ja hallitusta suurissa kansallisissa kysymyksissä. (Kolumni, Erkki Pennanen 25.10.1993.)

Kansalaisten ainoa keino esittää protestinsa kansanäänestyksen moraalisen sitovuuden kyseenalaistajille on myötävaikuttaa niin selkeän lopputuloksen syntymiseen, että eduskunnalla ei ole rohkeutta tuloksen kääntämiseen. (Kolumni, Erkki Pennanen 24.6.1994.)

Edellisessä otteessa yleisen mielipiteen nähdään seurailevan poliittisen johdon toimia. On vaikea päätellä, onko kyse vain asian toteamisesta vai sen hyväksymisestä. Tämä ei estä kirjoittajaa kuitenkaan jälkimmäisessä sitaattissa uskomasta kansalaisten kykyihin. Siinä he ovatkin johtajiaan moraalisempia toimijoita, joiden tulisi ohjata tapahtumia. Näiden päätelmien taustalla vaikuttaa epäilemättä poliittinen tarkoituksenmukaisuus: silloin kun kansa esiintyy poliittista johtoa vankemmin EU-jäsenyyden tukijana, sille halutaan antaa enemmän valtaa.

Erityisen snellmanilaisena voidaan pitää jälkimmäistä sitaattia, jossa EU-ratkaisun sisältöä tärkeämpää näyttäisi olevan mahdollisimman suuren enemmistön hankkiminen jommallekummalle vaihtoehdolle. Vain tällä tavoin kansa voisi osoittaa suvereenisuuttaan valitsemilleen päättäjille. Tähän sisältyy ainakin sellainen piiloinen viesti, jonka mukaan kannastaan epävarmo-

jen ja ehkä vähemmistönkin tulisi omaksua enemmistön kanta moraalisen ratkaisun saavuttamiseksi. Utilitarismin tradition valossa tällainen vetoisuus voitaisiin tulkita jopa mielipiteen vapauden rajoittamiseksi.

3.7 Professionalistisen diskurssin 'kansalaiset'

Edellä kävi ilmi, kuinka professionalistisen diskurssin tapa kritisoida valtiota nojasi paljolti oletukseen siitä, että kaikki kansalaiset ovat samalla puolella valtiota kriittisesti tarkkailevan journalismin kanssa. Tämän vaikutelman tuottamiseksi professionalistisessa diskurssissa joko korostetaan journalismin kykyä arvioida asioita oikein (EU-kampanjointi) tai sitten siinä haetaan moraalista yhteyttä kansalaisten kanssa asettamalla valtion edustajat epäedulliseen valoon (populismi).

Kaikkein selvimmin oletus kansalaisten ja journalismin yhteisyydestä tulee esiin teksteissä, joissa nämä molemmat tarkastelevat etäältä valtion ja sen edustajien toimintaa. Mikäli valtion asema kansalaisten ja journalismin yläpuolella ymmärrettäisiin seuraavassa sitaatissa positiivisesti, kyse olisi snellmanilaisesta diskurssista. Mikäli taas valtion toimintaa arvioidaan sitaattissa kriittisesti - kuten itse sitä tulkitsen - se sijoittuu professionalistiseen diskurssiin.

Kuka voisi kuvitella, että Suomen hallitus sanoisi EL-neuwottelujen lopuksi "ei kiitos" newottelutulokselle jo vuosia jatkuneen henkisen ja lainsäädännöllisen sopeutumisen jälkeen? Todennäköisempää on se, että ulkoministeri Heikki Haavisto (kesk) saa lopussa vaativan tehtävän: hänen on selitettävä lopputulos hyväksi viljelijöille, oli se sitä tai ei. Kun maatalousnewotteluissa lähdetään tältä pohjalta, voidaan kaikki myönnytykset EL:ltä lopussa kirjata voitoiksi - tai suuriksi voitoiksi. (Uutiskommentti, Pekka Väisänen 26.11.1993.)

Kommentissa kirjoittaja osoittaa näkevänsä poliitikkojen retoriikan läpi, miten asiat todellisuudessa ovat. Tämän voi ajatella kuuluvan nimenomaan toimittajan ammattitaitoon. Toisaalta sitaatissa annetaan ymmärtää, että kuka tahansa on voinut tehdä saman havainnon. Sitaatti on tulkittavissa professionalistiseksi siksi, että siinä suositetaan yleisölle toimittajamaista asennetta. Asiat voi nähdä kirkkaasti katsomalla niitä etäältä ja ottamatta mitenkään osaa tapahtumien kulkuun. Kunnan kansalaisen mallina on siis kunnan toimittaja.

Kun kansalaisryhmittymät katsovat aiheelliseksi toimia EU-kysymyksessä, professionalistisen diskurssin asenne kansalaisiin on hyvin toisenlainen.

Kun kansalaiset muuttuvat journalismin 'asiakkaista' raportoinnin kohteiksi, heitä kohdellaan jopa kovakätisemmin kuin vakiintuneita poliittisia toimijoita. Seuraavassa esimerkissä kuvataan mieltä osoittavia maanviljelijöitä:

Eurokuntoon osoittivat alkuvuikosta myös suomalaiset viljelijät, kun he taisteluhuutoja karjahdellen karauttivat yli lumisen Esplanadinpuiston ja poliisia uhmaten riistivät Euroopan unionin EU:n tähtilipun järjestön Helsingin edustuston seinältä. (...)

Näin käy joka tapauksessa (maatalousväestö vähenee - HH). Muualta Euroopasta tuleva tieto ja kokemus kertovat, että kehityksen suuntaa ei muuteta lippuja polttamalla eikä porkkanoita tarjoamalla, ei väkivaltaa käyttämällä eikä neuvotteluihin turvautumalla - ei pahalla eikä hyvällä. (Reportaasi Pentti Suominen 27.2.1994.)

Jutun kritiikki kohdistuu sekä viljelijöiden harjoittamaan suoraan toimintaan että sen taustalla olevaan tilannearvioon. Professionalistinen diskurssi tekee selväksi, että EU:n päätökset tehdään nimenomaan valtiopäämiesten tasolla ja että ulkoparlamentaariset vaikutuskeinot eivät ole hyväksyttäviä. Samaan aikaan journalismissa voitiin suhtautua hyvinkin innostuneesti ulkomailla esiintyvään kansalaisliikehdintään. Helsingin Sanomatkin kuvaili esimerkiksi tanskalaisten ja ranskalaisten Maastrichtin sopimusta vastustavaa kansalaistoimintaa hyvin positiivisessa valossa.

Seuraavassa esimerkissä kuvauksen kohteena on EU-aiheinen toritapahtuma, jossa poliitikot kohtaavat äänestäjiä. Sen perusteella kansalaisten kriittisyys on, jos mahdollista, vielä monta astetta epärationaalisempaa kuin edellä ja vieläpä summittaisen vihamielistä. Tässä kuvauksessa esiintyviltä kansalaisilta - joita nimitetään vähättelevästi veikoiksi - ei voi odottaa järjellisiä ehdotuksia. Tällaiset johtopäätökset asettavat hieman erikoiseen valoon vakuuttelut siitä, että journalismi toimisi 'pienen ihmisen' asialla.

Poliitikot eivät nykyään pääse helpolla kansan parissa - moni vihaa heitä pärsään katsomatta. Mies, joka ei tarvitse mikrofonia, kysyy säilyvätkö eduskunnan "kaksisataa nuijaa" EU:ssakin. (...)

Yksi veikko on mieltynyt yksinkertaisiin ratkaisuihin: Lipposen on luwattava, että maataloustuki lopetetaan kokonaan ja rahat "annetaan työttömille". (Reportaasi, Pekka Vuoristo 18.9.1994.)

Professionalistiseen diskurssiin hieman löyhemmin kytkeytyvän EU-kampanjoinnin kuva kansalaisuudesta ei ole aivan yhtä lohduton. Kyse voi tosin olla siitä, että lehden EU-kampanjoinnissa kansalaisia tai kansalaisuutta ei

juurikaan käsitellä. EU on siinä ennen muuta kansainvälisen järjestelmän, poliittisten instituutioiden ja kansantalouden asia. Joissakin tapauksissa kansalaisista puhutaan julkilausutusti, kuten seuraavassa ilmeisen suorapuheisessa sitaatissa. Sen sävy on vähintäänkin yhtä ylenkatsova kuin kansalaisyliin muutenkin pettyneessä professionalistisessa diskurssissa.

Ihmisten parissa törmää yllättävän usein sellaiseen vakaumukseen, että on moraalinen velvollisuus uskoa maailmasta, jotakin joka ei ollenkaan pidä paikkaansa, ja vastaavasti epämoraalista pysyä tosiasioissa. (...) Kansanäänestys ei ole ilman muuta demokraattisempi instituutio kuin edustuslaitos. Itse asiassa se muuttuu hyvin helposti manipuloinnin tai vastuun väistämisen välineeksi, mikä selittää sen melkoisen suosion diktaattorien keskuudessa. (...) Demokratian suurin todellinen palvelus on, että se panee suitset mielivallalle ja tekee mahdolliseksi vaihtaa vallankäyttäjiä uusiin. Sen tehtävän edustuksellinen demokratia täyttää paremmin kuin suora. (...) Demokratian ystävien kannattaa paremminkin sanoa päättäjille: Älkää tuputtako meille kansanäänestystä, senkin laiskat pelkurit. Tehkää tehtävänne; ensi vaaleissa tavataan. (Kolumni, Pentti Sadeniemi 8.6.1992.)

Kirjoittaja ei mitä ilmeisimmin koe liikkumista ”ihmisten parissa” lainkaan miellyttäväksi. Tämä ei estä häntä silti esiintymästä demokratian ystävänä. Demokratia saa tekstissä kuitenkin hieman erikoisen merkityksen. Koska kansalaiset ovat epärationaalisia, kansanvalta on epärationaalista. Erityisen vaaralliseksi demokratia muuttuu silloin kun edustuksellisen demokratian käytäntöjä täydennetään - tai mikä vielä pahempaa korvataan - avaamalla reitit kansalaisten suoralle vaikuttamiselle. Kirjoittaja epäilee, että kansanäänestyksen tapaiset instituutiot vain lisäävät manipulaatiota, jolloin ainoa keino puolustaa demokratiaa on rajoittaa sitä. Demokratian ystävälle ei siviilitenkään tuomita kansalaisia. Niinpä hän vetoaa tekstissä kansalaisyliin, jotta nämä rajoittaisivat itse omaa mahdollisuuttaan osallistua ja vaatisivat edustajiaan ottamaan vastuulleen vaikeat päätökset.

3.8 Poliittisen luennan jälkeen

Nykyisen uutispainotteisen ja mielipideaineistoa sisältävän sanomalehtijournalismin poliittisuutta on usein tarkasteltu kahdesta näkökulmasta. Perinteisesti poliittisuudella on tarkoitettu yhtäältä jonkin sanomalehden julkilausuttua tai piilotetummin esitettyä mielipidettä tai linjaa johonkin poliittisen päätöksenteon kohteena olevaan asiakysymykseen. Tästä näkökulmasta poliittisuudella viitataan lehden linjaan tai sen tietoiseksi oletettuun toimintatapaan. Toiseksi journalismin poliittisuutta on arvioitu vallankäytön ja sen luonnolliseksi tekemisen näkökulmasta. Tästä perspektiivistä olennai-

nen kysymys on esimerkiksi se, minkä yhteiskuntaryhmän - esimerkiksi työntekijöiden vai työnantajien - puolelle jutun näkökulma, sananvalinnat ja kuvakulmat näyttäisivät journalismin asettavan. Tämä näkökulma suuntaa huomion 'merkitsemisen politiikkaan' (Hall 1992, 166-167); siihen, millaisia symbolisia voimavaroja journalismi esityksissään tuottaa oman kerrontansa kohteena oleville toimijoille ja ihmisryhmille.

Poliittisen linjan tarkastelussa edellä kuvattu analyysi ei tuo juurikaan uutta tietoa Helsingin Sanomain tai suomalaisen journalismin suhtautumisesta Suomen EU-jäsenyyteen (ks. Kivikuru ym. 1996; Mörä 1999). Analyysi osoittaa, että Helsingin Sanomat tuki pääkirjoituksissaan ja kolumneissaan avoimesti ja suhteellisen johdonmukaisesti Suomen EU-jäsenyyttä. Se tarjoaa korkeintaan pienen yllätyksen siinä, että EU-myönteisyyteen mahtui mukaan myös varsin runsaasti kriittisyyttä EU-myönteisenä esiintynyttä maan poliittista johtoa kohtaan. Ajoittain virallista EU-linjaa myös kyseenalaisesti vaihtelevista syistä: milloin liiallisesta varovaisuudesta, milloin integraatioprosessin sisältämien ongelmien sivuuttamisesta (tästä enemmän ks. luku 4).

Merkitsemisen politiikan näkökulmasta EU-journalismista voi esittää tutulta kuulostavia päätelmiä. EU-kysymystä tarkasteltiin ensisijaisesti valtion näkökulmasta, mikä tasasi tai häivytti pois näkyvistä erilaisten eliittiryhmien välisiä jännitteitä ja mielipide-eroja. Analyysissä saadaan myös hiukan vihiä siitä, kuinka journalismissa marginalisoidaan etenkin vallattomia ryhmiä, erityisesti järjestäytymättömiä kansalaisia (tästä lisää luvussa 4) sekä erilaisia 'erityisintressien' edustajia, kuten esimerkiksi maanviljelijöiden edunvalvontaa. Tässä suhteessa kriittisen kulttuuritutkimuksen projekti kätkeyn vallankäytön näkyväksi tekemisestä on perusteltu, ja sellaisia piirteitä on löydettävä myös tästä analyysistä.

Tässä luvussa olen hakenut poliittisuudelle hieman edellisistä poikkeavia merkityksiä tarkastelemalla Helsingin Sanomain tapaa käyttää valtion ja kansalaisuuden käsitteitä suhteessa poliittiseen ajatteluun. Jälkikäteen arviotuna tällainen lukemisen tapa vaikuttaa perustellulta, vaikkakaan ei täysin ongelmattomalta. Analyysi osoittaa, että monet klassiset yhteiskuntafilosofiset ajatukset näyttäisivät toimivan esioletuksina myös nykyisen uutisjournalismin ja etenkin ajankohtaisia ilmiöitä kommentoivan journalismin käytännöissä. Näiden valikoivien traditioiden vahvuutta osoittaa se, että tässä luvussa harjoitetusta erityisestä luentatavasta huolimatta lehden valtio- ja

kansalaisuusikäsitteet näyttäytyvät vain silloin tällöin oudossa valossa.

Lehden valtio- ja kansalaisdiskurssien erittelemine ei ollut aina yksinkertaista. Siinä missä snellmanilaiset piirteet olivat suhteellisen helposti luettavissa, professionalistisen diskurssin piirteiden näkyväksi tekeminen osoitautui vaikeaksi. Tämä näkyy mm. siinä, että rajaveto journalismin viileää harkintaa ja tarkkanäköisyyttä korostavan asiantuntijapuheen sekä populistisen politiikkakriittisyyden välillä jäi hieman hahmottomaksi.

Vastaavasti kansalaisuusdiskurssien analyysissä tulokset ovat selkeämpiä ja myös puhuttelevampia. Snellmanilaisen diskurssissa valtion ja politiikan asioiden seuraamista ja pohdintaa pidetään kansalaisten velvollisuutena, mutta tämän kiinnostuksen ei odoteta johtavan kovin aktiiviseen osallistumiseen. Tästä näkökulmasta journalismissa usein esitetyt valittelut kansalaisten yhteiskunnallisesta passiivisuudesta pomppaavat takaisin journalismiin. Mikäli suositeltu osallistumisen muoto on hiljaisuus, ei ole mikään ihme, jos osallistuminen on vaisua.

Professionalistisessa diskurssissa kansalaisten kiinnostus EU-kysymystä kohtaan mielletään heidän omaksi asiakseen. Siksi journalismin tehtävänä ei ole kantaa erityistä huolta kansalaisten osallistumisesta. Kansalaisten laajaa osallistumista ei esimerkiksi tarvita osoittamaan, että EU-ratkaisu olisi moraalisesti oikea. Kansalaisille myönnettyjen vapauksien vastapainoksi professionalistisen diskurssin tapa suhtautua omaa aktiivisuuttaan osoittaviin kansalaisiin on perin kriittinen ja jopa epäluuloinen.

Kansalainen ja kansalaisuus ovat journalismin tekstivirrassa yksittäisiä sanoja, joiden merkitystä tuskin ehditään tai osataan pohtia päivittäisessä uutistyyössä. Toisaalta voisi kysyä, voiko journalismissa ylipäätään olla sen keskeisempää kysymystä. Kansalaisuuden määrittelemine ei ole journalismin käytännöissä sivuseikka, koska journalismi on kansalaisuuden määrittelemistä.

Uutisten valikointi, näkökulmista päättäminen, lähteiden käyttö ja uutisten kieli perustuvat oletukselle siitä, mitä yleisö haluaa, tarvitsee tai millaisella informaatiolla sillä on käyttöä. Nämä valinnat kiteytyvät erilaisiksi käytännöiksi, jotka ohjaavat toimittajien työtä päivittäisessä uutistyyössä. Käytännöiksi kiteytyneet esioletukset vaikuttavat toimittajien ohella luonnollisesti myös kansalaisiin ja heidän konkreettisiin toimintamahdollisuuksiinsa.

Ensimmäinen askel kansalaisuuden pohdinnassa on tunnistaa käytännöissä vaikuttavat esioletukset.

4. ”Teemmepä kumman päätöksen tahansa...”

4.1. EU-prosessi, Helsingin Sanomat ja STT

Suomen suhde Euroopan toisen maailmansodan jälkeen vaihteittain edenneeseen taloudelliseen ja poliittiseen integraatioon muuttui radikaalisti 1990-luvun alussa Neuvostoliiton romahdettua. Toisen maailmansodan jälkeen harjoitetun ulko- ja kauppapolitiikan linja katkesi. Aiemmin Suomen pyrkimyksenä oli ollut edistää poliittisia ja kaupallisia yhteyksiä ensisijaisesti erilaisin erityisratkaisuin. Lännen suuntaan tehtyä kaupallista järjestelyä seurasi samantapainen järjestely Neuvostoliiton ja sen liittolaisten kanssa (esim. Väyrynen 1988, 118). Pragmaattisen tasapainottelun tarve katosi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Näin Suomen valtiolla oli tilaisuus ja velvollisuus arvioida uudelleen suhdettaan silloiseen Euroopan yhteisöön.

EU-ratkaisuun ladatut odotukset, pitkät jäsenyysneuvottelut sekä kansanäänestyksen virittämä kampanjointi asettivat kenties ennen näkemättömiä haasteita journalismille. Jos EU-jäsenyysprosessi oli kansakunnan sodan jälkeisen ajan merkittävin yksittäinen ratkaisu, se oli journalismille testi, jossa mitattiin sen kyvyt informoida kansalaisia ja virittää yhteiskunnallista keskustelua uudenaikaisessa poliittisessa tilanteessa. Joukkoviestintien yhteisenä tavoitteena oli epäilemättä uutisoida EU-prosessin kulusta mahdollisimman kattavasti, monipuolisesti ja paikkaansapitävästi. Kaikki uutisvälineet eivät olleet kuitenkaan samanlaisessa asemassa journalismin kentällä, joten EU-prosessikin asetti niille myös toisistaan poikkeavia haasteita.

Esimerkiksi Helsingin Sanomista puhuttaessa on syytä muistaa, että se ei ole vain levikiltään suurin Pohjoismaissa ilmestyvä päivälehti vaan sitä on myös pidetty Yleisradion ohella suomalaisen journalistisen kulttuurin keskeisenä suunnannäyttäjänä tai jopa viitekehäyksenä (Suhonen 1994, 71).¹

¹ Helsingin Sanomien asema suunnannäyttäjänä toimi konkreettisesti myös EU-prosessissa. Tuomo Mörän (1999, 119) haastattelemat toimittajat totesivat mm. että: ”Esimerkiksi Hesarissa ainakin pidin Jokelinin Rennyä erittäin hyvänä lähteenä (...) että hänen juttujaan seuraamalla pysyy aika hyvin perillä asioista.”

Helsingin Sanomain nousua maan tärkeimmäksi sanomalehdeksi ja nykyistä asemaa on usein selitetty sen riippumattomuudella, jota on ulkopuolistenkin arvioijien mielestä leimannut yhtäältä pyrkimys tasapuoliseen uutisvälitykseen sekä toisaalta toimiminen ”kansanvaltaisuuden, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja sananvapauden edistämisen puolesta” (Salminen 1988, 154-160).

Helsingin Sanomilla oli epäilemättä erityisen suuri intressi toimia näiden odotusten mukaisesti EU-kysymyksessä. Lehden arvovalta ja sen Suomen oloissa mittavat toimitukselliset resurssit antoivat sille mahdollisuuden myös esittää mielipiteitä ja odottaa, että niitä kuunneltaisiin.

Vastaavasti esimerkiksi STT:n merkitys suomalaisissa julkisuuskäytännöissä on rakentunut hyvin toisella tavoin kuin Helsingin Sanomain. STT:tä on luonnehdittu *uutisten keskustukkukaupaksi* (Kivikuru et al. 1992, 17), joka tuottaa merkittävän osan etenkin maakunnallisten ja sitä pienempien tiedotusvälineiden valtakunnallisesta ja ulkomaiden uutisoinnista. Tämän lisäksi STT:n uutisvälityksen on nähty ohjaavan yleisemminkin muiden joukko- viestinten uutisvalintoja.

STT:n asema osana kansainvälistä uutisvälityksen verkostoa tavallaan painotti sekä sen vahvuuksia että heikkouksia EU-prosessissa. Se että EU-prosessi sijoittui uutisoinnin aiheena kotimaan ja ulkomaan raportoinnin välille, korosti ulkomaan kirjeenvaihtajien ja kansainvälisen uutisvaihdon merkitystä. Sen lisäksi että uutisissa kerrottiin Suomen EU-jäsenyysneuvottelujen kulusta, EU-kysymykseen vaikuttivat myös muiden hakijamaiden ja EU:n jäsenvaltioiden asiat. STT:n asema osana kansainvälistä uutisvälityksen verkostoa epäilemättä lisäsi sen painoarvoa erityisesti niissä tiedotusvälineissä, joilla ei ollut omaa kattavaa kirjeenvaihtajaverkostoa.

Toisaalta tietotoimistojen käytännöt myös sitoivat STT:tä EU-kysymyksen raportoinnissa. Sen asema muiden uutisvälineiden palvelijana ja sen sitoutuminen uutistoimistoja velvoittaviin informaatiojournalismin käytäntöihin kavensivat sen tehtäväksi lähinnä raakautisten välittämisen (ks. Boyd-Barrett & Rantanen 1998, 6). Uutistapahtumien tulkintaa tai analysointia, puhumattakaan mielipiteiden esittämisestä omista nimissään, ei ole etenkään STT:n asiakasvälineissä pidetty sen keskeisenä tehtävänä (ks. Heikkilä 2000a, 12).

Vaikka EU-prosessin monimutkaisuus ja epävakaisuus tuntuivat nimenomaan vaativan analytyttöisyyttä ja tulkintaa, uutiskäytäntöjä tuskin voitiin kovin radikaalisti muuttaa yhden asiakysymyksen käsittelyssä. Tämä ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että EU-prosessi olisi osa tietotoimistojen uutiskäytäntöjen yleisempää ja huomaamattomampaa muutosta.²

4.2. Sisäänrakennettu kansalainen

Ainakin 1990-luvun alkupuolella journalismin yhteiskunnallisesta merkitystä voitiin pohtia samanaikaisesti kriittisessä ja toiveikkaassa sävyssä. ”On mahdollista ajatella - kirjoittaa Heikki Luostarinen (1993, 239) - että erityisesti yhteiskunnallista toimintaa käsittelevään journalismiin on rakennettu sisään oletus *vastaanottajasta kansalaisena*” (kursivointi - HH). Tämän ajatuksen mukaan journalismissa ei ole ensisijaisesti kysymys viihtymisestä tai tottumuksesta vaan siitä, että journalismi toimii kansalaisten intressejä yhdistävänä kosketuspintana ja tukee heidän yhteiskunnallisten identiteettiensä muotoutumista. Pystyäkseen ajamaan erilaisia etupyrkimyksiään ja seuraamaan niiden toteutumista kansalaiset tarvitsevat itsenäistä ja ammatitaitoisesti toimivaa uutisjournalismia.

Luostarista seuraten journalismille asettuu eettisiä vaatimuksia. Jotta se voisi vastata kansalaisten tarpeisiin, journalismin on pidettävä kiinni riippumattomuudestaan. Niin kauan kuin kansalaiset ja erilaiset lähdeorganisaatiot voivat luottaa siihen, että journalismin ”kaivo ei ole pilalla”, sen hallinnoima julkisuus luo edellytyksiä kansalaisuudelle ja toimivalle demokratialle.

Kriittiseksi tämän journalismin nykykäytäntöjä legitimoivan kuvauksen tekee se, että sen esittämisen taustalla vaikutti 1990-luvun alussa jo katoavaksi enteilty yhteiskunnallinen tilanne.³ Taloudellinen lama ja sen syvy-

² Uutistoimistoja koskevassa tutkimuksessa on pantu merkille, että ”vain faktat, kiitos” -raportointi sopii huonosti erityisesti epätavallisista tapahtumista raportointiin. Tästä syystä monet uutistoimistot ovat alkaneet edellyttää omilta toimittajilta aktiivista tulkintaa. (ks. Palmer 1998, 187.)

³ 1990-luvun laman vaikutuksia journalismiin on tarkasteltu sittemmin niin sanomalehden taloudellisen perustan kuin yleisötutkimuksenkin keinoin (Mervola 1999; Ridell 2000). Empiiriset tulokset pääosin tukevat Luostarisen yleisemmällä tasolla liikkuvaa ja tulevaa kehitystä ennakoivaa pohdiskelua.

destä voimaa saanut uusliberalistinen talousoppi olivat Luostarisen mukaan johtamassa tuloerojen kasvuun ja kansalaisuuden resurssien entistä epätasaisempaan jakautumiseen. Myös journalismin omat voimavarat olivat uhattuina ensinnäkin siksi, että mediatalojen ilmoitus- ja mainostulot olivat tuolloin laskussa sekä toiseksi siksi, että vallakkaiden lähdeorganisaatioiden pr- ja promootiokeinojen kehittyminen uhkasi journalismin riippumattomuutta.

Kaiken lisäksi koko suomalaisen demokratian ja julkisuuden kansallinen toimintaympäristö oli muuttumassa Euroopan integraation seurauksena. Ovella ollut EU-jäsenyys oli siirtämässä kansallista päätösvaltaa ylikansallisille elimille ja markkinoille, mikä saattaisi johtaa siihen, että kansallisvaltion asioiden seurantaan virittynyt journalismi saattaisi menettää merkitystään (vrt. kuitenkin Luostarinen & MacInnes 1992).

Luostarisen ennusteessa pahimpana vaihtoehtona siintää kansalaisuuden negatiivinen kierre, jossa vähäväkisten ihmisryhmien syrjäytyminen julkisuudesta nopeuttaa heidän syrjäytymistään yhteiskunnallisen vallan ja voimavarojen jaossa. Julkisen sektorin supistukset taas vähentävät vähävaltaisten ihmisryhmien kansalaisuuden edellytyksiä, mikä puolestaan heikentää heidän mahdollisuuksiaan esittää omat intressinsä julkisuudessa. Tämä vuorostaan tekee uudet supistukset poliittisesti helpommiksi ja niin edelleen. Kyseessä on siis eräänlainen julkisen voimattomuuden noidankehä. (Luostarinen 1993, 256.)

Luostarinen yritti kuvauksessaan saada samanaikaisesti otetta sekä journalismin toimintaan kohdistuvista ajankohtaisista voimista ja niiden välisistä suhteista että artikuloita käsitteellistä hahmoa journalismin instituutiolle. Kuvauksen merkitys ei piile niinkään sen empiirisessä todistusvoimassa kuin sen virittämässä *ajatuskokeessa*. Tuo koe tiivistyy kysymykseen: mitä journalismille ja siihen kytkeytyville toimijaryhmille voisi seurata, mikäli tällainen ajattelutapa vastaisi todellisuutta?

Olipa Luostarisen kuvauksesta mitä mieltä tahansa, se tuntuisi vaativan empiiristä koettelua.⁴ Miten oletus journalismiin sisäänrakennetusta vas-

4 Tällaista kysymystä Luostarisen journalismikonseptiosta ei esitetä tässä suinkaan ensimmäistä kertaa (ks. Kunelius 1996, 20-21).

taanottaja-kansalaisesta näkyy journalismin teksteissä? Entä miten joukko-
viestinten käytäntöjen, resurssien ja yhteiskunnallisen statuksen erot heijas-
tavat journalismin suorituksessa: onko esimerkiksi Helsingin Sanomain ja
STT:n uutisointiin rakennettu sisään samanlainen kansalainen?

Tarkastelen seuraavassa näitä kysymyksiä erittelemällä STT:n ja Helsingin
Sanomain EU-kirjoittelua Suomen EU-jäsenyyssprosessin aikana. Empiiri-
nen analyysi perustuu jo aiemmin raportoimaani tutkimukseen, jonka
tuloksia tulkitsen hieman aiempaa pelkistetympin (vrt. Heikkilä 1996).
Pyrin tarkastelemaan seuraavassa EU-journalismin oletusta kansalaisuu-
desta tarkastelemalla yhtäältä *määrällisesti* sitä, miten kansalaiset ja heidän
erilaiset edustajansa pääsivät yksittäisissä teksteissä määrittelemään EU-kysy-
mystä. Toisaalta erittelen *laadullisesti* sitä, ketkä hallitsivat niistä käytyä
keskustelua sen erilaisissa EU-prosessiin liittyneissä teemoissa.

4.3. Tutkimusaineisto ja uutistutkimuksen välineet

EU-kirjoittelun analyysi alkaa tammikuusta 1992, jolloin EU-prosessista⁵ oli
tullut virallisesti tunnustettu poliittinen kysymys. Samalla alkoi muotoutua
myös väljä aikataulu, jonka puitteissa Suomen piti valmistautua tekemään
päätöksiä siitä, liittyykö se EU:n jäseneksi vai ei. Eduskunta teki päätöksen
EU-jäsenyyshakemuksen jättämisestä maaliskuussa 1992. Varsinaiset jäse-
nysneuvottelut EU:n kanssa alkoivat helmikuussa 1993 ja ne saatiin pää-
tökseen keväällä 1994. Tämän jälkeen Suomen EU-ratkaisua pyrittiin täy-
dentämään sopimuksella maatalouden tukipaketista, jonka sisällöstä käytiin
keskusteluja vielä siinä vaiheessa kun EU-jäsenyydestä järjestettiin neuvoa
antava kansanäänestys lokakuussa 1994. Tässä analysoitu EU-aineisto päät-
tyy kansanäänestyksen tuloksen selviämiseen ja siitä esitettymiin ensimmäi-
siin arvioihin.

Helsingin Sanomissa julkaistiin tuona aikana hieman yli 7000 EU-kysy-
mystä käsitellyttä kirjoitusta, joista yli kaksi kolmasosaa koostui uutisista.
STT:n välittämiä EU-kysymyksen liittyviä uutissähkeitä ja raportteja kertyi

⁵ Prosessin alussa puhuttiin Euroopan unionin sijasta Euroopan yhteisöstä
(EY). Prosessin eräässä vaiheessa Euroopan unionin suomenkieliseksi esitet-
tiin myös muotoa Euroopan liitto (EL). Ajan mittaan hallitsevaksi nimeksi
muodostui kuitenkin Euroopan unioni. Puhun itse tekstissä johdonmukaisesti
EU:sta, lukuun ottamatta niitä sitaatteja, joissa esiintyy joko muoto EY tai EL.

4700. STT:n uutisvälityksestä aineistoon on otettu mukaan vain yksi - käytännössä viimeinen - versio saman päivän aikaan mahdollisesti monta kertaa toistetusta tai päivitetystä sähkeestä.⁶

Journalismin kesto huomion kohteena ollutta pitkäkestoista sekä aiheiltaan ja näkökulmiltaan hyvin monimuotoista prosessia on perusteltua tarkastella *mediarituaalina* (esim. Ettema 1998). Rituaalilla ei siis tässä yhteydessä viitata niinkään James Careyn (1989) tekemään erotteluun viestinnän rituaali- ja siirtomallien välillä vaan Victor Turnerin tunnetuksi tekemään sosiaalisen draaman (*social drama*) käsitteeseen.⁷

Sosiaalisen draaman tai rituaalin käsitteiden hyödyllisyys erilaisten prosessien tutkimisessa perustuu siihen, että niiden avulla on mahdollista jäsentää monipolvisia ja usein toisistaan riippumattomia kehityskulkuja erottamalla prosesseista niiden yleisiä piirteitä, kuten kriisejä ja niiden sovitteluja, asioiden saamia ratkaisuja tai ongelmista vaikenemista. Rituaalissa on paljolti kyse prosessista, jonka eteneminen ja lopputulokset eivät ole minkään yksittäisen tahon hallittavissa. Rituaalissa ei ole silti kyse toimijoiden tahdosta riippumattomien tarinoiden toistamisesta. Mediarituaalin käsite ei hävitä pois näkyvistä toimijoiden intentioita ja arviointikykyä, mutta ei myöskään palauta tapahtumia minkään yksittäisen tahon tietoiseksi aikaansaannokseksi.

Ymmärrän EU-prosessin mediarituaaliksi siten, että uutisissa, kolumneissa, yleisönosastokirjoituksissa jne. esitetyt julkiset puheenvuorot olivat osa laajempaa julkisuusprosessia, jossa ne määrittivät, rajasivat ja päivittivät julkisen keskustelun kohteena olevaa asiakysymystä. Sitä mukaa, kun EU-kysymyksen merkityssisältö täydentyi tai muuttui journalismissa, sitä seuraavat kansalaiset ja eliitin edustajat saattoivat tehdä tilanteista omia tulkintojaan ja muotoilla omaa kantaansa EU-jäsenyyteen.

Aineiston erittelyssä olen hyödyntänyt narratologiasta vaikutteita ottavan uutistutkimuksen käsitteistöä, jos kohta aineiston laajuus on pakottanut

⁶ Juttujen koodaaminen aloitettiin jo prosessin kuluessa syksyllä 1993 ja se saatiin päätökseen pari vuotta myöhemmin. Tämä luku on kirjoitettu tuon analyysin ja sen raportoinnin pohjalta miltei kokonaan uudelleen.

⁷ Kulttuuriantropologisesti ymmärretyin rituaalin käsitteen käytöstä viestinnän tutkimuksesta (ks. Kantola 1997; Ettema 1998).

pelkistämään analyysiä huomattavasti (vrt. V. Pietilä 1995; Ridell 1994). Empiirinen analyysi voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa kysyn, kuka EU-teksteissä *pääsee* ääneen. Olen rajannut huomioni siihen, kenen näkökulma on yksittäisissä jutuissa hallitseva. Ensimmäinen analyysikierros on toiminut lähtökohtana toiselle vaiheelle, jossa olen tarkastellut julkisuuteen pääsyä ja merkitysten hallintaa osana laajempaa kontekstia. EU-prosessin teemoja ovat esimerkiksi EU-prosessin ajalliset vaiheet (esimerkiksi jäsenyysneuvottelujen käyminen) ja EU-kirjoittelussa eri aikoina esiintyneet erilaiset asiakysymykset, kuten vaikkapa keskustelu siitä, pitääkö Suomen tehdä EU-ratkaisunsa yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa vai itsenäisesti.

Sekä yksittäisiin teksteihin pääsystä että teemojen hallinnasta käydään kampaailua, johon osallistuvat esimerkiksi hallitus, presidentti, poliittiset puolueet, etu- ja kansalaisjärjestöt, myös tavalliset kansalaiset. Näiden rinnalla EU-kirjoittelussa hyvin keskeisiä toimijoita ovat myös journalistiset tahot: pääkirjoittajat, kolumnistit sekä kotimaan, politiikan, talouden sekä ulkomaan uutisia kirjoittavat ja niitä muokkaavat toimittajat.

Journalististen tahojen mieltäminen EU-prosessin puhujiksi ja toimijoiksi asettaa tekstien erittelylle joitakin erityisehtoja. Ongelmia ei tuota niinkään pääkirjoitusten, kolumnien tai uutiskommenttien lukeminen niiden kirjoittajien tiliin. Niissähän on kyse siitä, että tekstin kirjoittaja inventoi jostakin aiheesta käytyä ajankohtaista julkista keskustelua ja esittää siitä päätelmiä joko omissa nimissään tai lehden linjana (ks. Alasuutari 1996, 29-30). Sitä vastoin uutistekstissä esitettyjen näkökantojen yhteys sen kirjoittajaan on journalismin ammattinormeissa pyritty nimenomaan kieltämään. Tämä eri kuitenkin tarkoita, etteikö uutista kirjoittava toimittaja vaikuttaisi aiheen, näkökulman, uutiskärkien ja jopa yksittäisten sanojen valinnoillaan uutisessa tuotettaviin merkityksiin (esim. Manoff 1986).

Uutistutkimuksessa toimittajan osuudesta uutistekstien muotoutumisessa on pyritty saamaan analyttistä otetta ajatteleamalla, että mukaan journalismi on *esityksiä esityksistä* tai *diskurssien diskurssia* (Pietilä 1995, 82). Tältä pohjalta kaikki uutistekstissä oleva aines on siellä viime kädessä toimittajan muokkaamana, mutta tuota muokkausta ohjaavat paljolti erilaiset journalistiset konventiot. Nämä säännöt antavat tekstin tasolla aiheen puhua uutista muokkaavasta toimittajasta esitysteknisenä kategoriana, jonka yleisenä tavoitteena on rakentaa erilaisista aineksista looginen, uskottava ja

eheä, rakenteellaan oman uutismaisuutensa osoittava teksti (Ridell 1994, 113-116). Uutisen sommittelussa ei ole kyse vain eri puhujien sanomisten yhteen hitsaamisesta vaan siihen sisältyy runsaasti asiakysymyksiä ja sosiaalisia ryhmiä tulkitsevia sekä arvottavia operaatioita.⁸

Uutiskertojan kategorian avulla analyysissä on mahdollista saada otetta siitä, kuinka uutisissa rakentuu valtasuhteita journalismin ja sen kerronnan kohteina olevien ulkopuolisten toimijoiden ja lähteiden välille (Ridell & Puhakka 1996, 187). Välillä uutisessa esiintyvä puhuja hallitsee tekstissä esitettyjä tietoja ja näkemyksiä, toisinaan hän voi esiintyä muiden - usein juuri uutiskertojan - hänelle asettamassa kontekstissa.

Näiden välillä on yleensä tehtävissä analyyttinen jako sen perusteella, onko uutisen johtava näkökulma lähteen hallussa vai esiintyykö hän uutisdiskurssin kerronnan tai arvioinnin kohteena (vrt. Ericson et al. 1989, 5-6). Tämän perusteella ei pidä vetää suoria johtopäätöksiä siitä, kenen aloitteisiin tai aivoituksiin jokin uutinen lopulta perustuu. Tällaisten johtopäätösten tekeminen edellyttäisi tarkkaa tietoa siitä, millaisista aineksista juttu on rakentunut, millaisia keskusteluja sitä tehtäessä on käyty lähteiden ja toimittajan välillä jne. (ks. Schlesinger & Tumber 1994, 17-24; Möra 1999, 25).⁹

Uutiskertojan ja muiden puhujien välille muodostuva suhde ei ole merkityksellistä niinkään yksittäisen tekstin vaan uutisen *lajityypin* ja sen uutislukijoihin päivästä toiseen enemmän tai vähemmän samanlaisena kohdistaman puhuttelun tasolla (Ridell 1994, 105; Kunelius 1996, 286-290). Tätä ajatusta voidaan soveltaa myös EU-prosessin tapaisten pitkään journalismin agendalla pysyttelevien aiheiden analyysiin. Tällä tavoin erittely kertoo samanaikaisesti jotakin sekä journalismin yleisestä luonteesta että EU-kysymyksen siihen tuomista erityispiirteistä.

⁸ Uutistekstiä muokkaavasta esitysteknisestä kategoriasta käytetään myös sellaisia nimityksiä kuin sidosdiskurssi ja uutisdiskurssi. En puutu tässä yhteydessä näiden käsitteiden vivahde-eroihin (vrt. Pietilä 1995, 68-69; Ridell 1994, 115-116; Kunelius 1996, 172-175).

⁹ Yksi käytännöllinen esimerkki, jossa tällainen vertailu on käytännössä mahdollista, on eduskunnan välikysymyskeskustelu (ks. Ridell & Puhakka 1996). Eduskunnan välikysymyskeskustelusta tehtyä uutista voidaan verrata valtiopäiväasiakirjoihin, joihin on tallennettu kaikki keskustelussa käytetyt puheenvuorot ja jopa välihuudot.

Tekstien erittelyssä olen lähtenyt siitä, että jokaisessa jutussa esiintyy hallitseva puhuja, jonka nimiin jutun johtava näkökulma on luettavissa. Kolumneissa, ylä- ja alakertakirjoituksissa tai yleisönosastoissa tuo puhuja on tekstin kirjoittaja ja pääkirjoituksissa nimetön lehden edustaja. Uutisteksteissä hallitseva puhuja on pitänyt päätellä tapauskohtaisesti sen perusteella, onko jutun johtava näkökulma sijoitettavissa uutiskertojan vai jonkin uutisessä esiintyvän muun puhujan tiliin. Uutisen johtava näkökulma muodostuu otsikon ja jutun sisältämien kärkien muodostamassa kontekstissa, johon uutisessa kerrotut asiat usein funktionaalisesti liittyvät (ks. Reunanen 1994, 44). Tätä periaatetta voidaan soveltaa myös silloin kun EU-kysymys esiintyy uutisessa sivuteemana.

Havainnollistan uutisen erittelyn logiikkaa kahdella suhteellisen selkeällä esimerkillä. Ensimmäisessä hallitseva puhuja on uutisen ulkopuolinen lähde ja jälkimmäisessä uutiskertoja. Yhteensä noin 11 000:n jutun analyysissä on noudatettu samoja periaatteita, vaikka jokaisen yksittäisen jutun erittelyssä ei ole aina ollut tarpeellista edetä yhtä pitkälle kuvattavissa esimerkeissä.

Suomen EU-jäsenyysneuvottelujen aikana STT välitti yhden liuskan uutis-sähkeen, joka perustui kokonaisuudessaan ulkoministeri Heikki Haaviston pitämään tiedotustilaisuuteen Brysselissä. Uutisessa Haavisto selvittää jäsenyysneuvottelujen sen hetkistä tilaa seuraavasti:

HAAVISTO BRYSELISSÄ: SUOMI PITÄÄ KIINNI MAATALOUDEN ERITYISVAATIMUKSISTA.

Suomi pitää kiinni vaatimuksestaan, että maataloudelle on saatavat erityisjärjestelyt, jos Suomesta tulee EY:n jäsen, vakuutti ulkoministeri Heikki Haavisto (kesk.) Brysselissä tiistaina. Haavisto arveli EY:n virkamiesten kanssa käymiensä neuvottelujen jälkeen, että EY:ssä on voimakasta tahtoa ratkaisun löytämiseksi. (STT 29.6.1993.)

Uutissähke viitataan ulkoministeri Heikki Haaviston tiedotustilaisuuteen Brysselissä. Tilaisuuden antia referoidaan uutisessa suurimmaksi osaksi epäsuoran kerronnan keinoin. Uutisessa tiivistetään Haaviston lausuntojen olennaiseksi mielletty sisältö ja esitetään se preesensissä. Muita lähteitä uutisessa ei esiinny. Vaikka tiivistys tiedotustilaisuuden sisällöstä perustuu toimittajan kuvaukseen, uutisen merkityksiä on vaikea lukea näkymättömänä pysyttelevän sidosdiskurssin tiliin vaan jutun johtava näkökulma on selvästi sen ainoan lähteen, ulkoministeri Haaviston, hallussa. Tällainen

’referaattijournalismi’ on erityisen yleistä STT:ssä, mutta sitä esiintyy varsin runsaasti myös Helsingin Sanomien aineistossa.

Toisen esimerkin aiheena on hallituksen valmistelema tiedonanto, jonka pohjalta eduskunnan oli myöhemmin määrä päätätä siitä, hakeeko Suomi EU:n jäsenyyttä. Kuten poliittisten kysymysten valmistelussa yleensäkin, myös EU-tiedonannon sisällön muotoiluun kohdistui monenlaisia intressejä. Helsingin Sanomat arvioi viidelle palstalle sijoitetussa uutisessa tiedonannon valmistelun etenemistä referoimalla ministereiden muissa yhteyksissä esittämiä lausuntoja. Tämän lisäksi uutinen sisältää mitä todennäköisemmin myös nimettöminä pysyttelevistä lähteistä saatuja tietoja:

HALLITUS KINAA PUOLUEETTOMUDESTA

EY-tiedonantoon etsitään uutta käsitettä kuvaamaan Suomen asemaa

Kokoomus ja Rkp haluavat jättää portin auki myös Länsi-Euroopan unionille

Pääministeri Esko Ahon (kesk) hallitus käy parhaillaan keskustelua siitä, kutsutaanko Suomea jatkossa puolueettomaksi valtioksi vai ei. Hallituksessa pohditaan myös sitä, miten Suomi EY-jäsenyyshakemuksen yhteydessä määrittelee suhteensa Länsi-Euroopan unioniin WEU:iin. (...) Hallituksessa on kaksi erilaista näkemystä. Pääministeri Esko Aho ja ulkoministeri Paavo Väyrynen (kesk) haluaisivat säilyttää puolueettomuus-sanan käytössä. (...) Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen (kok) ja liikenneministeri Ole Norrback (r) haluavat siirtää koko puolueettomuus-sanan historiaan ja puhua liittoutumattomuudesta. (HS 14.2.1992.)

Uutisen huomio kohdistuu hallituksen sisällä esiintyviin erilaisiin mielipiteisiin. Otsikossa todetaan, että hallituksessa kinataan puolueettomuudesta, mutta kukaan jutussa mainituista ministereistä ei ilmaise ’kinaavansa’. Eri-mielisyyksien olemassaoloa todistellaan uutisessa ministereiden aiemmilla kannanotoilla, mutta nuo erot saavat merkityksensä nimenomaan sidosdiskurssin asettamassa kehityksessä. Hallituksen kinastelu on merkittävää ja siis uutisarvoista siksi, että hallitus ei ole päässyt yksimielisyyteen puolueettomuuden sisällöstä, vaikka eduskunnan on määrä käsitellä asiaa jo kuukauden sisällä.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa olen kohdistanut huomioni siis yksittäisten tekstien näkökulmien hallintaan. Sen tulokset kytkeytyvät erittelyn toiseen vaiheeseen, jossa olen eritellyt hallinnan suhteita EU-kirjoittelun sisältämissä teemoissa. Nämä tasot liittyvät kiinteästi toisiinsa. Sillä joka pääsee määrittelemään, mistä ja miten yksittäisessä tekstissä keskustellaan EU:sta, on paremmat mahdollisuudet hallita myös EU-kirjoittelun osateemoja ja tätä kautta koko EU-prosessin kulkua. Vastaavasti sillä, jonka edellytykset

päästä johtavaan asemaan yksittäisessä jutussa ovat heikommat, on vaikeuksia vaikuttaa EU-prosessin sisältämiin erilaisiin teemoihin ja niissä esitettyihin merkityksiin.

Vaikka onkin perusteltua ajatella, että journalismin käytännöt tarjoavat vakiintuneille ja auktorisoiduille lähteille suhteellisen pysyvän etuoikeuden määrittellä todellisuutta¹⁰, vallankäytön seuraukset ovat toiminnan hetkellä aina ennakoimattomia (ks. Arendt 1958, 190-191). EU-kysymyksessä on lisäksi otettava huomioon, että tarkasteltavana on miltei kolme vuotta kestänyt jakso, jonka kestäessä aikana EU-kysymys oli tutkituissa tiedotusvälineissä esillä päivittäin. EU-prosessi ei edennyt lineaarisesti vaan erilaiset katkokset ja kriisit muuttivat väistämättä ainakin väliaikaisesti EU-kysymyksessä esiintyneiden toimijoiden asemaa ja valtasuhteita.

4.4. Pääsy on vaihtokauppa

Yksittäisten tekstien tasolla EU-kirjoittelun analyysi tiivistyy kysymykseen pääsystä. Journalismin tutkimuksessa pääsyä (*access*) on tarkasteltu karkeasti ottaen kahdesta näkökulmasta. Toimitustyön suunnasta pääsystä on kysymys siitä, miten toimittajat onnistuvat pääsemään tiedon lähteille ja millaisia rajoitteita esimerkiksi julkishallinto toimittajille asettaa (esim. Hynninen 2000). Toimittajan näkökulmasta voidaan pohtia myös sitä, millaisia eettisiä ongelmia toimittajien pyrkimyksiin voi liittyä: onko toimittajien tiedon tarve tärkeämpää kuin yksityisyyden suoja ja millaisissa tilanteissa yksityisyydestä on syytä tinkiä vapaan tiedonvälityksen nimissä? (Vuortama & Kerosuo 1994, 145-152; Archad 1998.)

Kun asiaa tarkastellaan julkisen keskustelun tai demokratian kehyksessä, pääsällä viitataan ennen kaikkea siihen, miten erilaiset julkisuuteen pyrkivät tahot pääsevät esittämään kantojaan journalismissa. Tässä suunnassa kysymys pääsystä kytkeytyy siis läheisesti avoimuuden ja demokratian periaatteisiin, julkisuuden käytäntöihin sekä niiden rakenteellisiin tai ideologisiin rajoituksiin, joita vapaalle pääsulle asettuu (ks. Jankowski 1995).

Demokratian näkökulmasta kansalaisten ja sosiaalisten ryhmien pääsy jouk-

¹⁰ Lähteiden valta journalismissa lienee yksi journalismin tutkimuksessa kaikkien eniten tutkituista teemoista. Vaikka näiden tutkimusten kohteet ja menetelmät poikkeavat toisistaan, niiden tulokset ovat tässä suhteessa varsin yhden-suuntaisia (ks. Tuchman 1978; Gans 1979; Hall et al. 1978).

koviestimiin näyttää jakautuvan epätasaisesti. Ryhmät, joiden toiminta tai intressit sopivat huonommin journalismin ’relevanssirakenteeseen’, kohtaavat enemmän esteitä yrittäessään päästä julkisuuteen. Tämä rakenteellinen epäsuhta toteutuu erityisen paljaana tarkasteltaessa vaikkapa naisten osuutta uutisten lähteistä (Halonen 1999) tai erilaisten etnisten vähemmistöjen mahdollisuuksia määritellä itseään koskevia uutisia (van Dijk 1996, 151-160).

Journalismin hallinnoiman julkisuuden merkitys erilaisille yhteiskunnallisille laitoksille ja ryhmille näyttää kytkevän pääsyn kaksi puolta kiinteästi toisiinsa. Näyttää siltä, että journalismin arkisissa käytännöissä julkisuuteen pääsy perustuu vaihtokaupalle (Heikkilä & Kunelius 1998, 73). Ne jotka päästävät toimittajat luokseen ja joilla on tarjota näille jotain journalismin uutiskriteereihin sopivaa ainesta, pääsevät helpommin myös journalismiin esittämään omia näkökantojaan ja määrittelemään sen päiväjärjestystä. Näin myös taloudellisilla resursseilla, poliittisella vaikutusvallalla ja kulttuurisella pääomalla on vaikutusta pääsyn edellytyksiin (esim. Väliverronen 1996, 92-93).

Erilaisten toimijoiden pääsyä journalismiin voi tutkia määrällisesti mittaamalla näiden näkyvyyttä suhteessa muihin journalismin teksteissä esiintyviin tahoihin. ’Päitä laskemalla’ saadaan yksi vastaus kysymykseen, kuinka demokraattista uutisjournalismi on. Pääsyä voitaisiin arvioida myös vertailemalla EU-kirjoittelussa esiintyneitä näkemyksiä erilaisissa mittauksissa kuvattuun kansalaismielipiteeseen.

Molempiin mittaustapoihin sisältyy omat ongelmansa. Päiden laskenta ei kerro riittävästi siitä, millaisia valtasuhteita julkisuuteen päässeiden tahojen välillä esiintyy. Argumenttien vertaaminen yleiseen mielipiteeseen taas edellyttäisi luotettavaa tietoa siitä, mikä tuo yleinen mielipide on. Vaikka EU-prosessin aikana erilaisia mielipidemittauksia tehtiin ja julkaistiin ennen näkemätön määrä, kysymys yleisestä mielipiteestä on huomattavasti monimutkaisempi (ks. Glasser & Salmon ed. 1995).

Sen sijaan että laskisin EU-teksteissä esiintyvien kansalaisten kokonaismäärää, rajaen seuraavassa huomioni juttuihin, joissa heidän näkökulmansa on hallitseva. Koska kasautunut tutkimus uutisjournalismin käytännöistä osoittaa, että uutisten hallitsevina puhujina esiintyvät erilaisten instituutioiden edustajat, aloitan erittelyn edustuksellisen demokratian kehyksestä.

Tämän jälkeen tarkastelen lähemmin, miten kansalaiset pääsivät esiin journalismissa muuten kuin edustajiensa välityksellä.

4.5. Kansalaiset ja heidän edustajansa

Edustuksellisessa demokratiassa on tapana ajatella, että kansalaisten suoralla pääsyllä päätöksentekoon tai julkiseen keskusteluun ei ole ratkaisevaa merkitystä. Oleellisempaa on, että kansalaisten intressit, näkemykset ja tiedot välittyvät heidän edustajiensa kautta. EU-kysymyksessä näitä edustuksellisia toimijoita olivat ennen muuta tasavallan presidentti, hallitus, poliittiset puolueet sekä etu- ja kansalaisjärjestöt. Myös Euroopan unionin edustajia voi jossain määrin pitää poliittisina edustajina, joskin näiden mandaatti tulee suomalaisia europarlamentaarikkoja lukuun ottamatta muilta kuin suomalaisilta kansalaisilta.

Taulukkoon 4.1. on koottu kymmenen Suomen Tietotoimiston EU-uitisoinnissa useimmin hallitsevassa asemassa esiintynyttä toimijaryhmää. Näistä kolme merkittävintä olivat hallitus, poliittiset puolueet ja EU:n instituutiot (ks. taulukko 4.1). Myös virkamiehillä - lähinnä EU-neuvotteluihin osallistuneilla ministeriöillä - oli määrällisesti vahva osuus STT:n EU-aineistossa. Viisi keskeisintä puhujatahoa edustavat kaikki julkishallintoa. Hallituksen, eduskunnan ja virkamieskunnan keskeisyys kertoo paitsi niiden edustuksellisesta asemasta, myös niiden ilmeisestä halusta osallistua EU-keskusteluun ja ohjata sitä.

Kymmenen keskeisimmän toimijaryhmän ulkopuolelle jäävän uutisoinnin osuus STT:ssä on huomattavan korkea (32,4 %). Tämä selittyy sillä, että STT:n EU-uutisoinnissa EU-maiden ja muiden EU-jäsenyyttä hakeneiden maiden asioita seurattiin hyvin laajasti. Tämä selittää myös sidosdiskurssin korkeaa sijoitusta taulukossa. Ulkomaan uutisoinnissaan STT ei rajoittunut vain uutistapahtumien ’raakauutisointiin’ vaan se pyrki myös taustoittamaan näiden maiden ajankohtaista suhdetta EU-kysymykseen. Taustoittavissa jutuissa näkökulma oli yleensä kansallinen ja se oli usein luettavissa sidosdiskurssin tiliin.

STT:n aktiivisen roolin ulkomaan uutisoinnissa voi nähdä yhtenä vastauksena kiristyvään uutiskilpailuun. Vaikka etenkin suurimmat joukkoviestimet voivat nykyisin hankkia ulkomaan uutisensa STT:stä riippumatta, tietotoimiston vahvuudet ovat edelleen ulkomaan uutisoinnissa. Tästä vah-

vuudesta kiinnipitämiseksi STT - ja oletettavasti myös muut uutistoimistot - ovat hiljalleen ottaneet roolikseen raakauutisoinnin lisäksi myös taustoittamisen. Kiinnostavaa on, että kotimaan uutisoinnissa uutiskertojan hallitsemat tilanneanalyysit puuttuivat STT:ssä käytännössä kokonaan. Kotimaan uutisoinnissa se esiintyi hiukan epäitsenäisen postitoimiston tapaan.

Taulukko 4.1.

Hallitsevien puhujien suhteelliset osuudet STT:n EU-kirjoittelussa 1992 - 1994						
sijoitus	hallitseva puhuja	1992	1993	1994	Yhteensä	
		%	%	%	%	N=
1.	hallitus	14,6	16,5	17,4	16,7	769
2.	puolueet	7,5	9,5	15,6	12,2	575
3.	EU:n instituutio	15,4	15,9	7,4	11,3	529
4.	sidodiskurssi	7	7,9	8,4	7,9	372
5.	virkamies	4	5,2	5,2	4,9	230
6.	asiantuntija	4,9	3,5	4	4,1	192
7.	etujärjestö	3,2	2,8	5	4	188
8.	presidentti	2,6	1,4	3,1	2,6	121
9.	kansalaisjärjestö	0,6	0,7	3,6	2,2	103
10.	kansalainen	0,9	1,7	2,1	1,7	80
	yht.%	60,7	65,1	71,8	67,6	67,6
	N=	1154	1126	2419	100	3159

Se että STT:n toiminta-ala on kotimaassa huomattavasti kapeampi kuin ulkomailla, johtuu yhtäältä uutistoimistojournalismin käytännöistä ja toisaalta sen toiminnallisista resursseista. Vaikka toimituskäytännöt antaisivatkin STT:lle tilaa aktiiviseen uutishankintaan, taustoittamiseen ja uutistahtumien tulkintaan, sillä on tuskin tähän riittävästi voimavaroja. Tähän vaikuttaa luonnollisesti se, että kotimaan uutisvälityksessä STT:n tehtäväksi määritetty ulkomaan uutisointia tiukemmin asiakasvälineiden palveleminen, ei niiden kanssa kilpaileminen. Poliittisen järjestelmän keskeisyys EU-uutisoinnissa voi viitata myös STT:n perinteisesti vahvaan valtioyhteyteen, joka on aiemmin erottanut sen muista kansallisista tietomistoista (ks. Rantanen 1987).

Myös Helsingin Sanomissa poliittiset instituutiot olivat voimakkaasti esillä.

Hallitus ja poliittiset puolueet, sijoittuvat hallitsevien puhujien suhteellisissa osuuksissa mitaten toiseksi ja kolmanneksi (taulukko 4.2). Välittömästi niiden edellä ja takana olivat lehden itsensä hallitsevat tahot, sidosdiskurssi (1.) sekä pääkirjoittajat ja kolumnistit (4.). Kymmenen keskeisimmän puhujatahon ulkopuolelle jää alle viidennes EU-teksteistä. Tähän joukkoon sisältyy esimerkiksi tasavallan presidentti sekä ryhmä ulkomaisia toimijoita: muiden hakijamaiden edustajia, EU:n jäsenvaltioiden päättäjiä ja kansalaisia, ulkomaisista asiantuntijoita jne.

Taulukko 4.2.

Hallitsevien puhujien suhteelliset osuudet Helsingin Sanomain EU-kirjoittelussa 1992 - 1994						
sijoitus	hallitseva puhuja	1992	1993	1994	Yhteensä	
		%	%	%	%	N=
1.	sidosdiskurssi	17,9	17,1	19,1	18,4	1290
2.	puolueet	10,4	8,5	12,5	11,1	782
3.	hallitus	9,6	11,4	11,1	10,8	755
4.	kolumnisti	11,6	9,3	8,4	9,4	657
5.	kansalainen	8,9	6,6	9,9	9	627
6.	EU:n instituutio	8,2	13,9	5,2	7,8	547
7.	etujärjestö	3,9	4,5	6,7	5,5	388
8.	asiantuntija	4,4	3,4	4,9	4,4	311
9.	virkamies	2,9	5	4,6	4,2	300
10.	kansalaisjärjestö	0,9	2,6	3,5	2,7	186
	yht. %	78,7	82,3	85,9	83,3	83,3
	N=	1747	1499	3769	100	5843

Uutisteksteissä juttujen johtavan näkökulman tulkitseminen lehden omiin nimiin on mutkikas kysymys. Vaikka uutisen johtava näkökulma näyttäisi olevan sidosdiskurssin hallussa, se on voinut sulauttaa itseensä jonkun tahon näkökulman niin, että sitä ei tekstissä välttämättä lainkaan havaitse. Toisaalta ’ulkopuolisen vaikutuksen’ häivyttäminenkin on merkityksellinen journalistinen operaatio. Koska tässä yhteydessä ei ole mahdollista päästä tekstin ’taakse’, jätän uutisen taustalla olevien motiivien pohtimisen tarkastelun ulkopuolelle.

Lehden oman diskurssin keskeisyyden takia muiden toimijatahojen suhteel-

liset osuudet jäivät sen hallinnoimassa julkisuudessa vähäisemmäksi. Helsingin Sanomain julkisuustilan rajallisuudesta kertoo sekin, että kymmenen keskeisintä puhujatahoa kattaa yli kolme neljänestä EU-kirjoittelun kokonaismäärästä. Verrattuna STT:n ’lähettäjävetoiseen’ uutisvälitykseen Helsingin Sanomain ’portinvartijakeskeisessä’ käytännössä julkisuuteen pääsy näyttäisi olevan vaikeampaa ainakin virkamiehille, EU:n instituutioille ja -kiinnostavaa kyllä - presidentille, joka ei määrällisessä erittelyssä sijoitu edes kymmenen hallitsevimman puhujan joukkoon. Laadullisesti presidentin merkitys oli toki lehden EU-kirjoittelussa huomattavasti määrällistä osuutta suurempi.

Myös etujärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen pääsy Helsingin Sanomiin oli suhteellisen niukkaa. Erityisen näkymättömiksi jäivät EU-kansanäänestystä varten perustetut EU-jäsenyyttä tukevat ja sitä vastustavat kansalaisjärjestöt. Sama tulos pätee myös STT:hen. Pääsyn vaikeudet eivät johdu vain journalismista vaan myös näiden järjestöjen julkisuustyöhön varattujen resurssien niukkuudesta. Tämä puute korostui ennen kaikkea EU-vastustajien puolella (ks. Åberg 1996, 258).

Sen ohella että hallitsevien puhujien suhteellisia osuuksia voidaan vertailla kahden tutkitun tiedotusvälineen välillä, huomio voidaan kohdistaa myös hallinnan suhteiden kehittymiseen kummankin välineen sisällä. Tässä tarkastelussa vallitseva piirre on muuttumattomuus. Huolimatta vajaan kolmen vuoden prosessiin sisältyneistä erilaisista vaiheista, kirjoittelun määrän ajoittaisista piikeistä ja laskuista, suhteellisissa osuuksissa esiintyvät muutokset näyttävät hyvin vähäisiltä.

EU:n instituutioiden (EU-komissio, ministerineuvosto, EU-parlamentti) suhteellinen painoarvo laski sekä STT:ssä että Helsingin Sanomissa vuoden 1994 aikana. Tämä selittyy paljolti sillä, että jäsenyysneuvottelujen päätyttyä ja kansanäänestyksen lähestyessä keskustelun aloite siirtyi odotetusti suomalaisille toimijoille. EU:n merkitystä vähensi myös se, että tapahtumat unionin sisällä rauhoittuivat erityisesti Tanskan toisen Maastricht-kansanäänestyksen jälkeen toukokuussa 1993 (ks. Siune et al. 1994).

STT:ssä EU-toimijoiden jättämää aukkoa paikkasivat erityisesti perinteiset edustukselliset toimijat poliittiset puolueet, hallitus ja järjestöt. Näiden kaikkien osuus nousi myös Helsingin Sanomissa, minkä vastapainoksi kolumnien ja pääkirjoitusten suhteellinen osuus laski. Tästä huolimatta yli neljän-

nestä Helsingin Sanomain vuonna 1994 julkaisemasta runsaasta 3500:sta jutusta hallitsi ’journalistinen toimija’: sidosdiskurssi, kolumnisti tai pääkirjoittaja.

Hallitsevien puhujien aseman vakaus viittaa siihen, että journalismin hallinnoimaan julkisuuteen pääsyn ehdot eivät muutu sanottavasti tapahtumien mukaan vaan että niin rutiiniluontoiset kuin yllättävätkin tapahtumat sijoitetaan jo olemassa oleviin kehyksiin. Riippumatta siitä elettiinkö EU-prosessissa vakiintunutta vaihetta vai koettiin sen ajautuneen kriisiin, tilanteesta tekivät selkoa pääasiassa samat puhujat. Helsingin Sanomissa hallituksen nimissä EU-kysymystä pääsivät määrittämään lähinnä pääministeri Esko Aho sekä jäsenyysneuvotteluissa vastuullisina ministereinä esiintyneet Pertti Salolainen ja Heikki Haavisto. STT:ssä pääsy jakautui huomattavasti tasaisemmin hallituksen eri ministereiden kesken.

4.6. Kansalaiset ’omana itsenään’ EU-journalismissa

STT:n EU-kirjoittelussa yksittäisen jutun johtava näkökulma oli kansalaisten hallussa vain alle kahdessa prosentissa kokonaisuaineistosta (ks. taulukko 4.3). Johtavan näkökulman perusteella luokiteltujen juttujen perusteella kansalaiset olivat STT:ssä EU-kirjoittelussa määrällisesti kymmenenneksi keskeisin toimijaryhmä. Helsingin Sanomissa kansalaisten osuus jutun johtavan näkökulman esittäjinä oli selvästi suurempi (9 % hallitsevista puhujista). Eri puhujaryhmien määrällisessä vertailussa kansalaiset sijoittuivat Helsingin Sanomissa peräti viidenneksi. Kumpaankin tulokseen liittyy kansalaisten pääsyä voimakkaasti rajoittavia, mutta ei kovinkaan yllättäviä erityispiirteitä.

Taulukko 4.3.

Kansalaiset hallitsevina puhujina EU-jutuissa					
	1992	1993	1994	yht.	yht.
	%	%	%	%	N=
STT	0,9	1,7	2,1	1,7	80
Helsingin Sanomat	8,9	6,6	9,9	9	627

STT:ssä puhuminen kansalaisten hallitsevasta asemasta on ylipäätään ongelmallista, koska sellaisina juttuina voi oikeastaan pitää vain EU-jäsenyyden

kannatusmittauksista kertovia uutissähkeitä. On tulkintakysymys, ovatko niiden hallitsevia puhujia kansalaiset vai ovatko he pikemminkin uutiskertojan tai mittauksen tehneen tutkimuslaitoksen kerronnan kohteena. Joka tapauksessa gallupmittauksissa kansalaisten mielipiteiden jakautumalle annettiin STT:ssä suurta painoa. Niissä kansalaiset pääsivät niin lähelle hallitsevan puhujan asemaa kuin se oli STT:n aineistossa mahdollista.

Myös Helsingin Sanomissa kansalaisten asemaan hallitsevina puhujina sisältyy merkittävä ehto. Nimittäin peräti 70 prosenttia jutuista, joissa kansalaiset esiintyivät hallitsevassa asemassa, koostui yleisönosastokirjoituksista. Kansalaisten hallitsemista uutisteksteistä noin puolet koostui gallupuutisista.

Vaikka kansalaiset eivät päässeet gallupuutisissa määrittelemään EU-kysymystä (ainakaan omin sanoin), mielipidetiedustelun painoarvo julkisuudessa ja EU-prosessin kululle oli silti merkittävä. Niiden on nähty vaikuttaneen etenkin prosessin loppuvaiheessa EU-kampanjaorganisaatioiden strategioihin (Åberg 1996, 258). Toistuvasti julkistetut mielipidetiedustelut saattavat myös selittää, miksi EU:n vastustus pysytteli suhteellisen korkeana siitäkin huolimatta, että maan poliittinen ja taloudellinen eliitti oli EU-jäsenyyden takana. Ilman gallupien rekisteröimää EU-kriittisyyttä ja epäitietoisuutta huomattavasti useampi olisi ehkä kääntynyt kansanäänestyksessä EU-jäsenyyden kannalle. Tällä tavoin mielipidetiedustelut sekä niitä ahkerasti teettäneet ja julkistaneet uutisvälineet edustivat merkittäväällä tavalla EU-kriittisiä kansalaisia (Suhonen 1997, 235).

Gallupuutisten keskeisyyden lisäksi kansalaisten hallitsemisissa jutuissa huomion arvoinen seikka on se, että ulkomaalaisten kansalaisten painoarvo on EU-uutisoinnissa suomalaisia voimakkaampi. Kun pohjoisirlantilainen taksikuski kertoo suhteestaan EU:hun, tällä arvellaan olevan annettavaa suomalaiselle yleisölle. Sen sijaan suomalaisen taksikuskin EU-mielipiteistä ei journalismissa oltu juurikaan kiinnostuneita. Tämä piirre koskee yleisemminkin uutisjournalismin käytäntöjä, joissa kadunmiehet ja -naiset mielletään huomattavasti useammin asiantuntijoiksi ulkomaansivuilla kuin kotimaan uutisoinnissa (ks. Ampuja 1997, 40).

Tämäkin journalistisessa kulttuurissa itsestäänselvydeksi mielletty asia asettuu hieman toiseen valoon, kun tarkastellaan osastoa, jossa kansalaiset esiintyivät enemmän 'omilla ehdoillaan'. Kyse on tietenkin Helsingin Sano-

mien yleisönosastosta. Kansalaiset kävivät yleisönosastossa erittäin aktiivisesti keskustelua EU:sta. Vilkkauden ohella kirjoittelua leimasi avoin kantaottavuus. Noin kolme neljästä kirjoituksesta otti selvästi kantaa joko jäsenyyden puolesta tai sitä vastaan (40,5 % vastaan, 32,8 % puolesta), kun taas etenkin poliittisen eliitin hallitsemisissa uutisteksteissä kantaa otettiin hyvin varovaisesti ja perusteluja esitettiin vieläkin vähemmän.

Yleisönosastokirjoittelun argumentoituutta vahvisti myös se, että niissä EU-kysymystä puitiin ajallisesti monessa tasossa. EU-kannan perusteita haettiin yhtäältä historiasta ja toisaalta tulevaisuuden odotuksista. Sitä vastoin sekä uutiskertojan että etenkin poliittisen johdon hallitsemisissa teksteissä aikahorisontti rajoittui tiukemmin päiväkohtaiseen tilanteeseen tai lähiaikoina odotettaviin tapahtumiin. (ks. Heikkilä 1996, 94.)

Toimittajat ja yleisö lienevät yhtä mieltä siitä, että yleisönosasto ei ole varsinaisesti journalismia. Sitä vastoin osapuolet arvioivat luultavasti varsin eri tavoin osaston merkitystä itselleen. Siinä missä toimittajat saattavat vähästellä yleisönosastokirjoituksia, lukijat suhtautuvat ’vertaistensa’ kirjoituksiin huomattavasti intohimoisemmin kuin arvovaltaisten tahojen uutisissa käymään keskusteluun (Ridell 2000, 133-134).

Ne uutistekstit, joissa kansalaiset olisivat päässeet hallitsevan puhuja asemaan, olivat Helsingin Sanomissakin varsin harvinaisia. Kansalaiset alkoivat esiintyä mielipiteellisinä olioina EU-kirjoittelussa vasta EU-prosessin loppupuolella, jolloin lehti reagoi kansanäänestyksen läheisyyteen erilaisin juttusarjoin. Esimerkiksi ”Miksi EU/ Miksi ei EU” -juttusarjassa tällainen mahdollisuus avautui toimittajien erilaisissa kesä tapahtumissa kohtaamille yksittäisille ihmisille. Tällaisissa jutuissa kansalaisten tietämys tai kyky argumentointiin ei ’alkukäynnistelyn’ jälkeen useinkaan jäänyt jälkeen EU-kysymykseen enemmän vihkiytyneistä puhujista:

[Biologian opiskelija Annu] Alho ei tullut Ruisrockiin analysoimaan [Euroopan] unionia, mutta lämmettyään asialle hän löy nyrkkiä pöytään.

”Naisen asemasta Keski-Euroopassa ei pidä ottaa mallia. Siellä on sellainen menta-liteetti, että naiset kotiin.” Alhoa huolestuttaa myös Suomen oman päätätävällän ja sosiaalityrjän heikkeneminen. (HS 12.7.1994.)

Helsingin Sanomissa kansalaisten arkielämä nousi ajoittain korostetusti EU-uutisoinnin aiheeksi. Tällaiset jutut käsittelivät esimerkiksi EU-ratkaisun kannalta keskeistä, mutta vaikeasti journalismissa käsiteltävää maatalous-

kysymystä. Seuraava esimerkki onnistuukin konkretisoimaan, miten EU-jäsenyysneuvotteluissa taajaan piirrellyt tukirajat toteutuessaan vaikuttavat maanviljelijöiden elämään.

LUONNOS
 VUORISTOTUKI LOPPUU VIHHERKANKAAN OJAAN

Virkamiesten suunnittelema Euroopan unionin vuoristotukialueen raja kulkee naapurusten Jukka Velinin ja Kari Viherkankaan peltojen välissä. Velinin kotikunta Karkkila kuuluu tukialueeseen, mutta Viherkankaan Vihti ei.

Maajussit tekevät pellollaan kevättöitä epävarmuudesta huolimatta. (...) Epävarmuus on kuitenkin saanut maanviljelijät miettimään, mitä tehdä, jos viljanviljely ei enää kannata. Jotkut suunnittelevat peltojen metsittämistä, toiset maatilamatkailua. (HS 14.5.1994.)

Vaikka esimerkkijutun kohteena ovat maanviljelijät ja juttu epäilemättä perustuu heidän näkemyksiinsä, tavallisen ihmisen osa EU-uutisoinnissa oli kuitenkin yleisemmin kuvittaa joko toimittajan tai jonkun institutionaalisen toimijan valitsemaa näkökulmaa (ks. Tuchman 1978, 123). Esimerkkitapauksessa tämä ratkaisu tarjoaa tilaisuuden pohtia yksittäisen tapauksen kautta suurempiakin kysymyksiä; vaikkapa sitä, millainen on yksittäisen viljelijän tai kansalaisen asema ylikansallisten elinten suunnittelemissa suurissa hallinnollisissa ratkaisuisa.

Yrityksistä huolimatta EU-journalismissa onnistuttiin silti tarjoamaan varsin vähän keinoja kansalaisten pääsyle julkisuuteen omana itsenään. Käytetyt keinot painottuivat muutamista poikkeuksista huolimatta paljolti vakiintuneisiin journalismin esittämisen ja tiedonhankinnan muotoihin: yleisönosastoon ja mielipidetiedusteluihin. Mikäli journalismiin on sisäänrakennettuna oletus kansalaisesta, tuo oletus ei tarkoita ainakaan omana itsenään journalismissa esiintyvää kansalaista.

Tätä tulosta on selitetty EU-prosessin poikkeuksellisuudella. Monimutkaisen EU-kysymyksen pohdiskeluissa toimittajille ei jäänyt tilaa tai aikaa pohtia kansalaisten roolia. Tämän lisäksi - tai juuri sen takia - he mielsivät EU-jäsenyyden ’ylätason’ kysymykseksi, jota koskevien tietojen, mielipiteiden ja tapahtumien tuottamisessa maan poliittisella johdolla oli yliverlainen asema (Mörä 1999, 226-231). Toisaalta tällaiset olosuhteet ja käytännöt eivät ole suinkaan syntyneet EU-kysymyksen yhteydessä, kuten informoidun kansalaisen pitkä historia uutisjournalismin yleisöoletuksena antaa ymmärtää (luku 2.4).

Pääsyn määrällisten suhteiden erittelyssä voitaisiin edetä pidemmällekin, mutta silloin on muistettava, että luvut ja suhteet irtoavat helposti kontekstistaan. Toimijaryhmien vaikutusta hallitseviin tulkintoihin arvioitaessa pääsyn määrä ei aina muutu laaduksi. Yritän silti seuraavassa suhteuttaa edellä esitettyjä määrällisiä suhteita siihen, millaisissa asiayhteyksissä journalismiin pääsystä ja hallitsevista merkityksistä käytiin kamppailua. Tuon merkityskamppailun erittelemisen tuo lisävalaistusta myös siihen, millainen oletus EU-prosessia seuraavasta yleisöstä EU-journalismissa rakentui.

4.7. Varmuuden kulttuuri

Siirryn seuraavassa EU-kirjoittelun määrällisestä erittelystä laadulliseen tarkasteluun. Siinä missä edellä erittelin EU-kysymyksen merkitysten hallintaa yksittäisten tekstien tasolla, nyt kohdistan huomioni EU-prosessin sisältämiin teemoihin. Tällä tavoin analyysin tulokset sijoittuvat samalle tasolle, jolla EU-prosessia on jälkikäteen arvioitu. Nämä arviot ovat olleet suurimmaksi osaksi kriittisiä sekä journalismia että EU-kysymyksen käsittelyä julkisuudessa hallinnutta maan poliittista johtoa kohtaan.

Vaikka EU-kysymyksen saama suuri huomio uutisvälineissä synnytti kirjoitteluun variaatioita, EU-kirjoittelua hallitsi yleisesti pyrkimys monimutkaisen asiakysymyksen saamiseksi tekniseen hallintaan. Tämän tavoitteen taustalla vaikuttivat ennen kaikkea maan poliittisen johdon intressit. Virallisen linjan mukaan EU-prosessissa tärkeintä oli mahdollisimman hyvän neuvottelutuloksen saavuttaminen, ja siksi myös EU-jäsenyydestä käydyn julkisen keskustelun tuli hyväksyä tämän tavoitteen ensisijaisuus.

Hallittavuuden ideaali ja aihelma tulivat esiin ennen kaikkea siinä, että poliittinen johto onnistui heti aluksi määrittelemään EU-prosessin jatkoksi jo aiemmin käydyille neuvotteluille Euroopan talousalueen, ETA:n, muodostamisesta. Hallituksen asettamat aikataulut sitoivat EU-keskustelua vielä jäsenyysneuvottelujen päätyttyäkin, jolloin poliittinen johto katsoi EU-ratkaisun edellyttävän vielä sopimusta maatalouden kotimaisen tukipaketin sisällöstä ja periaatteista. Hallittavuuden ideaali ja ajatus siitä, että EU-ratkaisu olisi tehtävissä vasta riittävän informaation pohjalta, alkoivat murentua vasta hieman ennen EU-kansanäänestystä. Yksi keskeinen syy tähän oli se, että neuvottelutulokseen kiinteästi liitetystä maatalouden tukijärjestelyistä ei päästy sopimukseen kansanäänestykseen mennessä.

Hallituksen pyrkimys luoda vaikutelmaa EU-prosessin hallittavuudesta johtui paljolti siitä, että sen omissa käytännöissä EU-kysymys määrittyi ennen kaikkea virkamiesvalmistelun ja neuvottelujen asettaman logiikan näkökulmasta. Se painotti asiakysymysten ratkaisemista yksi kerrallaan. Jokaisen neuvottelujen kohteena olleen asian ’sulkeminen’ - kuten yleinen EU-neuvotteluslangi asian ilmaisi - edellytti kumpaakin osapuolta sitovia ratkaisuja.

Journalismin asema suhteessa maan viralliseen linjaan ei ollut helppo. Sen ei ollut pakko myönteillä hallitusta ja tukea ministereiden käsityksiä maan edusta, mutta toisaalta maan poliittisen johdon merkitystä journalismin informaation lähteenä ja seurannan kohteena ei voi kiistää. Toimituksissa ei voitu mitenkään yksinkertaisesti jättää päivän neuvottelu-uutisia tekemättä, vaikka jäsenyysneuvotteluissa ei olisikaan tapahtunut mitään merkittävää. Käytännössä EU-kirjoittelussa seuraamisen pakko osoittautui voimakkaaksi. EU-prosessin agenda rakentui poliittisen johdon laatiman päiväjärjestyksen varaan: Ensiksi jäsenyysneuvotteluihin valmistauduttiin, sitten neuvotteluissa yksi asiakohda toisen jälkeen ’suljettiin’ ja lopuksi siirryttiin valmistelemaan maatalouden kotimaista tukipakettia.

Kiinnitän seuraavassa huomiota EU-uutisoinnin teknisyyteen, mikä korostui etenkin jäsenyysneuvottelujen aikana. Mikäli neuvotteluissa ei muodostunut kiistaa, asiakysymysten määrittelyvalta oli uutisissa tiukasti virkamieskoneiston käsissä. Näissä uutisissa hyvinkin tärkeät aiheet saatettiin sivuuttaa ällistyttävän yliolkaisesti:

EY:n komission esitti maalausunnossaan, että jäsenmaat voivat pyytää Suomelta takeita siitä, että se sitoutuu poliittisesti Euroopan yhteiseen puolustukseen. Ulkoministeriön käsityksen mukaan tämä on EY-kielenkäyttöä, joka ei edellytä Suomelta eikä Suomen valmistautumiselta yhtään mitään. (HS 6.1.1993.)

Pääomainvestointeihin kuuluu mm. kysymys ulkomaalaisten mahdollisuudesta omistaa kesämökkejä Suomessa. Siitä neuvoteltiin jo Euroopan talousaluesopimusta valmisteltaessa ja Suomen oli annettava periksi ulkomaalaisomistusta torjuwassa kannassaan. EY:n jäsenenä Suomi haluaisi edelleen rajoittaa ulkomaalaista omistusta tietyn ehdoin (STT 13.5.1993.)

Esimerkit ovat merkityksellisiä siksi, että jäsenyysneuvotteluissa tiivistyvät useimmat niistä avoimista asiakysymyksistä, joihin kansalaisten omat ratkaisut EU-kysymyksessä perustuivat. Oli kyse sitten ulko- ja turvallisuuspoli-

tiikasta, maataloudesta tai sosiaaliturvasta, poliittinen johto ei halunnut neuvottelujen aikana ottaa niihin kovin selvästi kantaa.

Neuvottelu-uutisissa tämä strategia meni yleensä hyvin läpi. Tämä antaa jäsenyysneuvotteluissa taajaan käytetylle sulkemisen käsitteelle kahtalaisen merkityksen. Se ei viitannut vain neuvottelujen kohteena olevien asiakysymysten siirtämiseen pois neuvottelupöydältä. Sulkeminen tarkoitti useissa tapauksissa myös niitä koskevan keskustelun sulkemista tai siirtämistä ’soivampaan ajankohtaan’. Osa neuvottelujen yhteydessä vähälle huomiolle jääneistä teemoista nousikin myöhemmin julkisen arvioinnin ja kiistelynkäin kohteeksi, mutta monet aiheet jäivät myös käsittelemättä.

EU-journalismin teknisyyttä korosti lisäksi se, että EU-jäsenyyden ohella Suomessa oli käynnissä toinenkin - ja huomattavasti epädramaattisempi - eurooppalaistumisen projekti. Jo muutama vuosi ennen kuin EU-jäsenyydestä oli tullut virallisesti tunnustettu poliittinen kysymys, Suomessa oli alettu yhdenmukaistaa kansallista lainsäädäntöä integraation luomiin uusiin olosuhteisiin. Tämä sopeuttaminen eteni EU-jäsenyysprosessin aikana ja suurelta osin siitä riippumatta.

Vaikka yksittäisissä uutisissa saatettiin tehdä selkoa siitä, että tukipolitiikan muutokset ja tuotannon sekä kulutuksen uudet standardit liittyivät lainsäädännön harmonisointiin, kokonaisuutena oli vaikea nähdä, missä harmonisointi loppuu ja EU-jäsenyys alkaa. Erityisen epäselvä tämä rajanveto oli maataloudessa, jota kylläkin käsiteltiin journalismissa runsaasti esimerkiksi seuraavaan perinpohjaiseen tapaan:

Tarkoitus on muuttaa tulo-, tuki- ja markkinointijärjestelmät vastaamaan EY:n järjestelmiä. Romukoppaan joutuvat ”takuuhinnat”, viennin ja tuonnin hallinnollinen luvanvaraisuus (lisenssit), tuotannon lupajärjestelmä ja mahdollisesti myös suurimmaksi osaksi tuotantokatot.

EY:ssä maataloustuotteiden hinnat määrätään Brysselistä, ja suomalainen tavoitehintajärjestelmä muuttuu tarpeettomaksi. (HS 1.9.1992.)

EU-kysymyksen teknisyyttä ei ollut ongelma vain journalismille ja paljolti sen varassa EU-kysymystä seuranneille kansalaisille. EU-jäsenyyden tai sen ulkopuolelle jättäytymisen seurausten pohtiminen edellytti enemmän tietoa ja tulkintaa kuin mitä jäsenyysneuvotteluja käynyt hallinto pystyi tarjoamaan. Tästä syystä EU-prosessissa yhdeksi merkittäväksi ilmiöksi nousivatkin erilaiset taloudelliset laskelmat EU-jäsenyyden oletetuista hyödyistä ja haitoista.

Niissä ennakoitiin esimerkiksi, kuinka paljon elintarvikkeet maksavat EU-Suomessa tai tuleeko Suomesta EU:ssa nettosaaja vai nettomaksaja.

Laskelmat kehystivät EU-ratkaisun pohtimisen leimallisesti asiantuntijoiden asiaksi. Toisaalta mikään eksperttiryhmä ei onnistunut saavuttamaan tässä kamppailussa hallitsevaa asemaa, mikä johtikin prosessin aikana laskelmien politisoitumiseen. Tämä saattoi olla ratkaiseva tekijä siinä, että EU-kansanäänestyksen lähetessä usko EU-kysymyksen matemaattiseen ratkaisemiseen tai ylipäätään teknisten yksityiskohtien hallintaan vähitellen murentui. Seuraavassa esimerkissä Helsingin Sanomien käyttämä lähde pääsee arvostelemaan myös journalismia ’varmuuden kulttuurin’ tuottamisesta EU-kysymyksessä.

Ei pidä huolestua, vaikka kanta Euroopan unionin jäsenyyteen ei kaiken informaation tulvan jälkeen vielä ole selvillä. [Professori Göte] Nymanin mielestä armollisuus päättämätöntä itseä kohtaan joillekin ihmisille outo asia: (...) Nymanin mukaan varmuuden kulttuuria näkee paljon tiedotusvälineissä. ”Kuka mediassa sanoo, että jumalaut tämä on vaikea asia? (HS:n EU-liite 2.10.1994.)

Kun asiantuntemus ei ollutkaan enää itsestään selvästi hallittavuuden väline, tämän olisi voinut synnyttävän toimittajien piirissä julkista itsearviointia. Asiantuntemuksen ’kriisin’ ei kuitenkaan annettu - tai se ei ehtinyt - johtaa kovin pitkälle. Kansanäänestyspäivän lähestyessä uutisissa ja pääkirjoituksissa tyydyttiin vetoamaan kansalaisiin sen puolesta, että nämä tekisivät päätöksensä olemassa olevan tiedon perusteella - oli se riittävää tai ei.

4.8. Journalismin strateginen ja taktinen valta

Poliittisen johdon tavoittelemien hallittavuuden ja teknisyiden yhtenä määränä tai sivutuotteena oli epäilemättä ajatus kansallisesta yhtenäisyydestä. Myös tämän tavoitteen taustalla vaikutti poliittisen johdon pyrkimys turvata omia asemiaan jäsenyysneuvotteluissa. Sen vetoomusten saattoi olla joskus hyvinkin lyhytaikaisia tavoitteita. Kun pääministeri Esko Aho ilmoitti, että ”jäsenyysaikataulu vaatii jo syksyllä neuvottelutuloksen” (HS 20.10.1993), lausunnon takana oli pyrkimys hälventää erimielisyyksiä ja padota niiden purkautumista julkisuudessa.

Ajankohtaisen tilanteen valossa oli toisarvoista, että jäsenyysneuvotteluja ei suinkaan saatu päätökseen syksyllä vaan vasta maaliskuussa 1994. Muutama kuukausi edellisen vetoomuksen jälkeen tarvittiin pääministeri Ahon

mielestä jälleen yhtenäisyyden palauttamista. Ahon Keskustan puoluekokouksessa pitämä puhe tavallaan kristallisoi virallisen EU-politiikan linjan:

Jos mielimme kansakuntana menestyä itsenäisten ja usein itsekkäiden eurooppalaisten valtioiden kovenevassa keskinäisessä kilpailussa, tarvitsemme uuden puolueen, Suomi-puolueen. (STT 18.6.1994.)

Journalismissa kansallinen yhtenäisyys osoittautui perin ongelmalliseksi asiaksi. Yhtäällä kansallinen yhtenäisyys sai journalismissa tukea, koska suunnitelmallinen eteneminen EU-prosessissa tuntui edellyttävän luottamusta poliittiseen johtoon, asiantuntijatietoon ja ’faktoihin’. Esimerkiksi EU-jäsenyyden puolesta kampanjoineet kolumnistit saattoivat Helsingin Sanomissa vaatia, että ”ryhmäkuntaiset edut on uhrattava yhteisen edun alttarille” (Olli Kivinen, HS 23.12.1993).

Toisaalta etenkin vuoden 1994 aikana journalismissa alettiin myös arvioida kriittisesti yhtenäisyyspuheen taustalla vaikuttavia (puolue)poliittisia motiiveja. Luvun 3 käsitteitä käyttäkseni snellmanilaisen diskurssin valta-asema alkoi järkkyyä ja professionalistinen poliitikkojen epäily nousi yhä voimakkaammin etualalle. Helsingin Sanomissa epäilyn artikuloijana toimivat näkyvästi uutiskertoja ja kolumnistit. STT:ssä puolestaan kasvava kriittisyys poliittista johdon yhtenäisyysretoriikkaa kohtaan jakaantui useiden institutionaalisten puhujien tiliin.

Kansallisen yhtenäisyyden kyseenalaistuminen merkitsi ennen kaikkea erimielisyyksien tunnustamista. Se ei välttämättä viitannut EU-jäsenyyden kannatuksen laskuun tai EU-vastaisuuden lisääntymiseen. Sallivampi suhtautuminen ristiriitoihin - tai kyvyttömyys niiden patoamiseen - selittyy paljolti kontekstien muutoksella. EU-prosessin alku- ja keskivaiheilla vuosina 1992 - 1993 EU-prosessin suunnitelmallisuutta häirinneet aiheet viittasivat enimmäkseen Suomen rajojen ulkopuolelle. Tanskan ja Ranskan kansanäänestykset sekä Euroopan rahamarkkinoiden heilahtelut koskivat vain välillisesti Suomen EU-ratkaisua; tai ainakin näin maan poliittinen johto pyrki vakuuttamaan. Jäsenyysneuvottelujen päätyttyä EU-kirjoittelun päähuomio kohdistui keskitetympin Suomeen, minkä seurauksena erilaiset kansallista yhtenäisyyttä rikkovat intressit tulivat helpommin esiin.

Etunäkökohtien asettuminen toisiaan vastaan merkitsi luonnollisesti politiikoinnin lisääntymistä: kansalaisten edustajina esiintyvät poliittiset toimijat alkoivat tuoda julki kantojaan ja kiistellä toistensa kanssa. Journalismille

politiikoinnin vilkastuminen antoi oivan keinon erottautua poliitikoista ja tulkita kriittisesti näiden toimintaa ja uskottavuutta. EU-prosessin muuttuvat kontekstit tarjosivat eri vaiheissa mahdollisuuksia journalismin vallan käytölle. Sen vallasta voi erottaa Gramscian (1982) seuraten karkeasti kaksi muotoa: strategisen ja taktisen.

Journalismin *strategisella* vallalla tarkoitan sen oman diskurssin - joko tarkoitettua tai tarkoittamatonta - pyrkimystä vaikuttaa EU-prosessin julkisiin määrittelyihin ja jopa muuttaa niitä. Journalismin strateginen valta liittyi usein ongelmallisiksi miellettyihin tilanteisiin, joissa kukaan ei pystynyt suvereenisti hallitsemaan niistä tehtyjä tulkintoja. Näin ollen jo tällaisten tilanteiden kuvaaminen tarjosi journalismille mahdollisuuden tehdä omia interventioitaan. Taktisessa vallankäytössä on usein kyse valtaa pitäjäien uskottavuuden horjuttamisesta. Taktisen vallan taustalla on vaikea nähdä pyrkimystä vaikuttaa asioiden kulkuun tai edistää mitään erityistä etua. Sen sijaan taktinen vallan käyttö journalismissa keskittyy journalismin riippumattomuuden ja ammattitaidon osoittamiseen.

Journalismi käytti EU-kirjoittelussa strategista valtaansa ennen muuta silloin kun puheen aiheeksi nousivat integraation syventämisen kokemat takaiskut EU-maissa. Toinen strategiselle vallan käytölle otollista pohjaa luonut teema oli maatalous.

Integraation kehityksen epävarmuus EU:n sisällä antoi journalismissa tilaisuuden analysoida integraation etenemiseen liittyviä erilaisia vaihtoehtoja ja pohtia ylipäätään poliittisten instituutioiden mahdollisuuksia ohjata integraatiota. Näiden pohdintojen yhteyttä Suomen EU-ratkaisuun korosti se, että Suomen poliittisen johdon kannanotoissa EU:n sisäisten vaikeuksien ei katsottu vaikuttavan mitenkään Suomen tavoitteisiin. STT:ssä haastavat tulkinnat nousivat esiin ennen kaikkea sen ulkomaan uutisoinnissa, jossa hallitsevia puhujia olivat ulkomaiset asiantuntijat, poliitikot ja gallupeissa mitattu yleinen mielipide. Vaikka Tanskan ja Ranskan kansanäänestykset järjestettiin jo vuonna 1992, dramaattiset ennusteet unionin tulevaisuudesta värittivät STT:n EU-uutisointia vielä vuotta myöhemmin:

Vaikka kaikki jäsenmaat nyt näyttävät vihreätä valoa yhteisöä lujittavalle Maastrichtin sopimukselle, Delors ei näe mitään merkkejä yhteisön uudesta kukoistuksesta.

– *Ellemme tee mitään, tämä ajelehtiminen johtaa 15 vuoden sisällä EY:n hajoamiseen, hän ennusti. (STT 17.10.1993.)*

Helsingin Sanomissa EU:n sisäistä kehitystä problematisoivat analyysit esitettiin huomattavan usein uutiskertojan nimissä tai sitten toimittajan uutisen oheen sijoitetussa kommentissa. Nämä analyysit muotoiltiin Helsingin Sanomissa huomattavasti STT:tä selvemmin kritiikiksi Suomen virallista linjaa kohtaan:

Helsingissä eletään niin kuin mitään ei olisi tapahtunut, vaikka Euroopan yhteisön liittotavoitteet ovat ajamassa karille, EY:n valuuttajärjestelmä romahtamassa ja koko EY harkitsee uusia ratkaisuja (Renny Jokelin HS 27.9.1992.)

Myös maatalouskysymyksessä journalismin strateginen valta kumpusi paljolti muiden yhteiskunnallisten toimijoiden erimielisyyksistä. Jäsenyysneuvottelujen päätyttyä puolueet, etujärjestöt ja asiantuntijat alkoivat esittää keskenään ristiriitaisia näkemyksiä maatalouden tulevaisuudesta. Maatalouskeskustelun jatkuessa kiistat laajenivat koskemaan myös elintarvikkeiden hintoja, mikä nosti esiin myös maataloustuottajien ja elintarviketeollisuuden erilaiset intressit EU-ratkaisussa. STT esiintyi maataloutta koskevassa politikoinnissa vain sen välittäjänä. Sitä vastoin Helsingin Sanomissa maatalouden aiheuttamia eturistiriitoja puitiin runsaasti sen itsensä hallitsemassa diskurssissa.

Hallituksen suosittamasta yhtenäisyyslinjasta Helsingin Sanomissa otettiin etäisyyttä kolmella tavalla. Kaikkein kriittisimmässä positiossa kyseenalaistettiin maatalouden merkitys EU-ratkaisua tehtäessä. Etenkin kolumneissa korostettiin, että maatalouden osuus bruttokansantuotteesta on vain kolmen prosenttia ja maanviljelijäperheiden osuus väestöstä on noin seitsemän prosenttia. Tähän retoriikkaan vedotessaan lehti jätti sanomatta, että 50-60 prosenttia EU:n budjetista käytettiin maatalouteen.

Toinen maatalouskritiikin linja kyseenalaisti maatalouden tukemista Itä- ja Pohjois-Suomessa eteläisen Suomen kustannuksella. Helsingin Sanomissa esitettiin ajoittain myös, että maataloustuotannon supistuminen olisi itse asiassa tervetullutta. Seuraavassa esimerkissä tämä argumentti viittaa Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen selvitykseen, mutta lähde mainitaan vasta ’kiistattomien tosiasioiden’ esittämisen jälkeen.

Maataloudessa ei pidä itsetarkoituksellisesti pyrkiä Euroopan unionin sallimaan maksimitukeen ja mahdollisimman laajaan tuotantoon. Tavoite ei ole maatalouden itsensä kannalta järkevää, jos tuotteita ei saada kaupaksi joko omassa maassa tai Euroopan unionin sisämarkkinoilla. Muilta alueilta tuotteista saatava hinta ei kata kustannuksia, vaikka mukaan lasketaan mahdolliset tuet. Tähän tulokseen on tultu

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen selvityksessä. (HS 19.5.1994.)

Kolmas tapa kyseenalaistaa kansallinen yhtenäisyys maatalouskysymyksessä nosti esiin maanviljelijöiden ja heidän etujärjestönsä MTK:n sekä kuluttajien vastakkaisuuden. Tässä erottelussa lehden lojaalisuus oli huomattavasti suurempi kuluttajia kuin viljelijöitä kohtaan. Esimerkiksi MTK:n päätettyä liittokokouksessaan syyskuussa 1994 vastustaa Suomen EU-jäsenyyttä lehden pääkirjoituksessa päätöstä kommentoitiin seuraavasti:

Miten MTK:n järjestöjohto aikoo käyttää liittokokoukselta saamansa valtakirjaa? Lähteekö MTK torjumaan koko voimallaan Suomen EU-jäsenyyttä? (...) [Sitä] olisi kohtuutonta ratkaista noin seitsemää prosenttia väestöstä edustavan elinkeinon näkökulmasta. Kyseessä on koko maata koskeva päätös (pääkirjoitus, HS 4.9.1994.)

Sitaatissa horjutetaan MTK:n sinänsä legitiiminä pidettyä edunvalvontaa korostamalla, kuinka pientä osuutta väestöstä järjestö edustaa. Huomionarvoista sitaatissa on myös lehden esittämä epäily siitä, että MTK:n mahdollisuudet vaikuttaa EU-ratkaisuun voisivat olla olennaisesti suuremmat kuin mitä sen prosentuaalinen osuus antaisi olettaa.

Journalismin strateginen valta kohdistui siis muutamiin teemoihin ja sen käyttö edellytti otollista tilannetta; ennen muuta eliitin sisäisiä ristiriitoja. Vastaavasti taktiseen vallankäyttöön journalismilla oli tilaisuuksia huomattavasti enemmän, ja Helsingin Sanomissa näitä tilaisuuksia myös käytettiin. Taktisessa kritiikissä usein toistuvia piirteitä olivat monimielisyyys, ironia ja joskus jopa peittelemätön kyynisyys. Helsingin Sanomissa taktinen kritiikki kohdistui usein nimenomaan hallitukseen ja jäsenyysneuvotteluja käyvään organisaatioon ennen kaikkea siksi, että sen asema uutisoinnin ja arvioinnin kohteena oli kiistaton. Varsin tyyppillinen esimerkki poliittisen johdon horjuttamisesta sisältyy seuraavaan uutiskärkeen.

Sanonta ”merkittävä läpimurto” oli kokea täydellisen inflaation EL:n ministerineuvoston lehdistötiloissa, kun yksi hakijamaan delegaatio toisensa jälkeen ilmaantui todistamaan omien neuvottelujensa menestyksellisyydestä. (HS 22.12.1993.)

Strategisen vallan keskeisiä välineitä olivat erilaiset metaforat, joiden merkitys EU-prosessin kielellistämässä oli hyvin keskeinen (ks. Hellsten 1997). EU-prosessia ja sen sisältämiä erilaisia käännteitä taas kuvattiin usein leikeiksi (kuurupiiloksi tai varjonyrkkeilyksi), tempuiksi (nuorallatanssiksi tai piruetiksi) tai osaksi politikoinnin kielteisinä pidettyjä käytäntöjä (iltalypsyjä tai

takinkääntöjä). Tämä kritiikki kohdistui erityisesti maan johtoon ja virallisen linjan rationaalisuutta korostaneeseen linjaan. Toisaalta samaa taktista valtaa käytettiin ehkä vieläkin systemaattisemmin yhtenäisyyttä kyseenalaistaneisiin toimijoihin. Etenkin vakiintuneiden poliittisten ryhmien joukosta tulevien EU-jäsenyyden kriitikoiden toimintaa arvioitiin usein rivien rikkomiseksi, hallitusruodusta lipsumiseksi tai rintamakarkuruudeksi.

Tällaiset kriittiset arviot tulevat tavallaan uusintaneeksi yhtenäisyyden arvoa ja sen kyseenalaistamattomuutta. Lopputulos on siis nimenomaan kansalaisen näkökulmasta melkoisen absurdi. Yhtäällä journalismi käyttää valtaansa valtaapitävien intressien ja näiden käsittelemien kysymysten merkityksen kyseenalaistamiseen antamalla ymmärtää esimerkiksi, että EU-prosessin tulos on ennalta päätetty tai että sen sisältö on kansalaisten näkökulmasta loppujen lopuksi yhdentekevä. Toisaalta journalismissa käsitellään suhteellisen säälimättömästi niitä eliitin sisäpiirin ulkopuolisia toimijoita, jotka esittävät poikkeavia näkemyksiä. Tämä ristiriitaisuus tuottaa toki uutisvirtaan monimielisyyttä: asioiden tilasta ja merkityksiä on pohdittava, mikä antaa tilaa lukijan tai katsojan omalle ajattelulle. Tällainen taktinen monimielisyys saattaa sittenkin palvelle eniten uutisjournalismia itseään. Tällä tavoin se voi osoittaa olevansa puolueeton ja ’positiivisesti linjaton’.

4.9 Sisäänhaudattu kansalainen

STT:n ja Helsingin Sanomien EU-kirjoittelun analyysissä hahmottuu ennen kaikkea kuva siitä, millaisissa olosuhteissa EU-ratkaisua Suomessa valmisteltiin ja siitä valmistauduttiin päättämään.

Tuo kokonaiskuva koostuu hyvin monenlaisista osista, mutta monet sen erityispiirteistä - asiakysymyksen teknisestä hallittavuudesta, valtiokeskeisyyteen, EU:n junametaforiin, poliittisten toimijoiden taktiseen kritisointiin - korostivat nimenomaan kansalaisten etäisyyttä poliittisesta päätöksenteosta. Tämä kuilu ei ollut suinkaan yksin journalismin tuottamaa. Toisaalta sille ei myöskään kuulu kovin suurta kunniaa tuon kuilun täyttämisestä.

Journalismin suoritusta EU-prosessissa voi arvioida suhteessa Luostarisen oletukseen uutisjournalismiin sisäänrakennetusta kansalaisesta. Kuten luvusta 4.2 kävi ilmi, sen taustalla on yleisempi analyysi yhteiskunnasta ja journalismin yhteiskunnallisesta merkityksestä. Luostarisen (1994, 27-28) mukaan kansalaisten puolue- ja järjestösiteiden höltymisestä huolimatta

Suomi on edelleen monessa mielessä organisoitunut yhteiskunta. Ihmiset kiinnittyvät yhteiskuntaan erilaisten yhteisöllisten identiteettien ja roolien välityksellä. Vaikka vain harvat osallistuvatkin itse julkisen alueella tapahtuvaan, huomattavasti suurempi joukko kansalaisia seuraavat noita tapahtumia intressiensä näkökulmasta. Erilaiset yhteiskunnalliset tematisaatiot - kuten vaikkapa lomautukset, koiraverot, liikenneturvallisuus tai etelänmatkojen kallistuminen - virittävät ihmisissä erilaisia intressejä, joiden perusteella he tekevät tolkkua puheena olevista asioista ja yhteiskunnallisesta ilmapiirissä yleisemminkin.

Journalismi muodostaa Luostarisen mukaan tilan, jossa erilaiset intressiryhmien edustajat voivat kokoontua yhteen. Journalismin käytännöt toimivat konkreettisesti siten, että yhtäällä julkisuudessa esiintyvät tahot pyrkivät toimimaan oman ryhmänsä puolesta ja vakuuttamaan sen jäsenet omista taidoistaan ja tarmostaan, toisaalla yleisö seuraa omien edustajiensa menestystä ja vastustajien taktiikoita julkisissa kamppailuissa.

Ajatus journalismiin sisäänrakennetusta kansalaisesta tarkoittaa, että journalismi ensinnäkin toimii mahdollisimman reilusti ja avoimesti erilaisten intressien artikuloinnin kenttänä. Toiseksi journalismin käytäntöjen ja ammatillisten normien voidaan nähdä pakottavan jokaisen julkisuuteen pyrkivän ryhmän artikuloimaan omat intressinsä julkisen edun kautta. Journalismissa ei ole mahdollista vedota ns. lehmänkauppoihiin tai yksityiseen etuun tai haluun vahingoittaa jotakin toista intressiryhmää. Tällaisia tavoitteita voi tietenkin olla taustalla, mutta ainakin retoriikan tasolla ne on opittava verhoamaan julkisen edun tavoitteluun. (Luostarinen 1994, 30-31.)

Kolmanneksi Luostarinen olettaa, että journalismin ammattitaitoon sisältyy jonkinlainen kyky asettaa eri intressiosapuolet kohtaamaan toisensa. Journalismin interdiskursiivinen taito tarkoittaa minimissään sitä, että toimittaja kykenee asettamaan erilaiset puhettavat samaan julkisuustilaan ja luomaan niistä ymmärrettävä kokonaisuus. Vaativimmallaan interdiskursiivinen taito merkitsisi kykyä luoda vuorovaikutusta osapuolten välille esimerkiksi niin, että yhden intressitahon toiselle esittämiin kysymyksiin saataisiin vastauksia ja tämä voisi vuorostaan muotoilla jatkokysymyksiä ensimmäiselle.

EU-journalismista on helppo löytää aineksia, jotka tukevat Luostarisen käsitystä journalismista. EU-kirjoittelun massiivinen määrä viittaa selvästi siihen, että Suomen EU-jäsenyys miellettiin journalismissa tärkeäksi asiaksi.

EU-ratkaisua pidettiin merkittävänä asiana siksi, että se koski syvällisesti ensinnäkin poliittisen järjestelmän ydintä, kansallisvaltiota. Sen nähtiin vaikuttavan laajasti ja syvällisesti mitä erilaisimpiin elämän alueisiin, kuten esimerkiksi ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan, elinkeinoelämään, maatalouteen, työllisyyteen, kulttuuri-identiteettiin. EU-kysymyksen monet kytkenät tuovat - ainakin periaatteessa - esiin myös EU-ratkaisuun liittyneet monenlaiset intressit ja antoivat mahdollisuuden niiden kohtaamiseen journalismissa.

Käytännössä kansalaisten intressien välittymiselle EU-journalismissa asetui kuitenkin useita ehtoja, joita voi pitää kansalaisten toimintakyvyn kannalta ongelmallisina. Ensinnäkin, kuten EU-juttujen näkökulman hallintaa koskeva erittely osoitti, kansalaisilla oli erityisen vaikea päästä määrittelemään EU-kysymystä julkisuudessa 'omana itsenään'. Myös kansalaisryhmien edustajien pääsyä journalismiin valikoitiin voimakkaasti. Merkittävimmin EU-kysymystä pääsivät määrittelemään maan poliittinen johto - käytännössä hallituksen keskeiset ministerit - sekä Helsingin Sanomien tapauksessa lehti itse.

Toiseksi EU-kirjoittelun yhteydessä on hieman ongelmallista puhua journalismista erilaisten etupyrkimysten esittämisen ja muotoilemisen tilana. Intressien artikuloimisen ja argumentoinnin sijasta EU-prosessin käsittelyä journalismissa leimasivat kiinnostus teknisiin yksityiskohtiin sekä pyrkimys pitää ristiriidat ja epävarmuudet kurissa. Mikäli intressien moninaisuus on ominaista kansalaisuudelle ja journalismiin on sisäänrakennettuna ajatus omia ja ryhmäkohtaisia etujaan arvioivasta kansalaisesta, tuo oletus oli EU-kirjoittelussa haudattu syvälle omaa neutraaliuttaan korostavien ilmaisujen ja näkökulmien alle.

EU-prosessin jälkeen ilmaistu pettymys uutisjournalismiin kanavoitui ennen muuta tiedotusvälineiden oletettua EU-myönteisyyttä vastaan. Tämän analyysin valossa kritiikki tuntuisi kohdistuvan suoremmin EU-journalismin kantaa ottamattomuuteen, näköalattomuuteen ja kyseenalaistamisen puutteeseen.

5. Journalismin tonttia mittailemassa

5.1. Mediakoneenkäyttäjän mielikuviutus

”Jotakin ehkä tietäisin, olinhan siellä minäkin,” toteaa kertoja J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin* alkulehdellä. Siinä kirjan kertoja vakuuttaa, että runot ovat ’totta’, koska ne perustuvat jonkun - ei välttämättä runoilijan itsensä - omiin havaintoihin ja kokemuksiin. Toisaalta runon minän vakuutteluun sisältyy samalla vahvaa vähättelyä aivan kuin muut eivät antaisi arvoa omakohtaiselle kokemuksille.

Kun puhutaan journalismista, toimittaja on usein kuin Vänrikki Stoolin kertoja. Häinkin vetoaa omiin kokemuksiinsa ja korostaa, että ilman sitä ei voi ymmärtää journalismia. Samalla puheeseen kutienkin usein hiipii mukaan oletus siitä, että kokemukset voivat olla merkityksellisiä vain hänelle itselleen. Journalismin tutkimus on usein tehnyt parhaansa toimittajien kokemusten vähättelyssä korostamalla, että niitä ei pidä ottaa journalismin tarkastelun lähtökohdaksi. Toimittajien ja journalismin tutkijoiden välille on usein muodostunut kuilu, jonka molemmilla reunoilla on voitu vakuuttua oman näkökulman kohdallisuudesta ja toisen osapuolen asiantuntemattomuudesta. Tällainen vastakkainasettelu ei pidä vettä eikä ole kenenkään kannalta kovin hedelmällinen.

Toimittajien ja kriittisten journalismin tutkijoiden näkökulmien ero heijastuu esimerkiksi suhtautumisessa journalismin professionaalisuuteen. Toimittajille professionaalisuus on usein kyseenalaistamaton arvo ja luonteva kehityksen suunta. Journalistikunnan ammatillistuminen ja sen saavuttama sosiaalinen arvonnousu ovat merkkejä toimittajien itsenäisyyden, riippumattomuuden ja kriittisyyden - sanalla sanoen - ammatillaisuuden lisääntymisestä.

Kriittiselle tutkimukselle toimittajien luottamus professionaalisuuteen toimii usein osoituksena siitä, kuinka uutistyyöläisiä voidaan hallita ilman jatkuvaa silmälläpitoa ja yksityiskohtaista ohjeistusta (Soloski 1989, 211-213; McManus 1995, 26). Ei ole siten ihme, että journalismin tutkijoiden asenne toimittajiin ja toimituskäytäntöihin on ollut vieraannuttava. Uutisjournalis-

min käytäntöjä on haluttu problematisoida: toimittajien itsestään selviksi kokemista säännöistä ja rutiineista on pyritty tekemään outoja (Allan 1999, 61).¹

Toimittajien ja journalismin tutkijoiden näkemykset eivät ole välttämättä kovin kaukana toisistaan. Meillä Suomessa journalismin professionalisoinnin on varsin yksimielisesti nähty johtaneen paitsi ammattikunnan aineellisen ja symbolisen statuksen nousuun myös journalismin tason kohentumiseen. Toisaalta 1990-luvulla tehdyissä kysely- ja haastattelututkimuksista on käynyt ilmi, että professionaalit ideaalit ja käytännöt ovat ongelmallisia asioita toimittajille itselleenkin. Toimittajien näkemykset ihanjournalistista ja arkijournalistista näyttivät olevan eriytmässä toisistaan (Heinonen 1995, 112-113). Journalismin yhteiskunnallisen merkityksen kasvu ei näyttäisi myöskään vähentävän rutiinien ja pakkojen osuutta toimittajien työssä vaan pikemminkin lisäävän sitä (esim. Möra 1999, 119-123). Mitä laajemmassa teknis-taloudellis-historiallisessa kehyksessä journalismia tarkastellaan, sitä lähemmäksi tutkijat ja toimittajat tulevat angloamerikkalaisen kriittisen journalismin tutkimuksen näkökulmaa.

Vaikka journalismin käytännöt alkaisivatkin yhdeltä osin muistuttaa yhä enemmän omalakisien tai yksittäisten toimittajien päätösvallan ulkopuolella olevan mediakoneen toimintaa, tämän ei tarvitse merkitä sitä, että toimittajat eivät kykenisi itse arvioimaan omia olosuhteitaan tai instituutionsa kohtaamia haasteita. Barbie Zelizerin (1997, 403-405) mielestä journalismin tutkimuksessa pitäisi ottaa vakavasti huomioon ajatus toimittajista *tulkintayhteisönä* (*interpretive community*), joka ei aina noudata alistuneesti modernin yhteiskunnan lainalaisuuksia, vaan tulkitsee kollektiivisesti toimintaympäristöään ja omaa suhdettaan siihen. Toimittajien tulkintatyön ainesta voivat olla ammatillisissa keskusteluissa pilkahtelevat kertomukset journalismin paikallisista, kansallisista tai kansainvälisistä huippupuhetkistä ja aallonpohjista.² Toimittajat tekevät samalla tavoin tolkkua myös ajankohtaisista olosuhteista ja vertaavat niitä ammattuuransa aiempiin vaiheisiin sekä tulevaisuuden odotuksissa siinteleviin käsityksiin 'hyvästä journalismista' ja journalismin mahdollisista kehityssuunnista.

Toimittajien arkinen kokemus ja ymmärrys mieltäytyvät usein intuitioksi tai *hiljaiseksi tiedoksi* (*tacit knowledge*), jonka sanoiksi pukeminen ei ole helppoa eikä ristiriidatonta (Ettema & Glasser 1998, 23). Zelizerin (1999, 155-156) mielestä toimittajien tulkintayhteisö virittyy erityisesti silloin kun puheen

aiheeksi nousevat ammattikäytännön *ongelmat* tai ammatillisessa diskurs-
sissa käännteentekevät tapaukset.

Pyrin seuraavassa soveltamaan tällaista lähestymistapaa Savon Sanomissa toukokuussa 1997 tekemiini toimittajahaastatteluihin. Tätä kirjoitettaessa - nelisen vuotta haastattelujen tekemisen jälkeen - aineisto on jossakin mielessä vanhentunut. Osa haastatelluista toimittajista on jäänyt eläkkeelle tai vaihtanut työpaikkaa tai työtehtäviä. Myös yleiset olosuhteet sekä toimittajien elämäntilanne on muuttunut. Juuri nämä muutokset tuovat analyysiin tiettyä syvyyttä. Haastatteluisia esiintyviä ajatuksia voidaan tarkastella samanaikaisesti ajattomina ja oman aikansa tuotteina.

Aineisto koostuu seitsemäntoista toimittajan haastattelusta. Haastateltavista kymmenen oli miehiä ja seitsemän naisia. He edustivat kaikkia lehden osastoja lukuun ottamatta valokuvaajia. Kahta lukuun ottamatta haastateltavat työskentelivät haastatteluhetkellä kirjoittavina toimittajina.³

5.2. Lamaa, nurkanvaltauksia ja paradokseja

Tarkastelen tässä luvussa journalismia edelleenkin tekstien valossa, mutta haastattelut ovat hyvin toisenlainen tutkimusaineisto kuin uutiset tai pääkirjoitukset. Toisin kuin journalismin valmiit tekstit, haastattelut koostuvat sisäisesti hajanaisemmista ja ristiriitaisemmista aineksista. Siinä missä kiin-

¹Toimitustyön sääntöjä ja käytännöllisiä pakkoja on eritelty haastattelu- ja osallistuvan havainnoin keinoin kulttuuritutkimuksen, sosiologian tai etnometodologian viitekehyksessä. Alan klassiset tutkimukset on tehty jo 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa (ks. Tuchman 1978; Gans 1979; Fishman 1980; Gitlin 1980). Nämä lähteet ovat säilyttäneet asemansa journalismin tutkimusta esittelevissä teoksissa (esim. McQuail 1992; Allan 1999).

²Zelizer käyttää esimerkkeinä 1950-luvun kylmän sodan ilmapiiriä ja 1970-luvun Watergate -skandaalia. Molemmissa tapauksissa esimerkit panivat toimittajat imitoimaan omassa työssään näiden tapausten ilmentämiä arvoja ja käytäntöjä. Esimerkit menettivät pian asemansa suunnannäyttäjinä, mutta niiden pohjalta luotiin suhteellisen pysyviä kriteerejä, joiden pohjalta toimittajat yhä arvioivat journalismia (Zelizer 1997, 415).

³Haastattelujen litterointiin ovat itseni lisäksi osallistuneet Sirpa Heiskanen ja Elina Nummelin.

nitin edellä huomioni journalismin tekstien sisältämiin säännönmukaisuuksiin (lähdekäytännöt, valtio- ja kansalaisuusikäsitukset), seuraavassa olen kiinnostunut nimenomaan niistä ongelmista, joita toimittajat näkevät omissa käytännöissään ja siitä miten he pyrkivät ammatillisen mielikuvituksensa turvin hakemaan niihin erilaisia ratkaisuja.

Tässä luvussa puheellaan esiintyvät toimittajat on haastateltu yksitellen. Haastatteluissa toimittajat puhuivat omasta työstään, suhteestaan työpaikkaansa ja ammattiinsa sekä muotoilivat omaa näkemystään uutisjournalismista ja sen ajankohtaisista haasteista. Yksityisestä näkökulmasta huolimatta haastatteluja on kehystänyt tieto siitä, että heidän näkemyksiään tarkasteltaisiin analyysissä kokonaisuutena ja että sen tuloksia pyrittäisiin hyödyntämään toimituksen kehitystyössä.⁴ Tässä mielessä haastattelut muodostivat siis ainakin jossain mielessä yhteisöllisesti virittyneen projektin.

Laadullisissa haastattelututkimuksissa on usein esitetty suositus siitä, että tutkija pyrkisi itse pysymään vuorovaikutussuhteessa passiivisena. Tällöin haastattelijan keskeisenä tavoitteena on hankkia tietoa haastateltaviltaan. Tässä eriteltävissä haastattelutilanteissa asetelma oli kuitenkin toinen. Sen sijaan että olisin pyrkinyt tutkijana asettumaan aineiston tuottamisen ulkopuolelle, pyrin pikemminkin olemaan osa journalismia pohtivaa yhteisöä. Tämä tarkoittaa sitä, että haastatteluista on pyritty luomaan keskustelunomaisia tilanteita, joiden tarkoituksena oli haastaa toimittajia perustelevaan kantojaan ja problematisoimaan myös omia näkemyksiään.⁵

⁴ Journalismin tutkimusyksikön projektin osana tehdyn selvityksen tarkoituksena oli tarjota eväitä toimituksessa koottavien työryhmien omaehtoisille kehityskeskusteluille. Myöhemmin tutkimuksen antamat herätteet johtivat kansalaisjournalististen kokeiluprojektien järjestämiseen. Näitä kokeiluja kuvataan ja eritellään luvuissa 7-9.

⁵ Omaa osallisuuttani haastatteluissa korosti se, että olen aiemmin työskennellyt toimittajana Savon Sanomissa ja osa haastateltavista oli entisiä työtovereitani. Tämä tausta vaikutti haastatteluihin eri tavoin. Joskus haastateltavat viittasivat konkreettisesti tähän yhteiseen taustaan toteamalla vastauksensa aluksi esimerkiksi: ”sinähän tiedät hyvin tämän...” Toisaalla haastateltavat antoivat myös ymmärtää, että haastattelijan kokemukset eivät olleet enää ajan tasalla. Esimerkiksi toteamus ”en tiedä, onko sulle puhuttu tästä...” vihjaa siihen suuntaan, että haastattelijan ymmärrys toimituksen arjesta riippuu siitä, mitä haastateltavat ovat katsoneet aiheeksi kertoa.

Haastattelut toimittajat muodostavat samanaikaisesti hyvin konkreettisen sekä kuvitteellisen yhteisön. Lehden toimittajat työskentelevät fyysisesti samoissa tiloissa ja tekevät väljästi ottaen samaa työtä. Useimmat heistä ovat tunteneet toisensa jo pitkään ja ovat työssään tekemisissä toistensa kanssa miltei päivittäin. Toiseksi haastateltavista voi puhua kuviteltuna yhteisönä ainakin siinä mielessä, että heillä kaikilla on jonkinlainen oma-kohtainen suhde toimittajan ammatti-identiteettiin ja lehden toimituskulttuuriin. Tuon yhteisyyden symboleita ovat esimerkiksi Journalistin ohjeet, toimituksen arkeen liittyvät palaverikäytännöt, yhteinen kieli, sisäpiirivitsit jne.

Haastattelut eivät anna silti aihetta puhua mistään kovin tiiviistä yhteisöstä, joka pohtisi säännöllisesti yhdessä omia ammattikäytäntöjään ja yhteiskunnallisia olosuhteita. Useimmissa haastatteluissa toimittajat korostavat, että he eivät juurikaan keskustele journalismista. Monet tuovat esiin myös ulkopuolisuuden tuntemuksensa toimituksessa. Toisaalta yhteisyyden ilmaukset tuntuvat hiipivän joidenkin haastateltavien puheeseen siitäkin huolimatta, että yhteenkuuluvuutta pyrittäisiin jopa tietoisesti vastustamaan.

Ehkä se on mulla ollut aina siis semmoinen yleinen ajattelutapa (naurahtelee) entisessäkin työpaikassa. Semmoinen että kun ruvetaan korulauseilla puhumaan. Tarkoitin, että kyllä minä huomaan siinä mielessä olevani sillä tavalla ulkopuolinen tuolla talossa. Kuitenkin minä aina hyvin nopeesti omaksun sen asenteen, että puhun että ”meillä tehään näin ja meillä ja meillä”. (Nro 17, mies.)

Yksi syy yhteisyyden kokemisen puutteeseen voi olla se, että nimenomaan ammatillista itsetutkiskelua ja keskustelua varten varattuja tilanteita on vähän tai että ne tuntuvat toimittajista vääränlaisilta.

Minä en tykkää näistä journalistiyhdistyksien tapaamisista, missä sitten parannetaan sitä lehtee sen kaljan kanssa. Ne ei johda koskaan mihinkään kun riiteilyyn vaan. Saahan sitä puhua ja keskustella, mutta ei se johda mihinkään. Haukkuvat toistensa juttuja (nauraa), et se ei oo rakentavaa ollenkaan. (Nro 13, mies.)

Toisille nämä epäviralliset ja usein viihteellisissä merkeissä käydyt keskustelut ovat taas vahvistaneet, että monet yksilöllisiksi koetut pulmat ovat yhteisöllisiä; ne koskevat myös muita toimittajia.

Tietysti aina aluksi tuntuu, että toisilla [toisten lehtitalojen toimittajilla] on paljon hauskeempaa, mut sitten kun ilta syvenee, niin (naurahtelua) ongelmia on joka paikassa. (Nro 5, nainen.)

Haastateltavat viittaavat puheissaan eri tavoin yhteisen kokemuksen alueeseen, joka liittyy kaikkien tavalla tai toisella tunnistamiin ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja journalismin tilan pohdiskelun synnyttämään epämääräiseen oloon. Ajankohtaisista yhteiskunnallisista ilmiöistä kaksi teemaa korostui haastatteluissa muita enemmän: 1990-luvulla koettu ennätysellisen syvä taloudellinen lama sekä Savon Sanomien omistusta koskeneiden muutosten aiheuttama epävarmuus toimituksessa.

Kummassakin teemassa oli toimittajien mielestä kyse varsin perinpohjaisesta muutoksesta, jolle haettiin syitä menneisyydestä ja jota pyrittiin tolkullistamaan käsittelemällä erilaisia tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia. Vaikka nykyisyyden pohtimiseen liittyy useimmiten kokemus nykyisyyden poikkeuksellisuudesta, tuo tuntemus näytti leimaavan erittäin vahvasti haastattelujen kontekstia. Koska haastattelujen tekemisestä on tätä kirjoitettaessa kulunut jo lähes neljä vuotta, on todennäköistä, että jotkin tuolloin hyvin keskeisiksi koetuista kysymyksistä ovat ehkä sittemmin ratkenneet tai menettäneet muuten vain merkitystään. Tämä epäily voidaan liittää sekä laman kokemukseen että suurelta osin myös omistusrakenteen muutosten tuottamaan epävarmuuteen.

1990-luvun lamasta Suomessa teki poikkeuksellisen ilmiön sen laajuus, syvyys ja pitkäkestoisuus. Lama kosketti ensi kertaa samanaikaisesti koko kansantaloutta ja miltei kaikkia sen alueita vientiteollisuudesta julkisiin palveluihin. Lama synnytti julkiseen talouteen suuren alijäämän, johon vedoten Suomessa harjoitettiin 1990-luvulla tiukkoja säästöohjelmia. Laman ollessa syvimmillään vuonna 1993 peräti viidennes työvoimasta oli vailla työtä (Valtonen 1999, 25). Vaikka lama alkoi hellittää hiukan jo 1990-luvun puolivälin jälkeen, työttömyys on pysynyt sen jälkeenkin vakavana ongelmana. Pohjois-Savon työttömyysaste oli Tilastokeskuksen laskelmien mukaan vuoden 1997 aikana keskimäärin 15,6 prosenttia, kun se oli ollut vuonna 1990 vain 4,3 prosenttia.

Haastattelujen valossa lama ja työttömyys kohdistuivat toimittajiin välillisesti. Työttömyys miellettiin ajankohdan pahimmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, jonka käsitteleminen kuului journalismin keskeisiin tehtäviin ja jota vasten toimittajat saattoivat arvioida journalismin suoritusta. Tämä pohdinta näkyi haastatteluissa taajaan esimerkiksi seuraavanlaisina luonnehdintoina:

On toimittajatkin havahtunut siihen, että ei voida kirjoittaa enää norsunluutornista

käsin, koska se ei kiinnosta ihmisiä, koska niil on niin ahdistavat elämäntilanteet. Jos ne ei oo työttömii, niin sit ne on ylityöllistettyjä. (Nro 4, nainen.)

Laman ja leikkausten vaikutukset eivät rajoittuneet vain puheeseen journalismin aihevalikoimasta. Toimittajat näkivät työttömyyden vaikuttavan myös kansalaisten ostovoimaan ja kulutukseen, mikä taas heijastuisi myös sanomalehtien ilmoitustuloihin. Lehden talous taas vaikuttaa konkreettisimmin toimittajien työhön siinä, missä määrin konserni tai lehtitalo katsoo mahdolliseksi investoida toimitukseen. Toimittajille lama merkitsi pelkoa toimituksen toimintaresurssien kaventumisesta: epäilyä siitä, että entiset ja uudet työtehtävät olisi hoidettava entistä pienemmin voimavaroin ja ettei toimitus saisi täydennyksekseen 'uutta ja tuoretta verta'. Laman seurauksena yleistyneet pätkätyöt ja epätyypilliset työsuhteet koskivat konkreettisesti joitakin haastateltavista.

Kyllä minä viihyn täällä töissä, mutta totta kai se vaikuttaa työmotivaatioon, kun ei ikinä tiijä, onko kolme kuukautta vai puoli vuotta työtä. Se rassaa kyllä. (Nro 11, nainen.)

Savon Sanomien omistusjärjestelyjen synnyttämä epävarmuus viittasi toimittajien puheessa 1980-luvun lopun tilanteeseen, jossa yksityiset sijoittajat ja kehitysyritykset onnistuivat hankkimaan merkittäviä vähemmistöosuuksia useista maakuntalehdistä. Yksi näiden nurkanvaltaajiksi nimitettyjen sijoittajien pääkohteista oli juuri Savon Sanomat (ks. Jyrkiäinen 1994, 307-309; Tommila & Salokangas 1998, 312-314). Perinteiset sanomalehdet vastasivat vihamieliseksi kokemiinsa nurkanvaltausoperaatioihin yhdistämällä voimansa ja hankkimalla itselleen mm. Savon Sanomien merkittäväksi vähemmistöomistajaksi nousseen Suomen Viestintäkehitys Oy:n osake-enemmistön.

Pian tämän jälkeen Savon Sanomien omistus siirtyi maakunnallisten sanomalehtien yhteenliittymän omistukseen. Tuossa kehitysyrityksessä merkittävä valta käyttää Keski-suomalaisista kustantava Keski-Suomen Mediat Oy, jonka johdolla ns. Väli-Suomen sanomalehdet ovat tiivistäneet myös toimittajien yhteistyötään esimerkiksi perustamalla oman viikonvaihdetoimituksen ja Helsingin toimituksen sekä tuottamalla yhteisiä teemasivuja.⁶

⁶ Väli-Suomen sanomalehtien perustaman Sunnuntaisuomalaisen perustamisen taustoista (ks. Mervola 1999).

Vaikka Savon Sanomien omistusjärjestelyt olivat haastattelujen aikoihin jo vakiintuneet, haastatteluissa lähimenneisyyden kanssa tehtiin vielä tiliä. Nurkanvaltausoperaatio oli osoittanut toimittajille, että lehdistöstä oli tullut osa sijoituskapitalismia ja että maakunnallisten voimien kyvyt hallita osakkeilla spekulointia olivat hyvin rajalliset. Tästä syystä lähimenneisyyttä arviointiin kriittisesti. Samalla myös suunnitelmiin toimituksellisen yhteistyön lisäämisestä muiden Väli-Suomen maakuntalehtien kanssa suhtauduttiin useimmiten epäilevästi. Näin siitäkkin huolimatta, että haastattelujen tekemisen aikoihin kenelläkään ei ollut vielä kovin selvää käsitystä siitä, millaisiksi yhteistyön muodot kehittyisivät. Tuossa tilanteessa jotkut toimittajat muotoilivat omat odotuksensa joskus hyvinkin väkevin vertauksin.

Ja tulee ihan mieleen sen vanhan laulan sanat, se Laps Suomen. Siinähan on yks kohta, jossa lauletaan, että "leipä vieraan karvas on ja puhe karkeaa". Kyllä se, kuule, tuntuu tuolta! (nauraa). Se niinkun heijastaa hyvin meidän koko tätä yhteiskunnallista muutosta, että nyt on menty ihan raakaan kapitalismiin, jossa ihmisillä ei oo mittään merkitystä. Se on vaan jonkunmoista massaa, jota voijaan muokata ja hävittää suorastaan. Siis sehän paistaa kaikesta! (Nro 3, mies.)

Ajankohtaisen olosuhteiden ankeuden ohella toimittajia tuntui yhdistävän toisiinsa myös taipumus kuvata journalismin harjoittamista erilaisilla paradokseilla. Nämä paradoksit tuntuvat kiteyttävän monille toimittajille yhteistä kokemusta. Samalla paradoksit vakuuttivat puhujia myös siitä, että journalismin ongelmat ovat viime kädessä ratkaisemattomia.⁷ Journalismin ammattitaidon sanoiksi pukemisen vaikeus tiivistyy erityisesti kysymykseen siitä, mikä itse asiassa tekee toimittajasta ammattitaitoisen. Haastateltavien muotoiluissa yhteisenä nimittäjänä on useimmiten monimielisyys. Se mitä journalismilta pitäisi yhdestä näkökulmasta vaatia, voi olla toisesta näkökulmasta hyvinkin kyseenalaista:

- Toimittaja osaa toimia ammattitaitoisesti, vaikka hän ei osaa tai voi sanoa, mitä toimittajan ammattitaito on.

⁷ Savon Sanomien toimitukselle jaetussa raportissa esitin asian kärjistetysti: "Yleisesti ottaen haastateltavat suhtautuvat ammattiinsa ja sen ongelmiin varsin buddhalaisesti. Vaikka toimittajan työ on useimmille mieleistä - useille jopa ainoa ajateltavissa oleva ammatti - toimittaminen on aina kärsimystä. Vaikeudet ja puutteet kuuluvat siihen olennaisena osana. Vaikeuksista purnataan, mutta niiden kanssa osataan myös elää. Toisaalta toimitustyö on päivittäisten ongelmien ratkaisemista. Toimittajan ammattitaito perustuu siihen, että hän löytää ratkaisun silloin kun sitä tarvitaan." (Heikkilä 1997).

- *Journalismin ammattitaito on kaikkialla samanlaista, mutta journalismin sisältöjen pitäisi olla erilaista.*
- *Journalismin tärkein tehtävä on oikean tiedon välittäminen, mikä on sula mahdollisuus.*
- *Yleisjournalistinen näkemys tarkoittaa sitä, että toimittajalla ei ole minkäänlaista näkemystä.*

Osa toimittajien muotoilemista paradokseista kohdistaa huomionsa toimituksen organisaatioon. Toisaalla taas arvioidaan kriittisesti toimittajia tai lukijoita:

- *Toimituksella pitää olla linja, mutta se ei saa vaikuttaa toimittajan tekemisiin eikä rajoittaa hänen vapauttaan.*
- *Tiedonkulku ei ole missään niin niukkaa kuin tiedotusvälineen sisällä.*
- *Toimittaja arvostaa juttuja, joita hän ei itse lue eikä usko kenenkään muidenkaan lukevan.*
- *Lukija haluaa asiallista ja monipuolista tietoa, joka vastaa hänen henkilökohtaista näkemystään.*

Paradoksit voivat olla hedelmällinen tapa muotoilla journalismin ongelmia toimittajien tulkintayhteisössä tunnistetulta pohjalta. Toisaalta ne voivat kertoa tilanteista, joissa asiaa yksityisesti pohtivien toimittajien järjenjuoksu on jo edennyt lopullisesti umpikujaan. Tässä vaiheessa on hyödyllistä tarkastella toimittajien puhetta kriittisen diskurssianalyysin tarjoamin välinein (esim. Fairclough 1995). Diskurssianalyysissä on tiiviisti sanottuna kyse tekstien sisältämien merkitysten uudelleen järjestämisestä. Sen avulla pyritään ymmärtämään paremmin, kuinka yhteiskunnallinen todellisuus rakentuu sitä koskevassa puheessa (Parker 1992, 5).

Diskursseilla tarkoitetaan suhteellisen eheitä merkitysten järjestelmiä, jotka ensinnäkin tuottavat kohteensa tietynlaisena. Kuvatessaan uutisjournalismia yhdenlaisilla määreillä (vaikkapa tiedonvälityksellä) ne sulkevat pois toisia määreitä tai asettavat ne (esimerkiksi tarinan kerronnan tai valtaapitävien kritisoinnin) tiedonvälitykselle alisteisiksi. Edelleen liittäessään journalismiin yksiä adjektiiveja toisten sijaan (korostamalla vakavuutta viihdyttävyyden sijasta) tai kuvatessaan journalismin ajankohtaisia olosuhteita negatiivisin määrein positiivisten sijasta puhe tuottaa omaa kohdettaan.

Toiseksi diskurssia voidaan ymmärtää sekä puhujan itsensä että puhunnan

kohteen toimintakyvyn tai sen puutteen - kompetenssin ja inkompetenssin - lähteeksi (Kunelius 1996, 90; Vehkalahti 2000). Diskurssin merkitystä puhujan kompetenssille havainnollistaa esimerkiksi se, että toimittajan odotetaan olevan työssään riippumaton ja kriittinen. Mikäli toimittaja ei tule puheessaan esittäneeksi itseään odotusten mukaisesti, hänen uskottavuutensa journalismin arvioimisessa on olennaisesti heikompi kuin sellaisen toimittajan, joka sanoo kaikissa tilanteissa varjelevan riippumattomuuttaan.

Muita diskursseille ominaisia piirteitä ovat historiallisuus ja ristiriitaisuus. Puhunnan kohdetta ja siihen liittyviä toimijoita määrittävät merkitysjärjestelmät tai puhevaruudet liittyvät aina johonkin historialliseen kontekstiin. Esimerkiksi toimittajien näkemykset journalismista liittyvät kiinteästi siihen, millaiseksi journalismi on aiemmin mielletty ja millaisin käsittein tai sanoin siitä on ollut luontevaa puhua. Historiallisuus tarkoittaa samalla sitä, että mitkään merkitykset eivät ole lukkoon lyötyjä ja lopullisia. Yhteiskunnallisten olosuhteiden ja valtasuhteiden muutokset heijastuvat myös diskursseihin.

Diskurssien ristiriitaisuus tarkoittaa taas sitä, että huolimatta analysoijan pyrkimyksestä systematisoida sosiaalista todellisuutta koskevia puhetapoja, ne eivät ole koskaan täysin eheitä. Diskurssit esiintyvät teksteissä, jotka eivät ole koskaan suljettuja ja itseriittoisia (Väliverronen 1998, 34). Diskurssit nojaavat toisiinsa diskursseihin ja ne sisältävät väistämättä osia, jotka eivät ole keskenään yhteensopivia.

Näihin esioletuksiin nojaten olen pyrkinyt lukemaan toimittajahaastattelusta esiin erilaisia versioita siitä, kuinka näkemykset journalismin tehtävistä, sen tekemisen olosuhteista, ongelmista ja ratkaisusta järjestyvät aineistossa. Olen edennyt omassa analyysissäni kutakuinkin seuraavassa järjestyksessä. Aluksi olen erotellut haastateltavien puheesta neljä eri tasoa tai teemaa: (i) toimittajien puheen omasta itsestään, (ii) heidän arvionsa lehden muista toimittajista ja toimittajista yleensä, (iii) luonnehdinnat toimitusorganisaatiosta, konsernista ja medialoudesta sekä (iv) käsitykset uutisjournalismin lähteistä ja yleisöstä.

Näillä jokaisella tasolla olen paikantanut konteksteja, joihin luonnehdinnat nojaavat. Kontekstit muotoutuvat sekä haastateltavien tekemien konkreettisten viittausten että analysoijan tulkinnassa esiin nousevien asiayhteyksien pohdinnan tuloksena. Tässä käy ilmeiseksi yksi diskurssianalyysin keskei-

sistä piirteistä: analyysillä ei pyritä ensisijaisesti jäljittämään sitä, mitä puhuja on itse tarkoittanut vaan tekemään näkyväksi sitä logiikkaa ja kontekstia, jonka puitteissa puhe toimii (ks. Parker 1992, 7).

Olen eritellyt erityisesti sitä, millaisia journalismin ideaalien ja käytännön välisiä ristiriitoja eri tasoilla ilmenee sekä millaisiin teemoihin ja konteksteihin nämä ristiriidat toimittajien puheessa liittyvät. Lopuksi olen tarkastellut kaikkia edellä lueteltuja tasoja, teemoja ja konteksteja suhteessa toisiinsa.

Toimittajahaastattelujen kulkua voi kuvata yleisesti näin: Käytännössä kaikki haastateltavat määrittävät journalismin tärkeimmäksi tehtäväksi tiedonvälityksen. Tämän jälkeen he ryhtyvät tuottamaan tiedonvälitykselle erilaisia merkityksiä, minkä seurauksena tiedonvälitystehtävälle alkaa asettua erilaisia esteitä ja samalla sen rinnalle aletaan muotoilla muitakin tehtäviä. Nämä uudet tehtävät nostavat esiin uusia esteitä ja ongelmia, jonka jälkeen journalismia on määriteltävä jälleen hieman uudesta näkökulmasta.

Erilaisia reitin valintoja ja suunnan vaihdoksia seurattessani olen löytänyt aineistosta kolme haastatteluja hallitsevaa diskurssia, jotka erottavat pikemminkin journalismia tarkastelevia näkökulmia kuin toimittajia toisistaan. Olen nimennyt nämä puhettavat peruskouludiskurssiksi, tavaratalodiskurssiksi ja saneerausdiskurssiksi.

Diskurssien nimitykset ilmentävät, kuinka erilaiset näkökulmat tuottavat erilaisia näkemyksiä siitä, mitkä ovat journalismin keskeisiä ongelmia ja mitä niille olisi tehtävä. Jokainen diskurssi siis tuottaa kohteensa ja subjektinsa hieman eri tavoin. Samalla ne painottavat journalismin arvoja ja ongelmia toisistaan erottuvalla tavalla. *Peruskouludiskurssin* arvoja ovat esimerkiksi sivistys, tasa-arvo ja suunnitelmallisuus. Siinä journalismin ongelmien nähdään tulevan ensisijaisesti toimitusten ulkopuolelta: markkinoilta, omistajilta ja valtaapitäviltä. *Tavaratalodiskurssissa* journalismin keskeisiä arvoja ovat tarjonnan monipuolisuus, valinnanvapaus ja epämuodollisuus. Siinä journalismin ongelmina korostuvat journalismin omat luutummat: vanhan aikaisuus ja monipuolisuuden puute.

Kolmas diskurssi rakentuu suhteellisen selvästi edellisten puhetapojen kritiikille. Tässä diskurssissa ei kuitenkaan muotoudu peruskoululle tai tavaratalolle mitään kovin konkreettista vaihtoehtoista visiota journalismille. Tästä syystä olen nimittänyt sitä paremman vertauskuvan puuttuessa *sanee-*

*rausdiskurssiksi*⁸. Siinä hallitseva ajatus on, että journalismin käytäntöjä olisi muotoiltava uudelleen: journalismin pitäisi muuttua, jotta se pystyisi muuttamaan maailmaa.

5.3. Journalismi peruskouluna

Toimittajia yhdistää haastatteluissa toisiinsa kaksi yleistä piirrettä. Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että uutisjournalismin keskeisin tehtävä on välittää tietoa. Toiseksi yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikki suhtautuivat journalismin suoritukseen kriittisesti. Tämä voi johtua osittain itse tutkimusasetelmasta. Haastattelujen tekemistähän kehysti tieto siitä, että lehden sisältöjä ja toimituskäytäntöjä olisi syytä kehittää. Mikäli toimittajien haastattelijana olisi esiintynyt alasta kiinnostunut koululainen, journalismin kohtelusta suivaantunut lukija tai lähdeorganisaation edustaja, sävy olisi voinut olla toisenlainen.

Toisaalta on selvää, että toimittajien näkemys ammatistaan ei vaihtelee keskustelukumppanin mukaan. Haastattelujen kriittisen ilmapiirin taustalla vaikuttivat toimittajan omakohtaiset kokemukset journalismin ideaalien ja sen arkisten käytäntöjen välisestä ristiriidasta (vrt. Nohrstedt & Ekström 1994). Myös 1990-luvun puolivälissä vallinnut yleinen pessimismiä henkinyt yhteiskunnallinen ilmapiiri epäilemättä heijastui haastatteluissa. Näissä suhdanteissa perinteisintä linjaa haastatteluissa edustaa puhetapa, jossa journalismin harjoittamisen edellytykset tuntuvat heikentyneen. Muutosta selittää ennen muuta kaupallistumisella ja viihteellistymisellä.

Peruskouludiskurssissa kaupallisuuden nähdään uhkaavan erityisesti journalismin universaaliutta: ajatusta siitä että kuten peruskoulukin, myös journalismi on tarkoitettu yhtäläisesti kaikille 'säätöyn' katsomatta. Tästä näkökulmasta olennaista on ajatus siitä, että mikäli journalismin kuulumisesta kaikille samanaikaisesti tingitään, journalismissa ajaudutaan väistämättä vaikeuksiin.

⁸ Saneerausvertaukseen liittyy monia keskenään hieman erilaisia merkityksiä. Sen keskeisenä vertauskuvana on esimerkiksi talon tai lähiön peruskorjaus. Saneerauksella voidaan tarkoittaa esimerkiksi taloudellista tervehdyttämistä, mikä on usein kiertoilmaisu irtisanomisille. Tällaiset konnotaatiot on rajattu tässä yhteydessä saneeraamisen ulkopuolelle.

Yleisyys ja yhtäläisyys lunastetaan peruskouludiskurssissa asettamalla journalismin tehtäväksi tarjota ihmisille rakennuspalikoita yhteiskunnallisten toimintojen analysointiin. Ei-yhteiskunnallinen ei ole yhtäläistä, joten siitä kertominen ei voi olla journalismin ydintehtävä. Sitä mitä tieto on, kuka sitä määrittää tai mikä on yhteiskunnallista, ei tässä diskurssissa yleensä problematisoida. Tämä ei tarkoita sitä, että peruskouludiskurssissa oltaisiin autuaan tietämättömiä esimerkiksi vallasta, mutta kysymys vallasta halutaan määritellä nimenomaan demokraattisesti toimivan julkisen vallan (politiikan ja hallinnon) sekä markkinoiden väliseksi kamppailuksi.

Tässä asetelmassa peruskouludiskurssissa esiinnyttään muodollisen ja edustuksellisen demokratian puolustajina, jolle markkinoiden tarjoama valinnanvapaus näyttyy paljolti demokratian vastakohtana. Poliittisen järjestelmän puolustamiseen ja markkinoiden kritiikkiin sisältyy usein oletus yleisöstä melkoisen passiivisina ja ehkä helposti harhaanjohtettavinakin kohteina.

Eräällä tavoin tällainen kuva kansalaisesta on ikään kuin realistisempi versio informoidun kansalaisen ideaalista (vrt. luku 2.4). Toimittajalle ei riitä, että hän tarjoaa oikeaa ja relevanttia tietoa yhteiskunnasta kaikille siitä kiinnostuneille. Hänen on myös kannettava vastuuta siitä, etteivät kansalaiset ala järjestelmällisesti valita viihdettä yhteiskunnallisen tiedon sijasta. Tämän vastuun velvoittavuutta korostaa se, että toimittajien työnantajien, mediatalojen, tarkoituserien ei uskota olevan yhtä kunniallisia.

Siinä on se ikuinen meidän ristiriita, että ollaanko me [toimittajat] kansansivistäjiä vai ajelehditaanko me vaan niinkun roskalehet kansan alhaisten intohimojen virrassa. Et tässä välillä on se sivistyslinja voitolla ja välillä on taas sitten tämä sanoisko rahansaalistuslinja voitolla. Et tehään semmoista lehteä, mitä ihmiset haluaa eikä suinkaan [semmoista lehteä], millä ne viisastuu. (Nro 3, mies.)

Kansan sivistämiseen liittyy siis tuntemus toimittajien erityisestä moraalisuudesta. Tämä moraalinen erottaa toimittajat sekä yleisöstä että yhteiskunnan muista eliiteistä. Peruskoulupuheessa toimittaja on 'henkinen erakko', joka saa voimaa juuri yksinäisyydestään. Sama eetos tulee välillisesti esiin puhuttaessa siitä, kuka saa määritellä journalismin sisältöjä. Kun toimittajia verrataan kansalaiseen, valtaapitäviin tai rahamaailmaan, journalistit erottuvat joukosta muita moraalisempina hahmoina. Muuten varsin miehisessä peruskouludiskurssissa journalismin riippumattomuutta ja lahjomattomuutta korostavat piirteet tulivat varsin usein esiin myös naistoimittajien puheessa:

Joskus on mietitty niitä lukijaparlamentteja ja semmoisia. Mutta nythän mennään taas siihen kysymykseen, että kuka se sitten sanelee journalismin sisällön? Että jos sitä ei saa sanella valtaapitävät eikä rahamaailma, niin saneleeko sen sitten tavallinen ihminen? Täähän on tää vanha juttu, että ”tarjotaan kansalle sitä mitä kansa haluaa” ja sillä varjolla tarjotaan semmoista viihdemoskaa sitten. Joku on kerran sanonut musta hirveen hyvin, että kansalle on tarjottava sitä mitä se kaipaa, mutta ei tiedä kaipaavansa. (...) Että ei niinku hyvältä tuntuu vaan niinku tärkeeltä tuntuu. (Nro 10, nainen.)

Koska toimittajat tekevät peruskouludiskurssissa varsin selkeää eroa kansalaisiin, on luontevaa, että kansa ja lukijakunta alkavat näyttää heidän silmissään varsin yhtenäiseltä joukolta. Tämä tekee peruskoulupuheesta sen omasta näkökulmasta demokraattista. Se ei suosi eikä syrji ketään siitäkään huolimatta, että toimittajat asettuvat pikemminkin kansalaisten yläpuolelle kuin osaksi heitä.

Lukijoiden tasa-arvoisuudesta halutaan pitää kiinni jopa silloin, kun omat kokemukset yleisöstä puhuisivat ajoittain sitä vastaan. Se että ihmisten kiinnostuksen aiheet sekä heidän tapansa ja ehkä kykynsäkin ymmärtää maailman tapahtumia ovat erilaisia, ei anna journalismille oikeutta tinkiä yleisestä puhuttelusta. Tässä kohtaa peruskouludiskurssissa pidetään tiukasti kiinni Walter Lippmannin (1925, 39) kritisoimasta ’tavoittamattomasta ideaalista’, jonka mukaan kansalaisia pidetään puutteistaankin huolimatta demokratian keskeisimpinä toimijoina.

Peruskouludiskurssin sisällä esiintyy jonkin verran hajontaa siinä, miten kansalaisuuden ideaalin ja käytännön eroon olisi journalismissa suhtauduttava. Silloin kun uutiset ja niiden sisältämät faktat ymmärretään itsessään kaikille yhtäläisiksi, mitään ristiriitaa ei ole. Mitä laajemmalle joukolle jokainen uutinen kirjoitetaan, sitä paremmin journalismi toteuttaa tarkoitustaan. Jotkut toimittajat näyttävät ajattelevan, että tällainen kyky on toimittajalle sisäsyntyistä ja vaistonvaraista. Toimittajan ei pidä edes alkaa tietoisesti miettiä, kenelle hän kirjoittaa tai kenelle hänen kirjoittamansa asiat ovat merkittäviä.

Ei sitä lukijaa ajattele. Se [uutisen kirjoittaminen] on ihan oma tapahtumansa sitte. Se on se fakta, miten sen käsittelet. Et ei siinä ajattele sitä (...) keihin se vaikuttais tai keihin se kohdistuis. Ei normaalijuttua voi sillä tavalla tehdä. (Nro 15, mies.)

Seuraavassa sama asia sanotaan hieman toisin. Ensin siinä kiistetään yhtäläi-

sen yleisön olemassaolo, mutta sanotaan sitten, että ‘hyvä juttu’ puhuttelee kaikkia samalla tavoin.

H: Lukijoita on ihan turha tyyпитellä. Niitä on juuri tarkalleen niin paljon kuin on lehdellä levikkiä, vähän ehkä enemmänkin. Tyyпитtely on vaarallista.

T: Miten sellaiselle joukolle voidaan kirjoittaa?

H: Kyl mä luotan ihmiseen sen verran, että jos juttu on hyvä, jos juttu on kiinnostava, oli se sitten uutinen tai henkilöhaastattelu, reportaasi tai mikä tahansa, niin kyllä mä luotan lukijaan. (...) Ihminen, joka on lukutaidon oppinut, se ymmärtää myös mikä on hyvä juttu. Ei sitä sen enempiä tarvi ihmisistä tietää. (Nro 9, mies.)

‘Hyvyys’ on tietenkin erittäin väljä käsite. Tulkitsen sitaattia niin, että puhujan mielessä ovat nimenomaan hänen omat ammatilliset kriteerinsä, joiden hän ajattelee sopivan sellaisinaan muillekin. Vaikka ihmiset olisivat erilaisia ja tämä erilaisuus olisi lisääntymässä elämäntapojen ja kiinnostuksen kohteiden eriytyessä, uutisjournalismin universaalisuus ylittää nämä erot. Astuessaan journalismin yleisöksi erilaisista taustoista tulevat lukijat ovat aina ‘riittävän samanlaisia’.

Sitaatissa annetaan myös vihiä sellaisesta ajattelusta, että journalismin tavoitteet ja arvostukset ovat lähtöisin siitä itsestään. Hyvä juttu, kova uutinen tai skuuppi ovat toimittajille tärkeitä niiden itsensä vuoksi. Se miten uutinen tarjoillaan yleisön luettavaksi ja mitä lukijat siitä saavat, on lopulta sivuseikka. Ainakaan toimittajalla ei ole pitäviä ja luotettavia keinoja tietää yleisön reaktioista. Siksi työn jäljen arvioinnissa riittävät journalismin omat (uutis)kriteerit.

Toisinaan faktat tai journalismin oppien mukaan kirjoitettu uutinen eivät puhu itse puolestaan vaan yhtäläisen puhuttelun eteen joudutaan tekemään enemmän töitä. Tällöin toimittajan avuksi tulee ajatus esimerkiksi koulutuksen ja elinkeinon perusteella paikannettavista tasoista, joille ihmiset voidaan yrittää sijoittaa. Ratkaisu siihen, miten puhutella yhtäläisesti eri tasolla olevia ihmisiä, on lopulta perin yksinkertainen: juttujen kielellistä vaatimustasoa on laskettava niin, että se on ymmärrettävissä kaikilla tasoilla. Alinta ja peruskoulupuheen kannalta ratkaisevaa tasoa edustaa oletus Pihtiputaan mummosta, joka - Pohjois-Savossa kun ollaan - löytyykin yhdessä sitaatissa omasta maakunnasta, Maaningalta. Siinä tästä oletuksesta pidetään kiinni täysin tietoisena siitä, että jotkut pitävät sitä vanhanaikaisena ja että ‘sivistyneempien’ lukijoiden arvellaan jättävän jutun lukematta. Tämä hinta halutaan peruskoulupuheessa joka tapauksessa maksaa.

H: [M]inä lähen aina (...) tästä perussäännöstä, että sen Maaningan mummon pitää ymmärtää joka jumalan sana, mitä minun tekstissä on. Sivistyssanoja siellä ei saa olla selittämättä niitä. (...) Sen kielen on oltava semmoista, että se tajutaan. Siinä ei oo mitään lähtötason vaatimuksia lukijalla kovin paljon.

T: Mistä se käsitys Maaningan mummosta tulee?

H: Mitäs meidän on väestön keskimääräinen koulutusaste? Se on noussut siitä seittemästä luokasta. Se alkaa sen peruskoulun tasolla kohta olla (...) Jos nyt lähtee siitä, että lehteä pitäisi pystyä lukemaan lasten, nuorten, työikäisten ja vanhusten katsomatta niitten koulutustaustaa, niin ehkä se suurempi haarukka on, että löytää jotain sieltä itelleen tarpeellista. Jos ees kieli on semmoista, minkä ymmärtää. (Nro 13, mies.)

Oletusyleisöstä puhuttaessa peruskoulupuheessa esiintyy hajontaa. Kaikille Pihtiputaan tai Maaningan mummo ei ole ainoa mittari *vaan muillekin ihmisille pitää pystyä kirjoittamaan*. Tämä tulee esiin jo edellisessä sitaatissa, jossa toivotaan, että erilaiset lukijaryhmät löytäisivät lehdestä *jotakin itselleen tarpeellista*. Myönnytyksenä yleisön heterogeenisuudelle peruskoulupuheessa esiintyy myös sellaisia määreitä kuin *kiinnostavuus* tai *yleinen kiinnostavuus*, joissa ihmiset eivät välttämättä ole samaa joukkoa. Siihen mikä on yleisesti kiinnostavaa, pätevät samat ehdot kuin 'hyvään juttuun' edellä. Yleisön käsitysten ei uskota eroavan radikaalisti siitä, miten toimittajat itse kiinnostavuuden tai hyvän jutun ymmärtävät.

Vaikka peruskouludiskurssissa vastustetaan varsin tiukasti yleisön hienoja-koista segmentoimista ja sen taustalla olevaa markkinahenkisempää orientoitumista, tämän logiikan voimasta ollaan silti varsin tietoisia. Tämä näkyy yhtäältä siinä, että monet haastateltavista ovat valmiita neuvottelemaan kriteereistä, jolla journalismin aiheita ja lähestymistavoista päätetään. Jotkut määrittelevät omaa kantaansa ikään kuin vastauksena sille, miltä journalismin peruskoulumaiset arvot näyttävät joidenkin ajanmukaisemmaksi mieltämän 'markkinadiskurssin' näkökulmasta.

Neuvottelevassa positiossa luetellaan juttuja ja aiheita, jotka ovat vakavan ja yhtäläisen tiedonvälityksen näkökulmasta hyväksyttävissä ja mitkä taas eivät. Tällainen pohdiskelu on nähdäkseni tiiviissä yhteydessä sen 1990-luvun journalismin kehityksen kanssa, jota luvussa 2.5 analysoitiin palvelujournalismina. Peruskouludiskurssissa palvelevien juttujen tekemisen ehtona pidetään sitä, että ne ovat 'yleishyödyllisiä'. Asuntojen tai ruuan hintoja sopii vertailla, mutta esimerkiksi viinitestejä ei hyväksytä, koska niissä ajatus yleisestä ja yhtäläisestä puhuttelusta ei täyty. Seuraavassa sitaatissa vakuutetaan, että

tällainen näkemys ei tarkoita, että puhuja mieltäisi itsensä kansansivistäjäksi tai valistajaksi. Tämä on tulkittavissa etäisyyden ottamiseksi jo vanhakantaiseksi ymmärrettyihin journalismin muotoihin.

Mä vähän vierastan sanaa 'valistus'. Oikeestaan sanaa kuluttajakin, mutta semmonenhan on yks tapa (...) elikä siis tietty vertailu. Tällöinen siis sanotaan asuntojen hinnat on ehkä yks. (...) [E]ttä vertaillaan eri puolilla maata asuntojen hintoja ja sitte voidaan mennä vaikka Kuopion kaupungissa vertailemaan niitä. No, yks varmaan käytetyimmistä on joku bensan hintasota tai sitten kauppavertailut. Niitähän on tehty joka läänissä. Nää on siis vaan esimerkkejä. (Nro 16, mies.)

Peruskoulujattelussa kiteytyy monia journalismin perusarvoiksi miellettyjä asioita. Journalismin tehtävänä on yhteiskunnallisesti virittyneen tärkeän tiedon välittäminen. Toimittajalla katsotaan olevan keskeinen rooli tuon tiedon etsimisessä ja esittämisessä. Häneltä edellytetään sitoutumattomuutta ja korkeaa moraalialia. Tämä ankaruus välittyy myös toimittajan suhteeseen yleisöön. Yleisöltä odotetaan kuuliaisen oppilaan asennetta. Sen tulee suhtautua asioihin vakavasti ja ennen kaikkea luottaa journalismiin ja toimittajien valitsemiin tietolähteisiin.

Peruskouludiskurssissa toimittajan moraalisuus on enemmän tai vähemmän seurausta kansalaisten 'alamittaisuudesta'. Ellei kansa olisi sivistyksen ja vakavasti orientoituneen journalismin tarpeessa, toimittajat voisivat ehkä esiintyä ammatillisesti vapaamielisempinä. Vielä kansa ei ole kuitenkaan sen näkökulmasta kehittynyt riittävästi. Vallitsevissa yhteiskunnallisissa suhdanteissa peruskouludiskurssiin ei sisälly kovin suurta kehitysoptimismia. Vaikka yleisön koulutustaso nousisikin, sen positiivinen vaikutus jää markkinalogiikan varjoon. Siksi toimittajien ankaruutta, korkeaa moraalialia ja demokraattisia hyveitä tarvitaan tulevaisuudessakin.

Kun yhteiskunnassa hallitsevat taloudelliset markkina-arvot ovat saaneet taakseen suurelta osin myös lehtikustantajien ja toimitusten johdon sekä joidenkin toimittajakollegoidenkin tuen, peruskouludiskurssissa halutaan, että toimittajien pitäisi omalla toiminnallaan olla vastapainona markkinoilla esiintyvälle pyrkimyksille. Toisaalta juuri peruskouludiskurssissa toimittajalla on vähiten tilaa edistää itse tärkeiksi kokemiaan asioita, koska hänen oletetaan keskittyvän varsin kapeasti määriteltyyn tiedonvälitystehtävään.

Omien näkemysten sisällyttämiseen uutisteksteihin tai niiden heijastumiseen lähteiden tai näkökulman valintaan peruskoulupuheessa suhtaudutaan

pidättyvästi. Vaikka erilaisia korjauskertoimia tarvitaankin, sellaisena toimiminen rajoittuu ensisijaisesti uutistekstien ulkopuolelle. Sen sijaan yhteiskunnallisten toimijoiden tai näkemysten voimasuhteita voidaan tasapainottaa kolumneissa ja uutiskommenteissa.

Peruskouludiskurssin moraalisuus ja sitoutuminen tiedonvälityksen arvoihin vastaa lähtökohdiltaan useimpien haastateltavien ajattelua. Toisaalta tämä yhtälö myös vaivaa monia. Ne jotka eivät hyväksy peruskoulupuheen ankaraa ja hiukan alentuvaa suhtautumista yleisöön, epäilevät myös tällaisen journalismin peruslähtökohtia. He kysyvät, ovatko yleisyys, yhtäläisyys ja toimittajan pidättyvyys sittenkään journalismin perimmäisiä arvoja vai ovatko ne peräti sen ongelmia? Nämä kysymykset kuvastavat samanlaista irtiottoa aikaisempiin ideaaleihin kuin mitkä tulivat esiin palvelujournalismin analyysissä (luku 2.5). Ei ole lainkaan sattumaa, että Savon Sanomien toimittajien kritiikki peruskoulujournalismia kohtaan osuu yksiin palvelujournalismin ja sen edustaman kuluttaja-kansalaisen nousun kanssa.

5.4. Journalismin tavaratalo

Vielä 10-15 vuotta sitten journalismin vertaaminen tavarataloon olisi luultavasti tullut kysymykseen vain sanomalehden ilmoitusosaston tai talousjohdon palavereissa. Nykyisin toimittajatkin tunnustavat avoimesti, että sanomalehti on tuote, jonka sisältöjä on arvioitava myös sen perusteella, mitä yleisö haluaa lukea tai mitä sen oletetaan lehdeltään haluavan. Mikäli yleisön arvostukset ja lukutottumukset muuttuvat, tästä näkökulmasta on luontevaa ajatella, että myös journalismin sisältöjen on muututtava. Asiakasläheisyyttä on totuttu ajattelemaan myös demokraattisena eleenä, koska siinä tarjotaan valinnanvapautta yksityisille ihmisille. Demokraattisuudella ei viitata tässä yhteydessä yhtäläisyyteen tai tasa-arvoisuuteen vaan valinnan vapautteen ja erilaisten vaihtoehtojen tuottamiseen yleisön saataville.

Tavaratalodiskurssin usein julkilausuttuna lähtökohtana on edellä peruskouludiskurssiin sisällytettyjen piirteiden kritiikki. Sen mielestä peruskouluajattelun vastaus ajan haasteisiin - erityisesti lukijakunnan puhuttelemisen yhtenä ja yhtäläisenä yleisönä - on väärä ja vanhentunut. Tavaratalopuheen oma perusteluketju kulkee seuraavasti: Millään journalistisella tuotteella ei voi sen mielestä olla enää yhtenäistä yleisöä, jota voisi puhutella samalla tavoin. Niinpä journalismin ei tule edes yrittää tuputtaa kaikille yhtäläisesti samaa vaan tarjoiltava *jokaiselle jotakin*. Sen tulee antaa lukijoiden itse

päättää, mikä heitä kiinnostaa tai hyödyttää. Journalismin keskeisin arvo on valinnanvapaus ja keskeisin ongelma tämän vapauden rajoittaminen.

Jos on tämmönen hirvee massa [lehden lukijoina - HH] niin, et mä oon ihan varma, et ei kaikki lue. Et eihän voi kirjottaa kaikille. (...) Ne ihmiset lukee, jota aihe kiinnostaa. (...) Joku asia kiinnostaa toista, siis et kylhän pitää olla eritasosia ja erilaisii. Et ei musta homogeneenista joukkoo voi ajatella eikä Pihtiputaan mummo. Ei se oo enää. (Nro 5, nainen.)

Valinnan vapauden tuottaminen ei ole journalismissa yksinkertainen tehtävä. Se vaatii toimittajilta paljon. Tavaratalopuheessa korostetaan usein, että monipuolisuutta ei synny, elleivät toimittajat ole itse henkisesti avoimia. Heidän on annettava palstatilaa ihmisille, ajatuksille ja elämäntavoille, joita he eivät välttämättä itse hyväksy. Journalismin tulisi kertoa monia totuuksia. Moniarvoisuus uhkaa kuitenkin käytännössä usein vesittyä jo toimittajien omissa asenteissa. Tämän seikan korostaminen puhuu sen puolesta, että tavaratalodiskurssin toimittaja on edelleen moraalisesti virittynyt toimija eikä arvorelativisti. Moraalin henki on vain markkinaympäristössä toinen kuin 'peruskoulujournalismissa'.

Meillä on toimittajakunnassa semmosia ihmisiä, jotka karsinoi tehtävät. Ne täysin halveksii jotakin toimintaa. Sitte jotakin mieleistä [nämä samat toimittajat] nostavat hirmu ylös. Mut toimittajien pitäis ymmärtää semmosia asioita, mitä ei ite harrasta tai pidä tärkeenä. (Nro 8, mies.)

Tavaratalopuheen hellimä vapaus tarkoittaa lähes poikkeuksetta yksilöllisen kuluttamisen vapautta. Se mitä lukijat lehdestään lukevat, halutaan jättää heidän omaksi asiakseen. Yleisön moninaisuus täytyy vain tunnustaa. Riittää kun hyväksytään, että joku kattoo sen kovan uutisen ja joku lukee sitten sen parsasta hyvin tehdyn jutun. Tavaratalopuheessa yleisö on käytännössä yhtä etäällä toimittajasta kuin peruskouludiskurssissakin, vaikka ne päätyvät tähän tilanteeseen hyvin erilaisista syistä. Peruskouludiskurssissa syyt ovat miltei puritaanisen moraalisia: vain pysyttäytymällä kaukana yleisöstä voi olla reilu ja demokraattinen yleisöä kohtaan. Tavaratalopuheessa etäisyys on taas yksilöllisyyden kunnioitusta: yleisön valinnat kuuluvat sille itselleen, toimittajan ei pidä edes tietää liikaa ihmisten valinnoista tai niiden perusteista.

Tästä eteenpäin tavaratalopuheen erittelyssä käy ilmeiseksi, kuinka 'liukas' käsite vapaus oikein on. Kun toimittajat puhuvat vapaudesta, he eivät usein halua edes ajatella pidemmälle, mitä sillä tarkoitetaan. Käsitteen liukkaus

nousee esiin tilanteissa, joissa vapaus näyttää asettuvan vastakkain jonkun muun uutisjournalismin arvon kanssa. Tällaiseen asetelmaan joudutaan esimerkiksi silloin, kun puhutaan lukijatutkimuksista, levikkiosastojen tilaamasta yleisöpalautteesta tai vaikkapa toimittajien epävirallisesta havainnoinnista. Näiden teemojen yhteydessä joudutaan ottamaan kantaa myös juttujen ja osastojen arvottamiseen sekä palvelun ideaan journalismissa.

Tavaratalopuheessa ollaan usein aidosti huolissaan journalismin taloudellisesta menestyksestä ja markkina-arvosta. Joillakin toimittajilla on jopa tapana tehdä 'markkinatutkimusta' omalla ajallaan. He sanovat esimerkiksi seuraavansa kahviloissa kärpäsenä katossa, mitä ihmiset lukevat lehdestä. Toimittajien havaintojen mukaan lukijoiden ja toimituksen maailmat ovat etäällä toisistaan. Toimituksessa arvostettavat kovat uutiset tai satunnaiset uutisvoitot eivät näytä näiden havaintojen perusteella kiinnostavan lukijoita läheskään yhtä paljon kuin toimituksissa oletetaan.

Kiinnostavaa kyllä, toimittajien omakohtaiset havainnot menevät haastatte- luissa hieman ristiin. Yhdet ovat todenneet omin silmin, että ihmisten kiinnostuksen kohteet ovat vuodesta toiseen samoja: onnettomuus uutiset ja tiedot automurroista luetaan edelleen kaikkein tarkimmin. Toiset ovat taas vakuuttuneita siitä, että ihmisten vapaa-ajan lisääntyminen ja suun- tautuminen harrastuksiin on muuttanut myös ihmisten lukutottumuksia. Tämä muutos pitäisi heidän mielestään heijastua myös lehden tekemisiin valintoihin.

Omakehohtaisia ja satunnaisia havaintoja lukijoista ei pidetä tavaratalodiskurs- sissa vielä luotettavina. Elämäntavoiltaan ja ajattelultaan eriytyneestä ylei- söstä kaivataan yleistettävää tietoa, jota voidaan tuottaa vain toistuvilla luki- jatutkimuksilla. Tavaratalodiskurssissa tietoa halutaan nimenomaan ihmis- ten tavasta lukea lehteä. Sen sijaan heidän muu elämänsä tai ongelmansa ovat heidän omia asioitaan, jotka jäävät tässä yhteydessä syrjään. Koska sanomalehti mielletään tuotteeksi, tavaratalodiskurssissa ollaan kiinnostu- neita siitä, miten yleisö suhtautuu tähän tuotteeseen. Se miten ihmiset suhtautuvat muihin yhteiskunnan ilmiöihin ja mitä mieltä he ovat maailman menosta, rajautuu käytännössä kiinnostuksen ulkopuolelle.

Suhtautumisessa lukijoista saatavaan informaatioon, tavaratalodiskurssissa tehdään eroa toimittajien tiedon intressien ja esimerkiksi levikki- tai markki- nointiosastojen välille. Toimittajien näkökulmasta taloudellisesti hyödylli-

sen informaation hankkimisella on oltava rajansa. Tavaratalodiskurssissa arvostettu henkilökohtainen vapaus kieltää kysymästä liian pitkälle meneviä kysymyksiä. Toisaalta tällainen tieto voisi kääntyä myös toimittajien riippumattomuutta vastaan. Jos levikki- ja markkinointiosastot voisivat tutkimuksiinsa vedoten vaatia uutisjournalismiin uudenlaisia painotuksia, toimittajat saattaisivat joutua tilanteeseen, jossa esimerkiksi aletaan purkaa uutisten ja ilmoitusten välistä 'palomuuria'.⁹ Näin pitkälle asiakkaiden oikeuksia ja journalismin joustavuutta korostavat haastateltavat eivät halua mennä.

Vaikka 'jokaiselle jotakin' -ajattelu tuntuisi puoltavan elämäntapavetoisia osastoja ja teemasivuja, niiden sisältöihin ja etenkin näiden osastojen määrän lisäämiseen suhtaudutaan enimmäkseen kriittisesti. Myös jo vanhastaan eriytyneiden osastojen - kuten kulttuuri- ja taloussivujen - sovittamisessa erilaisten osayleisöjen tarpeisiin halutaan edetä varovaisesti. Seuraavassa sitaatissa kylläkin hyväksytään ajatus siitä, että lukija lukee taloussivuja vain omien kiinnostustensa perusteella, mutta puhuja ei halua tätä trendiä mitenkään erityisesti tukea.

Se nyt on aika kärjistettyä sanoo tietysti niin, että ne lukijat on asianosaisia, mutta aika pitkälle se on. (...) Kyl [jutut] kiinnostaa aina joka kerta eri ihmisiä. Ne joilla on tuttava [nimellä mainitussa yrityksessä] töissä, ni niitä kiinnostaa se [n yrityksen] homma, että mitenkäs se nyt kaverin työpaikalla menee nyt. Sit taas toinen päivä ne sivuuttaa kokonaan [lehden osaston]. (Nro 1, mies.)

Vaikka tavaratalodiskurssissa kunnioitetaan yleisön vapautta valita mitä he haluavat lukea, sanomalehden palvelevuudelle halutaan asettaa erilaisia journalistisia kriteerejä. Nämä kriteerit eivät aina ole ristiriidassa minkä tahansa tavaran tai palvelun tuottajan näkökulman kanssa.

[E]ttä lehti olis monipuolisempi kuin pelkästään se politiikan ja talouden paketti

⁹ Palomuurivertauksen on esittänyt mm. Erkki Karvonen (1998), joka on kuvannut lähinnä Yhdysvaltojen tilannetta seuraavasti: "[O]mistussuhteiden muutos vaikuttaa journalismiin. Kun uutiskanavasta tulee osa Disneyn viihdekonsernia, bisneksen ja journalismin välinen palomuri puretaan, ja toimittajien käsketään tehdä tulosta. Levikki- ja markkinointiosastoja pyydetään opastamaan toimittajia myyvämmän tuotteen tekemisessä". Haastatteluhetkellä palomuurivertaus muistuttaa keskustelusta, jota toimittajat kävivät lehdessä julkaistusta muotia käsittelevästä teemasivusta. Alueen toimittajayhdistys oli ennen haastattelujen tekemistä kannellut palstasta Julkisen sanan neuvostoon, joka antoi asiassa myöhemmin huomautuksen Savon Sanomille ja Keski-suomalaiselle.

ja tietysti ihan virikkeitä (...) Sanotaan nyt tässä on puutarha-aihe ja kalusteitten hankinta, että se palvelis jopa niin pitkälle, ettei tarvii ostaa jotakin puutarhalehtee (...) Ja tässä palaisin siihen vastuuseen, mitä sanoin, että näitä sivuja ei välttämättä tehdäkään huitaisemalla, mutta ne pitäis tehdä sillä tavalla perusteellisesti, että se palvelee myös. Ja palvelutehtävä on yksi mitä minä korostan. (Nro 12, nainen.)

Sitaatissa tuodaan ensiksi esille, että sanomalehden on oltava täyden palvelun tavaratalo. Lehden arvo piilee sen tarjonnan laajuudessa ja kyvyssä kilpailla jopa erikoislehtien kanssa. Toisaalta puhuja antaa ymmärtää, että puutarha-aiheiden ja kalusteiden esittelyyn kytkeytyvät aina myös tavaran tuottajien ja kauppiaiden kaupalliset tavoitteet. Näiden intressien tasaajaksi sitaatissa esitetään sitä, että näitä aiheita on journalismissa käsiteltävä perusteellisesti ja vastuullisesti. Siihen miten nämä kriteerit - palveleminen, perusteellisuus ja vastuu - toimivat käytännössä, halutaan oikeastaan vastata vain yksittäistapauksissa. Tällöin kysytään jälkikäteen, vastasiko joku juttu yleisiä journalistisia periaatteita vai ei.

H: No, eihän ne [teemasivut] mitään uutissivuja oo. Ne on tämmöisiä leppoisempia, ajattomia sivuja sinällään.

T: Onks sun mielestä okei? Vai pitäisikö se tila raivata uutisille tai vaikka viihdyttävämmälle aineistolle?

H: Ei, kyllä musta nää puolustaa ihan paikkaansa silloin kun ne on toimitettu kunnolla.

T: Noissahan on taustalla tällainen palveluidea...

H: Niin just joo, joo. Mutta sitä minä en ymmärrä, mitä sen muoti- ja kauneussivun taustalla on muu kuin puffi. (Nro 11, nainen.)

Lukevan yleisön eriytyminen tuottaa ongelmia myös silloin kun pohditaan, miten toimittajien tulisi arvostaa lehden erilaista aineistoa. Tavarataloajattelussa oletetaan, että kaikilla jutuilla ja osastoilla on olemassaolon oikeus niin kauan kuin niillä on lukijoita. Toimittajien on kuitenkin vaikea ajatella johdonmukaisesti näin. Yhtäällä toimittajat saattavat kehua ajanvietetuvien *himpampua* ja *kameleonttimaisuutta*, toisaalla he kuitenkin arvostelevat sitä, että *himpampu* vie tilaa *joltakin muulta jutulta, joka saattaisi olla* - heidän näkökulmastaan - *huomattavasti kiinnostavampi*.

Tämä jännite selittyy osittain työn arkisilla puitteilla. Lehden käytettävissä oleva tila on rajallinen ja sen täyttämiseksi käydään eräänlaista nollasummapeliä. Toisaalta *himpampun* ja journalistisesti kunnianhimoisen aineiston

vastakkainasettelu kuvastaa sitä, kuinka asiakkaan valinnan vapautta tuettaessa ja journalistisesta harkinnasta kiinni pidettäessä päädytään helposti risiiritoihin. Tällaisessa valintatilanteessa tavaratalodiskurssissa painotetaan journalistisia perusteita. Valinnan perustelu voidaan yleistää sanomalla, että mikäli vapaus jätetään ihmisten yksityisasiaksi - jos kukaan muu kuin yksittäinen lukija ei voi lopulta päättää, mikä on tärkeää tai mitä journalismin tulisi tehdä - toimittajilta uhkaavat kadota kriteerit journalismin tekemisessä.

Haastatteluotteissa voi ehkä nähdä ajatuksen siitä, että palveluideaa ei voida viedä läpi kyseenalaistamatta samalla journalismia itseään. Siihen missä kulkee raja hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän välillä, tavaratalopuheella ei ole valmista vastausta. Sen sijaan yksittäistapauksissa rajanvetoa pidetään mahdollisena. Tässä mielessä tavarataloajattelu toimii samalla logiikalla kuin Julkisen sanan neuvosto. Se ei muotoile periaatteita vaan pyrkii jälkikäteen puuttumaan ylilyönteihin. Tällaisen jälkikäteisen itsesääntelyn merkitystä ei kuitenkaan pidetä kovin suurena.

Toisaalta tavaratalodiskurssissa ei myöskään uskota yleisten kannanottojen tai periaatteiden muotoilemiseen. Yleisön intressien ja elämäntapojen eriytymisen lisäksi myös toimittajien näkemysten nähdään hajaantuneen. Tavaratalodiskurssissa ajatellaan yleisesti, että yksilölliseen vapauteen kuuluu nimenomaan yksilön vastuu.

H: Mä sanoisin, että siinä kyllä kukaan rajoita [toimittajan omia tekemisiä]. Sitä pystyy niinkun omalta kohdalta erittäinkin hyvin toteuttamaan omia ideoitaan. Jos [itsestä] vaan on niiden toteuttajaks.

T: Kun siellä on seitytyviis toimittajaa, niin minkälaista se kokonaisuus sitten on?

H: Niin, onhan se semmoinen, se on vähän semmoinen sillisalaatti. Että milloin mikäkin ryhmä milloinkin korostuu enemmän. Mut on se niinku se kokonaisuus parempaan suuntaan mennyt. (Nro 6, mies.)

Monien muidenkin arvioiden perusteella lehden journalistinen taso on korkeampi kuin joskus menneisydessä. Tason nousu liittyy toimittajien puheessa vapautteen lähinnä silloin, kun puhutaan ajasta, jolloin lehti oli sekä muodollisesti että käytännöllisesti poliittisesti sitoutunut. Muuten toimiskulttuurin vapautteen liittyy sekä hyviä että huonoja puolia. Vapaus on ongelmallinen käsite, journalismissakin.

5.5. Journalismin saneeraajat

Saneerausdiskurssissa on yleistäen kyse toimittajien kritiikistä, jossa vaaditaan rakenteellisia muutoksia toimitustyöhön ja journalismin tehtävien uudelleen arviointia. Nämä vaatimukset liittyvät usein konkreettisesti toimitustyön päivittäiseen organisointiin ja resurssien jakoon, mutta ne haastavat yleisemminkin journalismin instituutiota ja ottavat kantaa yhteiskunnan mielipideilmastoon. Jätän tässä yhteydessä toimituksen resursseihin ja organisaatioon liittyvät konkreettiset kysymykset vähemmälle huomiolle ja keskityn sellaiseen rakenteelliseen kritiikkiin, joka on yleistettävissä uutisjournalismin käytäntöihin laajemmin. Tällaisessa puheessa journalismin ongelmat pelkistyvät paljolti sen ”*vanhanaikaisuuteen, luutuneisiin asenteisiin ja yleiseen aatteettomuuteen*”. Nämä piirteet eivät koske vain Savon Sanomia tai sanomalehtiä vaan ne kohdistetaan journalismiin yleisesti.

Vanhakantaisuus tarkoittaa saneerausdiskurssissa hieman eri asioita kuin tavaratalopuheessa kritisoiu valistusajattelu, vakavuus ja jäykkyys. Saneerauspuheessa vanhakantaisuus on ammattikunnan aktiivista konservatiivisuutta, joka heijastuu laajalti sen toiminnassa ja etenkin sen tavassa ottaa etäisyyttä yleisönä oleviin kansalaisiin. Toimittajista kumpuavalla kritiikille ei riitä, että ihmisillä olisi tarjolla yhtäläistä tietoa (peruskouludiskurssi) tai vapautta valita itselleen sopivaa tietoa (tavaratalodiskurssi). Saneerausdiskurssissa sanomalehti ei ole luokkahuone, mutta ei myöskään markkinoilla kaupattava tuote. Lehti on ideaalisessa mielessä väline, josta kansalaiset voivat paitsi saada itselleen merkittävää informaatiota, myös kertoa mielipiteistään julkisesti ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Journalismi on tässä kehyksessä ihmisten toiminnan julkinen voimavara, kansalaisten toiminnan katalysaattori.

Saneerausdiskurssissa korostuva journalismin tehtävä on siis yhteiskunnallisuus. Tämä ei tarkoita sitä, että siinä ehdotettaisiin journalismille luopumista tiedonvälitystehtävästä. Myös saneerausdiskurssissa esiin nousevat arvot ovat pitkälti samoja kuin muissakin puhetavoissa: *kriittisyyttä, maailmanparantamista ja pienen ihmisen puolustamista*. Saneerauspuheessa nämä tavoitteet otetaan ehkä kuitenkin velvoittavammin kuin mitä journalismin nykyisissä ammattikäytännöissä ja juhlapuheissa on yleisesti tapana. Usein muodollisen edustuksellisen demokratian rinnalla - tai usein jopa sen sijasta - korostetaan kansalaisten suoraa osallistumista. Tämän kannan puolustaminen johtaa toimittajat pohtimaan omaa vastuutaan hyvin toisella tavoin kuin edellä:

Voisinko mä tehdä sille asialle jotain, ettei ihmiset tuntis itseään niin epätoivosiks ja voimattomiks niinku ne usein tuntee nykyisin? Monella on se käsitys, et mä en voi vaikuttaa siihen mitenkään. Niin se on väärä käsitys, ettei siihen voi vaikuttaa. Jos yhä enemmän ihmisiä herää tai huomaa sen, et ne voi jotain tehdä, niin se toimii. (...) Siis journalismilla vois olla erityisasema, mut se ei oo tajunnu käyttää tätä ainakaan. Mun mielestä se ei oo tajunnu tätä käyttää. Se vois käyttää sitä. (Nro 7, nainen.)

Saneerausdiskurssissa palataan tavallaan peruskoulupuheen virittämiin demokraattisuuden ja yhteisen julkisuuden ihanteisiin. Ne eivät kuitenkaan viittaa yhtäläiseen puhutteluun vaan siihen, että juttujen halutaan koskettavan ihmisiä heidän arjessaan ja antavan heille osallisuuden kokemuksia. Tämä intressi kumpuaa itse koetusta ristiriidasta: siitä että ammatillisesti uutisarvoiset asiat sekä tavat, joilla niistä hankitaan tietoja, eivät tunnukaan ammattiroolin ulkopuolella merkityksellisiltä tai oikeilta. Jotkut toimittajat pohdiskelevat esimerkiksi tavaratalopuheen jokaiselle jotakin -ajattelun käänköpuolia.

Tästä ollaan monesti puhuttu, että tää nuorten sivu, pitääkö semmoinen yleensä olla lehdessä? Vai pitäiskö koko lehden olla sellainen, että se kiinnostais myös nuoria? Että tällöinen karsinointi ei minusta aina oo välttämättä hyvä asia. Koska sitten tän logiikan mukaan pitäis olla myöskin erikoissivut nimeltä "aikuiset" ja "vanhukset" ja "lapset". (Nro 10, nainen.)

Jotkut toimittajat kiinnittivät huomiota siihen, että erilaisten yleisöryhmien huomioon ottaminen perustuu helposti annettuina otettuihin kaavoituksiin. Nämä kaavat on helpompi havaita silloin kun jokin kohteeksi ajateltu ryhmä ei ilmiselvästi koekaan heille suunnattua osastoa tai teemasivua omakseen. Yksi toimittaja kertoi pohtineensa asiaa verrattuaan lehdessä julkaistun nuorten sivun antia mielikuviinsa omien lastensa ajatusmaailmasta.

Mä luulen, että nuoret on kuitenkin sen verran kypsymättömiä, että ne ajattelee asioista suurin osa niin kuin samalla tavalla. Ja että [lehdellä] pitäisi olla huomattavasti rohkeampi ote näissä nuorten jutuissa. Meillä se pieni kuuliainen vähemmistö nuorista saa ajatuksensa julki. Suuri enemmistö saa tyytyä siihen mitä käteen jää. (Nro 9, mies.)

Saneerausajattelussa viitataan usein kriittisesti toimittajien elitistisyyteen, jota arvosteltiin myös tavaratalopuheessa. Yleisön ja toimittajien kuilu ymmärretään kuitenkin tätä laajemmin. Kuilua ei voida ylittää vain oppimalla etäisesti tuntemaan yleisön lukutapoja vaan toimittajien on tunnettava myös lukijoiden arki ja pystyttävä tuomaan sen näkökulmia esiin

myös uutisoinnissa. Toimittajien vieraantumista arjesta pidetään saneerauspuheessa journalismin suurimpana ongelmana. Tätä koskevassa puheessa ei vielä pohdita, miten toimittajat pystyisivät uutisoimaan asioista ihmisten arjessa relevantilla tavalla.

Mut jos esmes ajatellaan, että nyt tehdään työttömyysjuttuja. Vaikka työttömyys (...) pitäis koskettaa kauheen monta perhettä (...) Sitten kun mentäis, et tehään juttuu, ni onks kenenkään tutuissa [työttömiä], niin ei! Kyl joo, mut mejän talossa on varmaan siinä alakerrassa joku! (sanoo ivallisesti). Siis se on niinkun tätä! (Nro 5, nainen.)

Kiinnittäessään huomiota sosiaalisen taustan vaikutuksiin toimittajat tekevät pesäeroa puolueettomuutta ja ulkopuolisuutta korostavaan ammatillisuuteen. Professionaalit periaatteet koetaan ajoittain jopa vahingollisiksi. Yksi haastateltava muotoili asian toteamalla, että tiedonvälitys on journalismin tärkein tehtävä, mutta se on samalla ”*semmoinen kylmä ja suora sana*”, joka sulkee helposti monia tärkeitä elementtejä ja tasoja journalismin ulkopuolelle. Toinen haastateltava kritisoi sitä, että tapa, jolla objektiivisuus journalismissa yleisesti ymmärretään, tukee konservatiivisia arvoja.

Tavallaan toi, että pienen ihmisen puolesta. Voi aatella, että onks se objektiivista? Mutta kyllä minusta ne on sovitettavissa, koska nyt tavallaan ollaan menty toiseen ääripäähän. Että ei puolusteta ketään. Asioita vaan hoidetaan. (...)Tavallaan nyt ollaan äärimmäisen objektiivisia. Kun asioita tapahtuu, ne todetaan. Kaikki tulee kyllä todetuksi. Että tämä objektiivisuuden nurja puoli on tässä, että asioita viileesti todetaan. Mut sitten jos siihen tulee jotakin arvoja, niin hyvin helposti siihen tulee sitten konservatiivisia arvoja. (Nro 14, nainen.)

Saneerausdiskurssista uutiskriteerien kriittinen arviointi ulottuu vieläkin laajemmalle. Seuraavassa sitaatissa tarkastellaan kriittisesti kahta professionaalien journalismin yleensä positiivisina pidettyä piirrettä: ajatusta ammatitaidon universaalisuudesta ja sitä, että toimittajan tuottamilla sanomilla ei ole mitään välttämätöntä suhdetta hänen omiin ajatuksiinsa.

H: Leikitään sillä tavalla riippumattomia journalisteja. Mikä mun mielestä johtaa siihen, että sitten kaikki [uutisvälineet] kertoo eri aiheista samat asiat. Osa asioista jää kertomatta. Ja sitten on olemassa ikään kuin tällainen yleisjournalistinen näkemys, jonka pohjalta mahdollisesti jaellaan mielipiteitä. Kun ihmisillä ei oo sitä omaa näkemystä. (...) Mä en tiijä, mistä se johtuu, mutta mulla on se tuntuma, että journalistit samankaltaistuvat koko ajan.

T: Mistä se johtuu?

H: No, se vois johtuu siitä, että (...) ensinnäkin jos ajatellaan kansainvälisesti,

niin ei oo itä-länsi -asetelmaa. Sitte taas kotimaassa ei oo oikeisto-vasemmisto -asetelmaa. Oikeestaan ei oo mitään muuta kun raha (...) Siis arvojen murros koko yhteiskunnassa. (Nro 1, mies.)

Haastattelusitaateissa journalismin tehtävänä ei pidetä vain tiedon välittämistä. Esiin nousee myös epäily siitä, että journalismin ongelmia ei voida korjata vain terävöittämällä vanhoja ideoita, kuten esimerkiksi puolueettoomuutta ja neutraaliutta. Jos tiedonvälitys merkitsee intressittömyyttä ja samankaltaisuutta, näiden piirteiden lisääminen ei ratkaise mitään vaan se luultavasti jopa pahentaa tilannetta. Toisaalta tavaratalodiskurssin esittämä monipuolisuus ja vapaamielisyysskään eivät kelpaa sellaisinaan saneerausdiskurssille, koska siinä yleisöön suhtaudutaan ennen muuta kuluttajina. Saneerausdiskurssissa esitetään, että toimittajien tulisi olla syvällisemmin kiinnostuneita siitä, mitä ihmiset ajattelevat ja mitkä yhteiskunnallisesti virittyneet asiat heitä askarruttavat.

Siinä vaiheessa kun saneerausdiskurssissa olisi edettävä vallitsevien käytäntöjen repimisestä niiden korjaamiseen tai korvaamiseen, se ajautuu vaikeuksiin. Tämä näkyy ensimmäisenä pohdittaessa sitä, miten toimittajat pääsisivät lähelle ihmisten arkea ja miten sitä voitaisiin hyödyntää uutistyössä. Toimittajien omat yritykset tähän suuntaan ovat olleet toistaiseksi satunnaisia eivätkä niistä saadut kokemukset ole kovin rohkaisevia. Kuten seuraavassa sitaatissa, tavallisten ihmisten sympatisoiminen kaatuu usein havaintoon, että konkreettisissa tilanteissa näillä ei olekaan mitään sanomista.

Valitettavan usein sitten ne kommentit on - en halua nyt aliarvioida ihmisiä, maakunnan ihmisiä - mutta ne on tuommoisista vaikeista asioista, (...) lähinnä yhtä tyhjän kanssa. Että sen jutun arvo jää muutamiks tuommoisiks ”enpä tiedä -arvioiksi” ja sitten kuvan kanssa. (Nro 9, mies.)

Kun yleisön arki koetaan luoksepääsemättömäksi, saneerauspuheessa ehdotetaan erilaisia 'keinotekoisia' tapoja tuottaa arkisuutta. Koska oikeiden ja autenttisten ihmisten käyttöön liittyy ongelmia, ne voidaan korvata vaikkapa kuvitteellisella 'Mieltisen perheellä', jonka tuloja ja menoja voidaan laskea ja vertailla. Tällainen idea esiintyy myös muissa diskursseissa. Saneerauspuheessa kansalaisnäkökulman pohdinnassa on kuitenkin edetty muita pidemmälle. Tämä heijastuu esimerkiksi siinä, että kansalaisten arkea ei pohdita vain tiedonhankinnan ongelmana vaan se heijastuu myös siihen, miten uutisia kirjoitetaan ja niihin kriteereihin, jotka määräävät mikä on uutinen.

Kuten journalismin samankaltaistumista arvostelevassa lainauksessa edellä kävi ilmi, saneerauspuheessa ajatellaan, että rutiininomainen suhtautuminen uutisointiin kaventaa näkökulmia. Koska uutiskäytännöt eivät anna kovin hyviä välineitä uutisoida esimerkiksi 'hiljaista murrosta', uutiskäytäntöjen pitäisi muuttua.

Paljon oon miettinyt juuri tällaisia niinkun pitkän aikavälin kehityksiä, pitkiä syklejä. Että millä tavalla tällaiset pitäis uutisoida, kun ne ei oo perinteisessä mielessä uutisia. (...) Minusta aika paljon kyllä jää pimentoon sitten tällaisia ihmisten elämässä tapahtuvia isoja asioita. Tällamoista just hiljaista murrosta ja tapahtumista ja ihmisten uudelleen suuntautumista. Tähänhän liittyy se työttömyydestä uutisoimisen vaikeuskin. Jos ihmiset on vuostolkulla pitkäaikaistyöttöminä, niin ne ei enää ylitä uutiskynnystä millään tavoin. Kuitenkin olis hyvä pitää esillä. Niitä ihmisiä ei pitäis unohtaa vain sen takia, että niillä ei ole enää varaa tilatakaan meidän lehteä, ne ei kuulu enää siihen lukijakuntakuntaprofiilin (naurahtaa), mitä on [lukija]tutkimuksissa todettu. (Nro 10, nainen.)

Tässä törmätään siihen 'ongelmaan', että saneerauspuheessa uutiskäytäntöjen kritiikki on varsin kokonaisvaltaista. Sen ottaminen huomioon tuntuisi edellyttävän monien asioiden muuttamista samanaikaisesti. Toisaalta kritiikissä painottuu vain saneerauksen yksi puoli: vanhan repiminen ja rakenteiden heikkouksien osoittaminen. Positiiviset ja rakentavat vaihtoehdot jäävät saneerausdiskurssissa hyvin ohuiksi elleivät jopa olemattomiksi. Tästä syystä on todennäköistä, että toimituksen päivittäisessä työssä ja lyhyen aikavälin suunnittelussa tällainen kritiikki on kaikkein helpointa torjua tai sivuuttaa. Toisaalta on kohtuutonta odottaa, että uutiskäytäntöjen ongelmia varsin tarkkanäköisesti erittelevän puheen pitäisi pystyä samalla kertaa myös ratkaisemaan havaitsemansa ongelmat.

5.6. Diskurssit liikkeessä

Toimittajahaastattelujen analyysi tuo kohtuullisesti näkyviin, toimitustyön taustalla vaikuttavia käsityksiä ja toimittajien pyrkimyksiä tulkita omiin käytäntöihinsä liittyviä ongelmia. Aineistossa on vahvasti läsnä myös toimittajien tuntemus murroksesta, jonka uskottiin muuttavan journalismin toimintaympäristöä. Haastateltavien tilanneanalyysissä on löydettävissä sekä muista yhteyksistä tuttuja aineksia että jonkin verran myös uusia, nimenomaan 1990-luvun lopun yhteiskunnallisiin suhdanteisiin sopivia piirteitä.

Etenkin kaksi ensimmäistä edellä eritellyistä toimittajien puhetoivoista, peruskouludiskurssi ja tavaratalodiskurssi, saattavat palauttaa mieliin

1980-luvulta lähtien käydyin keskustelun julkisen palvelun yleisradiojärjestelmästä. Myös sen lähtökohtana on ollut joukkoviestinnän instituutiota kohdannut (taloudellisten) realiteettien muutos.

Miltei kaikissa Länsi-Euroopan maissa ajauduttiin 1980-luvulla tilanteeseen, jossa yleisradioyhtiöiden lupamaksut eivät riittäneet kattamaan jyrkästi nousseita ohjelmatuotannon kustannuksia. Julkisen palvelun ideaa alettiin arvioida systemaattisesti sen taloudellisen kannattavuuden eikä niinkään sille asetettujen (viestintäpoliittisten tai journalististen) tehtävien näkökulmasta (Blumler 1992, 16-17). Samoihin aikoihin on lisääntynyt myös ohjelmapolitiittinen kritiikki, jonka ytimessä on ollut vaatimus yleisön valinnanvapauden lisäämisestä sekä perinteiseen yleisradiotoimintaan liittyneen elitismien ja paternalismin arvostelu (Syvertsen 1991).

Viestintäpolitiikassa 1980-luvulla puhaltaneet kilpailutalouden tuulet aiheuttivat muutoksia ennen muuta televisioyhtiöiden rakenteessa ja tuotantotavassa,¹⁰ mutta jättivät uutistoiminnan kutakuinkin ennalleen (Hellman 1999, 426-428). 1990-luvun laman olosuhteissa paineet kohdistuivat suoremmin maakuntalehden toimituksellisiin resursseihin ja ainakin välillisesti myös niiden käytäntöihin.

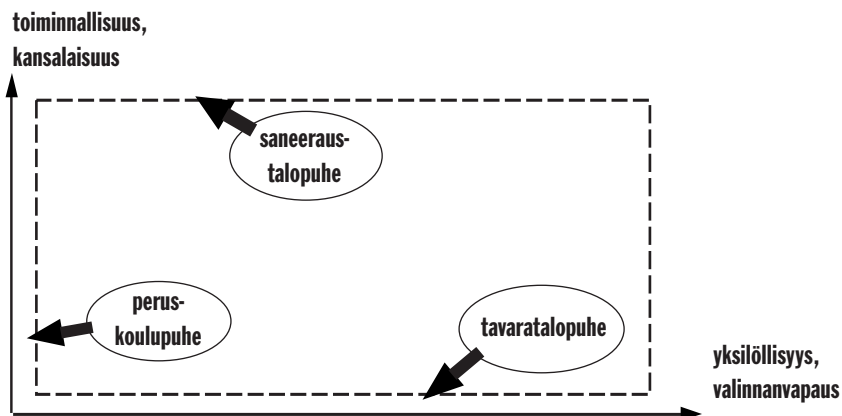
Tässä luvussa toimittajia on tarkasteltu tulkintayhteisönä, jonka jäsenet osin toisistaan tietämättään tulevat muotoilleeksi enemmän tai vähemmän yhteisesti jaettua kokemusta toimittajan työstä sekä journalismin tehtävistä ja sen ongelmista. Tuo tulkintayhteisö on siis paljolti tässä harjoitetun diskurssianalyysin tuottama. Seuraavassa kuviossa diskurssit on pyritty sijoittamaan sitä yhteiskunnallista taustaa vasten, johon toimittajien näkemykset näyttäisivät kiinnittyvän (kuvio 5.1).

Kuviossa diskurssien suhteita toisiinsa voidaan tarkastella kaksiulotteisesti. Vaakasuuralla akselilla on kyse jo deregulaatiokeskustelun virittämistä vaihtoehdoista: Miten journalismissa pitäisi suhtautua vaatimuksiin tarjonnan monipuolisuuden ja yleisön valinnanvapauden lisäämisestä sekä pitääkö

¹⁰ Heikki Hellman (1999, 424-426) on listannut ainakin seuraavat muutokset: Television ohjelmatuotantoa on ulkoistettu, katsojamäärien merkitys ohjelmiston suunnittelussa on korostunut ja erilaisille osayleisöille suunnattujen ohjelmien ja palvelujen määrää on lisätty. Nämä muutokset eivät ole kuitenkaan kaventaneet uutis- ja ajankohtaisohjelmiston määrää tai sen taustalla olevaa julkisen palvelun retoriikan asemaa.

journalismin tukea oletetun lukijan yksilöllistymistä? Nämä vaihtoehdot voi muotoilla myös kysymällä: Pitääkö yleisölle tarjota sitä, mitä se haluaa vai sitä mitä se tarvitsee? Toisella akselilla virittyy kysymys siitä, miten journalismissa suhtaudutaan yleisön yhteiskunnalliseen toimeliaisuuteen ja journalismin mahdollisuuksiin tukea kansalaisuuden edellytyksiä.

Kuvio 5.1 Toimittajahaastattelujen diskurssit

Peruskouludiskurssi nojaa paljolti samanlaisille arvoille, jotka on perinteisesti ollut tapana liittää (joidenkin mielestä ehkä jo kadonneeseen) julkisen palvelun yleisradiotoiminnan perusteluun. Sen lähtökohtana on vastustaa journalismin viihteellistymistä ja kaupallistumista sekä korostaa toimittajien riippumattomuutta ja integriteettiä. Sanomalehtien omistajat ja markkina-voimat mielletään miltei lähtökohtaisesti toimittajien vastapuoleksi. Peruskouludiskurssissa esiintyy tosin myös halua neuvotella siitä, kuinka pitkälle journalismissa voidaan mennä kaupallisuuden suuntaan rikkomatta journalismin perusarvoja.

Peruskouludiskurssin suhde yleisöön on ristiriitainen. Yhtäältä journalismin keskeisimpänä tehtävänä on välittää oikeaa ja tärkeää yleisölle. Toisaalta tässä diskurssissa näkyviin tulevat käsitykset lukijoiden kyvyistä eivät mairittele kansalaisia. Tämä asetelma muistuttaa monilta osin luvussa 3 eriteltyjä snellmanilaisiksi nimettyjä valtio- ja kansalaisuuskäsityksiä journalismissa.

Tavaratalodiskurssissa korostuu peruskoulupuhetta selvemmin vapaamielisyyden ja joustavuuden arvot. Journalismi mielletään tuotteeksi, jonka

laatu mitataan markkinoilla. Tästä syystä tavaratalopuheessa suositellaan, että journalismin on mukauduttava ajan haasteisiin ja kuunneltava tarkoin yleisön tarpeita. Sen käsitys yleisöstä on siis sallivampi ja ajanmukaisempi kuin peruskouludiskurssissa. Näiden näkemystensä kanssa toimittajat eivät ole mediataloissa yksin vaan samansuuntaisia analyysejä nousee esiin myös lehtien levikki- ja markkinointiosastoilta. Toimittajien tavaratalopuhe nousee paljolti samoista lähtökohdista kuin luvussa 2.5 eritelty palvelujournalismi. Tämä yhteys näkyy myös siinä, että palvelu on yksi tavaratalodiskurssin keskeisimmistä käsitteistä.

Saneerausdiskurssi on kolmesta puhetavasta kriittisin. Se myös erottuu selvästi niistä lähtökohdista, jotka yhdistävät 1990-luvun sanomalehtitoimittajien puhetapaa julkisen palvelun yleisradiosta käytyyn keskusteluun. Saneerausdiskurssi asettuu vastustamaan sekä peruskoulupuheen paternalismia että tavaratalodiskurssin markkinavoluntarismia. Sen keskeisenä pontimena ovat vaatimukset journalismin yhteiskunnallisuudesta ja uutisoinnin tukeutumisesta kansalaisten arkielämän näkökulmiin.

Saneerausdiskurssin käsitys yleisöstä rakentuu oletukselle yhteiskunnallisesti aktiivisista ja toiminnallisista kansalaisista. Tämä kyky on kuitenkin yhteiskunnan - ja myös journalismin - käytännöissä laiminlyöty. Jotta kansalaiset voisivat olla saneerausdiskurssin mittaisia, journalismin olisi asettauduttava selkeästi kansalaisten voimavaraksi. Tällaiselle argumentoinnille ei löydy suoraa vastinetta työn aikaisemmista luvuista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ne olisivat ilmaantuneet toimittajien puheeseen tyhjästä. Kuvaan ja pohdin tämän diskurssin taustoja tarkemmin luvuissa 6-7.

Tässä luvussa eriteltyt toimittajien diskurssit on johdettu heidän omaa ammattiaan ja työn yleisiä olosuhteita koskevasta puheesta. Niitä voi tarkastella ammatillisessa kehyksessä myös eräänlaisina poliittisina kannanotoina. Niissä tiivistyy toimittajien käsitykset paitsi 'hyvästä journalismista', myös sen ongelmista sekä ideaalien toteutumisen esteistä ja vastustajista. Tästä näkökulmasta toimittajadiskurseja voi arvioida myös sen perusteella, millaiset edellytykset niillä on puolustaa toimittajien oikeutta määrittellä journalismin käytäntöjä. Jokaiseen diskurssiin sisältyy tältä osin ongelmia.

Peruskouludiskurssin asemaa sekä toimittajien tulkintayhteisön sisällä että suhteessa mediajulkisuuden muihin toimijoihin voi pitää ongelmallisena siksi, että siinä nojataan toimittajien varsin yleisesti vanhentuneina pitämiin

journalismin arvoihin. Näin ollen sen kyvyt vastustaa diskurssissa määriteltyjä ongelmia, viihteellistymistä, markkinoiden logiikkaa ja yleisön yhteiskunnallisen orientaation heikkenemistä, eivät vaikuta erityisen vahvoilta.

Tavaratalodiskurssi on huomattavasti ajanmukaisempi, joten sillä on ainakin periaatteessa parempi puheyhteys muihin journalismin toimintaympäristöön vaikuttaviin toimijoihin. Toimittajien näkökulmasta tavaratalopuheen vaikeudet liittyvät siihen, että toimittajat eivät sittenkään ole täysin kotoaan markkinoiden logiikkaa sekä kuluttajien valinnan vapautta korostavassa ympäristössä. Tämä näkyy haastatteluissa erilaisina varaumina sille, millä ehdoin journalismin valintoja voidaan perustella markkinoiden tai kuluttajien vaatimuksilla. Tästä huolimatta siinä ei koeta mahdolliseksi muotoilla mitään yleisiä periaatteita, joilla toimittajien määrittelyvaltaa omissa käytännöissään voitaisiin puolustaa. Tällaiset ohjeistuksethan olisivat ristiriidassa diskurssia muuten hallitsevan valinnanvapauden puolustamisen kanssa.

Saneerauspuheen perustuvien muutosehdotusten toteutumisen ongelmana on diskurssin kriittisyys ja sen esittämän kritiikin kokonaisvaltaisuus. Kansalaisten arjen kuuntelemisesta lähtevät käytännöt sekä ajatus journalismista kansalaisten julkisena resurssina edellyttäisivät toimituskäytäntöjen perinpohjaista uudelleen arviointia. Kun esitetystä kritiikistä ei kasva konkreettisia ehdotuksia tai toimintastrategioita, mahdollisuudet päästä sanoista tekoihin saneerausdiskurssin viitoittamalta pohjalta eivät vaikuta välttämättä kovin realistisilta. Tästä huolimatta saneerausdiskurssin kuva journalismista ja sen käytäntöjen kehittämistä on juuri haastavuudessaan ehdottomasti kiinnostavin. Kaikessa raakilemaisudessaan se näyttäisi tarjoavan mahdollisuuksia ylittää julkisen palvelun yleisradiokeskustelussa muotoutunut jäykkä kahtiajako paternalismin ja markkinaliberalismin välillä. Saneerausdiskurssin ideoiden kehittäminen saattaisi luoda tilaisuuden yhdistää 'vanhojen paradigmojen' hyviä puolia ja kiertää joitakin niiden ilmeisiä ongelmia.

Tämän ajattelun mukaan paternalistisesta peruskouludiskurssista voitaisiin ottaa mukaan ajatus yhteiskunnallisuudesta ja suuren yleisön puhuttelusta sekä ainakin osa toimittajalle asettuvista moraalisisista ja eettisistä vaatimuksista. Moninaisuutta ja valinnanvapautta painottavasta tavaratalodiskurssista taas voitaisiin omaksua laveampi ja erottelukykyisempi käsitys yleisön erilaisista elämäntavoista sekä intresseistä. Saneerausdiskurssia seuraten

journalismissa ei voitaisi kuitenkaan vain kunnioittaa etäältä ihmisten oikeutta määritellä omista kiinnostuksen kohteistaan ja luoda niihin suoraan istuvia journalistisia sisältöjä. Moniarvoisessa kulttuurissa ja journalismissa pitäisi kyetä näkemään myös yhteiskunnallisia ulottuvuuksia ja tukea ihmisten mahdollisuutta vaikuttaa itseään kiinnostaviin asioihin muutenkin kuin vain yksityisinä kuluttajina.

Vaikka kaikki kolme diskurssia perustuvat toimittajien omiin kokemuksiin journalismin käytännöistä, tässä esitettynä tiivistyksinä ja tulkintoina ne ovat kuitenkin irrallaan toimitusten arkisesta työstä. Yksikään Savon Sanomien toimittajista ei juttua tehdessään käy läpi tällaista pohdintaa. Toimittaja ei myöskään arvioisi työnsä tulosta jälkikäteen sanomalla, että tämä uutinen edustaa tyylipuhdasta 'peruskoulujournalismia' tai että omalla osastolla toteutetaan systemaattisesti tavaratalojournalismin ideoita. Diskursioiden erittelyn tarkoituksena on ollut osoittaa, millaisiin oletuksiin toimittajien käsitykset hyvästä journalismista perustuvat ja miten ne määrittyvät suhteessa sekä toimitustyön konkreettisiin olosuhteisiin että yleisempiin kulttuurisiin suhdanteisiin.

Toimittajahaastattelujen analyysi osoittaa, että toimittajilla on kykyä ja ammatillista mielikuvitusta pohtia oman työnsä ja edustamansa instituution toiminnan ehtoja. Näistä pohdinnoista toimituksessa koettiin kiinnostavimmiksi saneerausdiskurssin ideat. Ne johtivat - tosin vasta kohtuullisen pitkän viiveen jälkeen - yrityksiin päästä sanoista tekoihin ja diskursseista käytäntöihin. Kuvaan näitä vaiheita tarkemmin luvuissa 7-9.

6. Ohuesta journalismista vankkaan journalismiin

6.1. Mielekästä, mutta ohutta journalismia

Tässä luvussa arvioin kriittisesti edellä nousseita kysymyksiä uutisjournalismin ja kansalaisuuden suhteesta. Asioita yhteen vetävän kritiikin vastapainoksi yritän muotoilla luvun loppupuolella käsitteellisesti ja osittain myös käytännöllisesti joitakin ehdotuksia siitä, millä tavoin uutisjournalismin ongelmiin olisi ehkä syytä tarttua. Luvuissa 7-9 kuvaan ja analysoin yhtä käytännöllistä kokeilua, jossa on yritetty panna näitä ajatuksia käytäntöön ja oppia niistä jotakin.

Kriittisestä otteesta huolimatta tässä luvussa esittämäni huomiot pohjautuvat journalismin instituution arvostamiselle. Ei näet vaikuta kovin mielekkäältä ajatella, että koko läntisen journalismin konseptio perustuisi lumeelle (Luostarinen 1993, 241). James Carey toteaa saman asian kuin Luostarinen, tosin huomattavasti monisanaisemmin ja kaunopuheisemmin:

Lehdistö on toiminut demokratia suojamuurina eikä kenelläkään ole ollut tarjota sitä parempaa järjestelyä (arrangement). Ajatus journalismista vallan vahtikoirana, sen riippumattomuudesta ja asemasta kansalaisten edustajana, [samoin kuin usko siihen, että] journalismi paljastaa intressit ja etuoikeudet, suuntaa kuuman valokeilansa kaikkialle yhteiskuntaan sekä valikoi asiantuntijoiden joukosta ne näkemykset, jotka hyödyttävät yksityistä kansalaista, on palvellut meitä hyvin synkkinäkin aikoina. (Carey 1995, 395.)

Vaikka Carey tietoisesti jättää problematisoimatta, miten journalismi käytännössä toimii vallan vahtikoirana, miten riippumaton se on tai missä määrin se edustaa kansalaisia, itse johtopäätöksestä on helppo olla samaa mieltä. Hieman yksinkertaistaen uutisjournalismin menestys - erotuksena esimerkiksi poliittiselle lehdistölle tai populaarilehdistölle ominaisista saavutuksista - perustuu paljolti tiedonvälityksen keskeisyyteen sekä journalismin ja informoidun kansalaisen välisen yhteyden toimivuuteen. Uutiset eivät ole toki ainoa journalismin laji. Keskityn tässä työssä kuitenkin uutisjournalismiin siksi, että minkään muun journalismin muodon julkilausutut tavoitteet ja arkiset käytännöt eivät ole yhtä vahvasti ankkuroitu nimenomaan kansalaisuuteen.

Monet informoidun kansalaisen ideaalin muotoutumisen jälkeen syntyneistä journalismin käytännöistä ja niitä kuvaavista käsitteistä auttavat havaitsemaan journalismissa myös joukon uusia hyveitä. Nämä käytännöt ovat tukeneet uutisvälineiden kykyä pitää yllä päätöksentekojärjestelmän toimintakykyä sekä uskottavuutta ja tarjonneet samalla kansalaisille välineitä 'terveen epäluulon' säilyttämiseen. Yksi tällainen journalismin käytäntöjä kuvaava käsite on *interdiskursiivisuus*, jolla tarkoitetaan journalismin kykyä sovittaa erilaiset aiheet, tematisaatiot ja niitä koskevat erilaiset puhettavat samaan julkisuustilaan (ks. Fairclough 1995, 79-84; Luostarinen 1994, 33). Interdiskursiivisuuteen liittyy myös journalismissa esiintyvät *korjauskertomet*. Niillä viitataan siihen, että arvioidessaan yhteiskunnallisissa kiistakysymyksissä esitettyjä argumentteja journalismi voi ajoittain asettua Daavidin puolelle Goljatia vastaan (Väliaverronen 1996, 93).

Journalismi on osoittautunut ajan saatossa myös joustavaksi instituutioksi. Historiansa aikana journalismiin on tuotettu uusia esitysmuotoja tai journalistisia suuntauksia. Myös toimitusorganisaatiot ovat mukautuneet uusiin haasteisiin; niihin on palkattu lisää toimittajia, perustettu uusia osastoja ja nimitetty uusia teemoja käsitteleviä erikoistoimittajia (Kantola 1998, 29-35). Vaikka organisatoriset uudistukset eivät olekaan aina vastannut niille asetettuja odotuksia, toimitusten uudelleenjärjestelyt kielivät ainakin yrityksestä tuottaa journalismia elämän eri alueilta ja erilaisista näkökulmista.¹

Journalismin muuntautumiskyvystä kertoo myös se, että menneiden tapahtumien kirjaamisen sijasta journalismissa on viime vuosikymmeninä kiinnostuttu yhä enemmän nykyisyydestä ja tulevaisuudesta ja alettu pohtia erilaisia epävakain koettuja järjestelmiä koskevia olosuhteita tai asiantiloja (ks. Ekecrantz & Olsson 1994, 140-148). Samaan ilmiöön liittyy myös epäilevyyden ja itsereflektion lisääntyminen journalismissa. Samalla kun usko asiantuntemuksen voimaan on heikentynyt journalismissa (tai mediassa), siitä itsestään on tullut yhä näkyvämpi osa raportoitavia tapahtumia. Journalismissa on jopa sanottu esitettävän vastauksia itsensä esittämiin kysy-

¹ Helsingin Sanomat päätti kesällä 2000 lopettaa vajaan kaksi vuotta toimineen tutkivan (journalismin) ryhmänsä. Lehden päätoimittaja Reetta Meriläinen perusteli päätöstä sillä, että ryhmälle asetetut tavoitteet toteutuivat vain osittain: "Idea [ryhmän perustamisesta] tuotti paljon hyvää ja ryhmän parhaat projektit onnistuivat hienosti. Samalla myös erikoistoimitusten ihmiset innostuivat tällaiseen työtapaan. Silti tässä rakenteessa oli jotakin jäykistävää." (Journalisti 13/2000).

myksiin ja vaativan yhteiskunnan muitakin toimijoita mukaan sen itsensä käynnistämiin keskusteluihin (Becker et al. 2000, 41-45).

Kriittisyyden, tulevaisuuteen suuntautuneen ja itse omaa asiantuntijuuttaan korostavaan journalismiin liittyy luonnollisesti myös riskejä. Journalismi ei ole silti välttämättä sen huonompi instituutio käsittelemään ajankohtaisia polttavia kysymyksiä kuin mikään muukaan. Tämän hyväksymisen yhtenä konkreettisenä merkinä voi pitää sitä, että uutisankkuri voi television uutislähetyksessä haastatella yhtä hyvin toimittajaa kuin asiantuntijaankin. Itseensä koskevien viittausten lisääntymisestä ja ajoittaisesta itseriittoisuuden vaikutelmasta huolimatta journalismi ei toki sulje muuta yhteiskuntaa ulkopuolelleen. Yhteiskunnan laitokset ja käytännöt - kuten politiikka, talous, tiede tai urheilu - eivät ole suinkaan menettäneet asemaansa journalismin hallinnoimassa julkisuudessa. Ne ovat edelleenkin keskeisesti läsnä journalismin tematisoinneissa, mutta yhteiskunnan tietävät ja edustavat tahot ovat menettäneet asemiaan todellisuuden suvereenina määrittelijöinä. Sen sijaan niitä käsitellään yhä useammin tilivelvollisina toimijoina.

Uutisjournalismin puolesta puhuvat piirteet jättävät helposti alleen sen, että vuosikymmenten mittaan muotoutuneet ja toimivuutensa osoittaneet käytännöt ovat olleet demokratian kannalta myös ongelmallisia. Journalismin tutkimuksessa on vuosia osoitettu, kuinka uutisjournalismin aihe- ja lähdevalikoima on rakenteellisesti epäedustava. Uutisjournalismia hallitsevat yhteiskunnan 'ylätason' kovat teemat, politiikka ja talous. Näistä aiheista journalismissa puhuvat yhteiskunnan erilaiset eliitit.

Vaikka journalismin lähdevalikoimassa ei olisiakaan täysin staattinen, sen sisällä esiintyvät vaihtelut tapahtuvat eri eliittiryhmien välillä. Kun yksi asiantuntija nousee journalismin arvopörssissä, toinen laskee noustakseen ajan myötä taas ylös. Yleisemmällä tasolla journalismin lähdevalikoiman vaihtelut näkyvät esimerkiksi siinä, että talouden ammattilaiset korvaavat politiikan ammattilaiset tietolähteinä (vrt. ekonomisaation analyysi luvussa 2.5). Myös monet uutisjournalismin interdiskursiivisista taidoista - juttujen kehystämisestä yksittäisiin sananvalintoihin - näyttäivät suosivat varsin järjestelmällisesti yhteiskunnan erilaisten eliittien edustamia arvoja ja realiteetteja. (vrt. Hallin 1986, 116-117; Ekecrantz & Olsson 1990, 102.)

Tutkimuksessa on noussut esiin lisäksi vakavia merkkejä siitä, että journalismin ydintuotteiden, uutistekstien, kyvyt puhutella yleisöä tai tukea

heidän kansalaisuuttaan ja synnyttää julkista keskustelua ovat olennaisesti heikompia kuin mitä journalismin instituution sisällä on tapana ajatella. Vaikka uutisten välittämällä tiedoilla on toki merkitystä ihmisille, niitä ei koeta ponnahtauslaudaksi yhteiskunnalliselle tai poliittiselle osallistumiselle (Jensen 1991, 234). Tämän lisäksi katsojat ja lukijat eivät usein koe uutisten tekotavan - kehystämisen, lähdevalintojen ja uutisissa esiintyvän argumentoinnin - arvioimista edes mahdollisena. Uutisen lajiityypistä ei yleisön mielestä kuulu puhua henkilökohtaisessa äänilajissa tai kyseenalaistavasti. Ainakaan tämän kritiikin ei uskota vaikuttavan journalismin toimintaan. (Ridell 1998, 242-245.)

Uutisjournalismin käytäntöjen puutteet tulevat tämän tästä esiin myös toimittajien omissa arvioinneissa. Yksi havainnollinen esimerkki ammattikunnan ajankohtaisesta itsekritiikistä pohdiskelusta sisältyi dokumenttiin Yleisradion tv-uutisten 40-vuotisesta historiasta ja sen erityispiirteistä (Palmolahti 1999). Ohjelmassa kolme kokenutta Yleisradion toimittajaa pohti jälkikäteen toimintaansa muutaman vuoden takaisen EU-jäsenyyssprosessin uutisoinnissa. Ensimmäisenä politiikan toimittaja Tarmo Ropponen myönsi, että tv-uutiset - kuten uutisjournalismin valtavirta muutenkin - tuli pitäneeksi EU-jäsenyyden kannattajien määrittelyjä huomattavasti näkyvämmän esillä kuin EU-kriitikoiden näkökulmia. Tämä oli Ropposen mielestä kuitenkin ymmärrettävää, koska EU:n vastustajilta puuttuivat toimittajien uskottaviksi mieltämät edustajat:

Vastapainoksi täytyy kysyä, missä sitä kriittisyyttä oli. Oliko kriittisyyttä niin paljon, että se olisi muodostanut luontevasti jonkinlaisen vastapainon sille poliitikkojen kyllä -linjalle? Pitääkö journalistien ja TV-uutisten olla kriittisempiä kuin kansa? (Ropponen tv-ohjelmassa, Palmolahti 1999.)

Välittömästi Ropposen lausunnon jälkeen ohjelmassa esiintyi tv-uutisten toiminnan päällikkö Ari Järvinen, joka huomautti ikään kuin suoraan Ropposelle, että 43 prosenttia kansasta ilmaisi kansanäänestyksessä kriittisen mielipiteensä eikä sitä voida pitää minään yhteiskunnan marginaali-ilmiönä. Tämä huomautus sisältää oletuksen siitä, että riippumatta edustajien painoarvosta, journalismin vaa'assa punnusten pitäisi asettua kutakuinkin samaan asentoon kuin itse vaalissakin. Kun näin ei käynyt, toimittajilla on Järvisen mukaan syytä itsekritiikkiin.

Järvisen jälkeen EU-journalismia pohti vielä taloustoimittaja Kalle Heiskanen, jonka näkemys poikkesi hiukan edellisistä:

Kovin olisi tylsää, jos pitäydyttäisiin puhtaasti eduskunnan voimasuhteissa, taloudellisissa voimasuhteissa vaan kyllä tämmöiseen perinteiseen ja hyvään toimittamisen tyyliin kuuluu, että tarvittaessa autetaan sitä heikompa osapuolta. (Heiskanen tv-ohjelmassa, Palmolahti 1999.)

Sitaatissa Heiskanen muotoilee ajatuksen, jossa journalismia ei voida arvioida vain uskottavien edustajien valikoiman tai vaalien tuloksen perusteella. Tämän lisäksi journalismin voidaan odottaa toimivan myös korjauskertomana, joka voi ”*tarvittaessa auttaa sitä heikompa osapuolta*”. Tämänkin näkemyksen perusta on edustuksellisuuden logiikassa. Siinä oletetaan, että mielipiteet ovat asiassa kuin asiassa valmiiksi jakaantuneet ja niille kaikille on olemassa omat edustajansa. Tämän jälkeen toimittajien tehtäväksi jää näiden edustuksellisten toimijoiden etsiminen ja niiden julkisuudessa saaman huomion ’tasapainottaminen’.

Tilanne ongelmallistuu silloin kun journalismin itseoikeutetuiksi lähteiksi mielletyt eliitit ovatkin poikkeuksellisen yksimielisiä, kuten tapahtui EU-kysymyksessä (Mörä 1999, 241). Tällaisessa asetelmassa journalismilta loppuvat keinot. Silloin päädytään helposti Mörän tavoin hiukan ponnettomasti toivomaan, että tällaiset poikkeukselliset tilanteet eivät toistuisi. Tämä oli myös omaa suoritustaan pohtineiden Yleisradion toimittajien johtopäätös.

Mikäli ajatellaan, että edellä nimetyt journalismin ongelmat - lähteiden epäedustavuus (elitistisyys) ja uutisten synnyttämän keskustelun vähäisyys - liittyvät toisiinsa, edustukselliseen logiikkaan nojaaminen ei vaikuta täysin pitävältä reseptiltä. Siihen pitäytymällä journalismissa voidaan kylläkin säilyttää vastuu demokratian elävöittämisestä pöyhötyneille puolueiden ja etujärjestöjen koneistoille tai kansalaisille. Sen yhteydessä on mahdollista perustella äänestäjien passiivisuutta satunnaisilla häiriötekijöillä, kuten huonolla säällä tai vaalipäivään osuneilla formulakisoilla. Mitään näistä selityksistä ei voi pitää kovin analyttisenä tai itsereflektiivisenä. Niiden epäloogisuus paljastuu viimeistään silloin, kun samaan aikaan pidetään usein tiukasti kiinni journalismin oikeudesta kehystää uutisoitavia aiheita tai kommentoida ja kritisoida niissä esiintyviä toimijoita.

Demokratian näkökulmasta uutisjournalismin suoritusta voisi arvioida *ohueksi* (ks. Barber 1984). Se palvelee demokratiaa noudattelemalla modernin, liberaalin ja edustuksellisen demokratian käytäntöjä. Tällä tavoin uutisjournalismin käytännöt nojaavat välillisesti perustuslakiin ja kunnioittavat

länsimaisia ihmisarvoja, mutta samalla 'edustuksellisen logiikan' asettamat rajat ovat myös journalismin rajoja ja edustuksellisen järjestelmän ongelmat ovat myös journalismin ongelmia. Journalismi ei ole demokratiassa ulkopuolinen, sillä sen käytännöt ovat osa demokratian käytäntöjä.

Tässä vaiheessa kysytään usein, että onko edustukselliselle demokratiolle vaihtoehtoja. Kysymykseen sisältyy yleensä myös valmis vastaus: ei ole. Olenaisempi kysymys kuitenkin olisi, voidaanko edustuksellisen demokratian ja sen logiikkaa seurailevan journalismin käytäntöjä täydentää. Voidaanko ohutta journalismia vankistaa ja millaisia nämä demokratiaa vankistavat käytännöt voisivat olla?

6.2. Miten ohutta journalismia voisi vankistaa?

Vaativuus siitä että journalismin pitäisi edistää demokratiaa toimimalla itse demokraattisesti, ei ole uusi. Mikäli kriittisen teorian ja kulttuuritutkimuksen uutisjournalismiin kohdistuvaa tutkimusperinnettä haluaa luonnehtia lyhyesti, sen perusargumentti on ollut juuri tämä. Otan seuraavassa kuitenkin etäisyyttä sekä kriittisen teoriaan että kulttuuritutkimukseen ja pyrin hahmottelemaan lähinnä osallistuvan demokratian teorian, yhdysvaltalaisen pragmatismien sekä niihin paljolti nojaavan kansalaisjournalismin käsitteisiin nojaten hieman toisenlaista ehdotusta.

Benjamin Barberin (1984, 157) liberalismikritiikkiä seuraten yksi merkittävä syy uutisjournalismin ohuuteen liittyy siihen, että asiat hahmottuvat uutistapahtumiksi vasta siinä vaiheessa kun asiakysymykset on tunnistettu, päiväjärjestykset laadittu, vaihtoehdot määritelty ja arvot nimetty. Tällöin on usein ohitettu jo vaiheet, jotka voisivat olla kansalaisten osallistumisen kannalta merkittäviä ja kiinnostavia. Demokratian - ja samalla journalismin - haasteena on siis löytää käytäntöjä, jotka eivät rajoittaisi kansalaisten osallistumista vain etukäteen puitteistetun valmistelun ja päätöksenteon raameihin ja niissä käytävän keskustelun seuraamiseen.

Pyrittäessä ratkaisemaan tätä ongelmaa edustuksellista demokratiaa ei tarvitse sysätä syrjään vaan sitä on mielekästä *täydentää* osallistuvammilla demokratian käytännöillä (Barber 1984, 118). Toisaalta Barber korostaa, että osallistuvien demokraattisten käytäntöjen ja instituutioiden luominen ei onnistu ilman, että arvioimme samanaikaisesti koko poliittisen ajattelumme perusteita uudelleen. Tähän pohdintaan liittyvät esimerkiksi kysy-

mykset siitä, millaisen merkityksen annamme yksilölle tai yhteisölle yhteiskunnallisen toiminnan perusyksikkönä tai mihin vedämme politiikan ja talouden sekä yksityisen ja julkisen rajalinjat.

Kun näitä kysymyksiä pohditaan vakavasti ja punnitaan niitä koskevia erilaisia näkemyksiä, käsityksemme demokratian käytännöistä todennäköisesti muuttuvat. Tällöin on vaikea ajatella, että edustuksellinen demokratia voitaisiin pitää erillään sitä täydentävistä käytännöistä. Tästä syystä osallistuvien käytäntöjen ehdottaminen - puhumattakaan yrityksistä toteuttaa niitä - ovat perimmältään edustuksellisen demokratian kritiikkiä.

Vaikka tällaiset pohdinnat näyttäisivät helposti kuuluvan vain politiikan teoreetikoille ja vievän demokratian pohtimisen etäälle politiikan ja journalismin arkisista käytännöistä, asia on monessa suhteessa päinvastoin. John Petersiä (1999, 112) lainaten ”mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria.” Tämä tulee ilmi Barberin pohtiessa konkreettisesti, kuinka merkittävä osa ihmisten arkielämästä sijoittuu politiikan ja markkinoiden väliin. Barber kysyy retorisesti, mitä tavalliset amerikkalaiset tekevät silloin kun he eivät ole töissä, ostoksilla tai äänestämässä ja vastaa itse kysymykseensä:

He käyvät kirkossa tai synagogassa, osallistuvat vapaaehtoistyöhön, tekevät järjestötyötä, tukevat hyväntekeväisyyttä, istuvat vanhempainneuvostossa tai ottavat osaa talkoisiin (Barber 1999, 23).

Ei ole vaikea huomata, että Barberin kuvaus painottaa tarkasti valikoituja piirteitä amerikkalaisesta elämäntavasta. Toisista lähteistä voisi hyvinkin saada hyvin toisenlaisen kuvauksen siitä, mitä amerikkalaiset puuhaavat vapaa-ajallaan. Niiden perusteella voisi ehkä olettaa, että keskivertoamerikkalainen ei suinkaan osallistu Barberin mainitsemiin aktiviteetteihin vaan todennäköisesti katsoo televisiota, grillaa takapihallaan tai ajaa autoa. Ilmeisen tarkoitushakuisesta rajauksesta huolimatta Barberin kuvaukselle löytyy myös empiiristä tukea. Yhdysvalloissa kansalaisten vapaaehtoisella yhteisön parissa tehtävällä työllä on ollut historiallisesti suuri käytännöllinen ja ideologinenkin merkitys nimenomaan siksi, että liittovaltion ja paikallishallinnon rooli näissä tehtävissä on ollut rajoitetumpi kuin esimerkiksi Pohjoismaissa.

Vaikka yhteisöllinen elämä on myös Yhdysvalloissa monien tarkkailijoiden mukaan kriisissä (ks. Putnam 1995, 1996) - tai nimenomaan juuri siksi - ajankohtaiset poliittiset ja ideologiset suhdanteet näyttäisivät korostavan

omaehtoisen paikallisen toiminnan merkitystä. 'Vanhan poliittisen kartan' molemmilla laidoilla, vasemmalla ja oikealla, tehdään voimakasta ideologista taustatyötä nimenomaan yhteisöjen merkityksen palauttamiseksi (ks. Koikkalainen 1999; Skocpol 1996). Samaan aikaan hallinnon sisällä vallitsevana trendinä näyttäisi olevan liittovaltion tehtävien purkamisen sekä päätös- ja toimeenpanovallan siirtäminen paikallistasolle.

Barberin teoretisointi on luonnollisesti kytkeytynyt nimenomaan yhdysvaltalaiseen aikalaiskeskusteluun ja sikäläiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tästä huolimatta hänen kuvaukseensa ihmisten toimeliaisuuden muodoista sisältyy ainakin yksi merkittävä kulttuurisia erityispiirteitä ylittävä piirre. Silloin kun ihmiset istuvat koulun vanhempainilloissa tai pohtivat asuinalueensa liikennejärjestelyjä, he yleensä törmäävät omaa arkielämäänsä hankaloittaviin epäkohtiin. Ongelmien syyt ja etenkin niiden ratkaiseminen viittaavat miltei poikkeuksetta yhteiskunnan eri laitoksiin: hallinnon eri tasoilla tehtyihin päätöksiin, (työ)markkinoilla tapahtuneisiin muutoksiin tai talouden suhdannevaihtelujen aiheuttamiin häiriöihin (vrt. Eliasoph 2000). Tällaisista ongelmista kärsiminen ei rajoitu Yhdysvaltoihin vaan samantyyppiset pulmat koskettavat ihmisiä muuallakin.

Toimeliaisuuden ja epäkohtien kytkeytyminen toisiinsa muistuttaa tilannetta, jota John Dewey (1991 [1927]) nimitti 1900-luvun alkupuolella 'julkison ongelmaksi' (*the problem of the public*).² Deweyn mukaan julkiso on ihmisten muodostama erityinen sosiaalinen kategoria, joka alkaa muodostua silloin kun omaan elämään kohdistuvat epäsuorat seuraukset koetaan ihmisten parissa ongelmiksi. Kun ihmiset alkavat vertailla omia kokemuksiin ja keskustella jaetuista ongelmistaan, esiin nousee usein vaatimuksia siitä, että ongelmiin olisi puututtava tavalla tai toisella (Dewey 1991, 12-13, 126).³

Julkison siemen on siis laitostuneiden käytäntöjen ulkopuolella, mutta ajan myötä, kun yhdessä koetut ongelmat pysyvät ja laajenevat, julkisot voivat kiteytyä instituutioiksi (Kunelius 1999a, 42). Tällä tavoin on mahdollista selittää historiallisesti monien nykyisin jo byrokraattisiksi miellettyjen laitosten syntyä. Niin ammattiyhdistysliikkeen kuin jopa Euroopan unioninkin muotoutumisen lähtökohtana ovat alun perin olleet ihmisten arkielämään kohdistuneet epäsuorat seuraukset, jotka ovat motivoineet yhteiskunnallista toimintaa. Tuo toiminta on vähitellen johtanut organisoitumiseen ja viimein ihmisten yhteenliittymien edustamien tavoitteiden ja toimintatapo-

jen sementoimiseen osaksi järjestäytyneen yhteiskunnan käytäntöjä.

Se että julkiset ovat yhteydessä ongelmiin, tarkoittaa, että julkiset eivät ole sama asia kuin yhteisö. Julkiset ovat tilanne- ja aihekohtaisia sosiaalisia muodostumia. Sen sijaan yhteisöt ovat maantieteellisen sijainnin tai suhteellisten kiinteiden symbolisten tai muiden siteiden toisiinsa kytkemiä ryhmiä. Tämä ajatus erottaa Deweyä monista Yhdysvalloissa 1980-luvulta alkaen muotoutuneista kommunitaristisista ohjelmista.

Mikä vielä olennaisempaa, Deweyn tapa ajatella julkiso ongelmien toisiinsa yhdistämänä sosiaalisena muodostamana, luo suoran yhteyden julkison ja journalismin välille. Mikäli julkiset syntyvät yhteisesti koetuista ongelmista, tarvitaan journalismia välittämään informaatiota ihmisiä vaivaavista epäkohdista. Tämä ei kuitenkaan yksinään riitä. Jotta ihmiset voisivat muodostaa julkisoja, journalismin on kyettävä myös artikuloimaan ihmisten yhteistä kokemusta siitä, mistä heitä vaivaavat ongelmat nousevat.

Toinen toistaan aktiivisempien julkisoiden muotoutumista vaikeuttaa kuitenkin käytännössä se, että erilaisia epäkohtia on 'liikaa'. Ihmisten arkielämään vaikuttavien epäsuorien seurausten määrä on kasvanut räjähdysmäisesti ja niiden aiheuttajien jäljittäminen on yhä vaikeampaa (vrt. puhe organisoidusta vastuuttomuudesta luvussa 3.2). Nykyisellä koneistojen aikakaudella julkiset ovat ajautuneet pimentoon (*eclipse*). Vaikka journalismin huomion sanotaan kohdistuvan toistuvasti negatiivisiin asioihin ja ongelmiin, julkiset eivät tunnista uutisten aiheista ja puhetavoista itseään (Dewey 1991, 126). Ihmisten uutisista saamasta informaatiosta puuttuu heidän

² Publicin kääntäminen tässä yhteydessä julkisoksi perustuu Veikko Pietilän ja Seija Ridellin (1997, 95) huomautukseen siitä, että suomen kielessä puuttuu erottelu kahden englanninkielessä yleisöä merkitsevän sanan, audience ja public, välillä (ks. myös Rosen 1995a, 87). Vaikka näiden käsitteiden ero ei ole englannin kielessäkään yksiselitteinen, audiencella tarkoitetaan viestintätutkimuksessa yleensä viestimiä omassa yksityisyydessään kuluttavia yksilöitä. Publicin taas ajatellaan koostuvan keskustelevista ja toimivista kansalaisista (Price 1995, 29; sit. Pietilä 1999, 4).

³ Julkiso erityisenä sosiaalisena muodostumana esiintyy myös muilla sosiologian klassikoilla, kuten esimerkiksi Robert Parkilla ja Herbert Blumerilla (ks. Blumer 1999 [1946]). Julkison käsitteestä ja sen soveltamisesta empiiriseen analyysiin (ks. luku 8.2).

omaa arkielämäänsä puhutteleva merkitys ja toiminnan mahdollisuus; uutiset ovat journalismin yleisöille pelkkiä sanoja (Dewey 1966, 188 [1916]).

Sekä Deweyn että Barberin ajattelua kehystää luottamus kansalaisten kykyihin käsitellä ja ratkoa ongelmia. Tämä luottamus näyttää edustuksellisen logiikan pyöryksessä usein unohtuvan tai ainakaan yhteiskunnan laitoksista ei löydy halua rakentaa omaa toimintaansa tämän luottamuksen varaan. Oletus kansalaisten rationaalisuudesta kytkeytyy molemmilla ajattelijoilla vahvasti keskustelun ideaan ja siihen, että yhdessä keskustelemalla voimme tietää asioista enemmän kuin kukaan meistä tietäisi yksin (Sandel 1998, 183). Barberin ja monien muiden politiikan teoreetikkojen vaikutuksesta tällaista kansalaisten osallisuutta ja toiminnallisuutta lisäävän keskustelun muotoa on yleisesti nimitetty *deliberaatioksi*.⁴

Deliberaatiossa ei ole kyse vain pohdiskeluvasta ja ratkaisuihin määrätietoisesti pyrkivästä keskustelusta. Ollakseen deliberatiivista keskustelun olosuhteiden on poikettava tavanomaisesta ja sen tulee avata osallistujille realistiselta tuntuva mahdollisuus vaikuttaa asioihin. Barber (1984, 136-137) kuvaa deliberatiivista keskustelua esimerkillä. Kun ryhmä ihmisiä ryhtyy tekemään yhteistä tilausta kahvilassa, tuloksena on yleensä kompromissi. Ryhmä päätyy tilaamaan ruokalajin, jota kukaan ei erityisemmin vastusta. Valinnan jälkeen kukaan ei näe mitään syytä muuttaa omia makumieltymyksiään. Mikäli ryhmä joutuu samaan tilanteeseen uudelleen, tuloksena on jälleen vesitetty kompromissi.

Vaihtoehtona antamalleen esimerkille Barber pohtii toista tilannetta, jossa ryhmälle annettaisiin tilaisuus sivuuttaa valmiit ruokalistat mahdollisuus luoda yhdessä uusia ruokalistoja, kehitellä reseptejä ja kokeilla uusia ruoka-

⁴ Deliberaation käsitettä on määritelty politiikan teoriassa eri tavoin (esim. Manin 1987; Kulynych 1997). Oma luentani deliberaatiosta noudattelee paitsi Barberin myös esimerkiksi David Mathewsin (1994, 111) kuvausta, jossa hän viittaa (amerikkalaiseen) lautamiesmenettelyyn sanomalla: ”Emme anna tusinalle itsemme kaltaiselle ihmiselle valtaa päättää elämästä ja kuolemasta kevyin perustein. Odotamme, että he harkitsevat pohtivat huolellisesti erilaisiin vaihtoehtoihin liittyviä seurauksia ja sitä millaisia (ja kenen) näkökantoja vaihtoehtoihin liittyy.” Mathews (1994, 182) huomauttaa aiheellisesti myös, että deliberaatio ei anna takeita päätösten laadusta. Sen sijaan se luo ainakin edellytykset sille, että päätökset ovat annetuissa olosuhteissa harkittuja ja kohtuullisia (sit. Merritt 1997, 35).

lajeja. Tällaisen prosessin tulos olisi hänen mielestään toisenlainen. Silloin prosessin lopputulos ylittäisi osallistujien keskinäiset mieltymyserot. Deliberaation tarkoituksena ei ole johtaa konsensukseen vaan tuottaa jotakin sellaista, mitä ei olisi ilman sitä syntynyt. Vähintäänkin yhtä tärkeää kuin lopputulos deliberaatiossa on oletus siitä, että prosessi muuttaa (*transform*) siihen osallistujia. Ihmiset eivät ainoastaan tiedä enemmän tekemisensä kohteesta kuin ennen prosessia vaan että he ajattelevat siitä toisella tavoin. Juuri tällaisiin muutoksiin sisältyy deliberaation ydin, jolle vankan demokratian ajattelemisessa pyritään luomaan sopivia olosuhteita ja käytäntöjä. (Barber 1984, 215.)

Barberia ja Deweya seuraten demokratian ja julkisuuden yhteinen haaste tiivistyy siihen, kuinka ihmisten arkielämän kokemuksista nousevia epäkohtia voitaisiin paremmin tunnistaa politiikan ja journalismin käytännöissä. Tunnistamiseen liittyy olennaisesti näiden huolenaiheiden tekeminen laajemmin julkiseksi sekä niitä koskevan keskustelun ja toiminnan tukeminen. Vankan journalismin varsinaisena koetinkivenä on se, missä määrin ihmisten osallistumisella julkiseen keskusteluun ja toimintaan ongelmien käsitteilyssä päästään eteenpäin: miten vakavaan ja harkitsevaan julkiseen pohdiskeluun osallistuminen voisi muuttaa käsityksiä ongelmien luonteesta tai miten nämä oivallukset auttaisivat järjestämään uudelleen niitä tapoja, joilla yhteiskunnallisia ongelmia julkisuudessa käsitellään?

6.3. Journalismin paheista hyveitä?

Mikäli ajatellaan, että vankan journalismin ongelmana ei ole ihmisten passiivisuus tai kyvyttömyys muotoilla itseään koskevia ongelmia, seuraavana käytännöllisenä esteenä on helppo pitää yhteiskunnan rakenteita. Vaikka ihmisten huolen aiheita kuunneltaisiinkin journalismissa, hallinto ja politiikka eivät välttämättä innostu kansalaisten aloitteista. Barberin (1997, 70) mielestä vankan demokratian esteenä eivät kuitenkaan ole instituutiot, päättäjät tai poliittiset ideologiat sinänsä vaan ”*byrokraattisuus, dogmatismi, epäsensitiivisyys, ’kovakorvaisuus’ ja jähmeys kaikkialla, missä niitä esiintyy*”. Nämä piirteet tulevat näkyviin esimerkiksi siinä, kuinka ehdotukset demokratiaa täydentävistä käytännöistä pyritään yhteiskunnan eri laitoksissa osoittamaan tarpeettomiksi tai mahdottomiksi.

Journalismi ei ole ikävä kyllä tässä suhteessa poikkeus. Ennen kuin aletaan toiveikkaasti kuvitella, miten vankan journalismin ideoita voitaisiin kokeilla

ja vieläpä tuottaa uudenlaisia käytäntöjä journalismiin, on syytä ottaa askel taakse ja tarkastella muutamin esimerkein aiempien journalismikriittisten ajatusten saamaa vastaanottoa toimittaja- ja tutkijapiireissä. Esimerkit osoittavat, että fraasit voivat kyllä jatkaa elämäänsä alan oppikirjoissa, seminaareissa ja toimitusten maisemakonttoreissa, mutta usein ne muuttavat aikojen saatossa merkitystään. Tällaiselta kohtalolta ei ole täysin välttynyt edes Walter Lippmann, jota on etenkin Yhdysvalloissa totuttu pitämään modernin journalismin isähahmona.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä pessimismin ilmapiirissä Lippmann (1963, 229 [1922]) kuvasi lehdistöä muun muassa valokeilaksi, ”*joka siirtyy rauhattomasti paikasta toiseen tuoden valoon yhden episodin kerrallaan.*” Lippmannin tarkoituksena oli korostaa journalismin välittämän informaation satunnaisuutta ja sen pinnallisuutta. Uutisten antaman kuvan avulla ihmiset eivät voineet hallita (*govern*) yhteiskuntaa. Näin ollen oli luontevaa ajatella, että lehdistölle ei pidä antaa liian suurta merkitystä yhteiskunnassa vaan se on pidettävä alisteisena suhteessa yhteiskunnan tietäviin instituutioihin; asiantuntijoihin ja poliitikkoihin.

Ajatus journalismin alisteisuudesta rajasi voimakkaasti Lippmannin antamaa kuvaa toimittajien kyvyistä ja käsitystä siitä, millaisille tehtäville journalismin yhteiskunnallinen merkitys lopulta perustuukaan. Lehdistöllä oli hänen mielestään karkeasti kaksi tehtävää, joista toinen on tekninen ja toinen symbolinen. Tekninen tehtävä viittaa siihen, että toimittajien on välitettävä eksperttien tuottama informaatio yleisön tietoon ymmärrettävästi. Tämä edellyttää kirjurilta lähinnä kykyä löytää oikea asiantuntija oikeaan aikaan ja esittää tämän tiedot kansantajuisesti ja sujuvasti.

Teknisessä mielessä journalismi näyttäytyy siis selvästi asiantuntijakoneistojen apurina tai jopa käskyläisenä. Tämä on kuitenkin vain toinen puoli asiasta. Teknisen tehtävän ohella journalismilla on Lippmannin mielestä myös symbolinen ja jopa moraalinen merkitys. Umpimähkäisesti liikkuva julkisuuden valokeila ei toimi asiantuntijoiden käskystä vaan se voi osua heihin odottamattomallakin hetkellä. Tällöin heillä ei saa olla tekeillä mitään sellaista, mitä ei voisi paljastaa julkisuudelle (Carey 1987, 6).

Yhdysvalloissa Lippmannia ei ole suinkaan aina tulkittu teknokratian puolustajaksi ja journalismin yhteiskunnallisen roolin rajoittajaksi. Päinvastoin etenkin toimittajapiireissä häntä on siteerattu tavalla, jossa Lippmann näyt-

täisi jopa ylistävän toimittajien ammattitaitoa ja korostavan lehdistön riippumattomuutta muista yhteiskunnan laitoksista. John Pauly (1999, 135) lainaa journalismista kirjan kirjoittanutta entistä metropolilehden päällikkötoimittajaa, jonka Lippmannin puhe umpimähkäisesti liikkuvasta majakan valosta on vakuuttanut siitä, että journalismi on keidas kapitalismin aavikolla ja että toimittajan ammatti nojaa korkeampiin moraalisiin ja eettisiin arvoihin. Lippmannia lukemalla tällaiseen ajatukseen on vaikea päästä, mutta tämä ei näytä estävän sen esittämistä Lippmannin nimissä.

Mikäli esimerkissä olisi kyse yksittäistapauksesta, se voitaisiin kuitata anekdoottina siitä, mitä tapahtuu kun yksittäisiä kirjan lauseita irrotetaan asiayhteyksistään. Jos taas ajatellaan, että kontekstistaan irtirepäistyn tulkinnan esittäjä on toimittajakunnan arvostettu edustaja, joka on vuosikaudet siirtänyt tätä käsitystä alaisilleen ja lukijoilleen, esimerkki ei vaikuta enää täysin harmittomalta. Kun vielä otetaan huomioon, kuinka alhaisesta yleväksi muuttunut vertauskuva journalismista valonheittimenä sopii yhteen journalismin ylevien juhlapuheiden kanssa, anekdootti alkaa muistuttaa *dogmatismia*, joka vesittää tehokkaasti mahdollisuudet kriittiseen keskusteluun siitä, millainen valonheitin journalismi oikeastaan onkaan.

Toinen esimerkki journalismin kriittisen tutkimuksen väärinymmärryksestä liittyy Gaye Tuchmanin klassisen toimitusorganisaatioiden tutkimuksen saamiin tulkintoihin. Tuchmanin (1978, 183-184) tässäkin työssä jo moneen otteeseen toistetun havainnon mukaan uutiset eivät heijasta yhteiskuntaa, vaan uutisen muodot ja sisällöt ovat viime kädessä johdettavissa toimittajien ja toimitusorganisaatioiden omasta toiminnasta ja merkityksenannosta. Käytännössä tämän aktiivisuuden taustalta ei löydy toimittajien oman edun tavoittelua tai poliittisia motiiveja vaan toimitustyölle asetettuja pakkoja. Näitä ovat esimerkiksi uutistyön tiukka julkaisutahti, rajalliset resurssit ja 'objektiivisuuden' vaatimus.

Tuchmanin kritiikki kohdistuu ennen kaikkea siihen, että toimitustyön olosuhteiden vaikutus journalistisessa työprosessissa ja sen tuotoksissa on tapana häivyttää systemaattisesti pois näkyvistä. Näin hänen mielestään journalismi muuntaa erityisten ja puutteellisten tiedonhankintatapojen ja esitysstrategioiden pohjalta syntyneet tekotuotteet 'faktoiksi', jotka uutisten yleisöjen halutaan hyväksyvän todellisuuden kohdallisina ja kyseenalaistamattomina kuvauksina. (Tuchman 1978, 210-211.)

Suomalaisessa journalismin oppikirjassa Jorma Miettinen (1988, 167-170) referoi aluksi Tuchmanin kantaa edellä kuvatulla tavalla. Tämän jälkeen hän kuitenkin päätyy kriittisen päätelmän sijasta peittelemättömän affirmatiiviseen johtopäätökseen, joka poikkeaa täydellisesti alkuperäistekstistä. Tuchmanin kritisoima menettely journalismissa, vakuuttaa Miettinen,

vastaa suomalaista journalistista perinnettä, samoin se vastaa suomalaisen yleisön tiedotusvälineille asettamia odotuksia. - Journalistit kouliintuvat ja tekevät työtään tämän yhteiskunnan tarpeita varten. Syvällistä muutosta puoleen tai toiseen ei ole näköpiirissäkään, sisäistä kehitystä tietysti jatkuvasti. Jotka muuta kuivittelevat tai tekevät, nakertavat yhteiskunnan perustaa ja samalla tekevät vahinkoa tuleville journalisteille. (Miettinen 1988, 169.)

Se mikä Tuchmanin mielestä on uutisjournalismin rajoite, on Miettisen mielestä sen raja-arvo: tämän yli journalismissa ei voi mennä eikä sinne pidä edes pyrkiä. Tällä tavoin sitaatissa päästään mukavasti eroon inhimillistä toimintaa usein varjostavasta ongelmasta; siitä että toiminnalle asetetut ideaalit eivät toteudu käytännössä. Kun journalismin arvot johdetaan vallitsevista käytännöistä - eikä päinvastoin - kuulu ideaalien ja todellisuuden väliltä katoaa. Silloin kun käytännöt näyttävät vastaavan kaikkien osapuolten toiveita, se toimii ideaalisesti. Tästä seuraa, että journalismin käytäntöjä ei tarvitse myöskään uudistaa ja että Tuchmanin kuvaamaa vastuun kierron strategiaa arvostelevat kriitikot ovat yksinkertaisesti väärässä. Tätä selvempää esimerkkiä *epäsensitiivisyydestä* tai kovakorvaisuudesta on vaikea löytää.

6.4. Kriittisestä kokeilevaan tutkimukseen

Dogmaattisuus, välinpitämättömyys ja jähmeys eivät ole tuntemattomia kriittisessä journalismin tutkimuksessakaan. Usein uutisjournalismin omista näkökulmistaan tarkastelevat tutkijat puristavat tutkimuskohteensa yhtenäiseksi ja aika yksiulotteiseksi *esineeksi*, jonka ominaisuuksista harjaantuneet poliittiset taloustieteilijät ja diskurssianalytytikot ovat jo ennen tutkimuksensa aloittamista mielestään varsin hyvin perillä. Yksille on selvää, että journalismi pönkittää tarkasteltavasta tapauksesta riippumatta yhteiskunnallista status quota (Herman & Chomsky 1988, 2), toiset ovat taas vakuuttuneita siitä, että olosuhteiden muutoksista huolimatta journalismi kulttuurisena käytäntönä pysyy aina alistettuna talouden ja tekniikan asettamille ehdoille (Hardt 1996, 21).

Vaikka nämä huomiot eivät olisikaan suoranaisesti vääriä, ne asettavat kai-

kenlaiset journalismin reformiohjelmat jo etukäteen kyseenalaisiksi. Tällaisen kritiikin pohjalta edustuksellisen logiikan nuotittama ohut journalismi on tuomittu olemaan aina ohutta, puutteellista ja ideologista. Tällaiset päätelmät tekevät sekä journalismista että sen tutkimisesta hyvin ilotonta puuhaa.

Journalismin tutkimus on itsekin diskursiivinen käytäntö, jossa tietämisen tavat riippuvat kulloinkin hallitseviksi koetuista ajattelu- ja toimintavoista tai paradigmoista.⁵ Tutkimuksen omat käytännöt tuottavat sen tuloksiin erilaisia vääristymiä: ne voivat ylikorostaa joko yksilöiden tai rakenteiden merkitystä tai sitten tutkimuksessa saatetaan tarkastella journalismia muuten vain yksiuolotteisesti. Niissä voidaan esimerkiksi ottaa lukuun vain kovat uutiset ja ohittamalla journalismin muut muodot (Shoemaker & Reese 1996, 17-18). Myös systemaattinen rajoittuminen yksinomaan joko journalismin tekstien tai yleisön tutkimiseen voi olla yksi kovakorvaisuuden muoto.

Tällainen itsekritiikki on paikallaan myös tässä työssä, jossa journalismin instituution tarkastelu keskittyy nimenomaan uutisjournalismiin, jota on eritelty pääasiassa tekstien valossa. Esitettyjen näkemysten taustalla on vaikuttanut erityisesti angloamerikkalainen toimituskäytäntöjä erittelevä tutkimus, kriittinen diskurssianalyysi sekä narratologiasta vaikutteita ottanut uutistutkimus. Tämä on tarkoittanut sitä, että journalismia on tarkasteltu analyttisesti journalismin käytäntöjen ulkopuolelta nousevien kysymyksenasettelujen pohjalta. Niinpä erittelyn tuloksetkin ovat journalismin kannalta voittopuolisesti kriittisiä ja samalla myös suurimmaksi osaksi aikaisemmasta tutkimuksesta tuttuja.

Käsillä olevassa luvussa pyrin muotoilemaan joitakin normatiivisia ideoita, joilla ohuen journalismin käytäntöjä voitaisiin täydentää. Siirtymä journalismikritiikistä uusiin ideoihin ei ole yksinkertainen. Esitetyt parannusehdotukset jäävät helposti irrallisiksi. Ne on helppo sivuuttaa tai - kuten Lippmannin ja Tuchmanin kohtalo edellä osoitti - ne voidaan omaksua osaksi journalismia koskevaa puhetta hyvin toisenlaisessa merkityksessä kuin mitä niillä oli alun perin tarkoitettu.

5 Viestinnän tutkimuksen oppihistoriasta (ks. Pietilä 1997; Rantanen 1996). Tutkimuksen kytkeytymistä tieteen sisäisiin ja ulkoiisiin intresseihin kuvaa hyvin myös Luostarisen (1998b) analyysi propagandatutkimuksen historiasta.

Välttääkseni itse tämän kohtalon hahmottelen seuraavassa kriittisen tekstintutkimuksen rinnalle käytännöllistä ja kokeilevaa tutkimusotetta. Siinä tavoitteena ei ole niinkään kuvata, miten journalismi toimii tai miksi se toimii juuri tuolla tavoin. Kiinnostukseni kohdistuu ensisijaisesti siihen, millaisia oletuksia meillä on journalismin toiminnasta: millaisia ovat journalismia koskevat uskomuksemme, miten dogmaattisuus, kovakorvaisuus ja ajattelun jähmeys haittaavat niin journalismin tekijöitä kuin sen tutkijoitakin?

Tällaisia kysymyksiä voisi varmasti käsitellä hyvinkin vain erittelemällä uutistekstejä tai lukemalla aikaisempia journalismin tutkimuksia. Silti saattaa olla hedelmällisempää suunnitella ja toteuttaa erilaisia kokeiluhankkeita ja arvioida - paljolti edellä kuvatun deliberaation hengessä - miten nämä kokeilut kenties muuttavat oletuksiamme. Kokeilevan tutkimuksen idea perustuu tässä yhteydessä Deweyn edustamaan pragmatistiseen filosofiaan ja erityisesti hänen 1900-luvun alkupuolella esittämiinsä ajatuksiin *kokeilevasta* tieteestä.

Kokeileva tutkimus nojaa ajatukseen siitä, että minkä tahansa uskomuksen totuudellisuus tai sen arvo voidaan mitata vain kokemuksen kautta. Menevässä mukaan käytännölliseen toimintaan - tässä tapauksessa journalismin kentälle, toimituksiin sekä jutuntekotalanteisiin jne. - ja kokeilemalla yhteistyössä toimittajien ja lukijoiden kanssa menettelytapoja, joiden seurauksia emme tunne etukäteen, voimme vähitellen saada selville, mitä kokeilemamme ideat tarkoittavat. (Dewey 1966, 231-241.) Kenttätöön merkitys tulee yhtä vahvasti esiin myös toimintatutkimuksessa (Kuula 2000).

Kokeileva tutkimus on luonteeltaan dialogista. Onnistunut kokeileva menetelmä perustuu tutkimuksen sekä tutkittavan asian tai ilmiön vuorovaikutukseen, jossa käsitteitä, periaatteita ja teorioita pidetään tutkimuksen työvälineinä ja jossa koetellaan erilaisia oletuksia. Käsitteet, ideat ja niiden toteuttamisessa syntyvät seuraukset ovat siis osa tutkimuksen aineistoa, joka alistetaan jatkuvalla ja perustellulla arvioinnille. Tutkimus on siis eräänlaista dialogia yhteiskunnan kanssa. Tällaisessa tutkimuksessa tiede menettää arvovapaan itsenäisyytensä, mikäli sillä sitä ihmistieteissä voi ylipäättään edes olla.

Kokeileva tutkimus pyrkii olemaan yhteiskunnallisten ongelmien tunnistamisen, ratkaisemisen ja ratkaisujen arvioimisen väline. Tuotettu tietämys

ei voi elää erillään muun yhteiskunnan arvotuksista. Tämä ei tarkoita, että tiede vain uusintaisi vallitsevia käsityksiä. Sen sijaan se tekee näkyväksi niitä tavoitteita, joihin se pyrkii sekä tunnustaa aktiivisen roolinsa tuottamiensa tulosten ja seurausten tulkinnessa.

Kokeellista tutkimusta on sovellettu journalismiin 1980-luvun lopulta lähtien varsin laajamittaisesti ns. *kansalaisjournalismin* (*public* tai *civic journalism*) piirissä Yhdysvalloissa. Nämä hankkeet ovat antaneet inspiraatiota myös tässä työssä kuvattavien suomalaisten kokeilujen suunnittelulle ja tarjonneet myös käytännöllisiä välineitä niiden analysoinnille (luvut 7-9). Niiden taustoittamiseksi on kuitenkin syytä ensiksi kuvata hieman kansalaisjournalismin idean kasvualustaa Yhdysvalloissa ja sen käytäntöjä sekä arvioida näiden ajatusten soveltuvuutta ja niiden saamaa vastaanottoa Suomessa.

6.5. ”Kansalaisjournalismi: kuumi maallinen uskonto?”

American Journalism Review esitteli syyskuussa 1994 neljällä aukeamalla Yhdysvalloissa muotoutunutta journalismin reformiohjelmaa, kansalaisjournalismia. Juttu oli varustettu otsikolla: ”*Kansalaisjournalismin evankeliumi*”. Johdonmukaisena valitsemalleen näkökulmalle jutun toisessa kappaleessa kansalaisjournalismia luonnehdittiin ”*uutisbisneksen kuumimmaksi maalliseksi uskonnoksi*”, minkä jälkeen sen näkyvimpiä keulahahmoja, päätoimittaja Davis Merrittia ja New Yorkin yliopiston professoria Jay Rosenia, nimitettiin *saarnamiehiksi*. Artikkelin ensimmäisellä sivulla todettiin vielä, että kansalaisjournalismi on liikkeenä vasta määrittelemässä itseään, mikä tekee perinteisen journalismin arvoja vaalivien toimittajien *käännättämisen* hankalaksi (Shepard 1994, 28-29).

Tämä raamatullinen vertauskuvasto kuvaa hyvin sitä hämmennystä, mitä kansalaisjournalismi ja muutamat muut sen kanssa samanaikaiset yhteiskunnalliset ilmiöt aiheuttivat journalismin ammatillisessa kontekstissa 1990-luvun alkupuoliskolla. Kansalaisjournalismin syntyyn ovat vaikuttaneet myös journalismin ja erityisesti sanomalehdistön taloudelliset suhdanteet sekä 1990-luvulla etenkin akateemisissa piireissä virinnyt kiinnostus osallistuvaa demokratiaa kohtaan.

Journalismin ammatillisissa piireissä hämmennyksen lähtökohtana ei ollut

niinkään kansalaisjournalismi sinänsä vaan etenkin itärannikon metropoleissa noussut vastenmielisyys 1980-luvun vaalikampanjoissa kiteytyneitä politiikan ja journalismin käytäntöjä kohtaan. Vaalikampanjoiden muuttaminen ennalta käsikirjoitetuiksi näytelmiksi, ehdokkaiden laukkakilpailuiksi (*horse race*) ja toimittajien kyynisiksi teatteriarvosteluiksi nostivat esiin *Washington Postin* David Broderin tapaisia tähtitoimittajia esittämään poikkeuksellisia lausuntoja. Vuonna 1990 Broder esitti laajasti siteeratussa kirjoituksessaan journalismille uutta suuntaa:

Maailman vapaimman lehdistön on aika ryhtyä aktivistiksi; ei ajaakseen minkään yksittäisten puolueen tai ehdokkaan asiaa vaan puolustaakseen demokraattisen hallinnon periaatetta ja käytäntöjä (process of self-government) (sit. Rosen 1999, 39-40).⁶

Broderin johtopäätösten kanssa linjassa, mutta tästä riippumatta, muutamissa *Washington Postia* huomattavasti pienemmissä ja valtakunnallisesti vähemmälle huomiolle jäävissä sanomalehdissä ja (julkisen palvelun) radio- ja televisiokanavilla edettiin jo 1990-luvun vaihteessa sanoista tekoihin. Monet näistä vasta jälkikäteen kansalaisjournalismin leiman saaneista projekteista pyrkivät muuttamaan vaaliuutisointinsa painopistettä ja joukkoviestimien suhtautumista politiikkaan.

Vuoden 1988 presidentinvaaleissa kansasilaisen *Wichita Eaglen* johtamassa projektissa ryhdyttiin järjestelmällisesti vastustamaan kampanjakoneistojen asettamaa päiväjärjestystä ja pyrittiin rakentamaan vaaliuutisointi 'kansalaisten agendan' varaan. Kansalaisten päiväjärjestys puolestaan perustui tutkittuun tietoon kansalaisten keskeisiksi kokemista huolenaiheista, heidän asettamistaan kysymyksistä sekä asiantilaa koskevista arvioista. Pari vuotta myöhemmin samaa ideaa sovellettiin myös Pohjois-Carolinan *Charlottessa*, minkä jälkeen kansalaisjournalistiset vaaliprojektit ovat vuosi vuodelta vetäneet mukaan uusia tiedotusvälineitä eri puolella Yhdysvaltoja.

⁶ Broderin kanssa samansuuntaisia journalismikriittisiä puheenvuoroja ovat 1990-luvun kuluessa esittäneet monet muutkin Yhdysvalloissa valtakunnallisesti tunnetut toimittajahahmot, kuten Ted Koppel, Robert MacNeil ja James Fallows. Näistä Broder ja Fallows on liitetty varsinaisesti kansalaisjournalismiin. Fallows on kirjoittanut aiheesta jopa kirjan *Breaking the News*, jossa hän kuvaa yhteyttään kansalaisjournalismiin (Fallows 1996). Sitä vastoin Broder on vuosien mittaan ottanut etäisyyttä kansalaisjournalismin nimissä tehtyihin projekteihin, jotka ovat hänen mielestään ”menneet liian pitkälle kansalaisten aktivoimisessa” (Glasser 1999, 4).

Molempien pioneerihankkeiden tavoitteet olivat samansuuntaisia. Vaalikampanjoiden ja uutisoinnin huomio haluttiin ohjata kansalaisten tärkeiksi kokemiin teemoihin. Silloin kun ehdokkaat kieltäytyvät ottamasta kantaa kansalaisten asettamiin kysymyksiin tai heillä ei ollut lisättävää aiemmin esittämiinsä kantoihin, tämä esitettiin uutisissa näkyvästi. Uutisen kärjessä voitiin mainita, että ehdokas ei puhunut kansalaisten agendalle kärjessä olevista aiheista sanaakaan tai sitten ehdokkaiden näkemyksiä vertaileviin taulukoihin jätettiin tyhjä tila puuttuvaa vastausta varten. Tämän strategian tuloksena ehdokkaat alkoivat pian ottaa kansalaisten kysymykset vakavammin (esim. Thames 1998, 118-120).

Varhaisten kansalaisjournalismiprojektien tyyliin kuului myös näyttävien yleisötapahtumien järjestäminen. Vaaleihin keskittyvissä hankkeissa ehdokkaat asetettiin vastaamaan pienryhmissä etukäteen valmistautuneiden äänestäjien kysymyksiin. Vaalien ohella kansalaisjournalismin hankkeissa on alusta lähtien tartuttu myös paikallisesti koettuihin ongelmiin. Myös niiden yhteydessä on järjestetty erilaisia keskustelutilaisuuksia ja foorumeita. Sen lisäksi että nämä tapahtumat ovat olleet journalismin uutisoinnin kohteena, niihin osallistuneita ihmisiä on käytetty myöhemmin uutislähteinä ja kommentoijina.

Erilaisiin paikallisiin ongelmiin tai teemoihin keskittyneissä kansalaisjournalistisissa hankkeissa usein toistuvia asiakysymyksiä ovat olleet esimerkiksi rotusuhteet, taloudellisen taantuman tai vastaavasti nopean kasvun aiheuttamat yhteiskunnalliset seuraukset, seutusuunnittelu ja ympäristökysymykset. Keskusteltaessa tällaisista teemoista sekä aktiivisille osallistujille että keskustelua seuraaville on käynyt usein nopeasti selväksi, ettei niissä ole kyse vain jonkin yhden alueen ongelmista. Epäkohtien julkisessa käsittelyssä onkin usein aktiivisesti haettu vertailukohtia muualta maasta: ovatko paikallisesti koetut ongelmat yhtä vakavia muuallakin, millaisia ratkaisuja muualla on kokeiltu ja millaisella menestyksellä?

Politiikan toimittajien itsekritiikin sekä joidenkin vaihtoehtoisten projektien lisäksi kansalaisjournalismin muotoutumiseen vaikuttivat 1990-luvun alussa vallinneet *taloudelliset suhdanteet*. Lehtien levikit olivat asettuneet pysyvältä tuntuneeseen laskuun, ja erilaisten mielipidemittausten mukaan myös toimittajien ammattikunnan arvostus oli jyrkässä alamäessä. Vielä vahvemmin kuin kansalaisjournalismin muotoilijoiden omassa toiminnassa, tämä taloudellinen kytkeä esiintyy kansalaisjournalismin kohtaamassa kritiikissä.

Useimpien liikkeen arvostelijoiden mukaan koko ideaa motivoi vain huoli sanomalehtien taloudellisesta tulevaisuudesta.

Kansalaisjournalismin kytkeytyminen taloudellisiin suhdanteisiin on ollut paljolti seurausta siitä, että yhtenä liikkeen näkyvänä taustahahmona esiintyi 1990-luvulla Yhdysvaltojen toiseksi suurimman lehtiketjun *Knight-Ridderin* pääjohtaja James Batten. Myös toinen merkittävä mediakonserni *Gannett* julisti vuonna 1995 kokosivun ilmoituksessaan uskovansa kansalaisjournalismiin (Lambeth 1998, 21; Glasser & Craft 1997, 27-28). Tällä tavoin kansalaisjournalismi on yhdistetty nimenomaan kustantajien intresseihin. Tätä vaikutelmaa ei ole poistanut se, että kokeiluilla ei ollut vaikutusta lehtien levikkeihin eikä tätä ole sen harjoittajien mielestä edes tavoiteltu (Merritt 1995, 86).

Jotkut kriitikot ovat lisäksi kiinnittäneet huomiota monien kokeilujen taustalla olevien yksityisten säätiöiden ja niiden rahoittamien aivoriihien (*think tank*) osuuteen (Hardt 1999, 198-199). Säätiöiden asema kokeilujen taustalla on herättänyt myös keskustelua erilaisten 'kansalaistamisen projektien' poliittisista vaikuttimista. Yleisen tulkinnan mukaan tällaisissa projekteissa on kyse nimenomaan konservatiivisten ja liittovaltion vastaisten aatteiden edistämisestä (esim. Scokpol 1996, 20; ks. myös Schudson 1999, 123-126).

Kolmanneksi kansalaisjournalismin synnyn taustalla on vaikuttanut virinnyt keskustelu osallistuvan demokratian käytännöistä. Journalismin yhteydessä tämä pohdiskelu on liittynyt ennen kaikkea jo 1920-luvulla John Deweyn ja Walter Lippmannin välillä käydyn 'suuren debatin' uudelleen lämmittelyyn ja sen merkityksen uudelleen arviointiin. Tässä keskustelussa kansalaisjournalismissa on haluttu osoittaa lippmannilaisen teknokraattisen yhteiskuntavision osuutta demokratian legitimitetin laskussa. Samalla kansalaisjournalismi on edustanut jälleen uutta yritystä herättää henkiin Deweyn demokratia- ja julkisuusteoriaa ja saada sille vastakaikua journalismissa sekä toimittajien parissa. Kansalaisjournalismi ei ole tällä asialla suinkaan ensimmäisenä liikkeellä vaan sama motiivi on nähty myös sosiaalisen vastuun lehdistöhistorian synnyssä 1950-luvulla sekä 1970-luvulla tutkivan journalismin aiheuttaneissa jälkimainingeissa (Coleman 1997, 61-62).

Deweyn inspiroimalla keskustelulla on ollut välillinen yhteys myös laajempaan debattiin osallistuvasta demokratiasta. Nämä yhteydet ovat kylläkin olleet varsin yksisuuntaisia. Kansalaisjournalismissa on haettu näky-

västi innoitusta osallistuvan demokratian keskusteluista, kommunitarismista ja sosiaalisen pääoman teoriasta, mutta demokratian teoreetikot näyttävät olevan varsin tietämättömiä kansalaisjournalismista ja usein myös sitä innoittaneesta Deweyn pragmatistisesta filosofiasta ja 'julkison teoriasta'.⁷

Vuosituhanneen vaihteessa kansalaisjournalismin saama julkinen huomio näyttää olevan jopa liikkeen edustajienkin silmissä jo laskussa. Vielä vuosikymmenen puolivälissä kansalaisjournalismi oli Rosenin (1995b, 36) mielestä vaiheessa, jossa se pyrki saavuttamaan laajaa julkista huomiota, tulemaan noteeratuksi ja pääsemään ammatillisen väittelyn kohteeksi. Viitisen vuotta myöhemmin Rosen (1999, 262) toteaa, että kansalaisjournalismin hankkeet ovat kentällä edelleen laajenemassa ja sen käytännöt kehittyvät edelleen. Samalla hän puhuu kuitenkin siitä jo menneessä aikamuodossa: mitä kansalaisjournalismi oli?

Rosenin mukaan kansalaisjournalismi on alkanut käsitteenä jo menettää merkitystään amerikkalaisten toimittajien silmissä. Samaan aikaan monet heistä - mikä tarkoittaa silti vähemmistöä koko toimittajakunnasta - pitävät sitä nykyisin 'hyvän journalismin' synonyymina. 2000-luvun alussa kansalaisjournalismi näyttää vakiinnuttaneen asemansa erityisesti suurten keskusten ulkopuolisena ilmiönä. Samalla kun maan eliittilehtien huomio suuntautuu muualle, toiminta jatkuu pienemmissä keskuksissa eri puolella Yhdysvaltoja ja koko ilmiö on muuttunut entistä arkisemmaksi. Tästä näkökulmasta kansalaisjournalismi ei ole suinkaan katoava tai edes taantuva ilmiö. Sen käytännöt kehittyvät sitä mukaa, kun niitä kokeillaan ja muotoillaan uudelleen.

Verrattaessa kansalaisjournalismin syntytaustaa Suomeen on ensimmäiseksi todettava, että Suomi ei ole Amerikka. Monet Yhdysvalloissa 1990-luvulla tunnistetut demokratian ongelmat eivät esiinny meillä yhtä vahvoina tai samansisältöisinä kuin Yhdysvalloissa. Suomessa erilaisten kampanjakoneistojen ote politiikan ja journalismin käytännöistä ei ole edes

⁷ Anderson et al. (1996, 161) pitävät tätä osoituksena siitä, että demokratian teoreetikot ovat ottaneet annettuna toimittajien journalismista tyrkyttämän kuvan. Sen mukaan toimittajat ovat neutraaleja tiedonvälittäjiä, jotka hoitavat työnsä hyvin silloin kun he pysyttelevät näkymättöminä. Se että ajatuksen vaihto politiikan ja viestinnän tutkijoiden välillä näyttää Yhdysvalloissa hyvin yksisuuntaiselta, on yksi osoitus yhteiskuntatieteiden kovakorvaisuudesta ja jähmydestä.

vaalien yhteydessä muodostunut kovin tiukaksi. Poliitiikan legitimitettiin alenemisesta ja kansalaisten yhteiskunnallisesta passiivisuudesta kannetaan toki meilläkin huolta, mutta sen syytä on haettu vakavammin puoluelaitoksen kyvyttömyydestä uusiutua kuin siitä, että politiikan toimijat olisivat kilvan ryhtyneet julkisuuden manipulaattoreiksi.

Uutisjournalismiakaan ei ole Suomessa vaadittu kovin pontevasti tai uskotavasti tilille demokratian ongelmien kärjistämisestä. Tämä kertoo paitsi politiikan ja julkisuuden käytäntöjen eroista, myös siitä, että Suomessa toimittajat eivät olla kovin innokkaita arvioimaan journalismin käytäntöjä uudelleen ainakaan julkisesti. Esimerkiksi 1990-luvun alkupuolella joukkoviestimissä virinnyt kiinnostus journalismikritiikkiinkin ehti välillä lopahata miltei kokonaan - aivan kuten jotkut jo ilmiön ollessa aallon harjalla ennakoivatkin (ks. Luostarinen 1996, 13). Viime aikoina journalismin kiinnostus journalismia ja yleisemmin mediaa kohtaan näyttää virinneen uudelleen, mikäli mittarina pitää esimerkiksi journalismikriittisten ja mediajournalismia käsittelevien ohjelmien paluuta televisiokanaville.⁸

Vaikka journalismin taloudelliset reunaehdot kiristyivät ainakin väliaikaisesti laman vuosina, tilanteesta ei ole vedetty samanlaisia johtopäätöksiä kuin Yhdysvalloissa. Osallistuvan demokratian sijasta journalismin olemassaolon tarkoitusta on haettu pikemminkin markkinoiden, kuluttamisen tai maakunnallisen edunvalvonnan suunnasta. Kuitenkin, kuten luvussa 5 kävi ilmi, 1990-luvun laman kokemus aiheutti mitä ilmeisemmin jonkinlaisia säröjä toimittajien ammatilliseen itseyttäytymykseen. Osassa toimittajien pohdiskelua nousi esiin varsin samanlaisia teemoja, jotka ovat motivoineet kansalaisjournalisteja Yhdysvalloissa.

1990-luvun lamakaan ei ole nostanut poliittisessa tai julkisessa keskustelussa esiin välittömästi suomalaisesta asetelmasta nousevia uusia demokratian käsitteellistyksiä. Vastaavasti amerikkalaisessa yhteiskunnassa esiintyviä ideologioita tai käsitteitä, kuten kommunitarismia ja sosiaalista pääomaa, on Suomessa tyydytty tarkastelemaan lähinnä kuvailevalla tai käsiteanalyyt-

⁸ Suurimman osan 1990-lukua sekä Yleisradiolla että MTV3:lla oli oma journalismiin ja mediaan keskittynyt ohjelma. Sekä TV2:n Maailma Sanojen vankina että MTV3:n Media uutiset kuitenkin ensiksi lakkautettiin ja sen jälkeen perustettiin uudelleen. Maailma Sanojen Vankina tosin muutti nimensä Mediapolikseksi. Keväällä 2001 MTV3 ilmoitti jälleen lakkauttavansa Media uutiset osana oman ajankohtaisohjelmien tuotannon mittavaa alasajoa.

tisellä tasolla (Ilmonen toim. 1999). Näitä ilmiöitä ei ole juurikaan kytketty yhteiskunnalliseen toimintaan tai edes politiikan retoriikkaan. Tältä kanalta ei ole yllättävää, että kansalaisjournalismikin on usein tulkittu Suomessa muualta rantautuneeksi ja täkäläisiin oloihin hieman keinotekoisesti istuvaksi ilmiöksi.

Aina tällaiset kriittiset arviot eivät ole perustuneet kovin syvälliselle kansalaisjournalismin tuntemukselle. Toisinaan käsite on saanut kyseenalaisen kunnian edustaa toimittajien arvioissa kaikkia niitä asioita, joihin he suhtautuvat kielteisesti. Tällä tavoin kansalaisjournalismi on toimittajien ammatillisessa keskustelussa yhdistetty milloin neuvostojournalismiin, milloin journalismin viihteellistymiseen. Jälkimmäisestä havainnollisen esimerkin tarjoaa Heikki Hiilamon tutkivan journalismin määrittelemisen sivutuotteenä syntynyt kuvaus:

Osa syyteestä [puhtaasti viihteellisen aineiston lisääntymisestä journalismissa] kuuluu ns. kansalaisjournalismille. Yhdysvalloissa itsensä läpilyönyt tee-se-itse-journalismi suosittaa yleisön lähestymistä käsittelemällä pienen ihmisen huolia: terveyttä, ihmissuhteita, työtä. Näin yritetään rakentaa uudelleen siltaa yleisön ja tiedotusvälineen - esimerkiksi lukijoitaan menettäneen paikallislehden - välille. (...) Monet laatulehdet [Suomessa] kirjoittavat nyt entistä enemmän tavallisen ihmisen raha-asioista, ruokavalioista, läheisriippuvuuksista. Myös menovinkkejä ja tv-kirjoituksia löytyy aina vain useammin. Samaan sarjaan kuuluvat juttutyypit ”voi-sattua-kenelle-tahansa-meistä” ja ”Matti- ja Maija-Meikäläinen-unelmoivat”. (Hiilamo 1997, 136-137.)

Hiilamon kuvaama tee-se-itse-journalismi vastaa joiltakin osin luvussa 2.5 palvelujournalismiin liitettyjä piirteitä. Sen sijaan kansalaisjournalismin kanssa kuvauksella ei ole käytännössä mitään tekemistä. Hiilamon antamia esimerkkejä kansalaisjournalismin aihevalinnoista ja käsitteletavoista ei ainkaan tapaa kansalaisjournalismia käsittelevästä kirjallisuudesta tai raporteista. Ilmeisten virhetulkintojen ohella huomionarvoista sitaatissa on Suomessa usein esitetty oletus, että kansalaisjournalismi liittyisi nimenomaan paikallislehtien toimintaan. Etenkin suurten lehtien päätoimittajien lausumana (ks. Laurila 1995) tässä luonnehdinnassa on luettavissa merkkejä paitsi kansalaisjournalismin myös paikallislehtien vähättelystä.

Käsitys kansalaisjournalismista paikallisena ilmiönä tai pienilevikkisten viestimien käytäntöihin sopivana idean pitää Yhdysvaltojenkin tapauksessa vain osittain paikkansa. Monet siellä toteutetusta noin sadoista projektista sijoittuvat toki itärannikon metropolien ja valtakunnallista huomiota naut-

tivien suurten sanomalehtien ulkopuolelle. Toisaalta pienten, 10 000 - 100 000:n levikin omaavien sanomalehtien ohella projektien osallistujien joukosta löytyy mm. puolen miljoonan levikkiin yltäviä lehtiä, kuten *Boston Globe* ja *Detroit Free Press*. Liikkeen vaikutusvaltaisimpiin lehtiin kuuluvien *Charlotte Observerin* ja *Virginian Pilotin* levikit sijoittuvat Suomen kahden suurimman sanomalehden, *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden*, väliin. Vaikka Yhdysvaltojen asukasluku on aivan toisella tasolla kuin Suomen, yli 200 000:n levikkiin yltäviä sanomalehtiä ei ole silti Yhdysvalloissaakaan aiheellista nimittää paikallislehdiksi.

Levikkilukuihin tuijottaminen on muutenkin harhaanjohtavaa. Kansalaisjournalismin merkitystä arvioitaessa on syytä panna merkille, että monet sitä harjoittavista viestimistä toimivat Yhdysvalloissa - niiden koosta riippumatta - hyvin monikulttuurisessa ja eriytyneessä ympäristössä. Näin ollen ne eivät tavoita alueillaan ainoastaan kohtuullisen suuria vaan myös hyvin heterogeenisiä yleisöjä. Tällä tavoin viestimet voivat ainakin periaatteessa puhutella samanaikaisesti sellaisia kulttuurisia ryhmiä, jotka ovat luultavasti muuten hyvin harvoin kanssakäymisessä toistensa kanssa.

Tätä piirrettä korostaa entisestään se, että monet kansalaisjournalistiset hankkeet on toteutettu useiden tiedotusvälineiden yhteistyönä. Näin ollen samaan projektiin osallistuneet sanomalehdet sekä radio- ja televisioyhtiöt ovat koonneet toisistaan hyvin eriytyneitä yleisöjä samojen teemojen piiriin. Kansalaisjournalismin projekteja arvioivissa tutkimuksissa onkin käynyt ilmi, että kaikkein positiivisimmin sen hankkeisiin ovat suhtautuneet erilaiset vähemmistöryhmät. Kriittisimpiä kokeiluihin ovat taas olleet toimittajat. (Thorson et al. 1996.)

6.6. "Kansalaisten agenda" ja muita käytäntöjä

Kansalaisjournalismin käytännöissä lähdetään yleisesti siitä, että ihmisten arkinen kokemus on tärkeä tapa tietää ja siten merkittävä rakennusaines (kansalais)journalismin tavassa uutisoida. Ilman tällaisia arkeen ankkuroituvia tietoja ja mielipiteitä journalismin tuotosten ajatellaan olevan jopa määritelmällisesti epäedustavia. Tästä seuraa, että kansalaisjournalismin käytännöllisten hankkeiden ensimmäisenä haasteena on päästä kiinni ihmisten arkisiin kokemuksiin sekä kuunnella ja ymmärtää niiden sisältämiä merkityksiä (Merritt 1996, 3).

Etenkin kansalaisjournalismin alkutaipaleella liikkeen piirissä puhuttiin paljon 'kansalaisten agendasta', jolla viitattiin ihmisten huolenaiheiden tärkeysjärjestykseen. Tähän ajatukseen liittyi oletus siitä, että kansalaisten agenda voitaisiin löytää tai paikantaa laajoilla lomakekyselyillä. Määrälliseen kyselyyn sisältyy kansalaisjournalismin tavoitteiden kannalta kuitenkin risiiriä. Kuten edellä kävi ilmi, deliberaation käsitteen pohjalta ajatellaan, että ihmiset muotoilevat näkemyksensä parhaiten keskustelemalla ja harkitsemalla asioiden eri puolia vertaistensa kanssa. Mieliäpidäkyselyissä keskustelu on usein täysin eliminoitu sillä, että yksityiset ihmiset vastaavat toisistaan eristettyinä jonkin ulkopuolisen tahon ennalta muotoilemiin vaihtoehtoihin (ks. Salmon & Glasser 1998, 441).

Vaikka gallupmenetelmän käytöstä ei olekaan kokonaan luovuttu kansalaisjournalismin hankkeissa, kansalaisten arkista kokemusta lähestytään nykyisin enemmän ryhmäkeskustelun keinoin. Tällä tavoin tutkimuksissa muotoutuvat ongelmalistat ja ihmisten niille antamat merkitykset mielletään pikemminkin keskusteluprosessissa tuotetuksi kuin tutkimuksessa 'löydettyiksi'.⁹

Kansalaisjournalismin hankkeissa ryhmäkeskustelujen tarkoituksena ei ole ensisijaisesti nostaa esiin oletettuja autenttisia mielipiteitä vaan ryhmät ymmärretään ympäristöksi, jossa ihmisten mielipiteet alkavat vähitellen hioutua. Tämä nojaa havaintoihin, jollaisia ryhmäkeskusteluja tutkimusmenetelmänään käyttäneet tutkijat ovat esittäneet jo vuosia. Ryhmissä merkityksistä joudutaan neuvottelemaan, jolloin ryhmätilanne voi tarjota osallistujille tilaisuuden oivaltaa uusia näkökulmia asioihin ja puntaroida niitä suhteessa aikaisempiin käsityksiinsä (Ridell 1998, 119). Tämän lisäksi keskusteluryhmien toimintaa kansalaisjournalismin hankkeissa kehystää tietoisuus siitä, että keskustelut välittyvät muodossa tai toisessa julkisuuteen, mikä lisää osallistujien vastuullisuutta ja pyrkimystä asioiden rakentavaan pohdintaan.

Kansalaisjournalismin käytännöissä deliberatiivisten keskusteluryhmien tuotoksilla ei ole yleistettävän tutkimustiedon statusta vaan ne mielletään

⁹ Ryhmäkeskustelujen merkityksen kasvun taustalla ovat vaikuttaneet erityisesti Harwood Groupin (1993, 1996) tutkimukset. Deliberaation ideaa noudattavaa käsitystä kansalaismielipiteen tutkimisessa ovat soveltaneet myös James Fishkin (1997) ja Daniel Yankelovich (1991), jotka suhtautuvat myötmielisestmyös mieliäpidemittausten perinteisiin metodeihin.

journalistisen ideoinnin ja työprosessin materiaaliksi (ks. Harwood Group 1995, 24). Toimittajat suhtautuvat näihin ryhmiin toisella tavoin kuin tavanomaisiin uutislähteisiin. He eivät hae valmista tietoa jostain vaan osallistuvat usein itse sellaisten tilanteiden järjestämiseen, joissa tietoa tuotetaan. Keskusteluryhmien päätelmissä toimittajia ja tutkijoita on yllättänyt eniten se, kuinka paljon niiden näkökulmat poikkeavat instituutioiden tavoista määritellä asiakysymyksiä. Siinä missä yhteiskunnan laitokset ja ekspertit pyrkivät rajaamaan ja analyttisesti pilkkomaan ongelman määrittäviä, arjen asiantuntijat näkevät asiakysymysten välillä yllättäviä ja usein hyvin hedelmällisiä kytkentöjä (Harwood Group 1993; Huxman & Iorio 1996).

Kansalaisjournalismin käytännöissä olennaista on, että toimittajien työ ei pääty siihen, että joku heistä kirjoittaa jutun keskustelujen olennaisesta sisällöstä. Toimitusten tehtäväksi tulee huolehtia keskustelun jatkamisesta vaatimalla vastauksia kansalaisten esittämiin kysymyksiin ja vetämällä muita ajateltavissa olevia asianosaisia mukaan julkiseen keskusteluun. Kansalaisjournalismissa ei ole kysymys journalistisen päätösvallan luovuttamisesta pois toimittajilta, mikä on herättänyt joissakin epäilyjä siitä, että kansalaisvetoisiksi esitetyt hankkeet olisivat pohjimmiltaan hyvinkin elitistisiä (Schudson 1999, 119; Zelizer 1999, 165-166). Sen sijaan että kansalaisille annettaisiin suoranaisesti tilaisuus tehdä journalismia, kansalaisjournalismin hankkeissa pyritään kehittämään julkisuuteen juonta, jota osallistujat ja seuraajat voivat ymmärtää, jonka rooleihin he voivat asettua ja jonka roolijakoa he voivat myös julkisesti kyseenalaistaa.

Toimittajien ja viestintien asettuminen kansalaisten käyttöön asettuminen merkitsee sitä, että kansalaisilta itseltäänkin voidaan journalismissa myös vaatia perusteluja, toisten näkökulmien huomioon ottamista, kohtuullisuutta sekä halua arvioida perusteellisesti esitettyjä vaihtoehtoja ja niiden perusteluja. Oikeus vaatia kansalaisilta perusteltuja toimii myös vastaargumenttina sitä vastaan, että kansalaisjournalismissa jouduttaisiin antamaan tuki mille tahansa 'kansan nimissä' esitetyle vaatimukselle.

Kansalaisten keskusteluryhmien puitteet sekä kehykset, joissa niiden tuotoksia on journalismissa esitetty ovat olleet varsin erilaisia. Etenkin vaaleihin keskittyneissä hankkeissa keskeisessä asemassa ovat olleet *kaupunkikokouksen* tyyppiset tapaamiset, joissa etukäteen pienryhmissä kysymyksiään ja kommenttejaan valmistelleet kansalaiset ovat kohdanneet pormestari-

kuvernööri- tai presidenttiehdokkaita. Kaupunkikokouksissa on myös jäljitely todellisia päätöksenteko- tai suunnitteluprosesseja. Wisconsinissa virallisten instituutioiden ulkopuolelta koottu lautamiesraati on valmistellut osavaltion budjettia, Seattlessa peräti satajäseninen jury on ennakoanut alueen kasvun aiheuttamia ongelmia ja etsinyt niihin ratkaisuja (ks. Schaffer & Miller 1995; Heikkilä & Kunelius 1999a).

Kansalaisjournalismin toteuttamistapa vaihtelee paljonkin hankkeesta toiseen. Useissa projekteissa on keskitytty jonkin ajallisesti rajatun prosessin, esimerkiksi vaaliuutisoinnin, hoitamiseen kansalaisjournalismin tarjoamin välinein. Tällöin hankkeessa mukana olevat tiedotusvälineet irrottavat muuttaman toimittajan määräajaksi tätä tehtävää varten. Toisissa hankkeissa kansalaisryhmien nostamista aiheista tulee toimitukselle rutiinikohteita (*beat*), joissa käsiteltävien aiheiden etenemistä tai sen hitautta saatetaan seurata kärsivällisesti jopa vuosien ajan.

Joskus kansalaisjournalismin projekteissa on saatettu passittaa koko toimitus yhdeksi iltapäiväksi kentälle tehtäväänä tuottaa erityinen liite paikallisen nuorisoriikollisuuden ilmenemismuodoista ja niihin liittyvistä mielipiteistä. Vain muutamissa tiedotusvälineissä kansalaisjournalismin asemaa toimitusorganisaatioissa voidaan pitää institutionalisoituna. Niissä kansalaisjournalismin käytännöt on pyritty sulauttamaan joko osaksi kaikkien toimittajien tai jonkin erityisen osaston työtä. (ks. Charity 1995; Ford & Schaffer 1998.)

Kansalaisjournalismi näyttää ideana rantautuneen Pohjoismaista ensimmäisenä Suomeen. Aihetta koskevat ensimmäiset kirjoitukset ilmestyivät toimittajien ja graafisen teollisuuden ammattilehdissä jo 1990-luvun puolivälissä (Luostarinen 1995; Laurila 1995; Kunelius & Heikkilä 1996). Vastaavasti Ruotsissa ja Tanskassa aihetta on alettu käsitellä muutamia vuosia myöhemmin (ks. Dahlgren 1998; Strömbäck red. 2000; Rosenkrands 2000). Vaikka yritykset soveltaa kansalaisjournalismia käytäntöön ovat olleet Suomessakin yksittäisiä ja harvalukuisia, nekin näyttävät edenneet silti hieman pidemmälle kuin muissa Pohjoismaissa.

Ensimmäinen kansalaisjournalismiksi itseään nimitetty hanke toteutettiin tietääkseni *Nya Ålandissa* syksyllä 1996. ”25 prosenttia vähemmän” -projektissa lehti pyrki virittämään keskustelua yhtäältä Ahvenanmaan maakuntahallituksen alkoholipoliittisesta ohjelmasta sekä toisaalta alkoholin

merkityksestä maakunnalle ja sen ihmisille. Parin kuukauden mittaisessa hankkeessa lehti selvitti muun muassa kyselyn sekä keskustelujen avulla asukkaiden näkemyksiä alkoholista ja esitti kyselyssä esiin nousseita kansalaisten kysymyksiä päättäjille. Tämän lisäksi lehti julkaisi parinkymmenen jutun sarjassaan esimerkiksi lukiolaisten kouluaineita alkoholin käytön erilaisista sosiaalisista seurauksista. (Törnroth & Enegren 1997.)

Suomessa edellä kuvattua 'kansalaisten agendaa' on kartoitettu esimerkiksi Väli-Suomen sanomalehdissä, jotka teettivät kevään 1999 eduskuntavaalien edellä Suomen Gallupilla kyselyn kansalaisten tärkeinä pitämistä politiikan asiakysymyksistä. Tämän kyselyn tulokset toimivat hieman myöhemmin ponttimena Savon Sanomissa kootun keskusteluryhmän pohdinnoille (ks. luku 7). Wisconsinissa toteutettua budjettiraadin ideaa taas on kokeiltu *Aamulehdessä* syksyllä 1997 (ks. Kunelius 1999b).

Syksyn 2000 kunnallisvaaliuutisoinnissa *Aamulehti* lähti järjestämään kaupunkikokouksen tyyppisiä keskustelutilaisuuksia eri puolelle levikkialuetta. Kuudellatoista paikkakunnalla järjestetyillä *Kunnalliskäräjillä* asukkaat ja ehdokkaat asetettiin keskustelemaan toimittajien johdolla paikallisista ongelmista ja kiistakysymyksistä. Samantyyppisiä hankkeita esiintyy todennäköisesti muuallakin riippumatta siitä, onko niitä nimitetty kansalaisjournalismiksi vai ei.

Kansalaisjournalismin käytäntöjen sekä niiden taustalla olevan teorian pohjalta näyttäisi asettuvan yhteisiä haasteita journalismille ja sen tutkimukselle. Nämä haasteet voidaan tiivistää seuraaviksi kysymyksiksi. Kuinka uutistyössä voitaisiin täydentää edustuksellista logiikkaa seuraavia käytäntöjä? Miten journalismin tutkimus voisi osallistua tällaisiin hankkeisiin; ei vain kriittisenä havainnoijana vaan sitoutuneena osallisena? Miten kokeilujen eri osapuolet: kansalaiset, toimittajat, tutkijat ja päättäjät kokevat nämä hankkeet? Miten niitä voidaan arvioida? Käsittelen näitä kysymyksiä luvuissa 7-9, joissa kuvaan ja analysoin *Savon Sanomissa* syksyllä 1998 alkaneita kokeiluhankkeita ja niissä saatuja kokemuksia.

7. Kansalaiset! Kuntalaiset! Äänestäjät

7.1. Tekstien tulkinnasta kokeilevaan tutkimukseen

Nykysuomen sanakirjan mukaan kokeilulla tarkoitetaan jonkin idean tai ajatuksen panemista käytäntöön, niiden asettamista käytännön testiin. Yhteiskuntatieteissä kokeilevuus on totuttu liittämään ns. toimintatutkimukseen. Sen ideana on tutkia yhteiskuntaa tai yhteisöä muutoksen tilassa, jota tutkimusprojekti on itse omalta osaltaan käynnistämässä (ks. Kuula 2000). Tätä liikettä 'kiihdyttämällä' tutkimuksessa pyritään saamaan esiin tutkimuskohteeseen liittyvä dynamiikka (Alasuutari 1989, 86).

Verrattuna aikaisemmissa luvuissa harjoitettuun kriittiseen tekstien tulkintaan uutisjournalismia ei jatkossa tarkastella enää ensisijaisesti historiallisesti muotoutuneena instituutiona vaan konkreettisina, päivästä toiseen toistuvina käytäntöinä, joita kokeiluissa pyritään samanaikaisesti sekä haastamaan että kehittämään. Toimintatutkimukseen ryhtyminen muuttaa siis radikaalisti tutkijan suhdetta tutkimuskohteeseensa. Tutkittavat - tässä tapauksessa kokeiluihin osallistuvat toimittajat ja kansalaiset sekä niissä vierailevat virkamiehet ja kansanedustajaehdokkaat - ovat toimintatutkimuksessa samalla myös yhteistyökumppaneita. Tutkijan tehtävänä on osallistumisen lisäksi kerätä erilaista aineistoa kokeilusta ja kirjoittaa jäsentynyt raportti interventioprosessin kulusta.

Kuvaan kahdessa seuraavassa luvussa *Savon Sanomissa* syksyllä 1998 aloitetuja journalistisia kokeiluprojekteja, joissa olen ollut itse noin kolmen vuoden aikana eri tavoin osallisena. Tässä luvussa valotan hiukan kokeilujen käynnistämisen olosuhteita: niille asettuneita sosiaalisia tilauksia sekä teoreettisia ja käytännöllisiä reunaehtoja. Tämän jälkeen kuvaan kokeilujen keskeistä metodologiaa, keskusteluryhmien käyttöä, minkä jälkeen esittelen pääpiirteissään kokeilujen asetelman ja niiden kulkua. Luvussa 8 raportoin analyttisemmin interventioprosessin kulkua ja sen tuloksia. Luvussa 9 nostan esiin joitakin kokeilujen kiinnostavimpia tapauksia ja pohdin niiden herättämiä kysymyksiä.

7.2. Reunaehdot ja sosiaaliset tilaukset

Kokeilujen ideaa kuvattaessa ja niiden merkitystä arvioitaessa on syytä aluksi kiinnittää huomiota erilaisiin konteksteihin, joihin hankkeet joko suoraan tai välillisesti liittyivät. Kahta kokeiluhankkeisiin ryhtymiseen Savon Sanomissa vaikuttanutta tekijää olen käsitellyt jo edellä. Motiivi uusien journalististen käytäntöjen etsimiseen kumpusi monien toimittajien halusta pohtia omia käytäntöjään (luku 5). Tämä (itse)kriittinen ilmapiiri antoi tilaisuuden ehdottaa toimituksen johdolle Yhdysvalloissa kehiteltyjen kansalaisjournalismin ideoiden soveltamisesta suomalaisen sanomalehden tekemiseen (ks. luvut 6.4 ja 6.5).

Toimittajahaastatteluissa esiintyvä kriittisyys ja ulkoa tuodut kokeilumallit eivät kuitenkaan istu saumattomasti yhteen. Hankkeen muotoutumiseen vaikuttaneita tekijöitä voi eritellä tarkastelemalla yhtäältä kokeiluille asetuneita reunaehtoja ja toisaalta niille välillistä tukea antaneita sosiaalisia tilauksia. Reunaehdot liittyivät yleensä konkreettisesti toimituksen omiin käytäntöihin, sosiaaliset tilaukset taas nousivat yleisemmistä kulttuurisista suhdanteista.

Vaikka edellä analysoidut toimittajahaastattelut kuvasivat nähdäkseni varsin erottelukykyisesti toimittajien turhautumista arkisiin käytäntöihinsä, ne karvoittivat silti ennen muuta heidän *asenteitaan*. Ne eivät olleet automaattisesti todistuksia siitä, että he olisivat konkreettisesti valmiita muuttamaan omia toimintamallejaan.

Välimatka asenteen (tai ideaalin) ja toiminnan välillä ei selity sillä, että toimittajat eivät olisi valmiita pitämään kiinni sanoistaan. Pikemminkin sen taustalla vaikuttavat työelämän realiteetit: harva toimittaja - tai kuka tahansa työntekijä - voi näet vain omalla päätöksellään muuttaa omia työtapojaan. Kansalaisjournalismin hankkeissa on kouriintuntuvasta havaittu, että uudenlaisten asenteiden omaksuminen osaksi päivittäistä työtä edellyttää myös muun toimituksen hyväksyntää, jonka yhtenä merkinä on kiinteä yhteistyö muiden toimittajien kanssa (ks. Heikkilä & Kunelius 1999b, 119-122). Silti edes hyvin yhteen toimiva toimitusyhteisö ei voi omalla päätöksellään lisätä työhön varattavia resursseja tai sivuuttaa lehden ulkopuolelta tulevia odotuksia.

Haastattelututkimuksen perusteella ei voitu siis olla varmoja siitä, kuinka

laajaa tukea toimituskulttuurin muutos lehden toimittajakunnassa saisi. Ei ollut myöskään syytä ottaa annettuna, että kansalaislähtöiset kokeilut olisivat kaikkien toimittajien mielestä paras tapa vastata toimituskäytäntöjen ongelmiin. Päinvastoin ulkoa tuotuihin ideoihin saatetaan suhtautua epäluuloisesti nimenomaan siksi, että ne tulevat toimituksen ulkopuolelta. Riippumatta ehdotusten laadusta ne voidaan tulkita uhkaksi toimittajien riippumattomuudelle.

Yleiset toimitustyön lainalaisuudet olivat hyvin tiedossa myös Savon Sanomien toimituksessa. Yksittäisen toimittajan tai projektiryhmän kykyyn vaikuttaa toimituksen käytäntöihin ei asetettu epärealistisia odotuksia. Myös toimittajien ja tutkijoiden roolien erot tunnustettiin ja tunnustettiin. Vaikka osapuolten väliset olivat alusta pitäen hyvät, meitä tutkijoita nimettiin toimituksessa jo haastattelututkimuksen tekemisen aikoihin usein hieman ilkkuriseen sävyyn ”Tampereen maistereiksi”. Nimitys korosti sitä, että journalismin tutkijat ovat kaikesta huolimatta ulkopuolisia toimituksen arjesta. Nimittelyn yhteydessä molemmat osapuolet olivat toki tietoisia siitä, että monet toimittajista olivat itsekin maistereita ja useat heistä vieläpä Tampereen yliopiston kouluttamia.

Asenteellisten ongelmien ohella kokeilujen toteuttamista varjostivat myös hankkeiden tulosten epävarmuus ja niihin varattujen voimavarojen rajallisuus. Kokeiluihin oli lähdeittävä tunnustaen, että kenelläkään ei voinut olla etukäteen tietoa siitä, mitä niillä saavutettaisiin. Kokeilun järjestäjillä ei ollut siis takanaan sellaista auktoriteettia, johon olisi voitu ongelmien tullen vedota sanomalla, että juuri tällaiset ongelmat olivat odotettavissa ja että niihin on olemassa valmiit ratkaisumallit. Tämä ei luonut kovin hyviä neuvotteluasetelmia projektin valmistelussa omaa kustannustehokkuuttaan muutenkin tarkkailevassa toimitusorganisaatiossa.

Alustavan suunnittelun lopputulos oli, että kokeiluihin ei haluttu toimituksessa sijoittaa kovin paljon voimavaroja. Hankkeiden suunnittelua ja toteuttamista varten nimettiin yksi toimittaja, Marita Tiihonen. Kaikki osapuolet olivat tietoisia siitä, että vähäisillä resursseilla tuskin päästäisiin kovin näyttäviin tuloksiin. Voimavarojen niukkuus vaikutti ainakin välillisesti kokeiluista vastuun kantaneiden toimittajien motivaatioon. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että kokeiluissa keskityttiin usein vain yhden vaiheen läpiviemiseen kerrallaan. Pitempiaikaiseen suunnitteluun ei haluttu sitoutua,

koska mahdollisuudet pitää kiinni suunnitelmista vaikuttivat jo etukäteen epävarmoilta.

Etukäteissuunnittelussa oli selvää, että kokeilut olisivat myös työläitä toteuttaa. Hankkeisiin sisältyisi toimittajien kannalta mutkikkaita vaiheita, joihin toimittajat eivät arkisessa työssään muuten joutuisi. Heidän pitäisi antautua tiiviiseen vuorovaikutukseen tutkijoiden, kansalaisten ja hankkeissa vierailevien kuntien virkamiesten kanssa. Heille säilytettäisiin kohtuullisen paljon myös sellaista organisointivastuuta, jota ei uutistytön normaaleihin käytäntöihin juurikaan liity. Viime kädessä toimittajat olivat myös jonkinlaisessa vastuussa siitä, että kokeiluissa saavutettaisiin riittävästi konkreettisia tuloksia, joita voitaisiin sitten arvioida jälkikäteen.

Kolmas kokeiluille asettunut reunaehto liittyi itse kansalaisjournalismin idean toimivuuteen: Kuinka toisesta kulttuurista omaksuttua ja Suomessa vielä varsin tuntematonta käytäntöä voidaan ylipäätään soveltaa suomalaisiin olosuhteisiin? Ne tavoitteet ja saavutukset, joita hankkeilla oli ollut Yhdysvalloissa, eivät sopineet sellaisenaan Suomeen. Jos roturistiriitoin kyllästyneet Ohiossa kyllästyneet ihmiset päättävät kerätä yli 20 000 ihmisen adressin osoittaakseen vastuutaan ongelman ratkaisussa, ei ollut mitään syytä olettaa, että Pohjois-Savossa seuraukset olisivat samanlaisia (vrt. Luostarinen 1995). Sitä mitä ongelmat olisivat, mitä osallistujat haluaisivat niille tehdä ja millaisia seurauksia näillä ehdotuksilla olisi, ei voitu tietää etukäteen.

Reunaehtojen ohella kansalaisjournalistisiin kokeiluihin liittyi myös niitä tukevia puhtaasti suomalaisia ilmiöitä, eräänlaisia sosiaalisia tilauksia. Ne liittyivät samoihin aikoihin ensisijaisesti journalismin ulkopuolella, mutta myös lehtitalojen sisällä tapahtuneisiin asioihin. Nämä sosiaaliset tilaukset olivat kansalaisjournalismin ideasta riippumattomia ja niiden välistä yhteyttä ei aina kyetty näkemään kokeiluja suunniteltaessa. Jälkikäteen arviotuna kansalaisjournalismin kanssa samansuuntaisia tavoitteita on nähtävissä esimerkiksi 1990-luvulla vahvistetussa lainsäädännössä, jolla on pyritty ennen kaikkea lisäämään kansalaisten suoraa osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia (ks. luku 7.4).

Kansalaisjournalismin kanssa samansuuntaisena ilmiönä voi ehkä pitää myös sitä, että 1990-luvun puolivälin laman olosuhteissa monien tahojen huomio kohdistui samoihin aikoihin lähiöihin ja ihmisten arkielämään.

Työttömyyden kaltoin kohtelemia asuinalueita alettiin eri suunnilla käsitellä jonkinlaisina tulevaisuuden laboratorioina, joiden olosuhteisiin erittelemällä voitaisiin ennakoida tulevaisuuden yhteiskunnallisia haasteita ja ehkä löytää niihin myös toiminnallisia ratkaisuja. Tämä ajatus nousi samoihin aikoihin esiin esimerkiksi arkkitehtien, kaupunkisosiologien ja politiikan tutkijoiden parissa.

Väljästi ottaen näitä näkökulmia yhdisti ajatus asiantuntijoiden perinteisten tietämisen tapojen kriittistä. Ajankohtaisten ilmiöiden ymmärtämisen katsottiin edellyttävän asiantuntijoiden jalkautumista heille aiemmin hieman etäisiksi jääneisiin ympäristöihin. Lähiöiden merkitys näyttäytyi kuitenkin tutkijoille hieman eri tavoin. Kaupunkisosiologit ja arkkitehdit halusivat nähdä lähiöissä mahdollisuuden uudenlaisen yhteisöllisyyden ja naapuritoiminnan syntymiselle (Roivainen 1999, 117-118; Ylönen 1997, 122-126). Poliitiikan tutkijoille lähiöiden oletettu kurjistuminen taas edusti mahdollista kasvualustaa äärioikeistolaisen radikalismien ja ulkomaalaisvihan nousulle (Pekonen 1998, 5-10).

Myös journalismissa on 1990-luvun loppupuolelta lähtien osoitettu kasvavaa kiinnostusta lähiöitä kohtaan. Yhtäällä lähiöiden elämä on alkanut kiinnostaa toimituksia uutisoinnin ja tarinankerronnan kohteena. Osoitukseksi tästä esimerkiksi Helsingin Sanomissa selvitettiin juttusarjoissa laajasti pääkaupungin lähiöiden historiaa ja tarkkailtiin antropologin silmin elämää Imatran Rajapatsaan lähiössä (ks. Astikainen et al. 1997).

Toisaalta lehtitaloissa on peilattu lähiöiden tilaa ennen muuta taloudellisten seikkojen takia. 1990-luvun puolivälissä käytännössä kaikissa maakuntalehdissä havahduttiin lukijamäärien laskuun. Joissakin arvioissa lehtien lukijakunnan nähtiin olevan jakaantumassa tai jopa murentumassa. Esimerkiksi vuosikymmenen loppupuolella muotoaan hakeneen Väli-Suomen sanomalehtien yhteistyön yhtenä haasteena nähtiin yhtäällä kantakaupunkien 'lahodyn' ja toisaalla kerrostalolähiöiden 'heikot laidat'. Tutkimusten mukaan lahossa ytimessä asuville nuorille ja liikkuville ihmisille maakuntalehdellä ei ollut erityistä merkitystä, ja heikoilla laidoilla työttömyys ja taloudellinen epävarmuus koettelivat lukijoiden uskollisuutta (Mervola 1999, 37-38).

Toimituksissa oltiin havaittu, että sanomalehtien merkityksen väheneminen ei ole suinkaan niiden sisällöistä riippumaton asia. Tämä on tullut selvästi ilmi myös lehtien teettämässä yleisötutkimuksissa. Erityisen kriittisesti

lehden kirjoitteluun suhtaudutaan silloin kun lukijan omaa elämää läheltä koskettavia asioita, esimerkiksi työttömyyttä, käsitellään uutisissa vieraalta tuntuvasta näkökulmasta (Ridell 2000, 140-144). Tästä on ollut luontevaa vetää sellainen johtopäätös, että journalismin pitää pyrkiä ”läheemmäksi lukijaa”.

Toimitusten näkökulmasta tässä on helppo nähdä ainakin kaksi ongelmaa. Ensinnäkin toimittajien omakohtaisia yhteyksiä lähiöihin ja niiden elämään pidettiin liian satunnaisina. Toiseksi lähiöiden asioiden lähestymistä vaikeutti sopivien toimitusrutiinien puuttuminen. Asukasmäärältään suuristakin lähiöistä puuttuivat toimitukselle säännöllisesti informaatiota tuottavat ’tietävät ja edustukselliset elimet’, joiden puoleen toimittajat voisivat kääntyä juttuaiheita ja lausuntoja etsiessään.

Sosiaalisten tilausten näkökulmasta kansalaisjournalismi on siis mahdollista nähdä yhtäällä osana yhteiskunnan laitosten uudelleen arviointia, jossa painottuvat ideat osallistuvan demokratian edellytyksistä ja asiantuntijoiden omien tietämisen tapojen tarkistamisesta sosiologisesti erottelukykyisempään suuntaan. Toisaalta journalismin pyrkimykseen lähestyä ihmisten arkielämää liittyy myös mediatalojen taloudellisia intressejä: toiveita levikkien noususta ja kadotettujen tilaajaryhmien löytämisestä.

Se että kansalaisjournalismiin oli mahdollista kytkeä niin journalismin sisällöllisiä kuin taloudellisiakin vaikuttimia, muistuttaa jälleen Yhdysvaltoja. Myös siellä kansalaisjournalismin ideaan on kytkeytynyt huolta niin demokratiasta, toimittajien olemassaolon tarkoituksesta kuin sanomalehtien taloudestakin. Yksi kansalaisjournalismin hankkeisiin sisältyvistä ongelmista liittyy näiden motiivien erottelun vaikeuksiin. Vaikka kansalaisten lähestyminen ei olisikaan lehdelle vain mahdollinen markkinointikeino, uskotaanko sitä?

7.3. Organisoitumisen vaihe

Journalismia koskevien ideoiden ja käytännön toiminnan välistä kuilua ilmentää omalla tavallaan se, että ehdotuksesta kansalaisjournalististen kokeilujen suunnittelun käynnistämiseen Savon Sanomista niiden konkreettiseen valmisteluun kului noin vuosi. Suunnittelua aloitettaessa keväällä 1998 toimituksen johto sitoutui ajatukseen siitä, että lehti järjestäisi 2-3 kokeiluhanketta, jotka toteutettaisiin varsinaisen päivittäisen uutistyön ulko-

puolella ja sitä varsinaisesti häiritsemättä. Samalla kuitenkin korostettiin, että mikäli kokeilut onnistuisivat, niissä syntyviä käytäntöjä voitaisiin edelleen kehittää ja laajentaa niiden soveltamista toimituksessa.

Lopullisena - ja ilmeisen epärealistisena tavoitteena - Savon Sanomissa eläteltiin ajatusta siitä, että kansalaisvetoisista toimintatavoista voisi jotenkin vaivattomasti tulla osa lehden toimituksen arkisia käytäntöjä. Tämän tavoitteen toteutumiseksi oli asetettava varauksia jo ennen hankkeisiin ryhtymistä. Yhdysvalloissakin, jossa toimitusten ja kokeiluhankkeiden resurssit ovat suomalaisesta näkökulmasta katsottuna varsin mittavia, vain muutamat toimitukset olivat kyenneet etenemään projekteista pysyviin käytäntöihin (ks. Thorson et al. 1996; Lambeth et al. 1998).

Hankkeiden ideointi ja alustavien suunnitelmien laatiminen asetettiin aluksi tutkijoiden¹ vastuulle. Syksyllä 1998 suunnitteluun otti osaa myös hankkeiden toteuttamisesta pääasiallisen vastuun kantanut toimittaja Marita Tiihonen. Kuntatoimittajaksi toimitukseen palkatulle Tiihoselle kansalaisjournalismikokeilut olivat ensimmäinen työtehtävä uudessa työpaikassaan.² Kokeilun suunnittelua ja toteuttamista varten hänet vapautettiin muutamaksi viikoksi muista työtehtävistään. Sitä vastoin muut ensimmäiseen kokeiluun osallistuneet toimittajat olivat mukana muiden töidensä ohella.³

¹ Itseni lisäksi kokeilujen suunnitteluun otti alkuvaiheessa osaa tutkija Risto Kunelius ja myöhemmin Savon Sanomien toimittajista erityisesti Marita Tiihonen. Kunelius on ottanut osaa myös tutkimuksen analyysiin ja ensimmäisen tutkimusraportin kirjoittamiseen. (ks. Heikkilä & Kunelius 2000a). Tämän työn pohjana ovat samat analyysit, mutta olen tulkinut tässä yhteydessä sen tuloksia uudelleen.

² Ennen nykyistä työpaikkaansa Tiihonen oli toiminut useita vuosia toimittajana ja päätoimittajana Savon Sanomien omistamissa paikallislehdissä. Häneltä oli tiedusteltu jo kuukausia ennen kokeilujen aloittamista, olisiko hän kiinnostunut ottamaan vastuun niiden toteuttamisesta. Hän oli myös tutustunut etukäteen tutkijoiden valmistelemiin suunnitelmiin sekä kansalaisjournalismin ideoihin.

³ Ensimmäisen kokeiluhankkeen valmisteluun ja niiden toteuttamiseen ottivat osaa uutistoimittaja Juha Mikkonen ja Seppo Roth. Molemmat ottivat osaa kokeilujen käytännön järjestelyihin ja hankkeissa järjestettyihin keskustelutilaisuuksiin ennen kaikkea havainnoijina, mutta myös juttujen kirjoittajana (Mikkonen) ja niiden ulkoasan toteuttajana (Roth).

Muutamaa kuukautta myöhemmin toteutetun toisen hankkeen vastuulliseksi toimittajaksi saatiin Tiuhosen rinnalle Marika Tiainen. Samoihin aikoihin tämän hankkeen kanssa lehti pani toimeen vielä kolmannenkin kokeilun, jonka toteutuksesta vastasi erillinen kolmihenkinen työryhmä.⁴ Kaiken kaikkiaan kokeiluihin tarttui siis seitsemän toimittajaa, joista vain Tiuhonen oli kokeilujen ajaksi vapautettu muista työtehtävistään. Tämä osoittaa, kuinka vähin toimituksellisen resursseihin ne vietiin läpi.

Niukkojen toimituksellisten voimavarojen lisäksi kokeilulle ilmaantui muitakin ongelmia. Pian periaatteellisen päätöksen jälkeen kävi ilmeiseksi, että hankkeiden analysoimiseen ja niiden raportoimiseen oli hankittava rahoitusta muualta. Tämä edellytti, että kokeilujen idea pystyttäisiin perustelemaan ulkopuolisille tahoille ja osoittamaan, että kansalaisjournalismin ideat eivät palvelisi vain sanomalehden mainetta ja taloutta tai toimittajien työn mielekkyyttä vaan että niistä saatavilla kokemuksilla olisi yleisempääkin yhteiskunnallista merkitystä. Tästä seurasi, että jo ennen kokeilujen aloittamista koko hanketta piti tarkastella hieman toisenlaisesta näkökulmasta kuin mistä olimme hankkeita suunnitelleet. Päädyimme siihen, että kansalaisjournalismin idea voisi puhutella erityisesti kunta-alan asiantuntijoita ja kuntatutkimusta rahoittavia tahoja.

Laadimme yhdessä Risto Kuneliuksen kanssa tutkimussuunnitelman, jossa muotoilimme kokeilulle yleisempää yhteiskunnallista perustelua vertailemalla uutisjournalismin ja sanomalehden haasteita julkisen hallinnon esiintyviin pyrkimyksiin lisätä kansalaisten suoraa osallistumista kunnallisessa päätöksenteossa. Esitimme suunnitelmassa, että samat edustuksellisuuden logiikan ongelmat koskevat sekä hallintoa että journalismia. Toisaalla väitimme, että yrityksissä edustuksellisen demokratian täydentämiseksi on syytä pohtia julkisuuden merkitystä ja kiinnittää huomiota nimenomaan journalismiin. Osoitimme tutkimussuunnitelman kuntatutkimusta rahoittavalle Kunnallisalan kehittämissäätiölle.

Olen sisällyttänyt tähän lukuun otteen tuosta suunnitelmatekstistä. Tässä yhteydessä sen tarkoituksena on ennen kaikkea valottaa sitä taustaa, johon kokeilut mielestämme kytkeytyivät. Tämän ohella sitä voi lukea toki myös havainnollisena esimerkkinä siitä, miten tutkimuksen tekemisessä on nykyi-

4 Äänestäjät -hankkeen toteuttamisesta vastasivat lehden pääkirjoitustoimittaja Mauri Liukkonen sekä toimittajat Kaija Vuorio ja Jukka Patrakka.

sin paljolti kyse erilaisten rahoittajien vakuuttamisesta. Vaikka retoriikkaa onkin yleensä kehitelty muissa yhteyksissä, jokaisen tutkimussuunnitelman laatiminen on aina erityinen tapaus. Tällä kertaa sen kirjoittaminen edellytti kohtuullisen laajaa tutustumista 1990-luvulla tehtyyn kuntatutkimukseen, lainsäädäntöön ja osallistuvan suunnittelun kirjallisuuteen. Tutkimussuunnitelman teksti havainnollistaa omalla tavallaan myös sitä, mitä journalismin tutkijoiden pyrkimykset luopua kovakorvaisesta kriitikon asemasta voi käytännössä tarkoittaa (vrt. luvut 6.3 ja 6.4).

7.4. Osallistuvan demokratian aika ja sivuutettu julkisuus⁵

1990-luvun puolivälin jälkeen suomalaisen lainsäädäntöön ja hallintoretriikkaan on tullut mukaan paljon aineksia osallistuvan demokratian ideoista. Trendinä on ollut korostaa kansalaisten aktiivista osallistumista, kiinteää vuorovaikutusta päättäjien ja asukkaiden kesken sekä päätettäväksi tulevien asioiden avaamista julkiselle keskustelulle mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Tätä tukevia lainkohtia on löydettävissä esimerkiksi uudesta perustuslaista, julkisuuslaista ja rakennuslaista sekä 1990-luvun puolivälissä säädetyistä kuntalaista.

Lainsäädännön periaatteiden lisäksi edustuksellista demokratiaa on pyritty täydentämään luomalla paikallistasolle vuorovaikutteisia käytäntöjä. Näiden muotojen tarkoituksena on lisätä kansalaisten osallistumista päätöksentekoon ja sen vaihtoehtoja muovaavaan keskusteluun. Toistaiseksi eniten on saatu kokemuksia ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVA). Sen yhtenä sisällöllisenä tavoitteena on avata perinteisesti hyvin asiantuntijajakskeista suunnittelua sekä antaa kansalaisten ja järjestöjen vaikuttaa suunnittelun suuntaviivoihin (Karvinen 1997). Tässä mielessä kansalaisten osallistumisen avulla arvioidaan saatavan kokonaan uutta tietoa ja uusia näkökulmia. Osallistavan suunnittelun ideoita ovat toteuttaneet monet valtiolliset laitokset, kuten esimerkiksi Tielaitos ja Metsähallitus.

Eroa aikaisempaan ajatteluun voi havainnollistaa ottamalla esimerkin vuosikymmenten takaisesta hallinnon puheesta ja vertaamalla sitä uuteen kuntalakiin. Kolmekymmentä vuotta sitten kaupunkiliiton silloinen koulutus- ja

⁵ Luku 7.4 sisältyy tutkimusraporttiin *Julkisuuskoje: Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille* (Heikkilä & Kunelius 2000a).

tiedotusosaston päällikkö ja nykyinen Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Antti Viinikka suhtautui kuntalaisten osallistumisen lisäämiseen hyvin kriittisesti:

Tiedämme sitä paitsi, että useimmiten äänestyspäätökset syntyvät ennakkoluulojen perusteella ja ennakkoluulot muodostuvat sen mukaan, kuinka voimakkaasti joku kykenee hoitamaan propagandan. Päätösten tekijä, tarkoitan lähinnä hallitusta ja valtuustoa, tarvitsee ensisijaisesti tiettyjä tosiasiatietoja ja lisäksi muita informaatio-tekijöitä harkitakseen, mitkä ovat päätösten todelliset seurausvaikutukset. Luulen, että [kunnallisella] kansanäänestyksellä ei voida saada lisää tosiasiatietoja, joiden esilletuominen on ensisijassa asiantuntijoiden tehtävä. (Aamulehti 13.4.1969.)

Samassa puheessa Viinikka määritteli kunnan suhdetoiminnan ja tiedotuksen tehtäväksi ”tehdä kuntaa tunnetuksi, hankkia suopeutta kuntaa kohtaan ja ylläpitää sitä, estää väärinkäsitysten syntyminen sekä ehkäistä kielteisen asenteen syntyminen ja kehittyminen”. Aikakaudelle ominaiseen tapaan hän korosti vahvasti asiantuntijoiden merkitystä ja epäili kuntalaisten (ja ehkä myös luottamushenkilöiden) kykyä vastustaa manipulaatiota.

Vuonna 1995 voimaan tulleen uuden Kuntalain ja sen pohjalta laadittujen tiedotusperiaatteiden henki on hyvin toisenlainen. Lain mukaan kunnan on tiedotettava asukkailleen kunnassa vireillä olevista asioista, suunnitelmista, asioiden käsittelystä, tehdyistä ratkaisuista ja niiden vaikutuksista. Kunnan tulee myös aktiivisesti kertoa kuntalaisille, millä tavoin nämä voivat esittää kysymyksiä ja mielipiteitä valmistelijoille tai päättäjille. Tämän lisäksi laissa nimetään lukuisia toimenpiteitä, joilla valtuuston on pidettävä huolta siitä, että kunnan asukkailla on riittävät edellytykset osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Laissa lueteltuja toimenpiteitä ovat mm. kuulemistilaisuuksien järjestäminen, kunnan asukkaiden oma-aloitteisen valmistelun avustaminen ja kunnallisten kansanäänestysten järjestäminen.

Retorisesti siirtymä on huomattava. Silti konkreettiset kokemukset kunnanhallinnosta antavat aiheen epäillä, että käytännöt muuttuvat huomattavasti säädöksiä hitaammin. Yksi esimerkki liittyy kuntalaisten mahdollisuuden saada aikaan kunnallisia kansanäänestyksiä. Lain valmisteluvaiheessa kansanäänestyksen järjestäminen ja sen tulokset haluttiin kunnan elimiä sitoviksi. Lopullisessa laissa valtuustolle jätettiin kuitenkin valta päättää, milloin kansanäänestys järjestetään ja miten sen tulokseen suhtaudutaan. Lähimenneisyys osoittaa, että kunnanvaltuustot ovat käyttäneet harkintavaltansa sekä hylätäkseen kansanäänestysaloitteita että tehdäkseen äänestystuloksen vastaisia päätöksiä. (Sutela 1997, 119-126.)

Säädösten ja niiden soveltamisen suhde on noussut esiin myös puhuttaessa uudesta julkisuuslaista. Uudessa laissa oikeus saada tietoja on nyt kirjattu kansalaisen perusoikeudeksi, minkä pitäisi painaa entistä enemmän viranomaisten harkinnassa. Toisaalta laki vähentää harkinnanvaraisesti julkiseksi määriteltyjen asiakirjojen ja tietojen määrää, mikä voi merkitä, että entistä useammat tiedot tulevat salassa pidettäviksi.

Uuden lain salassapitomääräykset ovat joidenkin asiantuntijoiden mielestä paikoitellen varsin epämääräisiä (esim. Mäenpää 1999). Ratkaisevaksi muodostuu se, millaisia tulkintoja lain soveltamisessa aletaan noudattaa ja millaisia arkisia käytäntöjä eri puolille hallintoa kehittyy. Laki tarjoaa mahdollisuuksia parantaa kansalaisten oikeuksia saada tietoja, mutta mitään varmoja takeita tästä ei ole. Kuntalaisten kannalta tärkeitä sovellutuksia on odotettavissa esimerkiksi siitä, miten pitkälle voidaan katsoa, että liikesalaisuus ulottuu koskemaan kunnallista liiketoimintaa. Kuinka painava on kansalaisten intressi saada tietoja liiketoiminnasta, johon on sijoitettu tanakasti verovaroja?

Kokemukset julkisuussäädösten hyödyntämisestä eivät aina ole mairittelevia. Erään tuoreen tutkimuksen yritykset hyödyntää Suomen esimerkillisenä pidettyä julkisuuslakia⁶ paljastivat muun muassa, että virkamiehet asettivat esteitä lain mukaan julkisen tiedon luovuttamiselle. Vaikeudet johtuvat osittain siitä, että sen enempiä toimittajat, tutkijat kuin tavalliset kansalaisetkaan eivät painosta viranomaisia toteuttamaan lain vaatimuksia. (Hynninen 2000, 118-127.)

Säädösten ja käytännön ristiriidat panevat kysymään, kuka oikeastaan haluaa osallistuvaa demokratiaa ja kuka on valmis sitoutumaan sen edistämiseen? Pohdinnan lähtökohdaksi voi ottaa viime vuosikymmeninä vakiintuneen määritelmän kunnalliselle demokratialle. Sen mukaan *”kunnallinen demokratia edellyttää, että kuntalaiset osallistuvat kunnan päätöksentekoon siihen vaikuttavalla tavalla”*. Siitä millainen osallistuminen katsotaan *”vaikuttavaksi”*, voidaan olla monta mieltä.

Määritelmän esittämisen aikoihin 1970-luvulla ajateltiin, että vaikuttami-

⁶ Tässä yhteydessä viitataan ennen vuotta 2000 vallinneeseen tilanteeseen, jolloin sovellettiin vielä vanhan julkisuuslain säädöksiä. Myös sen avoimuutta on pidetty esimerkkinä mm. muille EU-maille.

seksi riittää, kun vaaleihin osallistuvat äänioikeutetut äänestäjät valitsevat edustajansa. Kansalaisten passiivisuus vaalien ulkopuolella saatiin nähdä demokratian kannalta jopa myönteiseksi ilmiöksi. Kovin laaja osallistuminen olisi merkki siitä, että demokratia ei toimi normaalisti. (Ståhlberg 1998, 158.)

Vaikka niin teknokraattinen kuin puoluekeskeinenkin käsitys hallinnosta ovat jo osittain murtuneet, pyrkimys kansalaisten suoran osallistumisen lisäämisestä tuo näkyviin edustuksellisen ja osallistuvan demokratiakäsityksen välisen jännitteen. Etenkin hallinnon piirissä on nähtävissä merkkejä siitä, että epäselvissä tilanteissa osallistuva ja edustuksellinen demokratia asetetaan tiukasti toistensa vaihtoehtoiksi. Tässä vertailussa päättäjät päätyvät miltei automaattisesti puolustamaan edustuksellisia käytäntöjä ja pitämään osallistuvan demokratian muotoja epämääräisinä ja jopa mahdollisesti epädemokraattisina. Kantaa havainnollistaa mainiosti Tampereen apulaiskaupunginjohtajan Esa Kotilahden lausunto lehtihaastattelussa:

– Viranomaisen ikuinen ongelma on, että onko suuri hiljainen enemmistö samaa mieltä. Silloin on vain luotettava, että demokratia toimii. Onko sekään demokratiaa, että äänekkään vähemmistön tahto toteutuu? (Aamulehti 4.10.1999.)

Osallistuvan demokratian esteinä on usein nähty sen päätöksentekoon mukanaan tuomat yllätykset ja mutkat. Ongelmat ja ristiriidat suunnittelijoiden ja aktiivisten kansalaisten välillä voivatkin johtaa hallinnon näkökulmasta hyvien suunnitelmien vesittymiseen tai pitkittää niiden toteuttamista. Toisaalta uusien suunnittelukäytäntöjen yhtenä pontimena on ajatus siitä, että ristiriitojen nostaminen pöydälle ennen päätösten tekemistä voi itse asiassa - virheiden välttämisen ohella - nopeuttaa hankkeita, koska silloin todennäköisesti välttään aikaa vieviltä valituskiirroksilta.

Avoin ja ajoissa käyty julkinen keskustelu hankkeista helpottaa myös päätösten toteuttamista. Kun ihmiset ymmärtävät, miten päätökset syntyvät, he voivat paremmin sitoutua niihin ja odottaa päätösten tuomia muutoksia. Yllätysten, ongelmien ja ristiriitojenkin välttely voikin kertoa enemmän hallinnossa esiintyvistä peloista kuin siitä, millaisia vaaroja osallistumisen prosesseihin todellisuudessa sisältyy.

Toinen osallistuvan demokratian ongelmien lähde on se, että osallistuminen vaatii kansalaisilta paljon. Osallistuminen keskusteluun ja päätöksentekoon on voimia kuluttava kokemus. Osallistuessaan keskusteluun tai

päätöksentekoon ihmiset joutuvat lisäksi esiintymään julkisesti joko samaan tilaan kokoontuneiden edessä tai joukkoviestimissä. Tällaiset tilanteet voivat olla osallistujille äärimmäisen antoisia tai epämiellyttäviä.

Yksi julkiseen osallistumiseen sisäänrakennettu piirre on se, että osallistuminen tekee kansalaisesta usein muiden silmissä tavalla tai toisella erityisen persoonan. Harva ihminen osallistuu julkiseen toimintaan huvikseen ilman minkäänlaisia omia intressejä. Osallistuessaan hän leimautuu helposti oman asiansa ajajaksi tai 'äänekkään vähemmistön' edustajaksi erotukseksi siitä suuresta enemmistöstä, joka pysyttelee hiljaa. Tämän ajattelutavan paradoksi liittyy siihen, että kukaan suuren enemmistön edustajista ei voi osallistua julkisesti muuttumatta jollakin tavoin erityiseksi tapaukseksi.

Osallistuminen ei ole siis kansalaisille mitenkään ongelmaton asia. Mikäli kansalaisten osallistumista keskusteluun ja päätöksentekoon halutaan lisätä, tällaiset riskit on vain otettava huomioon.

Osallistavien hallintokäytäntöjen haasteessa on kysymys muustakin kuin päätöksenteon tehokkuudesta ja toimivuudesta. Osallistuminen ja demokraattinen keskustelu asioista ovat myös itseisarvoja. Avoimesti ja railakkaastikin käyty keskustelu on osallistuvan demokratian teorian näkökulmasta merkki paljon terveemmästä yhteisöstä kuin siististi, nopeasti ja tehokkaasti toimiva päätöksentekokoneisto, jonka tekemisiin ja ehdotuksiin kansalaiset eivät juuri vaivaudu reagoimaan.

Demokratian toimivuuteen liittyy olennaisesti kysymys julkisuudesta ja sen ymmärtämistavoista. On merkille pantavaa, että osallistumisen uusissa käytännöissä (esim. rakennuslaki, YVA-menettely, paikallisagenda 21 jne.) puhutaan hyvin vähän julkisuudesta. Silloin kun asia nousee esiin, sillä viitataan yleensä nimenomaan uuteen viestintäteknikkaan: Internetiin, digitelevision ja teledemokratiaan. Onkin totta, että tekniikan kehittyminen onkin pannut vauhtia kuntien ja valtionhallinnon tiedotusperiaatteiden päivittämiseen. Kansalaisilla on nykyisin halutessaan tilaisuus tutustua esityslistoihin ja suunnitelmiin kotitietokoneellaan sikäli kuin heillä sellainen on. He voivat myös esittää Internetissä kysymyksiä niin tasavallan presidentille kuin oman kuntansa virkamiehille. Virallisen tietoyhteiskuntastrategian mukaisesti kansalaisten pääsyä Internetiin on pyritty helpottamaan sijoittamalla tietokoneita kirjastoihin ja muihin julkisiin tiloihin.

Internet ei ole ensimmäinen viestintätekninen vallankumous, jonka on nähty 'lopultakin' ratkaisevan perustavanlaisia yhteiskunnallisia ongelmia. Kirjapainotaito johti sanomalehdistön syntyyn ja kokemukseen julkisuuden laajenemisesta. Parlamentin lehtereille ilmestyneet pikakirjoitustaitoiset toimittajat avasivat kansalle ikkunan 'väärentämättömään' poliittiseen keskusteluun. Radiossa nähtiin pitkään suuri potentiaali kansakunnan yhteisen kulttuurin ja päiväjärjestyksen luoja. Viime vuosikymmeninä television suorissa vaaliteenteissä poliitikot ovat joutuneet viimeinkin selkää seinää vasten eivätkä voi enää väistää kiperiäkään kysymyksiä.

Tuoreimpana tulokkaana tässä jatkumossa digitaalisen viestinnän ajatellaan avaavan ovet kaksisuuntaisuudelle sekä yleisön omaehtoiselle ryhmänmuodostukselle ja keskustelulle. Aikaisempien teknisten vallankumousten yhteydessä on havaittu, että tekniikan arkipäiväistyessä sen vaikutukset ovat osoittautuneet oletettua vähäisemmiksi. Tästä havainnosta kumpuavat myös arviot siitä, kuinka Internetiä on hyödynnetty runsaasti hallinnossa. Näiden arvioiden perussävy on usein kriittinen, kuten seuraava sitaatti osoittaa:

Kuntien nykyisistä internetpalveluista valtaosa on ylhäältä alas suuntautuvaa tiedon ja sähköisten palvelujen tarjontaa interaktiivisuuden tarkoittaessa enimmäkseen sitä, että kuntalaisille tarjotaan mahdollisuutta kertoa verkkokyselyssä sitä tai tätä ennalta nimettyä asiaa koskeva mielipiteensä kuntaorganisaation käyttöön. Sitä vastoin päättäjät ja virkamiehet eivät ole halukkaita esimerkiksi vastaamaan julkisesti kuntalaisten kysymyksiin tai ryhtymään näiden kanssa julkiseen vuoropuheluun verkossa. Myös kuntien sivuilla tarjottu keskustelumahdollisuus on usein tiukasti hallinnoitu. Keskusteluosaston sijasta osuvampaa onkin tässä yhteydessä puhua moderoidusta mielipiteiden esittämisestä. (Ridell 1999a, 141ff.)

1990-luvun demokratiakeskustelussa uutis- ja ajankohtaisjournalismi on jäänyt yllättävän vähälle huomiolle. Journalismi on syrjäytynyt keskustelun ulkopuolelle ainakin kolmella suunnalla. Teknologiavetoisessa demokratia-puheessa uutisjournalismilla ei ehkä katsota olevan enää entisenlaista merkitystä: Ajatellaan, että kun kaikista kansalaisista tulee toimittajia, he hankkivat itse tarvitsemansa tiedot. Toiseksi osallistavissa suunnittelukäytännöissä huomio kiinnitetään pikemminkin lähi- ja kasvokkaisviestintään, vuorovaikutustaitoihin ja pienten asianosaisjoukkojen aktivoimiseen kuin suunnitteluprosessien tekemiseen laajemmin julkisiksi. Harvoin pohditaan sitä, miten tämän intensiivisemmän vuorovaikutuksen tuottamat vaihtoehdot esitellään laajemmin ja millaisia mahdollisuuksia kansalaisille avautuu arvioida näitä vaihtoehtoja julkisesti.

Kolmanneksi julkinen hallinto tuntuu nojaavan perinteisiin tiedottamisen tapoihin, jotka perustuvat yleensä virkamiesten ja toimittajien vuosien mitaan vakiintuneisiin suhteisiin. Osallistavista ideoista huolimatta kansalaisia ei mielletä tämän suhteen aktiiviseksi ja 'antavaksi' osapuoleksi. Kansalaiset on asemoitu pysyvästi vastaanottajan asemaan. Uuden teknologian markkinoimisessa ja tutuksi tekemisessä on voimakkaasti korostettu sitä, että tekniikka palvelee ihmisiä ennen muuta yksilöinä ja kuluttajina, ei niinkään julkisuuteen tai omien asioidensa ajamiseen virittyneinä kansalaisina. Kiinnostavaa kyllä, myös vanha media tuntuu tekevän aika lailla työtä kytkeäkseen uuden teknologian juuri tietynlaisiin asioihin, kuten pelaamiseen ja verkkokauppaan.

Vaikutelma journalismin toissijaisuudesta on mielestämme pettävä. Kun tarkastellaan, miten ihmisten kokemukset ja käsitykset "yhteisistä asioista" ja puheenaiheista muodostuvat, huomataan, että ne ovat enemmän journalistivälitteisiä kuin koskaan. Paikallinen, valtakunnallinen ja kansainvälinen maailma avautuu meille paljolti uutisissa, joihin olemme kosketuksissa periaatteessa vuorokauden ympäri.

Uutisjournalismin merkityksen ohittaminen demokratiakeskusteluissa ei aina liity sen merkityksen vähättelyyn. Myös päinvastainen asennoituminen tiedotusvälineisiin voi tuottaa saman lopputuloksen. Esimerkiksi kuntien hallintoon liittyvissä asioissa vallitsee vahva ajatus siitä, että kunnallinen julkisuus edellyttää selkeää työnjakoa hallinnon ja journalismin välillä. Tässä työnjaossa julkisuus on usein annettu suosiolla toimittajien ammatikunnan omaisuudeksi. Tätä käytäntöä kunnioitetaan paljolti siksi, että lehdistöä on totuttu pitämään länsimaisen sananvapauden linnakkeena ja journalismin arvostelun arvellaan tarkoittavan puuttumista sen riippumattomuuteen. Havainnollisen esimerkin työnjaon vakiintuneisuudesta tarjoavat erilaiset julkishallinnon tiedotusoppaat. Niissä korostetaan esimerkiksi tiedotustilaisuuksien tärkeyttä, mutta varoitetaan samalla virkamiehiä yrityksistä vaikuttaa toimittajien työhön ja heidän ammatilliseen harkintaansa.

Suunnittelijoiden tehtävänä on kertoa asioista tärkeimmät seikat. Jos toimittaja halua tuoda julki jutun taustoja, hän tekee itse tästä aloitteen. Hän on ammattilainen erottamaan, mikä on uutisen arvoista, joten hänelle ei pidä tyrkyttää käsityksiä jutun sisällöstä. Toimittaja laatii jutun joka tapauksessa oman näkemyksensä pohjalta. (Loikkanen et al. 1997, 80.)

Toimittajan ammattitaidon ja riippumattomuuden kunnioittaminen on toki

myönteistä. Asia muuttuu pulmalliseksi, jos ajatellaan, että julkisessa keskustelussa, hallinnossa tai päätöksenteossa kullakin osapuolella on omat vakiintuneet tehtävänsä, joihin toiset eivät voi puuttua. Tällöin menetetään helposti mahdollisuus aitoon vuorovaikutukseen. Helposti käy niin, että jokainen asiantuntijaryhmä syrjäyttää omalla vuorollaan kansalaiset julkisen keskustelun ulkopuolelle tai sen sivurooliin. Tällainen käytäntö on mielestämme syytä kyseenalaistaa. Jos kunnat eivät ole vain kunnanjohtajia varten tai yliopistot professoreita varten, julkisuuskaan ei voi kuulua yksinomaan toimittajille.

Uutisjournalismin itsenäisyyden kunnioittamiseen liittyy myös se, että kansalaisten omaehtoista toimintaa journalismin luomassa julkisuudessa ei pidetä kovin normaalina tai edes sopivana. Jos viranomaisen tai päättäjän kanssa hakaukseen joutunut kansalainen kirjoittaa asiastaan yleisönosastoon tai järjestää uutiskriteereihin hyvin istuvan mielenosoituksen, tällainen toiminta koetaan helposti poikkeukselliseksi. Vaikka journalistinen julkisuus tuntuukin mielellään tuovan esiin tällaista poikkeuksellista toimintaa, se ei useinkaan osaa luontevasti rakentaa julkista keskusteluyhteyttä, jonka katkeaminen alun perin johti ”poikkeuksellisiin” toimiin. Näin sivuutetaan helposti näiden kiistojen julkiseen käsittelyyn sisältyvä potentiaali. Kansalaiset jäävät journalistisessa julkisuudessa helposti jumiin yleisönosastoon tai omien iskulauseidensa taakse.

Edellä kuvattu sivupolku kuntademokratian ja julkishallinnon osallistamisyrittämyksiin osoittautui ainakin kahdella tavalla hedelmälliseksi. Ensimmäkin se auttoi meitä muotoilemaan kansalaisjournalismin ideaa hiukan paremmin Suomen oloihin sopivaksi. Siinä missä puhe yhteisöllisten hyveiden (*civic virtue*) merkityksestä kuulosti omissa korvissammekin liian amerikkalaiselta ja juhlalliselta, byrokratian kielelle ominaisempi vetoaminen lainsäädäntöön ja julkishallinnon retoriikkaan tuntuu suomalaisessa kontekstissa huomattavasti kotoisemmalta ja uskottavammalta. Tutkimussuunnitelma onnistui täyttämään toisenkin tavoitteensa. Kunnallissalan kehittämissäätiö päätti tukea tutkimushanketta ja myös julkaista sen pohjalta tehtävän tutkimusraportin.

7.5. Keskusteluryhmät ja niiden kokoaminen

Kansalaisjournalismin kokeiluissa on yhdeltä osin kyse nimenomaan journalismin kehitystyöstä. Siinä pyritään hankkimaan kokemuksia hieman toi-

senlaisista työtavoista ja arvioida sen jälkeen, kuinka käyttökelpoisia ja hyödyllisiä ne ovat toimituksen kannalta. Kokeilujen keskiössä eivät ole kuitenkaan toimittajat vaan kansalaisista koottavat keskusteluryhmät. Ryhmien toiminnan julkiseksi tekeminen korostaa sitä, että kokeiluja ei tehdä vain toimitusta varten. Sen lisäksi niiden toivotaan virittävän vuorovaikutusta asukkaiden välille sekä heidän ja erilaisten paikallisten instituutioiden välille. Osa tästä vuorovaikutuksesta halutaan mieluusti toteuttaa lehden sivuilla, mutta lehden tarkoituksena ei ole monopolisoida kokeilujen nostamista aiheista nousevaa toimintaa ja keskustelua.

Perustelut keskusteluryhmien keskeisyydelle nojasivat ennen kaikkea kansalaisjournalismin toimintatapoihin Yhdysvalloissa. Niissä ryhmäkeskustelujen (*focus groups*) on nähty tarjoavan ihmisille muita menetelmiä paremman mahdollisuuden määrittää itse tapaa, jolla heitä askarruttavista asioista puhutaan. Tämän mahdollisuuden oletetaan useimmiten johtavan tavanomaisimmista ennako-oletuksista poikkeaviin lopputuloksiin (Harwood Group 1995, 24). Keskusteluryhmät on siis mahdollista pitää keinona saada deliberaation teoreettiset ideat näkyviin konkreettisesti tutkimustilanteessa (ks. luku 6.2).

Kansalaisjournalismissa ryhmien pohdinnat nähdään erityisesti toimituksen voimavaraksi, jonka avulla toimittajat voivat oman ammattitaitonsa ja hallinnoimansa julkisuuden kautta virittää ihmisten arkielämän kannalta relevanttia julkista keskustelua sekä tarjota tavallisille kansalaisille tuossa keskustelussa mahdollisimman aktiivinen rooli. Tähän kuuluu mahdollisuus esittää kysymyksiä, arvioida saatuja vastauksia sekä myös kyseenalaistaa kirjoittelussa muodostuvia päätelmiä ja roolijakoja.

Havainto fokuoitujen ryhmien kyvystä tuottaa punnittuja ja oivaltavia ideoita ei ole toki kansalaisjournalismin keksintö. Jo varhaisessa *Mass Communication Research* -perinteessä keskusteluryhmiä käytettiin lähinnä määrällisten kyselytutkimusten ideoiden ja hypoteesien muotoilun tukena (ks. Merton 1987; Pietilä 1997, 183-186). Markkinatutkimuksessa taas fokuoituja ryhmiä on käytetty testattaessa mainonnan tehoa valikoituihin kuluttajaryhmiin.

Viime vuosikymmeninä keskusteluryhmien käytöstä on kiinnostuttu erityisesti kulttuurisessa yleisötutkimuksessa, jossa fokusryhmät on usein mielletty etnografiaa täydentäväksi tai jopa siihen verrattavaksi tutkimusmenetel-

mäksi (Liebes & Katz 1990). Keskusteluryhmät on huomattu toimivaksi tutkimusmenetelmäksi myös tutkittaessa psykologisesti tai kulttuurisesti vaikeita aiheita, kuten vaikkapa lapsiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa (Kitzinger & Farquhar 1999, 158).

Viime vuosina fokusryhmiä hyödyntävän tutkimuksen tutkimuskohteiksi on valikoitunut korostetusti yhteiskunnallisia ja poliittisia teemoja. Ryhmäkeskustelujen avulla on tutkittu esimerkiksi, miten ydinjätteiden jälleenkäsittelyn laitoksen lähistöllä asuvat ihmiset mieltävät laitokseen liittyvät riskit. Toimintatutkimuksen hengessä tutkimuksessa ei ole vain pyritty esittämään kansalaisten näkemyksiä vaan myös tukemaan asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevien asioiden käsittelyyn (Waterton & Wynne 1999). Peter Lunt ja Sonia Livingstone (1996, 79) toteavatkin, että fokusryhmät ovat muuttuneet 1990-luvun mittaan hallinnollisen tutkimuksen ja markkinatutkimuksen välineestä kriittisen (kulttuuri)tutkimuksen apparaatiksi.

Vaikka keskusteluryhmien käyttötarkoitukset vaihtelevat, tutkimuksen metodiset ratkaisut ovat olleet hyvin samantapaisia. Lähtökohtana on ollut, että ryhmä joko toisilleen tuttuja tai entuudestaan tuntemattomia ihmisiä kokoontuu keskustelemaan yhdessä. Keskustelut voivat perustua joko annettuun aiheeseen tai sitten ryhmien on annettu muotoilla itse oma asialistansa. Keskustelun pohjaksi osallistujille on saatettu jakaa pohjamateriaalia: lehtijuttuja, valokuvia, asiakirjoja tai heille on esitetty otteita televisio-ohjelmista tai varta vasten tuotetuista videosesityksistä.

Keskustelut käydään puheenjohtajan tai moderaattorin johdolla, joka rohkaisee keskustelun osallistujia esittämään mielipiteitään, esittää ryhmälle kysymyksiä ja ratkoo keskustelussa esiin nousevia työjärjestyskysymyksiä. Ongelmat liittyvät käytännössä siihen, miten keskustelun aiheet nimetään, milloin keskustelussa siirrytään yhdestä teemasta toiseen, milloin puheenvuoroja annetaan pyyntöjen perusteella tai milloin jokaisen osallistujan pyydetään ottamaan asiaan kantaa vuorollaan. Yleensä keskustelut nauhoitetaan joko ääninauhalle tai videolle, minkä lisäksi puheenjohtaja ja mahdolliset havainnoijat pitävät kirjaa keskustelusta. Metodikirjoissa ryhmän optimikooksi on mainittu 6-10 keskustelijaa, mutta ryhmät voivat olla myös tätä pienempiä tai suurempia. (Lunt & Livingstone 1996, 82-83.)

Tutkimuksissa ryhmäkeskustelu mielletään erityislaatuiseksi tietoa ja näkökulmia tuottavaksi tilanteeksi. Keskustelijoiden sananvaihdoista ei pyritä

päättämään yksittäisten osallistujien mielipiteitä vaan tuottamaan tietoisesti sellaista keskustelua, jota ei muuten käytäisi tai joihin havainnointiin tutkijoilla ei muuten olisi pääsyä (Myers & Macnaghten 1999, 175). Koska keskustelua ei voi toistaa samanlaisina, fokusryhmätutkimuksessa ei edes pyritä täyttämään positivistiselle tieteelle asettuja reliabiliteetin testitä. Sitä vastoin toinen tutkimukselle asetettu yleinen vaatimus, validiteetti, on fokusryhmätutkimuksessa keskeinen.

Ryhmien keskustelujen olennaisuutta ja relevanssia keskustelijoille voidaan arvioida monella tavoin tutkimuksen kuluessa (Lunt & Livingstone 1996, 90-93). Keskustelua eriteltäessä tutkijan on kiinnitettävä systemaattisesti huomiota siihen, miten innokkaasti ryhmän jäsenet tarttuvat keskustelemaansa aiheeseen, milloin keskustelu kulkee vapaasti ja missä tilanteissa esiintyy ongelmia. Toisin sanoen yleisen ilmapiirin ja keskustelun 'tunnerekisterin' havainnoimisella on keskeinen merkitys tutkimuksessa.

Keskustelun validiutta on mahdollista tutkia myös pyytämällä osallistujia arvioimaan jälkikäteen käymiään keskustelua sekä niistä tehtyjä analyysejä. Ryhmäkeskustelujen ei toki tarvitse olla ainoa tutkimuksessa käytetty menetelmä. Aineiston merkitystä ja siitä vedettyjä tulkintoja voidaan toki verrata muihin lähteisiin, kuten määrällisten kyselyiden tuloksiin, julkisen keskustelun painotuksiin, historiallisiin vertailuaineistoihin jne.

Savon Sanomien kansalaisjournalistisissa kokeiluissa useimmat fokusryhmätutkimukseen liittyvät lähtökohdat otettiin huomioon jo hankkeita suunniteltaessa. Kokeiluja varten perustettiin yhteensä kuusi ryhmää, jotka koostuivat periaatteessa toisilleen entuudestaan tuntemattomista ihmisistä. Tätä tavoitetta ei kuitenkaan voitu ottaa kirjaimellisesti, sillä Kuopion kokoisessa kaupungissa osa keskustelijoista toki tunsi jollakin tavoin entuudestaan toisensa. Pienemmällä kokeilupaikkakunnilla, Suonenjoella ja Siilinjärvellä, osallistujiksi ajateltiin joka tapauksessa valikoituvan toisilleen tavalla tai toisella tuttuja ihmisiä. Riippumatta siitä, olivatko ryhmien jäsenet tuttuja toisilleen tai eivät, kokeilun virittämä keskustelutilanne oli kaikille uusi ja ainutlaatuinen kokemus.

Kaikki ryhmät koottiin ns. lumipallomenetelmän avulla (ks. Schröder 1999, 46). Aluksi ryhmä toimittajia istui miettimään uutistyon vakio lähteiden ulkopuolelta tulevia ihmisiä, ns. ensimmäisiä kontakti-ihmisiä. Näihin ihmisiin otettiin yhteyttä ja heitä pyydettiin suosittelemaan kahta tai kolmea

muuta henkilöä. Suosittelemme yhteydessä kontaktihenkilöitä pyydettiin kertomaan jotakin ehdottamiensa ihmisten taustasta ja kiinnostuksen kohteista. Näiden tietojen avulla saadusta joukosta pyrittiin muodostamaan mahdollisimman heterogeenisiä keskusteluryhmiä.

Ryhmien kokoaminen onnistui käytännössä hiukan vaihtelevasti. Lopputuloksen laatu riippui suurelta osin taustatyöhön käytetystä ajasta. Mitä enemmän valintaprosessissa voitiin käyttää aikaa suosittelevien hankintaan ja mitä enemmän heidän kanssaan ehdittiin käydä taustakeskusteluja, sitä heterogeenisemmiksi ja 'edustavammiksi' ryhmät muodostuivat. Niistä ihmisistä, joihin toimittajat ottivat yhteyttä, vain aniharvat kieltäytyivät. Kieltäytymisten syynä olivat yhtä tapauslukuun ottamatta epäsovivat aikataulut.

Keskustelutilaisuuksiin osallistui aina puheenjohtaja sekä 1-3 toimittajaa. Näistä yhden tehtävänä oli kirjoittaa keskusteluista juttukooste lehteen, muut toimivat tilaisuudessa havainnoijina ja avustajina. He esimerkiksi kirjasiivat ryhmien esittämät näkemykset fläppitaululle ryhmien itsensä nähtäville ja esittivät halutessaan kysymyksiä keskustelijoille. Kunkin keskustelun vastaava toimittaja (käytännössä jutun kirjoittaja) oli myös keskustelujen välillä yhteydessä ryhmän jäseniin. Nämä saattoivat tutustua heidän keskusteluistaan kirjoitettuihin juttuihin etukäteen ja esittää niihin korjauksia.

7.6. Kokeilut pähkinäkuoressa

Kokeiluhankkeet päätettiin toteuttaa kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa keskityttiin eri ikäpolvia edustavien kuopiolaisten kokemuksiin ja heitä konkreettisesti askarruttaviin ongelmiin. *Kansalaiset!* -nimellä kulkevaa hanketta varten koottiin kolme kahdeksanhenkistä, eri sukupolvia edustavaa ryhmää, jotka kokoontuivat lokakuun ja joulukuun välillä 1998. Muutaman poisjäännin jälkeen ensimmäiseen kokeiluun otti osaa 21 kuopiolaista.

Kansalaiset! -hankkeessa yhden ryhmän muodostivat 1930-luvulla syntyneet, eläkeiän kynnyksen molemmiin puoliin olevat kuopiolaiset. Toiseen ryhmään kutsuttiin 1950-luvulla syntyneitä, aktiivisessa työiässä olevia ihmisiä. Kolmas ryhmä koostui 1970-luvulla syntyneistä nuorista aikuisista. Kukin ryhmä kokoontui kaksi kertaa. Ensimmäisessä keskustelussa kukin ryhmä kartoitti julkisen huomion arvoisina pitämiään ongelmia ja etsi näille ongelmille hieman tavallista syvempiä määrittelyjä. Toisessa istunnossa ryhmät pohtivat konkreettisia ja rakentavia ehdotuksia, joilla epäkohtiin voitaisiin puuttua.

nessa erilaisessa Pohjois-Savon kunnassa, Suomenjoella ja Siilinjärvellä. *Kuntalaiset!* -nimellä tunnetut ryhmät kokoontuivat helmi-maaliskuussa 1999 viikon välein yhteensä kolmena iltana keskustelemaan oman kuntansa asioista ja kuntalaisten mahdollisuuksista vaikuttaa päätöksentekoon. Keskustelun kohteeksi otettiin jälleen osallistujien itse esiin nostamia paikallisia aiheita. Valinnat siitä, mitkä aiheet otettiin vakavammin keskustelun kohteeksi, pyrittiin tekemään ryhmän yhteisellä sopimuksella. Keskustelujen jälkeen ryhmien esiin nostamien aiheiden painotuksista keskusteltiin erikseen kokeilujen järjestäjien kesken. Yleensä osallistujien ja järjestävän työryhmän käsitykset painotuksista ja tulkinnoista olivat yhteneväisiä, eivät kuitenkaan aina (luku 9).

Koska paneutuva keskustelu oman kunnan asioista edellyttää taustatietoja, toimittajat laativat etukäteen ryhmille tietopaketin kunnan tilasta ja tulevaisuudesta. Tähän ensimmäisessä tilaisuudessa jaettuun pakettiin sisältyi muun muassa tilastotietoa kunnan väestörakenteesta, taloudesta ja palveluista sekä vertailuja maakunnan muihin kuntiin. Koosteessa kyseltiin muutamilta kunta-alan asiantuntijoilta, millaisena he näkevät Suomenjoen ja Siilinjärven nykyisen tilan ja millaiseksi niiden tulevaisuus näyttäisi muodostuvan. Myös molempien kuntien johtavat virkamiehet pääsivät koosteessa esittelemään kunnan virallista strategiaa ja esittämään sille perusteluja.

Kaksi ensimmäistä keskustelukertaa valmistivat ryhmiä kohtaamaan itse valitsemansa vastaajat. Sekä Suomenjoella että Siilinjärvellä ryhmät kutsuivat kolmanteen keskusteluun itse valitsemiaan vastaajia. Molemmissa kunnissa valinta kohdistui kunnan ylimpään virkamieheen, kunnan- tai kaupunginjohtajaan. Tämän lisäksi siilinjärveläiset halusivat esittää kysymyksiä kunnan sosiaalijohtajalle ja teknisen viraston kuntainsinöörille. Suomenjoella ryhmä kutsui keskusteluun kaupunginjohtajan ja kaupunkisuunnittelusta vastaavan suunnitteluinsinöörin.

Virkamiesjohdon ajateltiin osallistuvan tähän kohtaamiseen ennen muuta vastaamalla ryhmän esittämiin kysymyksiin ja arvioimalla osallistujien ehdotuksia. Viranhaltijoiden ja kuntalaisten kohtaamisen jälkeen keskustelijoilla oli vielä lopuksi tilaisuus arvioida kuntatoimijoiden kanssa käymään keskusteluja.

Keskustelun pohjana oli Väli-Suomen sanomalehtien julkaiseman *Sunnuntai-suomalaisen* teettämä mielipidetiedustelu, jossa 930 suomalaista oli asettanut erilaisia etukäteen nimettyjä vaaliteemoja tärkeysjärjestykseen. Seuraavana iltana *Äänestäjät* -ryhmä kohtasi vaalipiirissään ehdokkaita asettaneiden puolueiden edustajia ja esitti heille kysymyksiään. Myös *Äänestäjät* -keskusteluihin osallistuneille annettiin tilaisuus julkisesti arvioida puolueiden edustajien antamista vastauksia sekä kansalaisten ja poliitikkojen välille kehkeytynyttä keskustelua. Toisin kuin *Kuntalaiset!* -kokeilussa *Äänestäjät* eivät arvioineet keskustelua yhdessä vaan toimittajat keskustelivat heidän kanssaan yksitellen puhelimesta seuraavana päivänä.

7.7 Kokeilujen tavoitteet ja aineistot

Kokeilujen tavoitteina oli antaa keskusteleville ihmisille tilaisuus päästä julkisuuteen, tuottaa keskustelujen pohjalta kiinnostavia juttuja ja jutun aiheita sekä virittää paikallista julkista keskustelua kansalaisten esiin nostamista teemoista. Kutsumalla joukko kansalaisia julkisuuteen pyrittiin haastamaan uutisjournalismia kehittämään sopivia malleja siitä, kuinka sanomalehti voisi tukea osallistuvan demokratian muotoja ajankohtaisessa ja kaikille alueen asukkaille suunnatussa julkisuudessa.

Kokeiluissa lähdettiin liikkeelle tilanteesta, joissa päiväjärjestyksiä ei ollut vielä laadittu, asiakysymyksiä tunnistettu eikä vaihtoehtoja määritelty. Keskusteluissa tuotettiin tilanteita, joissa uutisten aiheiden ja sisältöjen muotoutumiselle näiden koneistojen ulkopuolella tai niitä haastaen annettiin tilaa ja aikaa. Uutisten ja julkisen keskustelun aiheiden muotoilussa annettiin päärooli kansalaisille, joiden osana on normaalisti osallistua päätöksentekoon edustajiensa välityksellä ja seurata paikallistakin julkista keskustelua hieman ulkopuolelta ottamatta suoranaisesti osaa keskusteluun. Kokeilussa oli oletuksena, että osallistujat tietävät mistä puhuvat, että he osaavat puhua tietämästään ja että toimittajilla sekä muilla julkisuuden osallisilla olisi opittavaa näistä keskusteluista.

Keskusteluista kertovat jutut julkaistiin lehdessä *Kansalaiset!* -juttusarjana kahtena kolmen päivän jaksone. Ensimmäisessä sarjassa kukin ryhmä kartoitti sivun mittaisessa juttukoosteessaan julkisen huomion arvoisina pitämäänsä ongelmia ja etsi näille ongelmille hieman tavallista syvempiä määrittelyjä. Toisessa jaksossa ryhmät pohtivat jutuissaan konkreettisia ja rakentavia ehdotuksia, joilla epäkohtiin voitaisiin puuttua. Kansalaiset toimivat siis

juttusarjan esiintyjinä ja näkökulman antajina. Heillä oli kokeilun kuluessa mahdollisuus lukea jutut etukäteen ja ehdottaa niihin muutoksia. Kokeilun kestäessä ryhmät kiinnostuivat myös toistensa ajatuksista ja halusivat tavata toisiaan. Tällainen tapaaminen järjestettiin ja myös siitä kirjoitettiin juttu *Kansalaiset!* -juttusarjaan.

Kuntalaiset! -kokeilussa kahden keskustelutapaamisen jälkeen lehdessä julkaistiin jälleen sivun kokoinen juttu keskustelijoiden pohdintoista. Puolentoista sivun kokoiseen juttukokonaisuuteen mahdutettiin myös keskustelijoiden käytössä olleet taustakoosteet. Myös keskusteluryhmän ja virkamiesjohdon tapaamisesta julkaistiin sivun mittainen juttu lehdessä, minkä lisäksi juttukoosteet sijoitettiin lehden verkkoversioon.⁷ Verkossa juttukoosteisiin liitettiin myös ilman moderointia toiminut keskustelufoorumi, jossa lehden lukijat saivat keskustella paitsi Suomenjoen ja Siilinjärven tilanteesta, myös muihin kuntiin liittyvistä asioista.

Äänestäjät -keskusteluista julkaistiin lehdessä vain yksi laajahko juttukooste, mutta lehti on päättänyt tehdä valitsijoiden ja valittujen tapaamisista pysyvän käytännön. Tätä kirjoitettaessa - miltei pari vuotta kokeilujen jälkeen - ryhmää ei oltu kuitenkaan vielä kertaakaan kutsuttu uudelleen yhteen.

Toimituksen näkökulmasta kokeilun tarkoituksena oli arvioida, kuinka hyvin vapaat keskusteluryhmät voivat palvella toimituksen pyrkimyksiä ymmärtää ihmisten arjen näkökulmia ja kuinka toimittajat voisivat kirjoittaa ihmisille tärkeistä asioista. Kokeilulla pyrittiin myös löytämään tapoja, joilla toimitus voisi uutisoida asioista pitkäjänteisesti sekä ylläpitää ja tuottaa merkityksellistä julkista keskustelua. Ryhmät tarjosivat toimituksille jutun teon konkreettista materiaalia juttujen tekemiseksi. Ne toimivat myös kosketuspintana siihen, millaisella kielellä ja logiikalla ihmiset yhteisistä asioista puhuvat sekä millaisia uudenlaisia aiheita ja kysymyksiä heillä on mielessään. Ryhmien jäseniä voitiin lisäksi käyttää heidän aloitteestaan syntyvien juttujen työstämisessä. Keskusteluryhmien ja toimituksen oli siis määrä toimia kokeiluissa toinen toistensa resursseina.

Kaikkia kokeiluja yhdisti ajatus siitä, että keskusteluihin osallistuneet toimit-

⁷ Suomenjoen ja Siilinjärven ryhmien sekä virkamiesten kohtaamisesta kertovat jutut löytyvät Savon Sanomien verkkosivujen <http://www.savonsanommat.fi> Xtra-osaston arkistosta.

tajat laativat yhdessä hankkeen tutkijan kanssa listan juttuideoista, jolla lehti voisi laajentaa ja syventää ryhmien esiin nostamista aiheista käytävää julkista keskustelua. Juttujen tekemiselle ei asetettu takarajaa. Resurssien vähäisyys ja se että kokeilut toteutettiin 'toimituksen muuta työtä häiritsemättä' johtivat siihen, että etukäteen ei tehty konkreettisia suunnitelmia siitä, miten jatkojuttujen tekeminen toimituksessa organisoidaan.

Kokeilevan toimintatutkimuksen tutkimuskohteena on kokeilujen synnyttämä prosessi sekä sen esiin nostamat kysymykset, haasteet ja ongelmat. Tästä syystä tutkimuksen aineisto koostuu väljästi ottaen kaikista kokeiluissa saaduista kokemuksista ja siinä tuotetusta materiaalista. Tutkimusaineistoon kuuluvat esimerkiksi kokeilujen suunnittelussa laaditut muistiot, ryhmien keskustelut, niistä kirjoitetut jutut, ideat keskustelujuttujen teemoja syventävistä jatkojutuista, toteutetut jatkojutut, prosessin aikana käyty ajatusenvaihto sekä osallistujilta saatu palaute. Palaute perustui suurelta osin keskustelijoilta pyydettyyn kirjalliseen arvioon (arviointilomake liitteenä), mutta myös prosessin aikana käyty suullinen keskustelu on pyritty ottamaan raportoinnissa huomioon. *Kuntalaiset!* -projektin palauteosuutta täydennettiin myös muutamilla haastatteluilla. Savon Sanomien toimituksessa järjestettiin kokeilujen jälkeen arviointitilaisuus, jossa käyty keskustelu nauhoitettiin ja litteroitiin analyysiä varten.

Tutkimusaineistoon kuuluvat myös kokeilun tuottamat toiminnalliset seuraukset Savon Sanomissa. Tällaisena tuloksena voidaan pitää syksyllä 1999 perustettua *Kuopiolaiset* -osastoa, jonka tavoitteena oli uutisoida Kuopion kaupungin asioista asukkaiden näkökulmasta ja tuottaa niistä lähtökohdista julkista keskustelua mm. Kuopion palveluista. Osaston toimittamisesta vastasi jo aiemmissa kansalaisjournalistisissa kokeiluissa keskeisesti vaikuttanut Marita Tiihonen.

Määrällisesti mittavimman ja sisällöltään monipuolisimman aineiston muodostavat ryhmien keskustelutilaisuudet. Keskustelujen yhteismitta ylsi lähes 40 tuntiin, joista osa nauhoitettiin ja litteroitiin. Keskustelujen analysoinnissa jouduttiin turvautumaan osittain tutkijan ja toimittajien kirjaamiin muistiinpanoihin ja havaintoihin jo puhtaasti työekonomisista syistä. Tähän päädyttiin myös siksi, että osassa nauhoituksia esiintyi myös teknisiä ongelmia.

8. Julkisoja Savon Sanomissa I: analyttinen luenta

8.1. Kansalaisjournalismin analysoinnin ongelmat

Kuvaan tässä luvussa Savon Sanomien kansalaisjournalismikokeilun tuloksia ja seurauksia. Tähän sisältyy kuitenkin erinäisiä analyttisiä ongelmia, jotka liittyvät yleisesti toimintatutkimukseen ja erityisesti kansalaisjournalismiin. Käsitelen luvun aluksi näitä ongelmia, minkä jälkeen esittelen käyttämiäni analyttisiä välineitä. Vasta tämän jälkeen päästään kokeilujen erittelyyn.

Kokeilevissa hankkeissa oppimisen kokemukset rajautuvat usein vain niihin osallistuneisiin ihmisiin tai laitoksiin. Tulosten, kokemusten ja opetusten välittäminen toisille saattaa olla hankalaa. Hyvä esimerkin tästä tarjoaa Yhdysvalloissa harjoitettu kansalaisjournalismi, jonka saavutuksista raportoidessa johtavana tyylilajina on tarinan kerronta (*storytelling*). Kansalaisjournalismissa yksi johtavista tarinan kerronnan auktoriteeteista on yhteiskuntafilosofi Hannah Arendt, jonka mukaan toiminnan todellinen merkitys avautuu vasta sen päätyttyä (Arendt 1958, 192). Se mikä toiminnassa on lopulta tärkeää ja ajattelua inspiroivaa, on saatavissa esiin vasta kun toimintaa tarkastellaan sen aiheuttamien seurausten valossa.

Kun prosessien kuvaukset irrotetaan tapahtumien välittömästä kontekstista - esimerkiksi projektien väsyttämien toimittajien ensivaikutelmista - tarinan kerronnassa avautuu mahdollisuus katsoa asioita tavanomaisesta poikkeavasta näkökulmasta: nähdä pienessä tapahtumassa suuria merkityksiä tai tunnistaa toiminnassa ajattelua inspiroivia yksityiskohtia ja anekdootteja. Nämä piirteet ovat hyödyllisiä nimenomaan silloin kun yritetään kuvata muutosta tai tehdä muutoksen mahdollisuuksia näkyväksi.

Toisin kuin mitä Arendt tarkoittaa tarinankertojilla, useimmat kansalaisjournalismin raportoitajat eivät ole hankkeissa ulkopuolisia. Esimerkiksi Jay Rosen korostaa omaa osallisuuttaan seuraavasti:

Vuodesta 1989 lähtien olen katsellut [kansalaisjournalismin] toimintaa sisältä päin. (...) Sympatiani ovat olleet selvästi niiden toimittajien puolella, jotka hapuilivat käytännöilleen uudenlaista ajatuksellista perustaa (creed). Olen kirjoittanut,

puhunut ja ajatellut yhdessä näiden ihmisten kanssa ja yrittänyt rohkaista heidän kokeilujaan muotoilemalla niitä tukevaa käsitteistöä. (Rosen 1999, 5.)

Kansalaisjournalismia kuvaavista teksteistä merkittävä osa koostuu oma-kohtaisia kokemuksia valottavista puheista, joita hitaasti kasvava ja uusiutuva - ensisijaisesti pääliikkötoimittajista koostuva - alustajien joukko on esittänyt erilaisissa seminaareissa. Puheet sisältävät usein uusia kielikuvia, epätavallisia vertauksia ja joskus merkityksiltään kiistanalaisia käsitteitä. Yksi havainnollinen esimerkki kansalaisjournalismin retoriikasta sisältyy *Virginian Pilotin* toimituspäällikön Dennis Hartigin (1999) kuvaukseen kansalaisjournalistin ammattitaidosta.¹

Hartig kuvaa toimittajien rutinoitunutta ammattitaitoa tiedostamattomaksi kyvyttömyydeksi (*unconscious incompetence*). Siinä toimittaja tekee työtään hyvässä uskossa ja ammatissa tavaksi muodostuneiden työtapojen pohjalta havaitsematta omien käytäntöjensä puutteita. Siinä vaiheessa kun hän tunnistaa rutiineissaan ongelmia - esimerkiksi uutisten näkökulmien byrokratisuuden - hän tulee tietoiseksi kyvyttömyydestään. Jotta toimittaja voisi päästä irti kyvyttömyyden tunteestaan, hänen on tietoisesti kehiteltävä itselleen uudenlaisia (kansalaisjournalistisia) käytäntöjä.

Kun nämä haparoiden aloitetut käytännöt alkavat ajan mittaan osoittautua toimiviksi, toimittaja mieltää ne aluksi arkikäytännöistä eristetyiksi taidoiksi. Tämä tilanne ei kuitenkaan ole toimittajan kannalta kovin hedelmällinen, koska taitojen menestyksellinen soveltaminen edellyttää sille suotuisia olosuhteita: toimituskulttuurin antamaa henkistä tukea ja resursseja. Silloin kun nämä edellytykset puuttuvat, toimittaja on siis taidoistaan kiusallisenkin tietoinen (*consciously competent*).

Vasta kun toimimalla hankitut taidot muuntuvat osaksi toimittajan - ja laajemmin toimituksen - arkipäiväistä ajattelua, niitä voidaan hyödyntää kunnolla. Sitä mukaa kun kansalaisjournalismin käytännöt muuttuvat arkiemmiksi ja niiden tuloksia on luettavissa lehdestä päivittäin, tietoisuus omien taitojen erityisyydestä hälvenee. Hartigin mukaan yksittäisestä toimittajasta ja toimitusorganisaatiosta tulee tiedostamattaan taitavia (*unconsciously competent*). He osaavat toimia oikein sitä erityisemmin pohtimatta.

¹ Kuvaus perustuu Pew Center for Civic Journalismmin tuottamaan videoon Citizen Reader: Building Civic Journalism Pages at the Virginian Pilot.

Kansalaisjournalismin ammattitaidon olisi siis oltava viime kädessä auto-maattista ja jopa refleктоimatonta. Samaa ajatusta kansalaisjournalismin sanastossa tapailee myös puhe julkisista refleksista (esim. Smith 1998, 9).² Hartig kuvaa toimittajan matkaa tietoisuuden eri tasoilla prosessiksi, jossa tämän on opittava luopumaan vanhoista tottumuksistaan ja omaksuttava uusia toimintatapoja. Oppimisen vaikeutta hän vertaa lapsuuden kokemuksiinsa siitä, millaista oli opetella lyömään baseballia 'vääältä' puolelta.

Tarinankerrontaan perustuvan analyysin ongelmana ei ole kriittisyyden puute, sillä virheet, vastoinkäymiset ja epäonnistumiset ovat keskeinen osa kansalaisjournalismin retoriikkaa. Sitä vastoin tarinat tekee pulmalliseksi se, että projektien kuvaus perustuu useimmiten kertojan itsensä valikoimiin faktoihin, mutta näiden valintojen perusteita ei aina tuoda selvästi esiin. Tämän ongelman olen tiedostanut itsekin kirjoittaessani erilaisia tekstejä Savon Sanomien kokeiluista tai kertoessani niistä erinäisissä alustuksissa.

Empiirisen otteen puute kansalaisjournalismin kuvauksissa johtuu osittain siitä, että useimmat empiirisen tutkimuksen menetelmät sopivat huonosti kansalaisjournalististen projektien analysointiin. Niistä on esimerkiksi vaikea saada otetta perinteisen sisällön erittelyn keinoin, koska silloin olisi tutkittava erilaisten uutisaiheiden kehitystä tai viestimen eri aiheita koskevia käsittelytapoja eikä yksittäisiä juttuja (Meyer 1998, 259). Myös kansalaisjournalismin hankkeiden vaikutusten ja sitä koskevien 'asianosaisarvioiden' vähäisyyttä selittävät osittain sopivien tutkimusmenetelmien puute ja erilaiset työekonomiset syyt.³ Määrällisillä kyselyillä voidaan toki tutkia kokeilujen saamaa huomioarvoa ja mitata yleisön tiedon tasoa kokeiluissa esillä olleista teemoista (Denton & Thorson 1998, 153-156). Vastaavasti laadullisilla haastatteluilta on mahdollista selvittää sekä kokeiluihin osallistuneiden toimittajien ja niitä ulkopuolelta tarkkailevan muun toimituksen suhtautumista hankkeisiin (Thorson et al. 1997).

² Olemme Risto Kuneliuksen kanssa eritelleet toisessa yhteydessä lähemmin kansalaisjournalismin tyylejä ja niistä nousevia erilaisia luentoja (ks. Heikkilä & Kunelius 1999b; 2000b).

³ Yhdysvalloissa kansalaisjournalismin arvioinnista ovat vastanneet yhtäältä journalismin tutkijoiden itse organisoimat verkostot (esim. Glasser ed. 1999). Toisaalta kansalaisjournalismin hankkeita taloudellisesti tukevat säätiöt; kuten Pew Center for Civic Journalism, ovat teettäneet kokeiluista omia arviointejaan (esim. Thorson et al. 1997). Jotkut tutkijat esiintyvät molemmissa yhteyksissä.

Sikäli kun kansalaisjournalismissa ei tavoitella niinkään valmiita tuotteita vaan käytäntöön sovellettavia uusia ajatuksia ja niiden tuottamia *seurauksia*, kokeilujen tutkimiselle asettuu yhä vaikeampia haasteita. Missä vaiheessa seurausten tulisi näkyä ja missä määrin ne tulisi voida osoittaa nimenomaan kansalaisjournalismin aikaansaannoksiksi?

Muutosten havaitseminen toimituskäytännöissä tai paikallisessa yhteisöissä ei ole useinkaan yksinkertaista. Vielä vaikeampaa on osoittaa, mistä muutokset johtuvat. Vaikka kansalaisjournalismin hankkeet muuttaisivat toimittajien ajattelua, sen heijastuminen heidän käytäntöihinsä on vielä kokonaan toinen asia. Vielä vaikeampaa on osoittaa, että kansalaisjournalismilla olisi vaikutuksia kansalaisten toimeliaisuuden tasoon tai paikalliseen politiikan agendaan ja sen sisällä tehtäviin päätöksiin (ks. Chaffee & McDevitt 1999). Olisi harhaanjohtavaa olettaa, että niitä voitaisiin palauttaa kokonaan uutisjournalismin toimintaan, puhumattakaan sen sisällä toteutetuista usein pienimuotoisista kokeiluhankkeista. Toisaalta myös päinvastainenkin päätelmä on altis kritiikille: ei ole pitäviä kriteerejä, joilla voidaan osoittaa, että kansalaisjournalismi ei olisi osallinen tunnistetuissa muutoksissa.

8.2. Julkiso analyttisenä käsitteenä

Mikäli kansalaisjournalismin erittelyssä kaivataan tarinan kerronnan rinnalle analyttistä otetta, yksi varteen otettava vastaus saattaisi löytyä kahdenlaisen yleisön, *audiencen* ja *publicin*, välillä tehtävästä käsitteellisestä erotelusta. Erottelun tekee ongelmalliseksi ja kiinnostavaksi se, että kummankin käsitteen merkityksestä tunnutaan käyvän kamppailua.

Veikko Pietilä (1999, 4) on pannut merkille, että kulttuurisessa yleisötutkimuksessa viestinten käyttäjäkuntaan viitataan useinkin termeillä *audience* ja *public* tekemättä niiden välille selkeää analyttistä eroa. Vastaavasti joukkoviestinnän ja demokratian välistä suhdetta tarkastelevassa tutkimuksessa näiden käsitteiden välille on tapana tehdä selkeä ero. Audiencella viitataan useimmiten viestinten yksityisiin ja usein atomisoituneisiin kuluttajiin, kun taas publicille halutaan antaa toiminnallisempi ja poliittisesti aktiivisempi rooli (ks. Corner 1991, 281; Dahlgren 1995, 19). Se miten tämä ero toteutuu empiirisesti, jää kuitenkin viestinnän ja demokratian suhteiden tarkasteluissa usein täsmentämättä. (ks. Heikkilä 2000b, 83.)

Meillä yleisön käsitteen kanssa painiskelulle asettaa erityisen haasteen se,

että suomen kielestä erottelu audiencen ja publicin on puuttunut kokonaan. Tähän ongelmaan ovat ajoittain tarttuneet myös Suomessa vierailleet viestinnän tutkijat. George Gerbner (1994, 112) on pitänyt suomen kielen erittelemättömyyttä tässä suhteessa katastrofina. Jay Rosen (1995, 92) taas on kehottanut suomalaisia kiireesti keksimään jokin sana viittamaan yleisön publicin merkityksessä. Veikko Pietilä ja Seija Ridell (1998, 95) ovat sittemmin ehdottaneet publicin suomenkieliseksi vastineeksi *julkisoo*.

Julkiso erottuu yleisöstä ainakin kahdessa suhteessa. Ensinnäkin demokration ja viestinnän suhteita tarkastelevan tutkimuksen kanssa samansuuntaisesti yleisö voidaan mieltää viestimiä omassa yksityisyydessään kuluttaviksi yksilöiksi. Julkisolla taas viitataan viestinten käyttäjäkuntaan keskustelevalina kansalaisina. Toiseksi yleisön katsotaan muodostuvan suoraan suhteessa joukkoviestinnän tarjontaan ja toimivan ”niissä rajoissa, jotka viestintäteollisuus vastaanotolle asettaa” (Ridell 1999b, 29). Julkison synnyssä lähtökohdana ei ole viestimien tarjonta vaan yhteisesti tunnistetut ongelmat, joiden käsittelyä viestimissä tuon ongelman omakohtaisesti kohdanneet ihmiset seuraavat (esim. Dewey 1991, 12-13). Julkisona oleminen viittaa siis vaihtuviin asiakysymyksiin eikä tiettyyn viestintävälineeseen, sen lajityyppiin tai yksittäiseen tekstiin.

Viestimillä on silti (ainakin parhaimmillaan) merkittävä osuus ongelmien tunnistamisessa ja niihin liittyvien kokemusten ja määrittelyjen julkiseksi tekemisessä. Tässä yhteydessä palautan mieliin, mitä sanoin journalismin tehtävästä luvussa 6.2. Mikäli julkisot syntyvät yhteisesti koetuista ongelmista, tarvitaan journalismia välittämään informaatiota ihmisiä vaivaavista epäkohdista. Mikäli journalismin tehtäväksi mielletään useille ihmisille yhteisen kokemuksen artikuloiminen, julkisoiden tuottaminen on nähtävä yhdeksi journalismin ydintehtäväksi.

Mistä julkisot sitten tunnistaa ja miten niiden muotoutumista sekä sen esteitä voi havainnollistaa empiirisesti? Nojaan tässä yhteydessä James Careyn tapaan hyödyntää historiaa ajankohtaisten journalismin ongelmien määrittelemisessä. Yksi hänen käyttökelpoiseksi historiankirjoitukseksi (Carey 1997, 331) nimittämänsä ajatuskuvio perustuu kuvaukseen 1800-luvun alun julkisuuden käytännöistä. Tämä kuvaus muistuttaa huomattavasti Habermasin perusteellisempaa analyysiä julkisuuden rakennemuutoksesta (ks. luku 2.4) ja niiden molempien historiallinen paikkansapitävyys voi olla kyseenalainen (vrt. Koivisto & Väliverronen 1996, 22-23; ks.

myös Schudson 1998, 98-104). Niin tai näin, Careyn kuvauksella voi olla kosolti analyttistä arvoa eriteltäessä kansalaisjournalismin kokeiluja.

Careyn mukaan 1800-luvun alun Yhdysvalloissa sanomalehden ja sen lukijoiden välillä vallitsi miltei orgaaninen suhde. Lukijakuntaa yhdisti toisiinsa ensinnäkin *asianosaisuus* lehden käsittelemissä aiheissa. Samat ihmiset, jotka kokoontuivat keskustelemaan lehtien kirjoituksista, olivat myös niiden pääasiallisia toimijoita. Tämä asetelma poikkeaa voimakkaasti edellä kuvattun edustukselliselle logiikalle rakentuvista nykyjournalismin käytännöistä, joissa politiikan ja talouden asioiden määrittelyä hallitsevat yhteiskunnan erilaiset eliitit ja kansalaisten osana on lähinnä passiivisen vastaanottajan rooli (ks. luku 6.1).

Toiseksi uutisia lukemista ja niistä käytävää keskustelua leimasi Careyn mukaan *rationaalisuus*. Jokaisen uutisista keskustelevan lukijan oletettiin perustelevan kantansa ja uskomuksensa. Keskustelussa puhujat eivät vedonneet asemaansa tai perinteeseen vaan luottivat argumentoinnin voimaan. Kolmanneksi lehtien lukijat osoittivat kriittisyyttä. Mitään väitettä ei otettu annettuna vaan kaikki näkemykset oli alistettava keskustelun ja väittelyn kohteeksi (Carey 1987, 10). Tämäkin luonnehdinta sopii huonosti yhteen esimerkiksi lukujen 3 ja 4 EU-journalismin analyysin tulosten kanssa.

Careyn kuvaus julkisosta sijoittuu historiallisesti ja maantieteellisesti etäälle Savon Sanomien kansalaisjournalismikokeiluista. Tämän lisäksi sitä on helppo pitää ideaalin eikä konkreettisten olosuhteiden analyysinä. Juuri tästä syystä Careyn julkisolle antamat piirteet - asianosaisuus, rationaalisuus sekä kriittisyys - voivat toimia analyttisinä välineinä arvioitaessa, miten empiiriset kokeiluhankkeet onnistuivat konkretisoimaan julkison ideaa ja millaisia ongelmia niihin liittyi.

Ymmärrän *asianosaisuuden* tunteeksi siitä, että keskustelun kohteena oleva asiakysymys tuntuu omakohtaiselta, todelta ja tunnistettavalta. Asianosaisuuteen kuuluu myös ehkä ohimeneväkin tunne siitä, että puheen kohteena olevaan asiaan voi vaikuttaa omalla toiminnallaan. Toisen julkison ominaisuuden yhteydessä puhuisin rationaalisuuden sijasta mieluummin keskustelutilanteeseen liittyvästä *harkinnasta*, jossa pyritään tuottamaan osallistujien kannalta relevantteja ja ehkä uusiakin määrittelyjä puheen kohteena oleville aiheille. *Kriittisyydellä* tarkoitan kykyä kyseenalaistaa vallitsevia toimintatapoja ja halua esittää usein haastavia kysymyksiä muille asianosaisille.

Kolme edellä kuvattua analyttistä kriteeriä kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa. On loogista ajatella, että mitä olennaisempina osallistujat keskusteluun pitävät, sitä todennäköisemmin he pohtivat asiaa syvällisesti eri näkökulmista. Yhtä järkeenkäypää on olettaa, että mitä järkevämiltä keskustelun aiheet tuntuvat keskustelijoille itselleen, sitä todennäköisemmin he alkoivat esittää kritiikkiä niitä tahoja ja yhteiskunnan laitoksia kohtaan, jotka eivät ole asettuneet keskusteluyhteyteen heidän kanssaan. Vaikka asianosaisuus, rationaalisuus ja kriittisyys siis sekoittuvat kokeiluissa toisiinsa, pyrin tarkastelemaan niitä analyttisesti erikseen.

Erittelen julkison piirteitä seuraavassa ennen muuta *keskusteluryhmien ominaisuutena* sekä niiden jutun teolle tarjoamina mahdollisuuksina ja ongelmina. Tarkastelen kokeilujen kokemuksia siis niihin osallistuneiden keskustelijoiden, järjestäjien sekä toimituksen näkökulmasta suhteessa julkison käsitteen eri puoliin. Tutkimuksessa ei ole selvitetty, miten Savon Sanomien lukijat ovat juttuihin reagoineet. Luvussa 9 kuvaan kokeilujen antia ottamalla esiin neljä empiiristä tapausta, jotka havainnollistavat mielestäni hyvin hankkeiden parhaita, mutta osin myös niiden ongelmallisimpia saavutuksia.

8.3. Asianosaisena omassa asiassa

Osallistuminen keskustelutilaisuuksiin oli useimmille kokeiluissa mukana olleille ihmisille - niin keskustelijoille kuin järjestäjillekin - uusi kokemus. Kun otetaan huomioon, että ryhmät oli koottu varta vasten kokeilua varten ja että ennakovalmisteluista huolimatta hankkeen tarkoitus alkoi valjeta osallistujille vasta vähitellen, asianosaisuuden kokemiselle oli olemassa selvä kynnys. Sen ylittämisessä korostuivat ensimmäisenä välittömästi keskustelutilanteeseen liittyvät seikat, kuten yleinen ilmapiiri, osallistujien keskinäiset suhteet ja heidän suhteensa kokeilun järjestäjiin.

Näiden asioiden mainitseminen voi tuntua triviaalilta. Toisaalta tavanomaisena uutistyön onnistuminen ei ole riippumaton jutunteon välittömästä kontekstista. Antero Okkonen (1980, 154) muistuttaa klassisessa *Toimitajan työ* -kirjassaan, että jos haastattelija mieli onnistua haastattelussa, hänen on kiinnitettävä huomiota siihen, että haastattelutilanne on molemmille osapuolille otollinen. Hänen on esimerkiksi puhuttava haastateltavan kanssa samaa kieltä, lähdeittävä haastateltavan asemasta ja varauduttava ohjaamaan tätä puhumaan ”yleisön tiedon tarpeen suunnasta”. Erityisen tärkeää tilanteen petaaminen on silloin, kun haastateltavalla ei ole koke-

musta lähteenä toimimisesta.

Koska kansalaisjournalismikokeiluissa keskusteluryhmien kokoamisen eteen tehtiin paljon työtä ja odotukset kokeilujen onnistumisesta asetettiin nimenomaan näille ryhmille, on syytä tarkastella ryhmien dynamiikkaa ja osallistujien tuntemuksia kohtuullisen tarkasti. Asianosaisuuden näkökulmasta ensimmäinen huomio liittyy osallistujien esittäytymisen tapaan. Kun osallistuja esitteli itsensä toteamalla esimerkiksi, että hän on asunut paikkakunnalla vuodesta 1954 alkaen ja että hän on sekä pienten lasten mummi että palvelukodissa elävän vanhuksen lapsi, hän tuli kertoneeksi millaisiin elämän kokemuksiin hänen puheenvuoronsa tavalla tai toisella nojaisivat.

Kun muut esittäytyivät - usein edellisten antamien mallien pohjalta - keskusteluille muodostui yleensä jo alussa tasavertaisuutta ja samalla myös erilaisia näkökulmia arvostava ilmapiiri. Erilaisten näkökulmien tärkeys osallistujille itselleen näkyi esimerkiksi siinä, että sekä Suonenjoella että Siilinjärvellä keskusteluryhmää täydennettiin ensimmäisen kokoontumisen jälkeen osallistujien omasta pyynnöstä. Pynnön taustalla oli halu saada keskusteluun mukaan 'puuttuvia ääniä'.

Muissakin kansalaisjournalistisissa hankkeissa on pantu merkille, että ryhmien esittäytyminen tavallaan luo sääntöjä niiden käymille keskusteluille. Osallistujien kokemus mielletään asiantuntemukseksi, jota ryhmä voi myöhemmin käyttää hyväkseen (Kunelius 1999a, 50-51). Esittäytymisen merkitystä kuvaa sekin, että myös hankkeissa mukana olleet toimittajat pyrkivät esittelemään itsensä pikemminkin kansalaisina kuin vain työtään tekevinä ammattilaisina. Osallistujilta kootussa kirjallisessa arvioissa monet totesivat tämän lisänsä kokeilujen uskottavuutta.⁴

Toinen asianosaisuuden kannalta keskeinen piirre keskusteluissa oli osallistujien kokemus *mielihyvää*. Kokeiluista saadusta palautteesta käy ilmi, että keskustelut olivat useimmille hyvinkin elähdyttäviä ja jopa nautinnollisia kokemuksia. Tämä toi keskustelijoihin selvästi energiaa, jota ilman keskustelun tulokset olisivat epäilemättä jääneet huomattavasti vaatimattomammiksi.

⁴ Kaikille kokeiluihin osallistuneille 46 keskustelijalle lähetettiin pelkästään avoimia kysymyksiä sisältänyt arviointilomake (liite 1). Heistä 36 palautti lomakkeen täytettynä.

Mielihyvän kokemuksessa oli osittain kyse siitä, että vähitellen toisilleen tutuiksi tulevien ihmisten välille syntyy jonkinlainen yhteishenki. Yhteyssyden kokeminen ei tarkoittanut yksimielisyyttä. Vaikka ryhmien välillä esiintyi eroja, mitään niistä ei voi pitää ehdottoman yksimielisinä. Osallistujien mielestä keskustelujen nautittavuuteen kuuluivat myös erimielisyydet ja kiistely. Tämä tulee erityisen selvästi esiin *Kansalaiset!* -kokeilussa mukana olleen osallistujan kirjallisesta palautteesta:

Hedelmällistä oli keskustella ryhmässä. Idea olisi hävinnyt, jos haastattelu olisi ollut kahdenkeskinen... En ole aikoihin nauttinut mistään vastaavalla tavalla. Ryhmän jäsenten erillaisuus oli rikkaus. Väittely oli antoisaa. (nainen, 1950-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.) (alleiviivaukset säilytetty)

Toinen samaan ryhmään osallistunut keskustelija havainnollistaa mainiosti sitä, millaisessa hengessä ryhmä asioita pohti.

Ihmisten työ ja elämäntilanne heijastuivat jokseenkin paljon puheenvuoroissa. (...) Illan edetessä saattoi muodostua ryhmiä, jopa klikkejä (esim. miehet vs. naisnäkökulma, työelämässä olevat vs. ei työssä, yrittäjät vs. julkisen vallan palveluksessa olevat...) Isoista perusasioista porukka oli paljolti samaa mieltä. Nyansseista syntyi ajoittain kilpalaulantaa, juntausta, stereotyyppioita jne. Henkilökohtaisuuksiin ei menty. (mies, 1950-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.)

Keskustelujen miellyttävyyys nousi esiin myös niiden osallistujien palautteessa, jotka suhtautuivat hankkeiden joihinkin muihin piirteisiin kriittisesti. Vastajaat muistelivat tilaisuuksissa vallinnutta innostunutta ja lämmintä, mutta samalla myös usein avoimen kiistelevää ilmapiiriä. Osassa vastauksista on luettavissa, että asioista keskusteleminen ja toisten ihmisten kohtaaminen on jollakin tavoin itseisarvo. Kiinnostava yksityiskohta on, että tällainen kanta tuli selvästi esiin miesten kokemuksissa, vaikka he muuten vastasivat kirjallisiin kysymyksiin hiukan lakonisempaan tyyliin kuin naiset.

Olen iloinen, että osallistuin. Arkipäivän keskustelut ovat yleensä niin triviaalilla tasolla. On mukavaa heittäytyä mukaan keskusteluun. (mies, Suomenjoen ryhmä, kirjallinen palaute.)

Puhuin aika paljon, mutta se mitä sanoin, sen halusin sanoa. Tunsin olevani mielelläni tuossa ryhmässä. Joku [ryhmän keskusteluista tehdyn jutun lukenut] sanoi, että tuollaisessa varmaan viihtyy ja niin hämmästyksenäni ”viihdyinkin”. (mies, Äänestäjät -ryhmä kirjallinen palaute.)

Tilaisuuksien nautittavuudessa ei ollut kyse vain miellyttävästä ajankulusta. Tuntikausia kestävään keskusteluun heittäytyminen vaatii voimia eikä yhteiskunnallisten tai yhteisöllisten asioiden pohtiminen muutenkaan vastaa vakiokäsitystä hyvästä viihteestä. Useimmat vastaajista korostivat, että keskustelut olivat heille myös hyvin opettavaisia. Kanssaihminen kohtaaminen, heidän mielipiteidensä kuuleminen sekä toisten ihmisten - myös keskusteluun osallistumattomien ihmisryhmien - asemaan asettuminen avarsivat monien ajatusmaailmaa. Näkökulman ja asianosaisuuden kokemuksen laajeneminen ei rajoittunut vain oman ryhmän toimintaan. Jotkut osallistujista sanoivat muuttaneensa omia mielipiteitään nimenomaan toisten ryhmien keskusteluista tehtyjen juttujen perusteella.

Kiinnostuin jopa katselemaan keskustan rakennuksia [1970-luvulla syntyneiden ryhmän keskustelusta julkaistun] jutun jälkeen aivan eri lailla. (nainen, 1950-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.)

Palautteesta luettava muutos on ainakin osittain kokeilun aiheuttama, mutta samalla se kertoo siitä, että muutoksen ainekset olivat jo olemassa. Keskustelut onnistuivat ehkä nostamaan esiin sellaisia puheenaiheita ja määrittäviä, jotka ovat ihmisille tärkeitä siitä huolimatta, että he eivät olisi ajatelleet niitä tietoisesti. Juuri tässä mielessä keskustelut ovat hedelmällinen perusta mielipiteen muodostukselle ja melkeinpä välttämätön perusta elävälle julkisuudelle. Mikäli tällaista mielipiteen muodostusta halutaan tukea, olisi siis tuettava ihmisten välisiä keskusteluja ja niissä syntyvää asianosaisuuden tunnetta. Kuten suonenjokelaismiehen sitaatti edellä osoittaa, tällaisia tilaisuuksia ei ihmisille arkipäivän rutiineissa avaudu automaattisesti.

Toinen kokeilujen tuottaman mielihyvän lähde oli niiden julkinen luonne. Osallistujat olivat alusta pitäen tietoisia siitä, että heidän keskustelunsa olivat pohjana toimittajien kirjoittamille jutuille. Nämä jutut julkaistaisiin osallistujien nimien ja kuvien kera maakunnan ykköslehdessä. Usein julkisuuteen pyrkimiseen on tapana liittää hieman epämääräisiä mielikuvia. Sitä voidaan pitää jopa hiukan epämoraalisena tai se mielletään tarpeettomaksi itsekorostukseksi ja omien henkilökohtaisten etujen ajamiseksi. Yksi osallistujista kertoi kohdanneensa tällaista palautetta lähiympäristössään.

Ihmiset saivat [sellaisen] kuvan, että olisin itse pyrkimässä politiikkaan, mitä en missään nimessä halunnut. Olisin toivonut, että jutussa olisi selvemmin ilmaistu, ettei oltu mitään poliitikkoja eikä puolueisiin sitoutuneita ihmisiä. (Nainen, Äänestäjät, -ryhmä, kirjallinen palaute.)

Keskusteluryhmien jäsenten omat käsitykset julkisuuteen pääsystä olivat kokeilujen jälkeen yleisesti hyvin toisenlaisia. Palaute antaa jopa aiheen uskoa, että ihmisillä on tiedontarpeiden ohella myös *julkisuustarpeita*. Tämä piirre tuli ajoittain esiin jo keskusteluissa ja etenkin ns. virallisen osuuden jälkeen käydyssä sananvaihdossa. Yksi Suonenjoen ryhmän jäsen totesi keskustelun kuluessa, että ”*se luo keskustelulle pohjaa, että lehti on takana.*”

Julkisena esiintymisen tärkeys oli vahvasti esillä vielä osallistujien kirjallisissa arvioissakin, jotka annettiin viikkoja tai kuukausia kokeilujen päättymisen jälkeen. Osallistujat olivat kokeneet kutsun merkiksi siitä, että heidät otetaan vakavasti. Monet osallistujat ovat olleet tyytyväisiä siitä, että heidän esiintymisensä oli pantu tuttavapiireissä merkille. Vaikka julkisena esiintyminen oli osallistujille tärkeää ensisijaisesti vaikuttamisen kanavana, asialla oli myös oma itseisarvonsa. Tämä näkemys esitettiin palautteessa joskus hyvin suoraan.

Lähdin [mukaan] mielenkiinnosta ja koska olin sen luvannut suositteijalleni. Myös egoistinen ajatus lehteen ”pääsemisestä” [vaikutti päätökseen]. (mies, 1970-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.)

[Mukaan lähtemiseen vaikutti] halu olla näkyvillä, halu ilmaista mielipide. (mies, 1950-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.)

Julkisuuteen pääsyn tuottamaan tyytyväisyyteen sisältyi joskus myös kritiikkiä lehdistöä kohtaan, joka osallistujien havaintojen mukaan lokeroi kansalaisten mielipiteet vain yleisönosastoon. Kokeilujen pontevoittamana osa palautteen antajista vaati tavallisten ihmisten pääsyn helpottamista uutiisiin. Osa perusteluista nojasi juuri vertailuun yleisönosaston ja kokeiluissa tuotettujen juttujen välillä:

Yleisönosastoissa on yksittäisten ihmisten kirjoituksia, yleensä epäkohtiin puuttumista nimellä tai ilman. Vastaavanlaista epäkohtiin puuttumista oli ryhmienkin asiat, nyt vain lehden toimittamina nimillä ja kuvilla varustettuna, joten niissä oli huomattavasti enemmän paino- ja ”äänivaltaa”. (mies, 1930-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute.)

Osallistujille langenneeseen julkiseen huomioon kuuluivat myös aiheista käydyt epäviralliset keskustelut. Etenkin Suonenjoella monet totesivat, että lehdessä julkaistut jutut ovat synnyttäneet paikkakunnalla erityistä kiinnostusta ja puhetta kaupungin asioista. Suurin osa tästä keskustelusta oli käyty epävirallisesti. Lehden toimitukseen ja kunnan viranhaltijoiden tietoon

tällaista palautetta tuli vähän. Jotkut viranhaltijat ja toimittajatkin tulksivat tämän jälkikäteen osoitukseksi siitä, että ryhmät eivät onnistuneet nostamaan esiin yleisesti merkittäviä tai asukkaiden enemmistöä kiinnostavia aiheita (ks. Heikkilä & Kunelius 2000a, 89-90). Vaikka palaute ei ollutkaan kantautunut hankkeisiin vedettyjen instituutioiden korviin, monet ihmiset olivat kommentoineet juttuja suoraan osallistujille. Palautteen yleissävy oli ollut hyvinkin positiivinen:

Ihmiset ovat olleet hyvillään siitä, että Suomenjoen asioita puidaan julkisuudessa. Moni on luullut, että olemme ”varjohallitus” ja [että] Suomenjoen asioiden puinti jatkuu. (mies, Suomenjoen ryhmä, kirjallinen palaute.)

Keskustelin [ryhmän nostamista aiheista] useissakin tilanteissa ja olen saanut positiivista palautetta sekä tutuilta että tuntemattomilta. Kaikki sanovat, että hyvä kun joku uskaltaa puhua ja sanoa mielipiteensä. (nainen, Siilinjärven ryhmä, kirjallinen palaute.)

Mielihyvän ohella osallistumisen tunnerekisteriin kuuluvat toki myös negatiiviset kokemukset: jännitys, pelko nolatuksi tulemisesta ja ajoittain myös mielipahakin. Tällaisiakin piirteitä osallistujien palautteeseen sisältyi, mutta niitä oli huomattavasti vähemmän kuin onnen tunteita. Keskustelijat saattoivat aluksi hieman arastella puheenvuoroissaan, mutta varovaisuus hälveni yleensä nopeasti ja muuttui innostukseksi.

Pienimuotoisissakaan keskustelutilanteissa osallistujien edellytykset päästä sanomaan kantansa julkisuudessa eivät jakaudu tasan. Jokaisesta ryhmästä löytyi yleensä 1-2 ihmistä, jotka kokivat, että aktiivisemmat osallistujat, keskusteluissa vierailleet poliitikot ja virkamiehet tai keskustelua hallinnoinut puheenjohtaja olivat vieneet heiltä joissakin tilanteissa suunvuoron (vrt. Kunelius 1999a, 51). Kaikki osallistujat eivät olleet hankkeisiin tyytyväisiä. Etenkin osa niistä keskustelijoista, jotka eivät vastanneet palautelomakkeeseen, kokivat hankkeen todennäköisesti muita kielteisemmin.⁵

Negatiiviset kokemukset tuntuivat keskittyvän paljolti Siilinjärven ryhmään, jolla oli eniten vaikeuksia päästä pitävään sopimukseen kaikkein keskeisimmiksi koetuista epäkohdista. Vaikka ryhmä keskustelikin aiheista hyvinkin innostuneesti, sitoutuminen keskusteluissa käsiteltyihin aiheisiin ja argumentteihin jäi vajaaksi. Siksi ei ollut yllättävää, että joidenkin osallistujien kriittisyys koko kokeilua kohtaan kasvoi juttujen julkaisemisen jälkeen. Kielteisten kokemusten pontimena oli ennen muuta tunne siitä, että

osa keskustelijoista ei kokenut usein ryhmän yhteisenä kantoina esitettyjä näkökulmia omakseen.

Siilinjärvellä ongelmat asianosaisuuden muodostumiselle olivat näkyvissä jo kokeilun alkuvaiheissa. Tästä huolimatta emme onnistuneet näitä ongelmia tilaisuuksien aikana ratkaisemaan. Kyse ei ollut niinkään keskustelijoiden välisistä mielipide- tai intressieroista. Osallistujat olivat kyllä valmiita kuuntelemaan omista kannoista poikkeaviakin mielipiteitä. Ryhmä oli varsin pitkämielinen sen suhteen, että keskustelun kohteeksi nousseet aiheet saattoivat tuntua etäiseltä. Tällä sietokyvyllä oli ymmärrettävästi kuitenkin rajansa. Tämä tulee havainnollisesti esiin vertailemalla, kuinka eri tavoin yksi ryhmän jäsenistä arvioi ryhmässä käytyä keskustelua projektin alussa ja sen loppupuolella.

Henkilökohtaisesti Harjamäen [lakkautettu mielisairaala] asiat eivät niin kauheasti kolahda. Minulle on tärkeämpiäkin juttuja, mutta voidaan toki siitäkin puhua. (nainen, Siilinjärven ryhmän toinen keskustelu 9.2.1999).

Mielestäni (mielestämme) ei ole oikein hyvä, että kommentit on niputettu yhteen ja koko ryhmää käsitellään yhtenä isona könttinä. (...) Ei ole oikein mukava tulla yhdistetyksi asioihin, joita ei todellakaan allekirjoita. (nainen, Siilinjärven ryhmä, sähköpostiviesti 3.3.1999.)

Julkisen osallistumisen tuottamaan mielihyvän ohella asianosaisuuden tunnetta lisännyt piirre liittyi keskusteluissa käytettyyn kieleen ja yleisemmin ryhmien tapaan tarkastella omakohtaisesti tunnistettuja ongelmia. Useimmat keskustelijat olivat vakuuttuneita siitä, että he olivat tavoittaneet monituntisissa ja intensiivisissä keskusteluissa heitä yhdistäviä ongelmia ja epäkohtia. Nämä ongelmat tuntuivat liittyvät sekä heidän arkielämäänsä että ajassa yleisemminkin esiintyviin ilmiöihin ja muilla areenoilla käytyyn keskusteluun. Joissakin ryhmissä osallistujat saivat vahvistusta asianosaisuudel-

⁵ Mikäli osallistujat eivät palauttaneet lomaketta määräaikaan mennessä, pyrin ottamaan heihin yhteyttä. Osa heistä lähetti arvionsa heti yhteydenoton jälkeen. Niistä kymmenestä keskustelijasta, jotka eivät palauttaneet lainkaan arviointilomaketta vain kaksi ilmoitti kysyttäessä, että he eivät aio lainkaan vastata siihen. Toinen heistä vetosi kevään kylvökiireisiin, toinen taas ilmoitti olevansa niin pettynyt hankkeeseen, ettei halua enää osallistua siihen millään tavoin. Nämä molemmat tapaukset koskivat Siilinjärven ryhmää, mikä kielii nimenomaan tuossa hankkeessa koetuista vaikeuksista.

leen siitä, että keskusteluissa esitetyt näkökulmat tuntuivat oivaltavammilta kuin mitä he olivat tottuneet kuulemaan ammattimaisilta julkisuuden toimijoilta.

*Ensimmäinen ryhmä [jossa Äänestäjät keskustelivat keskenään] oli kiintoisaa keskustelua. Rakentavaa täysjärkisten ihmisten pohdiskelua, jos voisi näin sanoa. Arvojen merkitys korostui ensimmäisessä ryhmässä. Toisen ryhmän [johon osallistui-
vat äänestäjien lisäksi kahdeksan puolueen edustajat] keskustelu oli ”poliittista lätinän” tuntuista, poliitikko kun tietää totuuden, hän ei pohdi. Pidän tavallisten kansalaisten kykyä käsitellä ”yhteisiä asioita” hyvänä, olemmaisesti parempana kuin poliitikkojen kykyä. (mies, Äänestäjät -ryhmä, kirjallinen palaute). (alleviivaukset säilytetty).*

Asia, joka osallistujien mielestä erotti heitä esimerkiksi poliitikoista, oli nimenomaan halu ja kyky puhua arvoista. Esimerkiksi vanhustenhuollon puutteiden, nuorten tulevaisuuden epävarmuuden tai sosiaalisen eriarvoistumisen käsittelyssä olennainen kysymys keskustelijoille oli verrata sitä, mitä yhteiskunnassa pidetään tärkeänä ja mitä heidän mielestään tulisi pitää tärkeänä. Arvokeskustelun merkitys perustui todennäköisesti yhdeltä osin sille, että arvoista on suhteellisen helppoa puhua tasa-arvoisesti, koska kaikki ovat tavallaan arvojen asiantuntijoita. Mikäli keskustelun lähtökohdaksi otettaisiin esimerkiksi byrokratian asettamat kysymykset, niiden käsittely edellyttäisi keskustelijoilta paitsi laajaa tietoa yhteiskunnan laitosten toiminnasta, myös kykyä esittää ajatuksiaan sen edellyttämällä kielellä. On siis helpompaa ja kansalaisten arkielämän kannalta olennaisempaa kysyä aluksi, arvostaako ’yhteiskunta’ sen rakentamiseen osallistuneita vanhuksia kuin pohtia sitä, kuinka tarkoituksenmukaisesti valtion ja kuntien järjestelmät toimivatkaan vanhustenhuollossa.

Tällaista arvokeskustelua on mahdollista pitää liian ylevänä ja abstraktina sanomalehden ja sen lukijoiden tarpeisiin. Toisaalta vaikka ryhmien käymä arvokeskustelu usein irtosikin byrokraattisten käytäntöjen todellisuudesta, se kytkeytyi samanaikaisesti toisiin konteksteihin. Ryhmien arvokeskusteluissa usein toistunut johtopäätös on, että hyvää tarkoittavat aikomukset saattavat tuottaa tarkoittamattomia ja kielteisiä seurauksia. Tämä oivallus oli usein perustana sille, että erilaisia arvoihin liittyviä dilemmoja voitiin käsitellä oman toiminnan tai arkisen elämän tasolla unohtamatta kuitenkaan, että arvoista johtuvat ongelmat vaikuttavat myös rakenteellisemmalla tasolla.

Yksi tällainen - ei niin kovin mullistava - esimerkki liittyi nuorison epävar-

muuden analysointiin. Useissakin ryhmissä päädyttiin siihen, että lasten psyykkisten oireiden lisääntymisen syitä voidaan hakea kodin kasvatusperiaatteista. Yleinen käsitys ryhmissä oli, että jokainen vanhempien sukupolvi haluaa omien lastensa pääsevän elämässä helpommalla kuin miten he itse omassa nuoruudessaan pääsivät. 1970-luvulla syntyneet keskustelijat pohtivat tämän ajattelun seurauksia seuraavasti:

N1: Siitä että vanhemmat haluavat lastensa pääsevän helpolla seuraa, että lapset eivät koskaan kasva aikuiseksi.

N2: Niin, hyvän ja pahan rajaa ei opeteta niin kuin ennen. Osa [tuon rajan tunteimisesta] on myötäsentyistä, mutta se ei riitä. (1970-luvulla syntyneiden ryhmän ensimmäinen keskustelu 8.10.1998.)

Esimerkkiä on mahdollista lukea niin, että siinä keskustelijat välttävät ulkoistamasta ongelmia. Nuorison 'rettelöinti' ja se, että vanhemmat ihmiset pelkäävät liikkuu iltaisin kaupungin keskustassa, ei ole vain nuorten tai 'yhteiskunnan syytä'. Ongelman taustalla on mahdollista nähdä myös vanhempien hyvää tarkoittavat teot. Tämä ei tarkoita sitä, että nuoriso-ongelman rakenteelliset syyt siirrettäisiin keskustelussa kokonaan syrjään. Sen sijaan omien tekojen seurausten pohtiminen auttaa osallistujia muotoilemaan ongelman siten, että he eivät rajaudu itse ongelman ulkopuolelle. He tunnustavat olevansa siinä osallisia ja vastuullisia. Tämän jälkeen on helpompaa ajatella, että vanhemmilla voisi olla rooli myös yrityksissä ratkaista ongelmia.

8.4. Asianosaisuus jutun teon ongelmana

Juttujen kirjoittaminen keskustelutilanteista, joissa tavallisille ihmisille annetaan suhteellisen vapaat kädet valita aiheensa ja näkökulmasta, ei ole toimittajalle aivan tavanomainen työtehtävä. Kuten keskusteluille yleensä, myös Savon Sanomien ryhmien keskusteluille oli leimallista näkökulmien moninaisuus, moniäänisyys ja eräänlainen epälineaarisuus (vrt. Schudson 1997). Asioita lähestyttiin ryhmissä monilta eri suunnilta, osallistujat korjasivat mielipiteitään kuultuaan toistensa argumentteja, ryhmiä kiinnostaneisiin aiheisiin palattiin useita kertoja ja niitä määriteltiin hieman uudella tavoin.

Koska keskustelujen pohjalta oli tavoitteena luoda pitkäjänteisempiä suunnitelmia toimituksen työlle, kirjoittamisen ainoana haasteena ei ollut kuvata sinänsä vaikeasti esiteltävää keskustelua oikein ja reilusti. Tämän lisäksi juttujen tavoitteena oli myös 'tartuttaa' osallistujien asianosaisuuden kokemus

muihin: yhtäältä niihin lehden lukijoihin, joita keskustelun kohteena olevat aiheet jollakin tavoin koskettavat ja toisaalta niihin toimittajiin, jotka sitoutuisivat viemään ryhmien aiheista käytävää julkista keskustelua eteenpäin.

Juttujen kirjoittamiselle asettui sekä teknisiä että 'ideologisia' haasteita. Teknisiin pulmiin varauduttiin etukäteen laatimalla yleisiä suuntaviivoja juttujen kirjoittamista ja julkaisemista varten. Ideologisia haasteita emme yrittäneet ratkaista etukäteen, koska kokeilujen ideaan ei sopinut luoda valmiita vastauksia. Siksi varustauduimme jutun teon ongelmiin lähinnä ajatteleamalla, että niiden välttäminen ei ole mahdollista eikä edes toivottavaa. Teknisten ja ideologisten haasteiden erottaminen ei tietenkään toimi käytännössä vaan jutun teon tekniset ongelmat nostavat esiin ideologisia ongelmia ja päinvastoin.

Yksi kirjoittamisessa eteen tulleista ongelmista oli keskustelujen esittämiselle varatun tilan rajallisuus. Kuinka keskustelujen sisältämä teemojen, näkökulmien ja informaation tulva saataisiin edes tyydyttävästi mahduttua lehdestä saatavaan rajalliseen tilaan toimitustyön kireiden aikataulujen puitteissa? Toinen etukäteen pulmalliseksi tiedetty kysymys koski sitä, tulisiko osallistujiin suhtautua juttua tehtäessä yksilöinä vai osana ryhmää. Toisin sanoen esitetäänkö keskusteluissa esiin nousevat näkökulmat yksilöiden vai ryhmän mielipiteenä ja millä tavoilla osallistujien keskinäinen tasa-arvoisuus ratkaistaan keskusteluista kirjoitettavissa teksteissä? Kuten nämä kysymykset osoittavat, kyse ei ole vain teknisistä vaan myös hyvin perustavanlaatuisista ideologisista perusoletuksista.

Joihinkin ongelmiin siis pyrittiin löytämään ratkaisu jo etukäteen. Ryhmien keskusteluista kirjoitettavat jutut päätettiin julkaista peräkkäisinä päivinä ja jokaiselle jutulle varattiin lehdessä vähintään yhden sivun kokoinen tila. Keskustelujen anti pyrittiin tiivistämään kolmenlaisiin teksteihin. Sivun vasempaan laitaan sijoitettiin numeroitu lista ryhmän esiin nostamista ongelmista ja toisella julkaisukierroksella niihin esitetyistä ratkaisuehdotuksista. Listassa jokainen ongelma nimettiin siten kuin ryhmät olivat ne määrittelleet. Sivun oikeassa reunassa esiteltiin keskustelijat erikseen nostamalla jokaiselta esiin yksi keskustelun kannalta merkitykselliseksi arvioitu sitaatti. Näiden lisäksi sivulle tuotettiin 2-3 juttua, jossa toimittaja kuvasi ryhmän käymää keskustelua ja esitti siitä myös omia havaintojaan (ks. kuva 8.1).⁶

'ajattomiksi' mielletyt keskustelujutut. Etukäteen laadittu julkaisuaikataulu selkeytti myös kokeiluissa mukana olleiden toimittajien työn järjestelyjä.

Toiseksi kokeilua suunniteltaessa ajateltiin, että näyttävillä juttukokonaisuuksilla olisi helpompi herättää lukijoiden ja myös muun toimituksen huomio ainakin lyhytaikaisesti. Samalla arveltiin, että listaamalla ryhmien nostamat kysymykset näkyvästi esiin, lehti asettaisi itselleen julkisesti asialistan tyyliin: ”näihin kysymyksiin toimitus lupaa jatkossa paneutua.” Koko sivun juttukokonaisuuksiin sisältyi sekin mahdollisuus, että sivut olisi ollut mahdollista kiinnittää toimituksessa näkyvälle paikalle, jolloin jatkojuttuja tekevät toimittajat olisivat helposti voineet käydä itse tarkistamassa alkuperäisen jutun.⁷ Tätä ideaa ei sittemmin toteutettu tällä tavoin.

Toimitusteknisiin ratkaisuihin sisältyi jo useita ideologisia esioletuksia. Olimme esimerkiksi, että toimitus sitoutuisi kirjoittamaan ryhmien nostamista aiheista, vaikka tästä ei oltu annettu mitään lupauksia. Käytännössä lupauksia tekivät vain kokeiluissa mukana olleet toimittajat ja jotkut heistä toistivat ne lehdessä julkaistuissa kolumneissa.

Kun keskusteluista kirjoitettuja juttukoosteita tarkastellaan asianosaisuuden näkökulmasta, huomio kiinnittyy ensimmäisenä osallistujien puhetta talioineisiin sitaatteihin sekä keskustelun kulkua kuvaaviin juttuihin. Eri-tyisesti julkaistavaksi valituissa sitaateissa osallistujien asianosaisuus tulee hyvin korostetusti esiin. Niissä keskustelijat puhuvat asioista, joista heillä on käytännön kokemusta. Usein valituissa sitaateissa oli kyse vallitsevien totuuksien kyseenalaistamisesta. Sitaatteja valittaessa ajateltiin tietoisesti, että tavallisten ihmisten esittäminä tällaisilla argumenteilla voisi olla enemmän painoa kuin jos niiden takana olisi poliitikko tai asiantuntija.

Toisaalta on hirmu hyvä, että rahat [vanhustenhuollossa] vähenevät. Muuten kaikki eristettäisiin laitoksiin. Meidän hyvä ei ole sama kuin vanhusten hyvä. Marja Kohonen, kotihoidon sairaanhoitaja. (Savon Sanomat 17.10.1998.)

⁷ Keskusteluryhmistä tehtyjen juttujen paneminen näytteille toimituksessa olisi tähdännyt siihen, että muut toimittajat olisivat käyttäneet niitä oman ideointinsa lähteinä. Huomattavasti kunnianhimoisempana sama idea on toteutettu joissakin amerikkalaisissa toimituksissa. Esimerkiksi Miami Heraldin järjestämistä keskusteluista on muodostettu tietokanta toimitusjärjestelmään, josta toimittajien odotetaan hakevan aiheita, näkökulmia ja lähteitä juttuihinsa (Charity 1995, 23).

Yliopistossa huomasin, että valmistuminen pelottaa. On parempi olla kiinni jossakin kuin kertoa olevansa työtön. Riikka Aurasmaa, filosofian maisteri, opiskelija. (Savon Sanomat 18.10.1998.)

Sitaattien valinta ei tuottanut kirjoitusvaiheessa suuria vaikeuksia. Sen sijaan keskustelua kuvaavien juttujen kirjoittamisessa törmättiin siihen, että keskustelujen kulkua voitiin tulkita eri tavoin. Tulkintaongelmat olivat vähäisempiä silloin, kun ryhmässä esiintyi kohtuullisen selvä yksimielisyys siitä, mitkä aiheet ja argumentit olivat keskusteluissa kaikkein olennaisimpia. Tällöin keskustelua raportoineissa jutuissa voitiin esittää asioita ryhmän yhteisenä kantana. Toimittajat ja ryhmien jäsenet olivat tietoisia, että tällainen esitystapa saattoi tasata ja jopa peittää näkyvistä ryhmän sisällä esiintyneitä jännitteitä. Tämä asia nousi varsinaisesti ongelmaksi vain Siilinjärven ryhmässä, jossa erimielisyydet keskustelun teemoista ja johtopäätöksistä olivat muita ryhmiä suurempia.

Esittämisen ongelmista huolimatta osallistujat arvioivat juttuja jälkikäteen pääosin positiivisesti. Tämä viittaa siihen, että ryhmän jäsenten kokema asi-anosaisuus onnistuttiin ainakin kohtuullisesti säilyttämään jutuissa, vaikka niissä ei voitukaan tavoittaa jokaisen osallistujan omaa mielikuvaa käydyistä keskusteluista. Osallistujien arviot kertovat siitä, että he suvaitsivat jonkin verran eroja oman vaikutelmansa ja toimittajan keskustelusta tekemien tulkintojen välillä. Jotkut perustelivat tyytyväisyyttään vertaamalla kokeiluissa tuotettuja juttuja muuhun uutisjournalismiin ja sen käyttämään kieleen. Tällainen pohdiskelu nousi esiin myös yhden Siilinjärven ryhmän 'kriittiseen puoliskoon' kuuluneen keskustelijan palautteessa:

Tuntuu siltä, että kun kirjoitetaan tapahtumasta, joka ei ole millään tavalla uutinen, käytetty kielikin on erilaista. Ehkä todempaa, inhimillisempää? Vai tuntuuko se vain? (nainen, Siilinjärven ryhmä, kirjallinen palaute.)

Keskustelujen antamien aiheiden pohjalta tehtyihin jatkojuttuihin suhtauduttiin usein kriittisemmin. Syynä tyytymättömyyteen oli se, että keskustelijat eivät aina tunnistanee jatkojutuista enää omaa näkökulmaansa. Ryhmän esittämä kysymys, ehdotus tai tilanneanalyysi oli heidän mielestään usein pyyhkiytynyt jatkojutuista pois. Tätä tuntemusta lisäsi se, että jatkojutuissa keskustelijoita - tai ylipäätään tavallisia kansalaisia - käytettiin harvoin lähteinä tai kommentoijina.

Keskustelijoiden sivuttamisesta jatkojuttujen teosta seurasi monia ongelmia.

Yksi keskustelijoista valitti, että ryhmän ehdotus ajokorttitutkimuksen sisällyttämisestä osaksi kouluopetusta oli ymmärretty jatkojutussa järjestelmällisesti väärin. Muutamassa muussa palautteessa kritisoitiin jatkojuttua siitä, että siinä ryhmän esittämää ongelmaa ei yrityksistä huolimatta onnistuttu konkretisoimaan vaan juttu pikemminkin kumosi ryhmän esittämät argumentit.

Vanhusten hoitojuttu [jossa haasteltiin palvelutalossa asuvaa vanhusta ja hänen lähihoitajaansa] oli kyllä ihan höpö höpö, asiathan näytti olevan hirmu hyvin sen lehtijutun perusteella. (nainen, 1950-lukulaisten ryhmä, kirjallinen palaute.)

Siitä miten jutut tuottivat asianosaisuutta lukijoissaan, on vaikeampi arvioida. Mitään erityistä yleisötutkimusta ei hankkeeseen sisällytetty, mikä johtui yksinomaan käytettävistä resursseista. Yksi kokeilujen kannalta kriittinen tulos oli kuitenkin se, että kokeiluihin liittyneet jutut synnyttivät hyvin vähän lehteen asti yltäneitä reaktioita. Joistakin ryhmien nostamista aiheista käytiin keskustelua lehden yleisönosastolla, mutta niissäkään ei varsinaisesti viitattu keskusteluryhmiin. *Kuntalaiset!* -hankkeen verkkoversioon liitettyllä keskustelupalstalla esiintyi jonkin verran sananvaihtoa Suonenjoen ja Siilinjärven asioista, mutta verkkokeskustelijoiden päähuomio kohdistui varsin sattumanvaraisesti muihin kysymyksiin.

Osasy seurausten vähäisyyteen saattoi johtua kokeilujuttujen esitystavoista. Laajat juttukoosteet olivat kenties liiankin ylitsepusuavia. Mikäli keskustelujen raportoisessa olisi keskitytty systemaattisesti yhteen aiheeseen kerrallaan, ainakin kysymysten suuntaaminen erilaisille asianosaistahoille olisi ollut helpompaa. Monet osallistujat toivoivatkin jälkikommenteissaan tiukempia rajauksia ja toimittajilta aktiivisempaa panosta vastausten saamiseksi esitettyihin kysymyksiin.

8.5. Pohdintaa asianosaisuudesta

Keskustelutilanteissa tuotetussa asianosaisuudessa nousee esiin ainakin neljä huomionarvoista piirrettä. Ensinnäkin keskustelijoille itselleen asianosaisuuden ehdottomana edellytyksenä oli ajatus keskinäisestä tasavertaisuudesta. Kun jokaisen osallistujan näkökulma asioihin koettiin relevantiksi, keskustelijat olivat valmiita hyväksymään ja olemaan kiinnostuneita myös toisenlaisista näkökulmista ja mielipiteistä. Tasavertaisuus toimi perustana myös sille, että osallistujat saattoivat keskustelun kuluessa viitata toistensa kokemuksiin ja nojata heidän asiantuntemukseensa. Ryhmissä osal-

listujat saattoivat siis asettua toistensa resursseiksi ja vastaavasti käyttää muilta kuulemiaan näkemyksiä hyväksi omassa argumentoinnissaan. Tällä tavoin osallistujat saattoivat testata ja täydentää omia tietojaan sekä saada vahvistusta omille ehdotuksilleen.

Tätä havainnollistaa esimerkki Suonenjoelta. Ryhmä koki yleisesti suurimmaksi paikalliseksi ongelmaksi asukkaiden passiivisuuden. Tämän analyysin pohjalta ryhmässä ideointiin paljon kokeilun innoittamana mahdollisuutta perustaa kaupunkilaisista koostuvia raateja keskustelemaan paikkakunnan kehityksen kannalta keskeisistä kysymyksistä. Ehdotuksen esteeksi keskustelussa nousi osallistujien mielestä sen konkreettisuuden puute: keskustelijoiden oli vaikea nähdä, mitä ryhmät käytännössä tekisivät ja miten julkishallinto niihin suhtautuisi. Tässä vaiheessa järjestötyössä aktiivisesti toiminut ryhmän jäsen rohkaisi muita kertomalla siitä, millaisia tuloksia hänen järjestönsä oli onnistunut saamaan aikaan.

Mä tunnen itseni tässä asiassa kaiken kaikkiaan edelläkävijäksi, koska olen ollut käynnistämässä näitä keskustelufoorumia. Meillä on tuolla vammaisneuvoston puolella käyty koko syksyn ajan neuvotteluja virkamiesten kanssa neuvotteluja vammaisten asioista. Se mikä saatiin aikaiseksi, oli vammaisyhteistyö uimahallissa. Eli uimaveden lämpötilan nostaminen. (...) Kyllä nää on hedelmällisiä nää keskustelut, kun niitä lähdetään käymään. (nainen Suonenjoen ryhmän toinen keskustelu 10.2.1999.)

Keskustelijan antamaa esimerkkiä kansalaistoiminnasta voi pitää vähäpätöisenä. Keskustelijoille sillä oli merkitystä ennen kaikkea esimerkkinä. Se todisti keskustelijoille, että vuoropuhelu päättäjien ja kaupunkilaisten kanssa on periaatteessa mahdollista, että sen aloittamiseksi ei tarvita välttämättä suuria kysymyksiä tai nerokkaita ratkaisuja.

Journalismin kannalta tähän liittyy kysymys siitä, miten ihmisten usein hyvin pieneltä ja kotikutoiselta vaikuttavaan toimintaan pitäisi toimituksessa oikein suhtautua. Mikäli kansalaisten aktiivisuutta ja toiminnallisuutta haluttaisiin tukea journalismissa, esimerkiksi järjestöissä tehtävää työtä voisi tarkastella järjestelmällisemmin niiden saavutusten kautta. Yhdysvalloissa erilaisista paikallistason vaikuttamisen 'menestystarinoista' onkin tullut yksi kansalaisjournalismissa usein käytetyistä lajityypeistä (Merritt 1995). Menestystarinat toimivat ennen kaikkea käytännöllisinä esimerkkeinä siitä, mistä ongelmiin tarttuminen voi alkaa. Niiden yhteydessä tehdään kuitenkin selväksi, että yksittäisissä esimerkeissä ei vielä päästä lähellekään ongelmien ratkaisemista (Charity 1995, 95).

Toinen asianosaisuuden kuvaamisessa esiin nouseva kysymys koskee kansalaisten osallistumisessa kokemaa mielihyvää. Tämä tuntuu hieman yllättäen vastaavan paremmin osallistuvan demokratian teorioita⁸ kuin kuvauksia siitä, millaista on vastuunkantajien arki edustuksellisessa demokratiassa. Hallinnossa ja järjestöissä toimivat ihmiset päinvastoin korostavat usein, kuinka politiikka on kovaa ja usein tylsää työtä ja että päätöksenteossa ei ole sijaa tunteille.

Vaikka tällaisten kuvausten paikkaansa pitävyyttä ei olekaan syytä kiistää, se ei ole koko totuus. Jos päätöksenteko ja valmistelu edustuksellisen demokratian koneistoissa on raskasta ja ilotonta puuhaa, eikö niiden elävöittäminen olisi vastuunkantajienkin etujen mukaista? Toiseksi demokratian käytäntöjen ankeuden korostaminen on tuskin kovin tehokas keino rohkaista passiivisia kansalaisia mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Mikäli asiaa tarkastellaan kansalaisten kannalta, on helppo päätellä, kumpi näkemys rohkaisee toimintaan: ajatus osallistumisesta tylsänä velvollisuutena vai mielihyvää tuottavana elämyksenä?

Muutaman tunnin osallistuminen projektiluontoiseen keskusteluryhmään ei toki kumoa 'edustuksellista logiikkaa' ja sen lainalaisuuksia. Tästä huolimatta ajatus julkisuuden palkitsevuudesta ja etenkin kansalaisten julkisuuteen pääsystä mahdollisesti seuraaviin uusiin näkökulmiin olisi syytä ottaa niin politiikassa kuin journalismissakin vakavasti. Vaikuttaminen kiinnostaa ihmisiä, mikäli sille luodaan toimivat olosuhteet. Kansalaisjournalismin kokeilut ovat yksinään vasta vaatimaton yritys tähän suuntaan.

Kolmas asianosaisuuden tunnetta osallistujissa ruokkinut piirre oli keskustelu arvoista. Tämä saattoi johtua osittain kokeilun keskusteluille luomasta kontekstista. Kokoontuminen yhteisen pöydän ääreen voi helposti johtaa osallistujat ajattelemaan, että nyt on puhuttava suurista ja hieman juhlallisistakin aiheista. Toisaalta tätä vaikutelmaa kokeiluissa pyrittiin tietoisesti välttämään. Itse kirjoittamassani järjestäjien omassa muistiossa todetaan: *"keskustelu pyritään pitämään mahdollisimman konkreettisenä ja todellisenä*

⁸ Tällä ajattelulla on ainakin kaksi historiallista lähdettä. Toinen niistä johtaa Antiikin Kreikan kaupunkivaltioihin ja toinen Yhdysvaltojen valtion syntyyn sekä 1830- ja 1840-luvuilla tapahtuneeseen demokratisoitumisprosessiin. Kokonaisvaltaisimmin tämän onnellisuuden idean historiaa kuvaa Hannah Arendt (1958, 1963). 1800-luvun Yhdysvaltoihin sijoittuvista aikalaiskuvauksista kuuluisin on Alexis de Tocquevillen (1844 [1835, 1840]) *Democracy in America* (ks. myös Schudson 1998, 98-104).

niin, että yhteys arkeen ja omiin kokemuksiin säilyy kaiken aikaa” (*Kuntalaiset!*-kokeilun sisäinen muistio tammikuu 1999). Tätä tavoitetta tähdennettiin projektin kuluessa useita kertoja myös keskustelijoille.

Arvokeskusteluista on vedettävissä yksinkertainen päätelmä: Ihmiset eivät puhuisi arvoista, elleivät ne olisi heille tärkeitä tai ellei arvokeskustelu vastaisi sitä kieltä, jolla ihmiset asioita mielessään käsittelevät. Monilla keskusteluissa esiin nousseilla teemoilla, kuten turvattomuudella tai nuorison ja vanhusten asemalla, on sitä paitsi arvofilosofisen puolensa lisäksi myös käytännöllinen puoli. Kaikki ne koskettavat konkreettisesti ihmisten arkielämää. Ryhmien käymä arvokeskustelu onnistui ainakin ajoittain tavoittamaan nämä molemmat tasot. Keskusteluissa ja niistä kirjoitetuissa jutuissa näiden tasojen yhdistäminen ei välttämättä onnistunut aina kovinkaan hyvin. Tässä tiivistyykin yksi journalismin ja politiikan keskeisistä haasteista: kuinka puhua arjesta ja arvoista samanaikaisesti?

Arvokeskusteluihin liittyi muitakin positiivisia puolia. Keskustelijat kiinnostivat huomiota siihen, että yhteiskunnassa tärkeinä pidettyihin arvoihin, kuten julkisen sektorin kustannustehokkuuteen tai ihmisten työkeskeisyyteen, sisältyy myös ongelmia. Näiden ongelmien käsittelyssä osallistujat asettivat niissä myös itselleen toiminnallisen roolin. Arvokeskustelussa vastuu ei lankea vain instituutioille vaan myös yksityisille ihmisille ja ihmisryhmille.

Ajautumista arvokeskusteluihin voi myös kritisoida useista syistä. Vaikka arvopuhe vastaisi tapaa, jolla me kansalaisina ajattelemme asioita, se ei vastaa tapaa, jolla me toimimme. Kukaan ei tavallisesti toteuta sisäisen äänensä käskyjä tai kutsumustaan mekaanisesti vaan jokainen improvisoi ja sopeuttaa tekonsa vallitsevaan tilanteeseen (Pauly 1999, 139-140). Jos toiminta perustuu tyystin toisenlaiselle logiikalle kuin arvokeskustelu, sen kävijät voidaan helposti marginalisoida vetoamalla ’koviin faktoihin’. Toisessa *Kuntalaiset!*-ryhmässä näin paljolti tapahtuikin siinä vaiheessa, kun ryhmä kohtasi paikallisia virkamiehiä (ks. luku 9.5).

Arvokeskustelujen ongelmaksi havaittiin kokeiluissa myös se, että monimutkaistuuksaan asioiden mittasuhteilla on taipumus kasvaa. Kun ryhmät paneutuivat tunnistamiinsa ongelmiin syvällisesti, ne tulivat usein vakuuttaviksi siitä, että epäkohtien syyt eivät ole yksilöiden ratkaistavissa. Paikallisista huolen aiheista kasvoi helposti *eksistenttialistisia* ongelmia; rakenteellisia olosuhteita, joihin ihmiset on heitetty, mutta joita he eivät voi itse muuttaa.

Keskusteluryhmissä eksistentiaalisuus näkyi siinä, että osallistujat kytkivät monipuolisesti paikallisia kokemuksia valtakunnallisiin, maailmanlaajuisiin ja yleisinhimillisiin kysymyksiin. Tässäkin on myös valoisa puolensa. Yhteisen ongelman tunnistaminenkin voi silti antaa ihmisille voimia, vaikka kukaan ei tuntuisi voivan sille mitään tässä ja nyt.

Arvokeskustelun virittäminen ei ole journalismille mikään yksinkertainen eikä välttämättä edes kovin houkutteleva toimeksianto. Tämä synnytti pohdiskelua myös kokeiluissa mukana olleiden toimittajien parissa. Äänestäjät-kokeilussa keskustelua johtanut pääkirjoitustoimittaja Mauri Liukkonen kuvasi hankkeen herättämiä ajatuksia julkisesti viikko keskustelujen jälkeen kirjoittamassaan kolumnissa:

Me odotimme, että ihmiset olisivat halunneet tivata kansanedustajaehdokkailta heidän kantaansa eläkkeiden taitettuun indeksiin tai lasten päivähoitoon. Kyllä nämäkin asiat kiinnostivat, mutta kaikkein eniten ihmiset halusivat keskustella arvoista eli niistä perusasioista, joista käytännön ratkaisut yhteiskunnan yksityiskohtiin johdetaan. (...) Lukijoiden mielestä arvoja käsitteleviä juttuja saattaa Savon Sanomissa olla liian vähän. (Mauri Liukkonen, kolumni Savon Sanomat 13.3.1999.)

Sitaatti kuvastaa mainiosti tilannetta, johon kokeilut toimittajat johtivat. Siinä missä joku muu toimittaja voisi kätevästi keksiä monia perusteluja sille, miksi tavallisten kansalaisten arvokeskustelun uutisoiminen ei kuulu journalismin ydintehtäviin, nämä perustelut eivät välttämättä tyydytä enää kokeiluista vastaavidenssiä saaneita toimittajia. Tällaisen pohdiskelun aikaan saamista - ja vieläpä sen esittämistä julkisesti lehden palstoilla - voi pitää kokeilujen keskeisenä saavutuksena. Se ei vielä itsessään johda käytäntöjen muuttamiseen, mutta se voi ajan mittaan johtaa uudelleen arviointeihin.

8.6. Pohdiskeleva harkinta

Seuraavassa siirryn tarkastelemaan Savon Sanomien kansalaisjournalismikokeiluja toisen Careyltä johdetun julkison kriteerin, pohdiskelevan harkinnan, valossa. Ymmärrän pohdiskelevan harkinnan tässä yhteydessä asianosaisuuden luonnolliseksi jatkeeksi enkä siitä erilliseksi ryhmien ominaisuudeksi. Asianosaisuudessa vahvasti vaikuttava tunnelataus on siis läsnä myös ryhmien järjenkäytössä ja monessa suhteessa se on jopa sen keskeinen käyttövoima. Tarkastelen sitä jälleen sekä osallistujien että toimituksen näkökulmasta kysymällä, miten pohdiskeleva järjenkäyttö ilmeni yhtäältä keskuste-

lujen kuluessa ja miten osallistajat itse arvioivat sitä. Toisaalta erittelen sitä, millaisia mahdollisuuksia ja ongelmia ryhmien pohdiskelevuus tuotti kokeilujuttuja kirjoittaneille toimittajille.

Ryhmien pohdiskelevasta harkinnasta on erotettavissa ainakin kolme huomion arvoista ominaisuutta. Ensinnäkin ryhmien pohdiskelulle oli ominaista voimakas tuotteliaisuus: useimmat ryhmät onnistuivat tuottamaan suuren määrän omasta mielestään julkisen huomion arvoisia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Toiseksi pohdiskelujen seurauksena alun pitäen erillisinä pidetyt ongelmat alkoivat keskustelun kuluessa kytkeytyä toisiinsa, minkä seurauksena omakohtaisilta ja tärkeiltä tuntuvien asioiden käsittely edellytti usein niiden uudelleen määrittelemistä. Kolmanneksi ryhmien pohdiskelut johtivat ajoittain ainakin osallistujat itsensäkin yllättäneisiin lopputuloksiin. Nämä 'keksinnöt' oli ajoittain mahdollista nähdä uusina aloitteina paikalliselle julkiselle keskustelulle.

Keskityn tässä luvussa ensisijaisesti ryhmien tuotteliaisuuden kuvaamiseen ja sen merkityksen pohdintaan. Muut keskusteluryhmien pohdiskelevan harkinnan piirteet tulevat yksityiskohtaisemmin esiin luvussa 9, jossa analysoin muutamia keskusteluissa esiin nousseita yksittäisiä teemoja.

Kokeilujen ennakkosuunnittelussa asetimme suuria odotuksia nimenomaan ryhmien tuotteliaisuudelle. Keskusteluryhmien käytöstä saadut aiemmat kokemukset antoivat aiheen odottaa, että kokeilujen pulmaksi osoittautuisi pikemmin runsauden paljous kuin ajatusten niukkuus. Toiseksi otaksuimme, että kokeilun organisoimisen tavoilla on epäilemättä vaikutusta siihen, kuinka tuotteliaiksi ryhmäkeskustelut muodostuivat. Pohdiskeleva harkinta edellyttää ennen kaikkea riittävästi aikaa. Tämän lisäksi järjestäjien tulisi samanaikaisesti onnistua antamaan tilaa vapaalle ajatusten vaihdolle, mutta samalla myös rohkaista ryhmiä problematisoimaan omia kantojaan ja tarvittaessa haastaa niitä etenemään pohdiskeluissaan kohti uusia määrittelyjä.

Näiden ennakkokäsitysten pohjalta otaksuimme, että ensimmäisenä toteutettu *Kansalaiset!*-kokeilu saattaisi olla kaikkein ongelmallisin. Siinä keskusteluille varattiin vähemmän aikaa kun pari kuukautta myöhemmin kokoon-tuneille *Kuntalaiset!*-ryhmille. Lisäksi ajattelimme, että oma kokemattomuutemme heijastuisi nimenomaan ensimmäisessä kokeilussa ja että siinä tehdyistä virheistä oppineina toisen hankkeen toteuttaminen sujuisi helpom-

min. Nämä ennakko-oletukset kääntyivät kokeilujen aikana miltei päällelleen.

Viidestä keskusteluryhmästä selvästi tuotteliaimmiksi osoittautuivat nimenomaan *Kansalaiset!* -kokeilun kolme kuopiolaista sukupolviryhmää.⁹ Kukin niistä onnistui omien tietojensa ja kokemustensa pohjalta muotoilemaan 15 - 20 asiakysymystä, minkä lisäksi ne pääsivät vielä sopimukseen siitä, mihin asioihin ryhmä halusi keskittyä. Sitä vastoin kahdessa *Kuntalaiset!* -ryhmässä ideoiva tuotteliaisuus jäi selvästi sukupolviryhmiä vaisummaksi. Sekä Suonenjoella että Siilinjärvellä ongelmia kartoittavassa keskustelussa nousi esiin 'vain' kymmenkunta osallistujia askarruttavaa paikallista epäkohtaa. Mitään niistä ei koettu ryhmien sisällä yhtä selvästi omaan elämään vaikuttaviksi aiheiksi kuin *Kansalaiset!* -hankkeen ryhmissä. Myös molempien *Kuntalaiset!* -ryhmien arviot keskustelujensa tuloksista olivat pidättävämpiä kuin kolmessa sukupolviryhmässä.

Kansalaiset! -kokeilussa ryhmien tuotteliaisuus palveli parhaiten pohdiskelevan harkinnan toista piirrettä: ongelmien ja asiakysymysten uudelleen määrittelyä. 1930-luvulla syntyneiden ryhmässä esiin nousseita ajankohtaisia ongelmia olivat vanhusten yksinäisyys, sosiaalinen syrjäytyminen, julkisten palvelujen leikkaukset sekä tunne vaikutusmahdollisuuksien puutteesta. Nämä epäkohdat kiertyivät ryhmän keskustelussa osaksi laajempaa turvattomuuden ongelmaa. 1950-luvulla syntyneiden ryhmässä osin samoja ongelmia käsiteltiin työntekijöiden ja työelämän rakenteiden näkökulmasta. 1970-luvulla syntyneiden keskusteluissa keskeisiä aiheita olivat taas kaupunkikuva, rakentaminen ja nuorten kaupunkilaisten asema. Nämä aiheet tematisoitiin ryhmässä usein kysymyksiksi vallasta.

Kansalaiset! -kokeilun sukupolviryhmien tuotteliaisuus ei rajoittunut vain ongelmien kartoittamiseen ja niiden uudelleen määrittelyyn. Toisella keskustelukierroksella kukin ryhmä keskittyi työstämään ratkaisuja 2-3 keskeisimmiksi arvioituun asiakysymykseen. Rajaus ei suinkaan hillinnyt ryhmien tuotteliaisuutta vaan jokainen niistä onnistui esittämään määrittelemiinsä ongelmiin 20 - 30 konkreettista ratkaisuehdotusta. Näihin sisältyi monia

⁹ Äänestäjät -hankkeessa ryhmän tuotteliaisuudella ei ollut samanlaista roolia kuin kahdessa muussa kokeilussa. Ryhmän tehtävänä ei ollut laatia itse keskustelun asialistaa vaan työstää Väli-Suomen sanomalehtien Sunnuntaisuomalaisen tilaamassa mielipidetiedustelussa esiin nousseita aiheita.

uusia näkökulmia ja vallitsevia käsityksiä kyseenalaistavia ehdotuksia, jotka tarjosivat relevanttia aineistoa lehden toimituksen työstettäväksi. (ks. luku 9.)

Vaikka Suonenjoen ja Siilinjärven ryhmien tuotteliaisuutta ei voi pitää vähäisenä, ne kokivat kuitenkin itse tilanteen näin. Tämä tunne heijastui siihen, millä tavoin esille nousseet asiakysymysten määrittelyt kehittyivät keskustelujen kuluessa. Suonenjoella osallistujat ryhtyivät ideoimaan sellaisia paikallisdemokratian käytäntöjä, jotka voisivat aktivoida asukkaita ja avata heille uusia vaikuttamisen mahdollisuuksia. Tällä tavoin Suonenjoen ryhmä käänsi siis oman tuotteliaisuutensa rajat omaksi vahvuudekseen.

Suonenjoella tuloksena ei ollut *Kansalaiset!* -ryhmien tavoin määrällisesti vaikuttavaa listaa uusista näkökulmista, kysymyksistä ja ehdotuksista. Sen sijaan ryhmä onnistui tiivistämään pohdiskelunsa vaatimukseksi uusien kanavien etsimisestä kuntalaisten ja kaupungin hallinnon väliselle julkiselle vuorovaikutukselle. Mitä ilmeisimmin omien kokemustensa rohkaistuneena osallistujat päätyivät ehdottamaan, että kaupungin tulisi perustaa asukkaista koostuvia keskusteluryhmiä paikallisen päätöksenteon ja suunnittelun tueksi. Ryhmä sai ehdotukselleen myös kaupungin virkamiesjohdon tuen.

Siilinjärvellä yhteisesti ja omakohtaisesti tunnistetuista paikallisista ongelmista ei yrityksistä huolimatta onnistuttu luomaan kaikkia osallistujia tyydyttävää asialistaa. Kun ryhmässä haettiin ratkaisuja siihen, mitkä aiheet otettaisiin tarkemman pohdiskelun kohteeksi, osallistujien näkemykset jakaantuivat tiukasti kahtia. Tämä rajoitti ryhmän tuotteliaisuutta ja asioiden käsittelyä edistävien uusien näkökulmien ja kysymysten määrää. Eri mielisyydet vaikuttivat myös siihen, että Siilinjärven ryhmän osallistujat arvioivat omaa työskentelyään ja siihen vaikuttaneita tekijöitä muita kriittisemmin.

Vaikka Siilinjärven ryhmä ei tuottanut määrällisesti yhtä vaikuttavaa aiheiden kirjoa kuin muut ryhmät, se ei tarkoita kuitenkaan sitä, että ryhmän keskustelut eivät olisi olleet antoisia tai että niissä ei olisi onnistuttu nostamaan esille julkisen huomion arvoisia kysymyksiä. Siilinjärven keskustelujen aiheet osoittautuivat vain sen verran monimutkaisiksi ja kiistanalaisiksi, että niiden työstäminen olisi edellyttänyt huomattavasti enemmän aikaa kuin mitä keskusteluille ja pohdinnoille oli varattu. Jälkikäteen arvioituna

Siilinjärven keskustelujen analysointi on osoittautunut monessa mielessä kaikkein kiinnostavimmaksi tässä eritellyistä kokeiluista (ks. luku 9.5).

Ryhmien tuotteliaisuuden eroista huolimatta osallistujien arviot omista pohdiskeluistaan olivat kautta linjan hyvin positiivisia; tosin jotkut suhtautuivat asiaan varauksellisesti. Kolme neljästä arviointilomakkeen palauttaneesta osallistujista piti ryhmän esille nostamia aiheita tärkeinä ja omakohteisina. Enemmistö vastaajista mainitsi myös oppineensa kokeilun aikana uusia asioita ja julkaistujen juttujen katsottiin rikastuttaneen paikallista julkista keskustelua. Useimmat lukivat saavutukset nimenomaan ryhmätyöskentelyn ansioksi. Yhtä lukuun ottamatta kaikki olisivat jatkossa halukkaita osallistumaan sanomalehdessä käytävään julkiseen keskusteluun osana keskustelevaa ryhmää.

Vastaaajien luottamus vuorovaikutukseen perustuvaan pohdiskeluun tulee havainnollisesti esiin osallistujien palautteessa. Seuraava 1970-luvulla syntyneiden ryhmän jäsenen vastaus ilmentää hyvin *Kansalaiset!* -kokeilun osallistujien arvioiden yleislinjaa.

Koen, että keksimme nerokkaita ratkaisuja arkipäivän ongelmiin. Halukkaat toteuttajat vain uupuvat... Näen, että kyllä tavallisella kansalaisella on kykyä käsitellä yhteisiä asioita - vai oltiinkohan me valikoituneita? Ehkä valinta ryhmään teki meistä viisaampia... (nainen, 1970-lukulaisten ryhmä, kirjallinen palaute.)

Kuntalaiset! -ryhmissä osallistujat pohtivat oman arkisen kokemuksensa ja ryhmätyöskentelyssä tuotetun tiedon suhdetta paikallisista asioista tarjottuun informaatioon. Suonenjoen ja Siilinjärven keskustelijat olivat valmiimpia tunnustamaan, että heillä ei ollut kaikista asioista riittävästi tietoa. Suonenjoella tämän informaation puutteen ei katsottu haitanneen ryhmän työskentelyä. Sitä vastoin Siilinjärvellä taustatietojen vähäisyys - ja joidenkin mielestä sen epätasainen jakaantuminen ryhmän sisällä - rajoitti ryhmän kykyä.

Ryhmän jäsenet saavuttivat luultavasti uudenlaisen "tietouden ja tietoisuuden tason" oman kunnan asioista. Kykyä soittaa poskea ja tuottaa ideoita tuoreesti kyllä löytyy. Todelliseen päätöksentekoon taas vaadittaisiin enemmän tietoa. (nainen, Siilinjärven ryhmä, kirjallinen palaute.)

Sitaatti on luettavissa niin, että taustatieto asettuisi vastaajan mielestä ryhmien "posken soittamisen" yläpuolelle ja että näiden kahden tietämisen tavan kohdatessa vankat taustatiedot automaattisesti ajaisivat ryhmien

'musta tuntuu' -ajattelun edelle. Muissa ryhmissä asia nähtiin hieman toisin. Samalla kun osallistujat tunnistivat puutteita omissa tiedoissaan, ne korostivat, että tietomäärältään puutteellisetkin argumentit ja kysymykset nousevat relevanteista ja todellisista kokemuksista. Monissa ryhmissä lähdettiin siitä, että asukkaiden ja päättäjien välisessä keskustelussa asiantuntijoiden tiedon pitäisi aluksi mukautua asukkaiden kokemuksiin eikä päinvastoin. Tähän sisältyy ajatus, että asukkaat ovat kyllä valmiita tarkistamaan kantojaan saamansa tiedon perusteella silloin kun sillä on yhtymäkohtia heidän kokemuksiinsa. Mikäli tuota yhteyttä ei ole, asiantuntijatieto koetaan helposti epärelevantiksi.

Koska yhteiskunnallisen tietämisen rakenteet toimivat pääasiassa päinvastoin, ryhmien toiminnassa ei onnistuttu aina pitämään tästä 'vakauksesta' kiinni. Erityisen kovalle koetukselle ajatus ryhmän kokemusperäisen tietämisen ensisijaisuudesta suhteessa asiantuntijakoneistojen tietoihin joutui juuri *Kuntalaiset!* -hankkeessa, jossa keskustelijat joutuivat varsin lyhyen valmistautumisen jälkeen kohtaamaan muodollisilta tiedoiltaan usein ylivoimaisilta vaikuttaneita kuntien virkamiehiä.

8.7. Tuotteliaisuus jutun teon ongelmana

Keskusteluryhmien tuotteliaisuuden tukeminen oli yksi kokeilujen tärkeimpiä tavoitteita. Mitä enemmän ryhmät onnistuisivat nostamaan esiin julkisen huomion arvoisia teemoja, sitä helpompaa toimituksen olisi ideoida niistä jatkojuttuja ja tuottaa niiden ympärille julkista keskustelua. *Kansalaiset!*- ja *Äänestäjät*-hankkeissa tuotteliaisuutta tuettiin antamalla ryhmille mahdollisimman vapaat kädet aiheiden ja ongelmien kartoittamisessa. *Kuntalaiset!*-kokeilussa sitä pyrittiin lisäksi ruokkimaan laatimalla keskustelun virikkeeksi taustainformaatiota kokeilupaikkakuntien taloudellisesta tilasta, asukas- ja elinkeinorakenteesta sekä tulevaisuuden strategioista. Näiden tietopakettien käyttö jäi keskusteluissa kuitenkin aiottua vähäisemmäksi, koska niitä ei ehditty lähettämään osallistujille ennen ensimmäistä keskustelutilaisuutta.

Ryhmien tuotteliaisuutta pyrittiin havainnollistamaan laatimalla kattava lista niiden käsittelemistä aiheista. Listassa ongelmat pyrittiin nimeämään ja määrittelemään ryhmien esittämän pohdiskelun perusteella. *Kansalaiset!*-kokeilun jutuissa tuotteliaisuuden vaikutelmaa korostettiin numeroimalla ryhmien määrittelemät ongelmat ja ratkaisut. 1930-luvulla syntyneiden kes-

keisin huolenaihe nousi esiin sekä ongelmalistauksessa että keskustelua kuvanneissa jutuissa (ks. luku 9.2.)

1. Turvattomuus. *Ihmiset pelkäävät liikkua kadulla pimeällä. Pelko joutumisesta väkivallan uhriksi rajaa ihmisten vapautta, vaikka siihen onkin jo totuttu. (Savon Sanomat 16.10.1998.)*

Suonenjoen ja Siilinjärven keskusteluista kertoneissa juttujen listauksissa numerointia ei käytetty. Kahden keskustelukerran perusteella laadittu ongelmalista oli kuitenkin juttukoosteissa keskeisesti esillä. Siilinjärven ongelmalistalle kärkeen päässeenä aiheena olivat lasten kouluolot. Yhden varsinaisen teeman sisälle mahtui huomioita useistakin konkreettisista epäkohdista:

Lapset ja nuoret eivät näytä olevan ykkösasia Pohjois-Savon lapsirik-kaimmassa kunnassa. *Kouluissa on paljon homeongelmia, joiden korjaaminen kestää liian kauan. [Koulu]tilat ovat myös ahtaita ja puutteellisia. Säästöjen takia opettajia lomautettiin takavuosina, mihin ei pidä enää mennä. Koulukuraatto-reista ja -avustajista on pulaa. Laite- ja tarvikeresurssi on pieni. (Savon Sanomat 20.2.1999.)*

Juttuja kirjoitettaessa asioiden listaaminen ei tuottanut vaikeuksia. Keskustelua kuvaavissa jutuissa aiheiden ja näkökulmien valinnat olivat jo ongelmalisempia. Yleensä juttukokonaisuuden pääaiheet valikoituivat suhteellisen helposti sen perusteella, mistä asioista ryhmissä keskusteltiin eniten. Joissakin tapauksissa toimituksen harkintaa käytettiin enemmän, jolloin jotkut ryhmässä paljonkin puhetta synnyttäneet aiheet saivat lehdessä suhteessa vähemmän tilaa. Aina osallistujat eivät olleet näistä ratkaisuista samaa mieltä järjestäjien kanssa. Esimerkiksi kaikkia ryhmiä aidosti kiinnostanut kysymys nuorisosta jäi jutuissa usein muiden aiheiden varjoon.

Myös kokeilujen järjestäjien välillä esiintyi välillä näkemyseroja siitä, mitä asioita jutuissa tulisi painottaa. Vaikka tulkintamme keskustelun kulusta olivat samansuuntaisia, siitä miten ne tulisi esittää lehdessä, olimme ajoittain avoimesti eri mieltä. Toimittajat halusivat usein painottaa keskustelujen alkupuolella esitettyjä argumentteja, koska ne olivat usein spontaaneja ja ne vaikuttivat jotenkin 'aidommilta' kuin niistä yhdessä tekemämme hiukan pidemmälle menevät tulkinnat. Itse olisin halunnut korostaa jutuissa nimenomaan tällaisen tulkinnan osuutta ja pyrkinyt osoittamaan, millaisia muutoksia ja käännteitä keskustelun kuluessa esiintyi: mitä tapahtui sen

välillä kun ryhmät nostivat esiin jonkin aiheen ja pääsivät siitä myöhemmin jonkinlaiseen päätelmään?

Kumpikin ratkaisu on omalla tavallaan ongelmallinen. Keskustelun alkupuolella esitetyt usein värikkäät lausunnot eivät aina edustaneet ryhmässä keskustelun kuluessa jalostunutta mielipidettä vaan olivat usein ikään kuin hypoteeseja, joita ryhmä ryhtyi itse problematisoimaan. Ne kuvasivat sitä, mistä osallistujat olivat tulossa eivätkä sitä mihin he olivat menossa. Toisaalta keskustelujen kehityksen tulkitsemiseenkin sisältyy omat riskinsä. Tällaisen otteen tuloksena syntyvä juttu voi luoda vaikutelman siitä, että ryhmä onnistuisi päättämään johonkin lopulliselta tuntuvaan päätelmään. Tämä voisi johtaa siihen, että jatkokeskustelulle ja uusille näkökulmille ei olisi enää edes tarvetta.

Lehdessä julkaistut jutut olivat etenkin kokeilujen alkupuolella kompromisseja edellä kuvattujen näkökulmien välillä. Hankkeiden edetessä näkemyserot lieventyivät, mutta juttujen kirjoittamiseen liittynyt vaikeus ei silti poistunut. Tämä löi leimansa kokeilussa mukana olleiden toimittajien jälki-arvioihin. He tarkastelivat omia juttujaan liiankin kriittisesti ikään kuin kaikki esittämiseen liittyvät ongelmat olisi pitänyt pystyä ratkaisemaan. Tällainen ajatus tulee esiin seuraavassa sitaatissa, jossa kokeiluissa kaikkein aktiivisimmin toiminut toimittaja arvioi omaa suoritustaan:

Keskustelut ja ihmisten kanssa oleminen oli parasta. Kun näki, että ryhmälle tuli henki. Keskustelut olivat tosi mielenkiintoisia ja mukaansa tempaavia. Olisi tehnyt mieli itse osallistua asioiden käsittelyyn! Tämä on jutun kirjoittamistapana raskain mitä olen koskaan kokeillut. Miksi ne jutut ovat sellaisia möykkyjä kuin ne ovat? Enhän minä ollut koskaan tehnyt juttuja kansalaisjournalismin otteella! (Marita Tiuhonen, arviointikeskustelu Savon Sanomien toimituksessa 24.5.1999.)

Ongelmien ja ratkaisujen listausten oli määrä palvella suoraan myös toimituksen jatkoideointia. Tavoitteena oli, että kuka tahansa lehden toimittajista voisi ideoida ryhmän ehdotusten perusteella jatkajuttujen aiheita ja toteuttaa ne joko itsenäisesti tai yhteistyössä muiden toimittajien kanssa. Kokeiluissa mukana olleet toimittajat tekivät tämän suuntaisia lupauksia myös lehdessä.

Savon Sanomat tekee kevään ja kesän aikana juttuja keskusteluissa esiin nousseita aiheista. (...) Uusia keskusteluryhmiä syntyy jatkossakin keskustelemaan mielipiteitä kuohuttavista tai muuten vain mielenkiintoisista asioista. (Marika Tiainen, Savon Sanomat 5.3.1999.)

Tarkoituksena on, että äänestäjät lehden avulla ja lehti äänestäjien avulla kykenee tarkemmin seuraamaan kansanedustajien aikaansaamoksia. Eikä pelkääntään seuraamaan. Yritämme tarjota äänestäjille mahdollisuuden myös kehittää ratkaisuja, osallistua yhteiskunnan kehittämiseen. (Mauri Liukkonen, Savon Sanomat 13.3.1999.)

Näitä lupauksia ei kuitenkaan onnistuttu täyttämään kovin hyvin, vaikka sisällölliset edellytykset tätä varten olivat olemassa. *Kansalaiset!* -ryhmistä julkaistujen juttujen jälkeen laadimme toimittajien kanssa yli 60:n aiheen idealistan, jonka avulla toimituksen oli määrä ryhtyä laajentamaan ja syventämään aiheista käytävää julkista keskustelua. Juttuideat syntyivät varsin kivuttomasti.

Jatkojuttujen ideat jakaantuivat karkeasti kolmeen ryhmään. Osassa pyrittiin hakemaan suoria vastauksia keskustelijoiden esittämiin kysymyksiin. Esimerkiksi: pitääkö paikkansa, että asuntojen hinnat ja vuokrat ovat Kuopiossa korkeampia kuin muissa samankokoisissa kaupungeissa - ja jos pitää, miksi näin on? Toiseksi pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman konkreettisesti, miten keskustelijoiden esittämät huolenaiheet näkyvät käytännössä ja miten niissä asianosaisina olevat ihmiset nämä ongelmat kokevat. Esimerkiksi: miltä kauppojen aukioloaikojen laajentaminen tuntuu kaupan kassan näkökulmasta? Kolmanneksi jatkojutuissa asetettiin tavoitteeksi selvittää sellaisen ongelmien taustoja, joista keskustelijoillakaan ei ollut tarpeeksi tietoa. Esimerkiksi: ovatko rattijuopumukset lisääntymässä vai vähentymässä ja onko rattijuopoilte langetetuista rangaistuksista ollut hyötyä vai ei?

Vaikka juttujen ideoinnissa haluttiin jättää harkintavalta juttua kirjoittavalle toimittajalle, ideoinnin yhteydessä mietittiin myös jutun teossa mahdollisesti hyödynnettäviä lähteitä ja näkökulmia. Jatkojuttujen yhteyttä *Kansalaiset!* -kokeiluun haluttiin havainnollistaa kahdella tavalla. Ensinnäkin jokaiseen listan pohjalta tehtävään juttuun oli määrä liittää *Kansalaiset!* -kokeilun tunnuksena käytetty vinjetti, jonka yhteydessä tuli olla lyhyt selostus jutun aiheen alkuperästä. Toiseksi ehdotimme, että keskusteluryhmän jäseniä käytettäisiin mahdollisuuksien mukaan jatkojuttujen lähteinä tai heidän aloitteensa pohjalta hankittujen tietojen tai mielipiteiden arvioijina.

Nämä ehdotukset vaikuttavat vielä tässäkin vaiheessa perusteluilta. Tästä huolimatta ideoiden toteuttaminen tuotti pettymyksen. Parhaiten jatkojuttujen työstäminen onnistui niiltä toimittajilta, jotka olivat olleet itse kokei-

luissa mukana. Kokeilujen pohjalta laadittua aihealista kierrätettiin aktiivisesti toimituksen sisällä, ja monet toimituksen osastot varasivatkin parhaina pitämänsä aiheet itselleen. Suurin osa näistä varatuista ideoista jäi kuitenkin kokonaan toteuttamatta, mikä ymmärrettävästi laimensi kokeiluissa mukana olleiden toimittajien motivaatiota. Niinpä toisena toteutetun *Kuntalaiset!*-hankkeen pohjalta ei katsottu enää aiheelliseksi ideoida jatkojuttuja yhtä systemaattisesti. Tämän seurauksena Siilinjärveen tai Suonenjokeen kytkeytyviä jatkojuttuja tehtiin huomattavan vähän ja nekin toteutettiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta varsin rutiininomaisesti.

Jopa kokeiluissa mukana olleiden toimittajien tekemissä jatkojutuissa asia-yhteys keskusteluista tehtyihin juttuihin jäi yleensä varsin löyhäksi. Jatkojuttujen yhteyteen liitettäväksi ajateltu vinjetti jäi usein julkaisematta eikä jutuissa aina viitattu muutenkaan aiheen alkuperään. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta jatkojuttuja tehtäessä toimittajat eivät olleet lainkaan yhteydessä keskusteluryhmien osallistujiin. Heitä ei myöskään käytetty juurikaan juttujen lähteinä tai kommentoijina (ks. kuitenkin luku 8.9).

Vinjettien käyttöä kohtaan tunnettu epäluulo ja haluttomuus 'merkitä' jatkojuttujen aiheita keskusteluryhmien nimiin on nähtävissä yhdeksi osoitukseksi siitä, miten toimittajan autonomisuus ja professionaalisuus on toimituksissa tapana mieltää. Tämän ajattelun mukaan juttuaiheet eivät ole kenenkään ulkopuolisen tahon omaisuutta vaan aihevalintojen tulee perustua toimittajan (tai toimituksen esimiehen) omaan harkintaan. Juttujen - etenkin uutisiksi katsotun aineiston - merkitsemisen logoilla taas nähdään helposti korostavan liikaa toimituksen näkyvää roolia ja tekevän yksittäisistä kokeiluista 'liian suuren numeron'.

Tämä näkemys nousi esiin myös silloin tällöin toimituksessa käymissäni käytäväkeskusteluissa. Niissä jotkut lehden toimittajista olivat sitä mieltä, että kokeilujuttujen yhteydessä ei olisi syytä lainkaan puhua kansalaisjournalismista, koska tällaiset nimitykset "eivät kiinnosta lukijoita". Sen sijaan useat kokeiluihin osallistuneet keskustelijat olivat kiinnostuneita eritteleään journalismin eri lajeja ja vertaamaan kansalaisjournalismin ideoita käsityksiinsä ns. normaalijournalismista. Heille uutiset eivät olleet 'vain uutisia', kuten professionaalit toimittajat ehkä olettivat.

8.8. Pohdintaa tuotteliaisuudesta

Keskusteluryhmien tuotteliaisuus muodostui eri kokeiluissa hieman erilaiseksi. Syyt tähän löytyvät paljolti kokeilujen erilaisista lähtökohdista. *Kansalaiset!*-kokeilussa osallistujat käyttivät taitavasti mahdollisuuksiaan määrätellään itse omat keskustelun aiheensa. Tämän seurauksena aiheiden kirjo oli hyvin laaja. Samassa keskustelussa saatettiin olla huolissaan esimerkiksi Venäjän tilanteesta ja kuopiolaisten autoilijoiden piittaamattomuudesta. Keskustelun kohteeksi nousevia teemoja ei suoranaisesti rajattu *Kuntalaiset!*-kokeilussakaan, mutta ajatus teemojen paikallisuudesta rajoitti ryhmien 'ajattelun vapautta'.

Kokeiluhankkeiden ero tiivistyi siinä, kuinka eri tavoin osallistujat pystyivät hyödyntämään keskusteluissaan itselle tuttua taustainformaatiota. Monet *Kansalaiset!*-ryhmien esiin nostamista aiheista olivat osallistujille tavalla tai toisella tuttuja joukkoviestimistä ja uutisista. Ryhmät siis kykenivät käyttämään hyväkseen uutisissa usein sirpaleisena esiintyvää informaatiota ja järjestämään sitä uudelleen. Tässä yhteydessä osallistujien toisilleen antama tuki oli tärkeää. *Kansalaiset!*-kokeilun kolme ryhmää eivät olleet välttämättä sen valveutuneempia kuin muutkaan. Tästä huolimatta ne suhtautuivat oman tietämisen tasoonsa hyvin luottavaisesti. Itse keskusteluissa itseluottamuksella on taipumus ruokkia itseään. Mitä relevantimpina osallistujat pitivät omia ehdotuksiaan, sitä vahvemmin he luottivat omiin ja 'kenen tahansa kansalaisten' kykyihin osallistua julkiseen keskusteluun.

Suonenjoen ja Siilinjärven ryhmille osallistujien käsillä oleva uutisointi ei näyttänyt tarjoavan yhtä käyttökelpoisia virikkeitä. Niissä aiheissa, jotka tuntuivat liittyvän kunnan hallintoon, osallistujien tiedot olivat usein puutteellisia ja joskus jopa virheellisiä. Tämä ei ole välttämättä yllättävää, kun otetaan huomioon, että kuntalaiset osallistuminen paikallishallintoon on yleisestikin varsin passiivista (Pekola-Sjöblom 1997). Lisäksi kuntalaiset kokevat yleisesti, että päätöksenteko on kunnissa keskittynyt vielä enemmän harvoihin käsiin kuin valtakunnan politiikassa (Borg 1998, 17).

Tilannetta on kohtuutonta pitää kuntalaisten omana syynä, mutta toisaalta vikaa ei voi sälyttää yksinomaan kuntien hallinnonkaan tai poliittisten puolueiden harteille. Myös journalismissa on syytä itsekritiikkiin. Kuntaasioiden kanssa työskentelevillä toimittajien onkin yleensä helppo tunnustaa, että toimitusten rutinoituneet työtavat eivät erityisesti ruoki kunta-

laisten osallistumista ja valppautta oman kunnan asioita kohtaan. Vaikka ongelma on tiedostettu, käytäntöjen muuttaminen on hankalaa. Eräs kokenut kuntatoimittaja Savon Sanomissa kuvaa tilannetta seuraavasti:

Meillä on jatkuvasti huono omatunto siitä, että liian vähän pystymme menemään tuonne maakuntaan. Meidän pitäisi, ei nyt joka päivä, mutta ainakin kaksi kertaa viikossa käydä tuolla maakunnassa, mutta ei siihen kerta kaikkiaan tahdo jäädä aikaa. Kuten puhut tästä kansalaisnäkökulmasta, niin se jää liian vähälle, tunnustan sen. Meidän pitäisi päästä maakunnan ihmiseltä kysymään, mitä tää tarkoittaa, mikä sun viesti päättäjille on. Siihen pitäisi olla enemmän aikaa. Siinä on vaan se käytännön juttu, että kun lähtee täältä Vesannolle, niin se on se päivä ja toinen päivä menee kirjoittaessa. Ja samaan aikaan kaatuu päälle muuta. (Heikkilä & Kunelius 2000, 23.)

Kansalaiset! -kokeilun kolme sukupolvyryhmää eivät joutuneet (tai päässeet) kokeilun kestäessä varsinaisesti kohtaamaan haastamiaan erinäisiä tietäviä tai edustavia tahoja. Sekä *Kuntalaiset!* -kokeilussa että *Äänestäjät* -ryhmälle tällainen tilanne avautui, mikä tuotti osallistujille ongelmia. Siilinjärvellä osa ryhmästä koki jääneensä argumentoinnissa joko aiheellisesti tai aiheetta alakynteen. *Äänestäjät* -kokeilun osallistujat taas tulkitsivat tilannetta niin, että keskustelussa tapahtunut ohipuhuminen itse asiassa osoitti ryhmän onnistuneen keskustelussa poliitikkoja ja myös järjestäjiä paremmin.

Toimituksen näkökulmasta ryhmien tuotteliaisuuteen sisältyi kaksi pulmaa. Ensinnäkin laajamittaisen ja rönsyilevän keskustelun esittäminen journalistisissa on visainen pulma. Lehtijutussa on aina kyse tapahtuman - tässä tapauksessa keskustelun - kuvaamisesta toisessa kontekstissa; muuttuneessa ajassa ja tilassa (ks. Kunelius 1999a, 53-55). Yhtä hyvin voisi sanoa, että keskustelutilanteessa ja sen kuvaamisessa tiedotusvälineessä toimivat varsin erilaiset logiikat. Kasvokkaiskeskustelujen dynamiikka perustuu paljolti jatkuvaan juonen hakemiseen. Tämä logiikka tuskin sopii sellaisenaan lehtijuttuun. Sekä juttua kirjoittavaa toimittajaa että lukijaa ohjaa usein odotus siitä, että uutisteksti juoni paljastuu ensimmäisestä kappaleesta ja etenee sen jälkeen johdonmukaisesti. Tähän logiikan vaihtoon sisältyy kuitenkin paljon sellaisia valintoja, joissa keskustelujen virittämät ideat katoavat helposti näkyvistä.

Tämä voidaan lukea osoitukseksi siitä, että laadulliset erot kasvokkaiskeskustelun ja sitä huomattavasti säännellymmän joukkoviestinnän välillä olisivat ylitteämättömiä. Vaikka näin olisikin, tuota eroa ei pidä käyttää puo-

lustuksena sille, että lehtijuttujen keskustelunomaisuutta voisi mitenkään parantaa.

Kansalaisjournalismin näkökulmasta olennaisempi ongelma liittyy keskusteluryhmien herättämien virikkeiden tehokkaaseen ja järjestelmälliseen hyödyntämiseen arkisessa uutistyössä. Savon Sanomissa tämän tavoitteen saavuttaminen jäi puolitiehen. Projekteissa mukana olleiden toimittajien motivaatio ja voimat loppuivat varsin nopeasti raskaan kokeiluvaiheen jälkeen, eikä muulta toimitukselta saatu toivottua tukea. Ryhmien tuotteliaisuus siis kääntyi toimituksen tuottamattomuudeksi ja tämän epäsuhdan tunnistaminen lamaannutti toimittajia entisestään. Toimittajien arviot tilanteesta olivat itsekriittisiä, mikä tulee ilmi myös *Äänestäjät* -kokeilussa keskustelujen puheenjohtajana toimineen pääkirjoitustoimittaja Mauri Liukkosen kuvauksessa.

Vaikka keskustelut onnistuivat hyvin, niistä kirjoitetut jutut olivat luettavia - kansalaisten ääni mielestämme välittyi - ja antoivat uusia näkökulmia, ne koettiin vasta aluksi, lankuksi, jolta olisi voinut ponnistaa pitkälle kansalaisjournalismin hiekkakasaan, jos vain voimat eivät olisi hwenneet pitkän vauhdin vuoksi. (...) [Äänestäjät] -jutun toteuttaminen oli työläs. Se sitoi kolme toimittajaa muutamaksi päiväksi. Silti tässäkin päästiin vasta lankulle, ja itse ponnistus jäi tekemättä. (Liukkonen 1999, 125-126.)

Toimitustyön luonteeseen toki kuuluu, että mahdollisia jutun aiheita ja ideoita tulvii toimitukseen ja vain osa näistä toteutetaan. Niin luonnollista kuin tämä onkin, tätä käytäntöä olisi syytä problematisoida toimituksissa. Onko erilaisten ideoiden heikkoa hyödyntämistä mahdollista puolustella esimerkiksi sillä, että aina parhaat ideat päätyvät lopulta toteutusasteelle? Ainakaan Savon Sanomien kokeilujen perusteella vaikuttaa selvältä, että tällaiseen luonnon valintaan ei ole luottamista.

Se mistä aiheista jatkojuttuja tehtiin ja mistä ei, perustui ennen kaikkea sattumaan. Jotta tulos olisi ollut kokeilussa parempi, ne olisi pitänyt kytkeä tiiviimmin osaksi toimituksen työn organisointia. Tämä johtaa pohdintaan siitä, miten asioiden suunnitteleminen ja toimituksissa vaalittu ajatus toimittajan autonomisuudesta sopivat yhteen. Oma ajatukseni on, että suunnitelmallisuuden lisäämisen ei tarvitse merkitä toimitusympäristössä hierarkisuuden lisääntymistä ja toimittajan liikkumavaran kaventumista. Näiden asioiden asettaminen toistensa vaihtoehtoiksi kielii siitä, että toimitusorganisaatiossa ei osata riittävästi nähdä konkreettisia välittäviä tasoja käskyval-

taa käyttävien päälliköiden ja omaa itsenäisyyttään varjelevien kirjoittavien toimittajien välillä.

8.9. Kriittisyys ryhmissä ja lehdessä

Keskusteluryhmien toiminnassa kriittisyyttä voi eritellä pohtimalla yhtäältä sitä, millaista kriittisyyttä osallistujat toivat mukanaan ryhmään sekä toisaalta sitä, millaista vallitsevia ajattelutapoja kyseenalaistavaa pohdintaa ryhmien keskustelut ja niiden esittäminen lehdessä näyttivät saavan aikaan. Hieman yleistäen tässä on siis kyse kriittisyydestä *ennen* kokeiluja ja niiden jälkeen.

Osallistujien kokeiluissa tuottama kriittinen aspekti näkyi tavallaan jo keskustelujen alkuvaiheessa siinä, että keskustelujen lähtökohtana olivat joko osallistujien omat kokemukset tai samastuminen muiden ihmisryhmien elämäntilanteisiin. Ryhmien lähtökohtia ja näkökulmia voi kuvata yhdellä sanalla *yhteisölliseksi*. Keskustelut lähtivät harvoin liikkeelle poliitikkojen, hallinnon ja asiantuntijakoneistojen tekemisistä. Instituutiot tulivat keskustelussa esiin joko keskustelijoiden edustaman yhteisöllisen ja 'terveen järjen näkökulman' vastakohtina tai sitten välttämättöminä taustatoimijoina, joiden tehtävänä on auttaa ihmisiä hallitsemaan itse itseään. Tässä suhteessa keskusteluryhmien näkökulma oli usein jopa yltiödemokraattinen.

Osallistujien suhteet poliitikkoihin ja virkamieskoneistoon olivat olleet ennen keskusteluja varsin etäiset. Tämä heijastui etenkin keskustelujen alkupuolella ajoittain syvänäkin epäluulona päättäjiä kohtaan. Myös edustukselliseen demokratiaan järjestelmänä suhtauduttiin monissa ryhmissä kriittisesti. Tämä asenne tuli selvimmin esiin *Äänestäjien* ryhmässä. Seuraava epäluuloa poliittista järjestelmää kohtaan henkivä sitaatti on peräisin Suomenjoella käydyistä keskusteluista:

Onko meillä tilaa avoimeen keskusteluun? Onko meillä tilaa ja annetaanko meille lupa yhteisvastuullisuuteen tässä kaupungissa? Onko meillä lupa olla huolissaan toinen toistemme tulevaisuudesta? (...) Onko meillä tilaa täällä tai lupa päättäjien taholta siihen avoimeen keskusteluun jopa tällaisten teemaryhmien muodossa? Että kansalaiset aktivoituis keskustelemaan ja [että] siihen olisi yleinen hyväksyntä. (nainen, Suomenjoen toinen keskustelu 9.2.1999.)

Poliitikkojen arvosteleminen on kansalaisten keskuudessa toki yleistä. Keskusteluryhmissä kriittisyydelle haettiin kuitenkin kohtuullistavia kriteerejä.

Esimerkiksi molemmissa *Kuntalaiset!* -ryhmissä sekä *Äänestäjät* -hankkeessa pohdittiin loppuvaiheessa syvällisesti sitä, onko sellainen poliitikko tai virkamies hyvä, joka ei lupaa mitään. Ryhmät ottivat arvioissaan huomioon, että kuntien taloudelliset realiteetit eivät anna aihetta katteettomiin lupauksiin. Tästä huolimatta ryhmät päätyivät sille kannalle, että lupaaminen on keskeinen osa politikointia. Sellainen poliitikko, joka kieltäytyy lupaamasta mitään taloudellisiin reunaehtoihin vedoten, ei ole valmis ottamaan vastuuta tekemisistään. Osallistujien kohtuullisuudesta kertoo myös se, että tavattuun kuntien johtavia virkamiehiä he pystyivät analysoimaan varsin erottelukykyisesti virkamiesten suoritusta. Seuraava sanavaihto on jälleen peräisin Suonenjoen ryhmästä.

N1: Hänellähän [virkamies A] oli ihan selkeästi myönteinen suhtautuminen kansalaisvaikuttamiseen. Molemmilla oli. Sen se vaatii, kuten hän sanoi, että mietitään hyvin. Jää vain sanomatta, että [ellei asiassa tehdä jotakin] se on vuosi 2005, jolloin meillä on pari työryhmää.

M1: Mulle jäi myönteinen, toiveikas käsitys asioista. Kyllä meillä toivoa on. Olisi voinut olla paljon huonomminkin. (...)

M2: [Virkamies B] kyllä tuossa totesi, tästä kaavojen laadinnasta, että he ottaa huomioon [asukkaiden mielipiteet], mutta huomasitteko siinä, että sitten hän puolittain myönsi, että rakentamista vain jatkettiin...

M3: Siinä on hyvä, että tulee se [rakennus]lain muutos, että sillä pystytään vähän parantamaan. (Suonenjoen kolmas keskustelu 25.2.1999).

Keskustelujen kuluessa ryhmien kriittisyydestä on erotettavissa ainakin kolme yleistä havaintoa. Ensinnäkin ryhmät nostivat esiin tietoisesti sellaisia asiakysymyksiä, joita yhteiskunnan laitokset pitäisivät todennäköisesti epäajankohtaisina. Toiseksi ryhmätyöskentely näytti useissa tapauksessa kehittyneen osallistujien kykyä ja halua arvioida kriittisesti heidän kysymyksiinsä annettuja vastauksia. Kolmanneksi osallistujat eivät epäilleet arvostella myös kokeilujen järjestäjiä ja sen taustalla olevaa sanomalehteä. Osallistujille itselleen hankkeiden konkreettisin seuraus saattoikin olla se, että projektien jälkeen useimmat heistä ilmoittivat seuraavansa sanomalehteään ja sen käsittelemiä asioita aikaisempaa tarkemmin ja kriittisemmin.

Otan seuraavassa esiin yhden esimerkin, joka havainnollistaa sekä ryhmien nostamia uusia kriittisiä kysymyksiä että osallistujien kykyä arvioida annettuja vastauksia. Esimerkki liittyy *Kansalaiset!* -kokeilun nuorimman sukupolven, 1970-luvulla syntyneiden nuorten aikuisten, käymiin keskusteluihin. Eräs ryhmän esiin nostamista aiheista koski nuorten ja etenkin opiskelijoi-

den asemaa Kuopiossa. Osallistujat olivat sitä mieltä, että asumisen ja rakentamisen yleiset lainalaisuudet ovat jyrkässä ristiriidassa opiskelijoiden ja nuorten intressien kanssa. Sosiaalisuutta ja liikkumisen vapautta arvostavat nuoret haluaisivat asua kaupungin keskustassa, mutta tämä on tehty heille taloudellisesti vaikeaksi.

Ryhmä kiinnitti huomiota yhtäältä keskustan asuntojen vuokratasoon, joka oli osallistujien mielestä korkeampi kuin vastaavissa yliopistokaupungeissa. Toisaalta ryhmä kritisoi sitä, että Kuopion kaupunki ei myönnä alennuksia lähiöiden opiskelija-asuntoihin 'karkoitettujen' nuorten bussimatkoihin. Tällä tavoin kaupunki antaa ymmärtää, että opiskelukaupunkiinsa henkisesti samastuvia opiskelijoita ei mielletä 'oikeiksi kuopiolaisiksi'.

Kuvatut teemat eivät ole varsinaisesti epäajankohtaisia, mutta kumpikaan aihe ei ollut keskustelujen aikoihin näkyvästi esillä paikallisessa julkisuudessa. Ryhmän kysymysten esittäminen lehdessä ei myöskään aiheuttanut välittömiä reaktioita esimerkiksi lehden yleisönosastossa.¹⁰ Tästä syystä molempiin aiheisiin päätettiin tarttua toimituksen voimin. Keskustelujen jälkeen tehdyssä opiskelija-alennuksia käsitelleessä jatkojutussa ryhmän argumentti esitettiin jo otsikossa:

Kuopion opiskelija-asunnot edullisia mutta bussit kalliita

Opiskelija maksaa Kuopiossa 30 päivän bussikortista melkein tuplasti enemmän kuin Helsingissä (Savon Sanomat 21.1.1999.)

Juttukoosteessa bussilippujen hintojen vertailussa nojattiin Kuopion yliopiston ylioppilaskunnan keräämiin tietoihin. Tämän lisäksi juttua 'kuvitti' yliopiston pihalla tavattu esimerkkiopiskelija, joka antoi jutussa tukensa ryhmän ehdotukselle opiskelijalipun toteuttamisesta. Asiaa kysyttiin jutussa myös kaupunkiliikenteen sopimuksista tietävältä kaupungin virkamieheltä - ei kuitenkaan ryhmän nimissä. Vastauksessaan tämä toteaa, että alennuksen myöntäminen kaikille opiskelijoille merkitsisi miljoonien markkojen lisäystä kaupungin maksamiin tukiin eikä tällainen ehdotus ole parhaillaan käytävissä neuvotteluissa vahvoilla.

¹⁰ Opiskelija-alennusten sijasta yleisönosastossa keskusteltiin kuitenkin lastenvaunuja kuljettavien vanhempien matkojen tekemisestä maksulliseksi. Lehden toimitus ei reagoanut näihin kirjoituksiin.

Jatkokeskustelua aiheesta pysähtyi - ironista kyllä - siihen, että kaupungin subventioista paikallisliikennettä harjoittavalle yksityiselle bussiyhtiölle käytiin parhaillaan neuvotteluja. Sen sijaan että tämä olisi tehnyt asiasta kaupungin hallinnon näkökulmasta ajankohtaisen, jutussa haastateltu virkamies halusi lykätä asiasta keskustelua siihen saakka, kunnes neuvottelut saataisiin päätökseen. Hän perusteli tätä kantaa sillä, että asiaa käsittelevän lautakunnan olisi aiheellista saada muodostaa ensiksi kanta asiaan; hehän olivat kaupunkilaisten virallisia edustajia.

Tämä johti siihen, että myös toimituksen aloitteellisuus asiassa tyrehtyi. Bussiliikenteen tukineuvotteluista uutisoitiin uudelleen vasta siinä vaiheessa, kun sopimus oli saatu valmiiksi. Lehti ei myöskään pyytänyt *Kansalaiset!* -ryhmän keskustelijoita tai muitakaan bussien käyttäjiä kommentoimaan neuvottelujen tulosta ja arvioimaan sen merkitystä.

Osoituksena siitä, että kysymys opiskelija-alennuksista oli Kuopiossa tärkeä, runsas vuosi myöhemmin Kuopion yliopiston ylioppilaskunta vetosi kaupunkiin alennuslippujen puolesta. Tuolloin Kuopion kaupunginjohtaja Kari Häkämies lupasi, että kaupunki varautuu vuoden 2001 budjetissaan ”ratkaisuihin, jotka alentavat opiskelijoiden matkakustannuksia” (Savon Sanomat 15.9.2000).

Ryhmien nostamiin kysymyksiin Kuopion asuntojen hinnoista toimituksessa tartuttiin hieman tarmokkaammin kuin opiskelija-alennuksiin. Keväällä 1999 tehdyssä jutussa ryhmän oletus siitä, että vuokrat olisivat Kuopiossa korkeampia kuin muualla vastaavan kokoisissa kaupungeissa, osoittautui suurimmaksi osaksi oikeaksi. Esimerkiksi Tampereella, Oulussa ja Lappeenrannassa asunnot olivat halvempia kuin Kuopiossa. Sen sijaan Jyväskylässä ja Vaasassa hintataso oli jopa Kuopiota korkeampi. Jutussa asuntotoimen virkamies ja kiinteistövälittäjä selittivät asuntojen hintojen korkeutta toteamalla, että se on monien tekijöiden summa. Yksi keskeisimmistä syistä oli, että 1990-luvun laman aikana asuntoja rakennettiin liian vähän. Laman jälkeen tilanne on asiantuntijoiden mukaan kuitenkin parantunut.

Asuntojen hintakysymystä käsitelleessä jutussa annettiin yhdelle 1970-luvulla syntyneiden ryhmän jäsenelle mahdollisuus arvioida saatuja vastauksia. Tämä huomautti jutussa havainnolliseen tapaan, että pulma ei ole vain siinä, miten paljon rakennetaan vaan myös siinä, kenelle asuntoja

niitä tehdään. Hänen omat havaintonsa viittasivat siihen suuntaan, että lisärakentaminen ei suinkaan automaattisesti johda asuntojen hintojen laskuun, koska rakentamisella näytetään vastaavan nimenomaan kaikkein maksukykyisempien ihmisten tarpeisiin.

Nostureita ei näy juuri muualla kuin satamassa. Sataman asunnoilla on maisemaa arvoa ja ne ovat todella kovan rahan asuntoja. Siellä vaaditaan 13 000 [markkaa] neliöltä, [Mika] Ruotsalainen sanoo. (Savon Sanomat 16.2.1999.)

Ryhmien keskusteluissa nostamat kriittiset kysymykset eivät synnyttäneet laajaa julkista sananvaihtoa, mikä johtui paljolti siitä, että ryhmien esittämiä aiheita ei onnistuttu pitämään lehdessä esillä. Yhdysvalloissa kansalaisjournalismin hankkeissa on havaittu, että ihmisten arjessa julkiset keskustelun aiheet kehittyvät huomattavasti hitaammin kuin mihin toimitusten nopea-tempoisissa rutiineissa on totuttu. Tästä syystä hankkeiden arvioinneissa on kiinnitetty huomiota siihen, että toimitusten pitäisi olla kärsivällisiä. Niiden tulisi odottaa ja seurata, milloin yleisö mieltää itsensä julkiseksi: milloin asukkaat päättävät itse olevansa kypsiä aiheen käsittelemiseen (Charity 1995, 50-55; Friedland et al. 1998, 203).

Aiheiden katoaminen lehden sivuilta oli pettymys niin keskustelijoille itselleen kuin kokeilujen järjestäjillekin. Yleinen tulkinta oli, että keskustelijat ja toimittajat eivät olleet onnistuneet muotoilemaan ideoitaan kyllin selväsanaisesti ja riittävän haastavassa muodossa. Jotkut osallistujista olisivat odottaneet jutuilta enemmän kriittisyyttä. Siilinjärvellä osa ryhmästä oli sitä mieltä, että ryhmän oma uskallus oli loppunut kesken. Palautteen joukossa esiintyi sellaisiakin näkemyksiä, joiden mukaan juuri hiljaisuus todisti ryhmien osuneen oikeisiin aiheisiin. Monille vastuullisille laitoksille oli helpompaa vaieta kysymysten ja kriittisten ajatusten edessä. Tämä epäily kohdistettiin palautteessa myös Savon Sanomiin. Myös kokeilun järjestäjiä huomautettiin siitä, että kaikista annetuista lupauksista ei oltu pidetty kiinni.

K: Eroavatko keskusteluryhmistä kirjoitetut jutut mielestäsi jotenkin Savon Sanomien muusta kirjoittelusta?

V: Meidän ryhmän osalta kyllä, koska puhuimme myös ”epävirallisista” ja helposti haudattavista asioista...Toisaalta tuntuu, että muutokset [lehdessä ja sen työskentelytavassa] olivat ”projektimaisia”. (mies, 1970-luvulla syntyneiden ryhmä, kirjallinen palaute).

8.10. Kriittisyys jutun teon ongelmana

Juttuja kirjoitettaessa ryhmien kriittinen potentiaali pyrittiin tuomaan esille ennen kaikkea pääjuttujen aiheiden valinnassa. Esimerkiksi *Kuntalaiset!*-kokeilussa Siilinjärvellä esiin nousseelle kysymykselle mielisairaalaverkoston purkamisesta haluttiin antaa keskeinen paino, koska tuosta asiasta ei oltu sen enempää paikallisesti kuin valtakunnallisestikaan keskusteltu. Vastaavasti *Kansalaiset!*-hankkeen 1930-luvulla syntyneiden ryhmän keskusteluista kertovissa jutuissa keskityttiin paljolti turvattomuuden kokemisen käsittelyyn, koska keskustelujen ajankohtana tuo kysymys oli noussut esiin monilla muillakin suunnilla. (ks. luku 9.)

Keskusteluryhmien kriittisyyden esittämisessä etsittiin lisäksi tietoisesti sellaisia ehdotuksia tai kysymyksiä, jotka tuntuisivat edellyttävän vastauksia joltakin nimetyltä taholta. Monet näistä kysymyksistä nostettiin jutuissa näyttävästi esiin osallistujien kuvilla varustetuissa sitaateissa. 1930-luvulla syntyneiden ryhmässä turvattomuusongelman ratkaisuun onnistuttiin 'provisoimaan' asianosaisia ajoittain värikkäilläkin ilmauksilla.

Kirkko voisi osallistua enemmän [sosiaalisten ongelmien lievittämiseen] eikä vain pitää yllä "jumalatonta" määrää henkilökuntaa ja rakentaa kirkkoja. Seppo Puska, eläkkeellä oleva vakuutusjohtaja. (Savon Sanomat 16.10.1998.)

Siilinjärvellä monia osallistujien esiin nostamat teemat onnistuttiin muotoilemaan konkreettisiksi kysymyksiksi. Ne kumpusivat esimerkiksi siitä epävarmuudesta, miten kunnan harjoittamaan liiketoimintaan pitäisi lopulta suhtautua. Seuraavista lehdestä julkaistuista kysymyksistä ensimmäistä voitiin hyödyntää suoraan *Kuntalaiset!*-kokeilun päätteeksi järjestetyssä koostamisessa ryhmän ja kunnan johtavien virkamiesten välillä. Sitä vastoin jälkimmäinen sitaatti sisältää vielä astetta haastavamman kysymyksen, johon kokeiluissa tai sen jälkeen ei oikein osattu tarttua.

Minä haluaisin kuulla kunnanjohtajalta, miten paljon Fontanella [kunnan tukema kylpylä] syö meidän varoja? Miten paljon se on pois nuorten, vanhusten ja perheiden huolehtimisesta? Raili Pulkkinen, eläkkeellä oleva osastonhoitaja. (Savon Sanomat 20.2.1999.)

Voisi olla aika kiinnostavaa, jos kunnat yhtiötettäisiin. Että minkä kunnan osakeita ostettaisiin? Senkö, joka tuottaa palveluja halvalla? Hamu Hyvärinen, auto-maatioasentaja. (Savon Sanomat 20.2.1999.)

Keskustelijoiden suorien kysymysten esittäminen kävi varsinaisissa keskustelujutuissa luonnollisesti. Asia muuttui toimituksen kannalta ongelmalliseksi siinä vaiheessa, kun toimituksen olisi pitänyt pystyä jatkamaan kysymysten viitoittamalla tiellä. Emme kyenneet sen enempää kokeilujen aikana kuin varsinkaan niiden jälkeen varmistamaan, että esitettymiin kysymyksiin saataisiin vastauksia. Vieläkin vaikeampaa oli muotoilla uusia, keskustelua eteenpäin vieviä kriittisiä kysymyksiä ja pitää niiden toteuttamisesta johdonmukaisesti kiinni.

Kriittisten kysymysten esittämistä on pidetty yhtenä toimittajien ammattitaidon keskeisenä mittarina. Kuitenkin etenkin sanomalehtijournalismissa jää usein todentamatta, että juttujen tekoprosessissa kriittisiä kysymyksiä tosiaankin esitetään. Uutistekstiä tältä kannalta systemaattisesti tarkastelleiden erittelyjen mukaan tekstin tasolla näkyvät kysymykset ovat journalismissa perin harvinaisia (K. Pietilä & Sondermann 1994, 227-229). Pietilä vetää tästä yleistävän johtopäätöksen, jonka mukaan journalismissa liikenteen suunta on toimijoista yleisöihin eikä päinvastoin. Sen sijaan että viestimet alistaisivat toimijoiden toimet yleisön tarkasteluun, ne tekevät kaikkensa auttaakseen, tukeakseen ja helpottaakseen toimijoiden operaatioita. (K. Pietilä 2000, 150.) Tällainen asetelma syntyy toimitustyössä helposti silloinkin, kun tavoite on päinvastainen. Tästä saatiin esimerkki myös Savon Sanomien kokeiluissa.

1970-luvulla syntyneiden keskustelujen jälkeen toimituksessa nähtiin tärkeäksi selvittää, miksi Kuopion kaupunkiliikenteessä ei myönnetä opiskelijoille alennuksia. Kuten edellä kuvasin, kysymys esitettiin asiaa valmistelleille virkamiehille. Siihen ei saatu kuitenkaan kovin suoraa vastausta, sillä haastateltu virkamies katsoi tarpeelliseksi suojata käynnissä olleita neuvotteluja ja demokraattista päätöksentekoa. Tällainen linja oli ymmärrettävä, mutta ei välttämättä perusteltu. On näet vaikea päätellä, miten neuvotteluja koskevan tiedon 'vuotaminen' sanomalehteen tai keskustelun avaaminen neuvotteluissa esitettävistä vaihtoehdoista vaarantaisivat demokratian toimivuutta. Asian voi nähdä myös päinvastoin. Asianosaisten tahojen osallistuminen vaihtoehtojen määrittelyyn julkisuudessa voisi helpottaa neuvotteluja käyvien kaupunkilaisten edustajien työtä tuomalla esiin erilaisia harkinnan kohteeksi otettavia näkökulmia. Tilaisuus vaikuttaa vaihtoehtoihin voisi lisätä myös asukkaiden luottamusta päätöksentekoon.

Tällaista keskustelua kysymysten perusteluista ei kuitenkaan toimittajan

ja virkamiesten kanssa käyty, koska niiden pohtiminen ei yksinkertaisesti kuulu haastattelun käytäntöihin. Entäpä jos toimittaja olisikin esittänyt asian nimenomaan 1970-luvulla syntyneiden ryhmän kysymyksenä? On luontevaa ajatella, että tässä tapauksessa toimittaja olisi voinut ponnekkaammin vastustaa sellaisia vastauksia, joissa vedottiin edustuksellisiin käytäntöihin. Todennäköistä on sekin, että mikäli kysymys opiskelija-alennuksista olisi esitetty kaupungin virkamiehille nimenomaan ryhmän kysymyksenä, nämä olisivat suhtautuneet asiaan avoimemmin. Tässä tiivistyy ajatus siitä, että kansalaiset - joko keskusteluryhmä tai joku tunnistettu intressiryhmä - voi toimia toimittajan voimavarana tämän tehdessä työtään.

Toinen esimerkki uusien ja kriittisten jatkokysymysten muotoilemisen vaikeuksista tuli esiin Siilinjärvellä. Siilinjärven ryhmä oli kiinnostunut lasten ja nuorten asemasta Pohjois-Savon lapsirikkaimmassa kunnassa. Aihetta käsiteltiinkin ryhmän ja kunnan johtavien virkamiesten kohtaamisessa. Tilaisuudesta tehdyssä jutussa ryhmän annettiin määrittää keskustelun kohteena oleva kysymys. Tämän jälkeen virkamiehet esittivät asiaan omia näkökantojaan. Virkamiesten poistuttua paikalta ryhmä sai vielä mahdollisuuden arvioida käytyä keskustelua. Tämä rakenne toimi jutussa puutteellisesti, sillä lyhyeen tiivistetyn sananvaihdon jälkeen ei näyttänyt enää jäävän avoimia ja julkisen huomion arvoisia uusia kysymyksiä.

Siilinjärvi on Pohjois-Savon lapsirikkain kunta. Keskustelijat haluavat sairaanhoitaja Anne Granströmin johdolla tietää, miten kunta on valmistautunut siihen, että lasten ja nuorten määrä kasvaa jatkossakin.

Sosiaalijohtaja Reijo Ruostilan mukaan kunta pystyy järjestämään lakisääteisen päivähoitopaikan kaikille sitä tarvitseville.

Kunnanjohtaja Jouni Mutasen mielestä kunta on ottanut erityisesti kouluasiat vakavasti.

Koulujen rakentamiseen ja laajennuksiin on viimeisen kymmenen vuoden aikana pistetty rahaa yli 100 miljoonaa markkaa. Samoin homekouluja korjataan määrätietoisesti.

Ryhmä uskoo, että päivähoitoasiat ovat kunnassa kunnossa. Vaikuttaa myös siltä, että kouluista huolehditaan. Keskustelijoiden mielestä virkamiehillä oli nuorten asioista yllättävän vähän sanottavaa. (Savon Sanomat 6.3.1999.)

Jutusta jää mielikuva, jossa kunnan edustajat joko onnistuvat vastaamaan tyydyttävästi ryhmän esittämään kysymykseen tai sitten he kykenevät muotoilemaan ongelman siten, että sen ratkaisu sijoittuu kunnan toimivallan ulkopuolelle. Kummassakin tulkinnessa keskustelu aiheesta näyttää pysähty-

vän. On silti mahdollista ajatella, että sanomalehden ei pitäisi tyytyä kumpaankaan tulkintaan. Mikäli ryhmien nostamaan kysyvään ja kriittiseen asenteeseen olisi sitouduttu kunnolla, aiheen käsittelyä olisi voinut - ja pitänyt - jatkaa tästä eteenpäin.

Eteneminen ei olisi välttämättä ollut kovin vaikeaa. Yllä olevissa kuvauksessa huomio kiinnittyy ensimmäiseksi ryhmän nimissä esitettyyn loppuarvioon. Siitä olisi helposti johdettavissa jatkoideointia suuntaavia jatkokeskymyksiä: Miksi heillä ei ollut kunnan edustajilla ei ollut juuri mitään sanottavaa nuorten asioissa? Entä kenellä olisi?¹¹

Jatkojuttujen työstämisessä ryhmien nostamista aiheista tehtiin toki myös positiivisia löytöjä. Muutamit esimerkit, joissa keskusteluryhmien jäseniä käytettiin jatkojutuissa julkisina arvioijina ja kommentoijina, osoittivat hyvin, että kansalaisten taidot riittävät tähän mainiosti. Kokeilujen yhteydessä 'kansalaiset arvioivat' -juttutyyppejä hyödynnettiin vain satunnaisesti, mutta myöhemmin sitä onnistuttiin soveltamaan jo systemaattisemmin (ks. luku 9.6).

8.11. Pohdintaa kriittisyydestä

Kriittisyys on kolmesta tässä eritellystä keskusteluryhmien ominaisuudesta journalismin kannalta ehkä kaikkein kiinnostavin. Ensinnäkin kokeilut osoittavat kohtuullisen selvästi, että keskustelevilla kansalaisilla on paljonkin kriittistä sanottavaa yhteiskunnasta ja sen käytännöistä. Jotkut ryhmien tuotoksista olivat toimitukselle suoraan käyttökelpoisia ideoita. Erilaiset 'epäajankohtaiset' kysymykset tuntuivat sopivan luontevasti aiheiksi toimituksen päivälistoille.

Aina ryhmien anti ei ollut suoraan hyödynnettävissä. Ryhmien taipumus sivuuttaa pohdinnoissaan instituutiot teki jatkojuttujen ideoimisesta ajoittain hankalaa. Esimerkiksi monia ryhmiä kiinnostaneen nuorison asioiden tarkastelussa ongelmaksi nousi 'vastuullisten vastaajien' puute. Kun Siilinjärven kunnan johtavilla virkamiehillä oli ryhmän mielestä yllättävän

¹¹ Tämän kritiikin otan omalle kontolleni, sillä jouduin tilanteen pakosta kirjoittamaan tuon jutun yhdessä tutkimusapulaiseni Anna-Liina Kauhasen kanssa. Se että kriittisiä kysymyksiä ei kysytty jatkossakaan, jakaa vastuuta asian hautautumisesta myös toimitukseen.

vähän sanomista nuorisosta, toimituksessa ei osattu päättää, keneltä asiaa pitäisi sitten kysyä. Hieman toisenlaiseen ongelmaan törmätettiin Suonenjoella, jonka keskeisin ehdotus koski paikallisten osallistuvan demokratian käytäntöjen kehittämistä kaupungissa. Koska kyse oli menettelytavasta eikä mistään konkreettisesta asiakysymyksestä, teeman pitäminen esillä lehdessä koettiin vaikeaksi.

Toiseksi kokeiluissa kävi ilmi, että ryhmien osallistujien arvioivat erotte-lukykyisesti sellaisia asioita, joissa heille on muodostunut punnittu mieli-pide. Nämä arviot ovat laadullisesti hyvin toisenlaisia kuin ne kansalais-kommentit, joita toimittajat saavat kadulla pysäyttämiltään satunnaisilta ohikulkijoilta. Vaikka ryhmien jäsenten arviointikykyä hyödynnettiin vain harvoin, niistä on luettavissa merkkejä sitoutumisesta, vastuullisuudesta ja kohtuullisuudesta.

Sitoutuneisuus tarkoittaa sitä, että kokeilun osallistujat olivat aidosti kiin-nostuneita aiheesta, josta heiltä pyydettiin arviota. Vastuullisuus viittaa siihen, että vastaajat olivat valmiita kantamaan vastuun sanomisistaan. Koh-tuullisuus taas näkyi siinä, että vastaajat eivät vaatineet muilta asianosaisilta epärealistisia asioita. Tämän lisäksi osallistujien jatkokysymyksistä ja kom-menteista saattoi lukea, että he olivat valmiita tarkistamaan omia kantojaan, mikäli kysymyksiin saadut vastaukset olisivat olleet riittävän perusteltuja.

Hieman yleistäen voisi olettaa, että tällaisia arvioinnin kykyjä voi olla *kenellä tahansa*, mutta *ei missä tahansa*. Kokeiluissa osallistujat harjaantuivat yhteiskunnan kriittisiksi arvioijiksi paljolti keskustelujen ja niiden ympärille muodostuneen prosessin seurauksena. Samantyyppistä arviointikykyä esiin-tyy luultavasti runsaasti lukuisissa ihmisten sosiaalisissa verkostoissa, joissa omakohtaisesti koettuja yhteiskunnallisia ongelmia on ajan mittaan puitu yhteisissä keskusteluissa. Tällaisia epävirallisia julkisoja ei journalismissa välttämättä edes tunnisteta, saati että niitä hyödynnettäisiin uutistyössä.

Toimittajien kannalta ehkä pysäyttävin havainto liittyy siihen, että ryhmien esittämät kysymykset miellettiin toimituksessa usein liian vaikeiksi, moni-mutkaisiksi ja liian epävirallisiksi. Epävarma suhtautuminen ryhmien anta-miin aiheisiin vähensi niiden julkista painoarvoa. Useimmat toimituksessa ideoidut jatkotjutut jäivät joko kokonaan tekemättä tai sitten juttuideoihin rakennettu uusi tai kriittinen näkökulma välittyi jatkotjutuihin varsin hei-kosti. Vaikeuksiin vaikutti paljolti aiheiden työstämiseen varattujen resurs-

sien vähäisyys. Kokeiluissa mukana olleiden toimittajien omat voimat lopuivat kesken, eikä aiheiden välittämisessä muiden toimittajien vastuulle onnistuttu kovinkaan hyvin.

Ongelmat eivät viittaa kuitenkaan vain toimitusorganisaatioon vaan myös sen käytäntöihin. Kriittisyyttä ja kykyä muotoilla oikeita kysymyksiä oikeassa tilanteessa on totuttu pitämään toimittajien ammattitaidon keskeisenä ominaisuutena. Koska jutuntekutilanteessa ovat normaalisti läsnä vain toimittaja ja hänen lähteensä, toimittajan kysymisen taito ei ole useinkaan muiden arvioitavissa. Lisäksi on huomioitava, että toimittajien ja heidän lähteidensä suhteita määrittelevät jo aikaisemmin muodostuneet suhteet (ks. Luostarinen 1998a). Esimerkiksi kunta-asioiden uutisointi rakentuu sanomalehdessä kunnan asioihin erikoistuneen toimittajan ja johtavien virkamiesten välisiin säännöllisiin yhteyksiin. Yhteyksien solmimiseen ja niiden ylläpitämiseen liittyy monia epävirallisia sopimuksia. Niihin vedotaan esimerkiksi silloin kun toimittaja ja lähde neuvottelevat siitä, milloin on oikea ajankohta puhua julkisesti jostakin aiheesta.

Savon Sanomien kokeiluissa tuli vastaan tilanteita, jotka eri syistä eivät vastanneet toimituksen ja lähteiden totuttuja toimintatapoja. Keskustelujen pohjalta tehdyissä jutuissa nostettiin esiin esimerkiksi aiheita, joiden ajankohtaisuus ei ollut selvää paikalliselle hallinnolle. Tällaisiin tilanteisiin toimittajat ja lähteet joutuvat toki muutenkin kohtuullisen usein ja niissä esiintyviä jännitteitä on opittu purkamaan milloin hyvällä, milloin huonolla menestyksellä.

Kansalaisjournalismin kokeiluissa vakiintuneiden kuvioiden rikkomiset olivat erityisen kiinnostavia siksi, että niissä epätavalliseksi koetun aiheen tai kysymyksen taustalla oli tavalla tai toisella keskusteluryhmien aloite. Muutamissa tapauksissa - joista edellä kuvasin bussilippujen opiskelija-alennuksia - ongelmat näyttivät tiivistyvän siihen, että jutun lähteenä käytetty toimija ei ollut täysin selvillä, mihin hänelle esitetyt kysymykset perustuvat ja mihin jutulla tähdätään. Tämän seurauksena tiedonhankintatilanne kulki alkuperäisestä kysymyksestä siihen suuntaan, jossa lähde osasi tai halusi asiasta puhua.

Tällaiset ongelmat eivät ole journalismissa suinkaan uusia, mutta kokeilujen pohjalta sen ratkaisemiseksi voi tehdä yksinkertaisen ehdotuksen. Silloin kun toimittaja vaatii instituutiota kertomaan avoimesti suunnitelmistaan,

hänen pitää kertoa avoimesti myös omista tarkoituseristään. Kun aihe perustuu selvästi jonkin kansalaisryhmän tai yksittäisen kansalaisen esittämään kysymykseen, tästä on syytä kertoa avoimesti kysymykseen vastaavalle lähteelle. Samalla lähteelle on syytä kertoa muutenkin jutun tekemisen taustoista. Tällä tavoin kriittisetkin kysymykset koetaan luultavasti reiluiksi ja niitä voidaan käsitellä rakentavasti.

9. Julkisoja Savossa II: tapauskohtainen luento

9.1. ”Mitä tämä kaikki tarkoittaa?”

Kokeilemisessa ei ole kysymys teoreettisten ideoiden kääntämisestä käytännön kielelle. Pikemminkin siinä käytännön kokemusten annetaan kertoa, mitä teoreettisilla ideoilla alun perin ehkä tarkoitettiin. Kutakuinkin näin kansalaisjournalismin ideaa kuvaa Jay Rosen (2000, 682), joka on tuon yksi tuon idean keskeisimmistä muotoilijoista. Hieman kryptiseltä kuulostava lause tarkoittaa, että kansalaisjournalismin teoretisoinnissa on sittenkin kyse vasta esiymmärryksestä. Vasta kun sen pohjalta ryhdytään käytännön toimiin, voidaan vähitellen nähdä, mitä teoriassa pohdituilla asioilla on ehkä tavoiteltu. Tosin kokeilujen tulokset eivät automaattisesti puhu puolestaan vaan niiden merkityksiä on pohdittava ja problematisoitava. Siksi niin kokeilujen toteuttamisessa kuin niiden analysoimisessakin käytännölliset tilanteet ja teoreettiset pohdiskelut kuuluvat erottamattomasti yhteen.

Tästä syystä myös kansalaisjournalismin kokeilujen antia Savon Sanomissa on syytä tarkastella paitsi kokonaisuutena myös erityisten tapausten valossa. Niiden kautta on mahdollisuus havainnollistaa ensinnäkin sitä, mihin aiheisiin ryhmien keskustelut kytkeytyivät ja miten ne suhteutuvat julkisuudessa muutoin esillä olleisiin aiheisiin tai niiden näkymättömyyteen. Toiseksi esimerkit antavat mahdollisuuden tarkastella hiukan yksityiskohtaisemmin, millä tavoin ryhmien aloitteisiin kulloinkin reagoitiin ja millaisia ongelmia kokeiluasetelmaan sisältyi eri osapuolten näkökulmasta. Esimerkkien eritte-lyssä avautuu tilaisuus arvioida konkreettisesti, miten sanomalehden toimitus voisi virittäytyä nykyistä paremmin tunnistamaan ja käsittelemään kansalaisten arkielämässä kokemia yhteiskunnallisia ongelmia julkisesti. Luvun lopuksi kuvaan niitä seurauksia, joita kokeiluilla on ollut Savon Sanomien toimituksessa.

Otan seuraavassa esiin neljä esimerkkiä siitä, mistä ja miten ryhmissä keskusteltiin ja siitä, miten niiden aiheet suhteutuivat ajankohdassa esiintyneisiin paikallisiin tai valtakunnallisiin teemoihin. 1930-luvulla syntyneiden kuopiolaisten keskusteluissa osallistujia askarrutti eniten kysymys turvattuudesta. Samaa teemaa pohdittiin pitkään myös *Äänestäjät* -ryhmässä.

1950-luvulla syntyneiden *Kansalaiset!* -ryhmässä keskusteltiin erityisen vilkkaasti työelämän ja ns. kolmannen sektorin suhteesta. 1970-luvulla syntyneiden kuopiolaisten ryhmässä keskustelut kiertyivät - osallistujien omaksi-kin yllätykseksi - rakentamisen ja kaupunkisuunnittelun ympärille. Viimeinen tässä esiin nostamani tapaus liittyy Siilinjärven *Kuntalaiset!* -ryhmään, jossa keskusteltiin ankarimmin kymmenisen vuotta aiemmin tehdystä päätöksestä lakkauttaa kunnassa toiminut suuri mielisairaala.

Hyödynnän kuvauksessani edellä käytettyjä analyttisiä välineitä, mutta tällä kertaa en erottele julkison piirteitä toisistaan vaan yritän esittelyssäni seurata ryhmien itse noudattamaa logiikkaa. Tällä tavoin pyrin havainnollistamaan, miten julkisuuden läsnäolon virittämä vakava punniskelu, deliberatio (ks. luku 6.2), tuo esiin uusia ja yllättäviäkin näkökulmia osin jo tuttuihin yhteiskunnallisiin asiakysymyksiin. Kansalaisjournalismin kokeiluissa Yhdysvalloissa ja ryhmäkeskusteluja soveltavassa tutkimuksessa yleisemminkin tätä piirrettä on nimitetty myös 'kytkentäjärjeksi' (ks. Huxman & Iorio 1996; Harwood Group 1993, 1996).

Kytkeäjäjärjen keskeinen ominaisuus on, että sitä on kenellä tahansa, mutta ei missä tahansa. Mikäli halutaan löytää uusia ja arkielämässä koeteltuja näkökulmia julkisen keskustelun ainekseksi, tätä varten on luotava suotuisat olosuhteet. Keskusteluryhmät edustavat pienoiskoossa yhtä yritystä tuottaa deliberaatiota ja uudenlaisia kytkeäjäjä.

9.2. Turvattomuus - lain ja järjestyksen ongelma?

1930-luvulla syntyneet *Kansalaiset!* pääsivät jo keskustelujensa alkumetreillä yhteisymmärrykseen siitä, että turvattomuus on heille merkittävin ajankohdainen yhteiskunnallinen ongelma. Kokemusten kartoittamisen ja niiden yhtäläisyyksien esiintuomisen myötä ryhmässä vahvistui ensimmäisenä tunne asianosaisuudesta. Tätä tunnetta tuottivat konkreettisesti osallistujien kuvaukset esimerkiksi niistä konkreettisista paikoista, joissa ryhmän jäsenet eivät mielellään liiku iltaisin. Ensimmäisen keskustelutilaisuuden kuluessa yksi osallistujista kertoi joutuneensa sattumalta silminnäkijäksi tilanteeseen, jossa hänen lähikauppaansa oltiin ryöstämässä. Toinen taas kertoi ryhmälle kadulla saamistaan uhkauksista.

Ryhmän keskustelusta jutun kirjoittanut toimittaja kiinnitti tilanteessa huo-

miota siihen, miten keskustelun keskeinen ajatus ikään kuin tiivistyi tilaisuuden jo päätyttyä. Kun osallistujat tekivät lähtöä koteihinsa, kysymys turvattomuudesta nousi konkreettisesti esiin. Tämän epämuodollisen ja nopeasti ohimenneen tilanteen kuvaaminen nostettiin lehdessä julkaistun jutun kärkeen.

– Onko kukaan menossa Vuorikadun suuntaan? Minä en uskalla yksin tuonne pimeään lähteä, kyselee Hellin Huttunen ja etsii takkiaan Korukulman naulakosta. Kolmituntinen keskustelu 1930-luvulla syntyneiden kesken on muuttunut lähtöhetkellä hyvin todelliseksi.

Pelottaa! Turvattomuus huolestuttaa! (Savon Sanomat 16.10.1998.)

Keskustelijat mielsivät omakohtaiset turvattomuuden kokemuksiensa mutkatomasti relevantiksi tiedoksi. Heidän mukaansa niissä ei ollut kyse 'vain' mielipiteistä, saati kuvitelmista. Ongelman todellisuuden todisteena olivat turvattomuuden tunteen käytännölliset seuraukset. Koska eriasteinen pelko tai ahdistus rajoittaa konkreettisesti ihmisten elämää ja henkistä hyvinvointia, se on yhteiskunnallinen fakta, joka pitää ottaa vakavasti.

Tietoisuus siitä, että yhteiskunnan laitokset luultavasti tarkastelevat asiaa toisin vain vahvasti ryhmän sitoutumista valitsemaansa keskusteluteemaan. Ryhmä oletti, että turvattomuusongelmaa yritettäisiin tehdä tyhjäksi vetoamalla tilastoihin ja siihen, miten pieni todennäköisyys Kuopiossa on joutua väkivallan uhriksi. Ryhmä tähdensi, että väkivallan määrällä ja turvattomuuden tunteella on kylläkin yhteys toisiinsa, mutta että suorat rinnastukset ovat harhaanjohtavia. Väkivaltatilastot kertovat tapahtuneista ja todetuista rikoksista, turvattomuuden tunteessa on taas kyse todennäköisesti toteutumattomista peloista ja odotuksista. Koska ne kuitenkin rajoittavat ihmisten elämää ja tuottavat ahdistusta, ne ovat todellisia siinä missä väkivallan teotkin.

Vaikka otettaisiin mikä tahansa tilasto, [joka osoittaisi, ettei turvattomuuteen ole aihetta] se ei tee turvattomuuden tunnetta tyhjäksi. (mies, 1930-lukulaisten ensimmäinen keskustelu 6.10.1998.)

Tässä yhteydessä nousee esiin kysymys siitä, mitä journalismissa pidetään tärkeänä ja uskottavana. Ovatko ryhmän jäsenten kokemukset 'totta' ja onko kokemusten taustalla laajempi yhteiskunnallinen ongelma, jota pitäisi käsitellä julkisesti? Se että keskusteluryhmien edustamien 'arjen asiantuntijoiden' argumentit turvattomuudesta ja sen yhteiskunnallisesta merkityk-

sestä vaikuttavat hyvin perustelluilta, ei välttämättä riitä journalismille. Jos samansisältöisen lausunnon sattuisi esittämään vaikkapa oikeusministeri, asiaa arvioitaisiin luultavasti toisin.

Tämä vertailu ei ole tässä tapauksessa lainkaan sattumanvarainen, sillä noin vuosi 1930-luvulla syntyneiden keskustelujen jälkeen Iltalehdessä julkaistiin oikeusministeri Kari Häkämiehen lausunto, jossa totesi suurin piirtein saman asian kuin 1930-luvulla syntyneiden ryhmä.

- Tilastot eivät sinänsä osoita väkivaltaisuuden lisääntymistä. Mutta siinä on ehkä uusia piirteitä. Nykyisin esimerkiksi vanhemmat ihmiset tuntevat enenevässä määrin olonsa turvattomaksi eivätkä oikein edes uskalla liikkua ulkona. (Iltalehti 13.9.1999.)

Huomionarvoisinta kahden lausunnon vertailuissa ei ole se, että 1930-luvulla syntyneiden ryhmä oli turvattomuuskysymyksessä lähes vuoden ministeriä edellä. Sen enempiä kuopiolaisten seniorikansalaisten ryhmä kuin oikeusministerikään eivät olleet yhtäkkiä keksineet turvattomuusongelman olemassaoloa. Oleellisempaa on se, että ministeri vain totesi asian. Mikäli Häkämies pohdiskeli turvattomuuden kokemisen syitä ja sen yhteiskunnallista merkitystä, se ei ainakaan käy ilmi lehti uutisesta. Sitä vastoin kansalaisten ryhmää vei eteenpäin vahva tunne siitä, että ongelmalle olisi tehtävä jotakin. Tekemisen lähtökohdaksi ryhmä alkoi esittää itselleen kysymyksiä siitä, mistä turvattomuus johtuu ja millaiset toimenpiteet voisivat lievittää ongelmaa. Jo näiden kysymysten esittäminen julkisesti on tapa puhutella muita asianosaisia.

Yksi journalismille tyypillinen - ja tässä tapauksessa toimiva - kysymys voisi koskea tavallisten kansalaisten motiiveja heidän nostaessaan esiin turvattomuusongelman: Mitä he oikeastaan tarkoittavat, mitä he ajavat takaa, millaisia - oikeita tai vääriä - implikaatioita turvattomuudesta puhumiseen sisältyy? Kiinnostavaa kyllä, näitä kysymyksiä pohdittiin runsaasti ryhmän sisällä.

1930-luvulla syntyneiden keskusteluja leimasi etenkin niiden alkuvaiheessa vahva yhteiskuntakriittinen ote. Tämä johtui paljolti siitä, että keskustelun aiheeksi valikoitui juuri turvattomuus. Toisaalta vahva tietoisuus siitä, että yhteiskunnan tietävät ja edustavat tahot eivät välttämättä pitäisi osallistujien näkemyksiä relevanttina tietona vahvasti ryhmän halua haastaa yhteiskunnan laitoksia. Ryhmässä turvattomuutta käsiteltiin aluksi nimenomaan

yhteiskunnan järjestyksestä vastaavien laitosten, kuten poliisin, oikeuslaitoksen ja vankeinhoidon ongelmana. Tämä johti ryhmän esittämään spontaanisti suoria kysymyksiä turvallisuudesta ja sen resurssoinnista vastaaville instituutioille: Miksi poliiseja ei ole riittävästi, tulisiko kansalaisille antaa enemmän vapauksia oman käden oikeuden käyttöön ja onko oikeuslaitos rikollisten vai heidän uhriensa puolella?

Keskustelun mittaan turvattomuuden määrittelyt ryhmässä laajenivat. Etenkin ryhmän naisjäsenet korostivat, että turvattomuuteen liittyvät esimerkiksi vanhusten yksinäisyys ja sosiaalinen eriarvoisuus, joiden ratkaiseminen ei kuulu käytännössä lainkaan poliisille tai oikeuslaitokselle. Mitä pidemmälle keskustelut etenivät, sitä vahvemmin lain ja järjestyksen sekä sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmat lähenivät toisiaan. Tämän seurauksena instituutioiden merkitys asioiden käsittelyssä väheni, ja osallistujat alkoivat pohtia erityisesti ihmisten arkipäiväisen toiminnan osuutta turvallisuuden tunteen luomisessa.

Keskustelun tähän vaiheeseen sisältyi kokeiluista kirjoittavan toimittajan kannalta ongelma, joka leimasi erityisesti ensimmäisen juttukokonaisuuden kirjoittamista. Ryhmän taipumus määritellä turvattomuusongelma aluksi nimenomaan lain ja järjestyksen asiaksi sisälsi vahvoja poliittisia latauksia. Niiden erilaisten merkitysten arvioiminen välittömästi keskustelujen jälkeen tuntui hankalalta, mutta samalla monella tavoin tärkeältä. Nimenomaan turvattomuusteemaa käsiteltäessä jouduimme juttujen kirjoittamisvaiheessa pohtimaan omia arvojamme: mitä ajoimme kokeiluissa takaa ja miten nämä tavoitteet sopivat journalismin tehtäviin? Etenkin keskustelun alkuvaiheessa olimme jutun kirjoittaneen toimittajan kanssa hieman eri linjoilla, mutta yhteinen linja löytyi sittenkin varsin nopeasti.

Kansalaisjournalismin kirjallisuudessa toimittajat on useimmiten haluttu nähdä 'reiluina osallistujina' (*fair-minded participant*), joiden kuuluu sitoutua vain keskustelun tukemiseen, mutta ei siinä esitettäviin sisällöllisiin päämääriin. (Merritt 1995). Käytännössä rajanveto sen välillä, mikä on vain keskustelun edistämistä ja mikä sitoutumista joihinkin siinä esitettyihin näkemyksiin, ei ollut turvattomuusteemassa näin yksinkertainen. Päädyimme jutun kirjoittaneen toimittajan kanssa kiivaankin pohdinnan jälkeen siihen, että yritämme tietoisesti välttää antamasta sellaista vaikutelmaa, että ryhmä vaatisi ennen kaikkea lisää poliiseja ja kovempia rangaistuksia. Nämä näkemykset tulivat toki keskusteluissa esille ja ne myös mainittiin jutuissa.

Halusimme kuitenkin painottaa, että tämä oli keskustelujen lähtökohta, ei niiden johtopäätös.

Näkökulman valinnassa painoi luonnollisesti pyrkimys tulkita keskustelua mahdollisimman oikein ja totuudenmukaisesti. Tulkintaa siivitti myös ajatus siitä, että jutun kirjoittamisessa on otettava vastuu siitä, millaisia seurauksia jutulla saattaisi olla aiheesta käytävälle keskustelulle ja osallistujille itselleen. Kummankin tavoitteen kannalta oli mielestämme tärkeää korostaa keskustelijoiden harkitsevuutta ja halua välttää yksioikoisia ratkaisumalleja. Oikeutus näkökulman valinnalle haettiin luonnollisesti osallistujilta itseltään. Kaikki keskustelijat saivat jutun halutessaan luettavaksi etukäteen eikä kukaan heistä halunnut muuttaa jutun painotuksia.

Puoli vuotta kokeilujen jälkeen julkisuudessa esitettiin kansalaisten ja turvattomuuden suhteista sellaisia tulkintoja, joita halusimme omassa kokeilussamme torjua. Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) julkaiseman tutkimuksen mukaan yli kolme neljästä suomalaisesta oli sitä mieltä, että rikollisuuden vähentämiseksi tulisi rangaistuksia koventaa tuntuvasti. Vaikka 1930-luvulla syntyneiden ryhmä olisi ehkä ollut samalla kannalla kyselyyn vastanneiden enemmistön kanssa, tutkimuksen johtopäätöstä he olisivat tuskin allekirjoittaneet. EVA:n raportin mukaan tulos ”*paljastaa suomalaisissa kovan särmän, jota voi syystä luonnehtia autoritääriseksi*” (EVA 1999, 7).

Tällainen tulkinta ei vastaa omia kokemuksiamme 1930-luvulla syntyneiden keskusteluista. EVA:n tulkinnan tekee ongelmalliseksi erityisesti se, että kansalaismielipiteen oletettu autoritaarisuus kääntyy helposti perusteluksi kansalaisten osallistumista vastaan. Jos ajatellaan, että kurin ja järjestyksen lisääminen ei kuulu yhteiskunnassa kannatettaviin arvoihin, turvattomuus on helppo määritellä ongelmaksi, jossa kansalaismielipiteelle ei ole syytä antaa liian suurta painoa. Vaikka jokaisen uutisen yhteydessä sen seurauksia ei olisikaan syytä pohtia näin pitkälle, ei ole myöskään syytä uskotella, etteikö normaalissa uutistyössä jouduttaisi tekemisiin arvovalintojen kanssa. Kansalaisjournalismin kokeilujen yhteydessä - ja erityisesti turvattomuustee-man käsittelyssä - valintoja jouduttiin silti pohtimaan tavallista enemmän.

Kansalaiset! -kokeilussa keskusteluryhmät pystyivät käyttämään pohdiskeluhinsa yhteensä vain muutamia tunteja. Ei ollut siis alun perinkään syytä olettaa, että ryhmät pystyisivät ratkaisemaan esille nostamiaan ongelmia

annetussa ajassa. 1930-luvulla syntyneiden ryhmässä turvattomuusongelman määrittely alkoivat kuitenkin loppua kohden täsmentyä. Sen myötä keskustelussa nousi esiin monia konkreettisia kysymyksiä ja ideoita, joita toimitus olisi voinut työstää eteenpäin.

Kansalaisjournalismissa vaalittu ajatus keskusteluryhmissä syntyvistä uusista kytkennöistä alkoi konkretisoitua ryhmässä siinä vaiheessa, kun osallistujat alkoi pohtia yhteyksiä turvattomuusongelman kahden puolen -yhtäällä lain ja järjestyksen sekä toisaalla sosiaalisen hyvinvoinnin - välillä. Tässä vaiheessa ryhmä kiinnitti huomiota esimerkiksi vanhempien lapsilleen antamaan esimerkkiin, perheen sisäisten sääntöjen merkitykseen ja asuinympäristön sosiaalisten suhteiden luonteeseen.

Pohdinnan yhdistäväksi ideaksi nousi keskusteluissa ajatus *läsnäolon* merkityksestä. Poliisilta ei odotettu niinkään häiriön aiheuttajien kiinniottamista kuin näkyvyyttä. Tätä tarkoitusta varten ryhmä oli valmis tyytymään toripoliisiin, joka voisi muistuttaa etäisesti Buckinghamin palatsin edustalla seisovaa kunniakomppanian sotilasta. Oikeuslaitoksen odotettiin antavan pienten rikkomusten tekijöille nopeita tuomioita, jotta rikoksen ja sen seurauksen suhde kävisi tekijälle ja kansalaisille riittävän konkreettiseksi.

Ryhmän mielestä olisi luotava tapoja ja käytäntöjä, joilla välinpitämättömyys muutetaan välittämiseksi. Tässä yhteydessä osallistujat keskustelivat asian-
tuntevasti niinkin erilaisista teemoista kuin nollatoleranssista, ajokorttitut-
kinnosta ja kauppojen sunnuntaiukiolosta kytkien ne osaksi turvattomuuden määrittelyä ja ongelmien ratkaisuehdotuksia. 1930-luvulla syntyneiden ryhmällä oli myös perspektiiviä ehdottaa uusiin ongelmiin vanhoja ratkaisuja. Yksi ehdotus koski talonmiehiä, jotka oli ryhmien mielestä korvattu 'kasvottomilla kiinteistöfirmoilla' puhtaasti taloudellisiin seikkoihin vedoten.

Ryhmä oli valmis haastamaan tämänkin perustelun vaatimalla julkisia las-
kelmia siitä, missä tapauksissa kiinteistöyhtiö on taloudellisempi vaihtoehto
kuin oma talonmies. Keskeisempää osallistujien mielestä oli kuitenkin
tarkastella talonmieskysymystä turvallisuuden ja yhteisöllisyyden näkökul-
masta.

Talonmiehet pitäisi ottaa takaisin kerrostaloihin. En tiedä, tuleeko talonmies välttämättä sen kalliimmaksi kuin kiinteistöfirmankaan palvelut. Ellei talonmiehiä saada, pitäisi saada ainakin epävirallisia "pihamiehiä", jotka kyselisivät kuulumisia

ja pitäisivät pihapiiriä hieman silmällä. (nainen, 1930-lukulaisten toinen keskustelu 20.10.1998.)

Toimitus onnistui hyödyntämään ryhmän tekemiä kytkentöjä ainakin kohtuullisesti. 1930-luvulla syntyneiden ryhmän keskusteluista julkaistussa toisessa jutussa yksi ryhmän jäsenistä pääsi konkreettisesti esittämään ehdotuksensa näkyvän poliisin päivystyspisteen sijoittamisesta Kuopion torille. Jutussa kaksi kentällä toimivaa poliisia myös vastasi esitettyyn kysymykseen. Hekin pitivät ehdotusta hyvänä, mutta totesivat, että nykyisillä resursseilla - ja voimassaolevia ohjeita rikkomatta - sitä ei voitaisi toteuttaa. Poliisivalvonnan lisäksi lehti selvitti, miten kauppojen sunnuntaiaukiolo vaikuttaa kaupan myyjän elämään ja kysyi autokoululaisten ja autokoulun opettajien kantaa siihen, pitäisikö ajokorttitutkinto sisällyttää koulujen opetusohjelmaan.

Jatkojutuista huolimatta ryhmien tarjoamat virikkeet turvattomuuden teemojen käsittelyyn jäivät suurelta osin hyödyntämättä. Osittain tämä johtui siitä ristiriidasta, joka syntyi ryhmien kokonaisvaltaisen näkökulman ja yhteiskunnan sektoreihin jakaantuvan toimintatavan välillä. Mikäli turvattomuus koskee samanaikaisesti - vaikkakin hieman eri tasoilla - esimerkiksi poliisia, sosiaalisektoria ja kouluhallintoa, näiden tahojen saaminen samaan keskusteluun tuntuu helposti kohtuuttomalta haasteelta. Toisaalta erilaisten kytkentöjen tekemisen ja erilaisten asianosaisten vetämisen mukaan keskusteluun ei tarvitse tapahtua yhdellä kertaa. Kyse on kyvystä nähdä kehittyviä keskustelun teemoja ja valmiudesta vetää niihin mukaan erilaisia asianosaisia kommentoijiksi ja uusien kysymysten esittäjiksi.

Yksi konkreettinen tapa soveltaa tätä ajatusta on välttää juttuja ideoitaessa kysymyksiä, "kenen hoidettavaksi tämä asia kuuluu" tai "kuka on tämän alan tunnetuin asiantuntija". Sen sijaan olisi - ainakin vaihteeksi - syytä kysyä: "ketä kaikkia tämä kysymys tavalla tai toisella koskettaa?", "onko heitä kaikkia kuultu tässä asiassa?" Olennaista olisi oppia silloin vetämään yhden aiheen käsittelyyn mukaan monia tahoja ja keksiä uusia tahoja, joilla voisi tai pitäisi olla aiheesta jotain sanottavaa. Tämä on yksi kokeilujen opetuksista, jota on yritetty hyödyntää toimituksessa myöhemmin (ks. luku 9.6).

9.3. Vastuullista puhetta kolmannesta sektorista

1930-luvulla syntyneiden *Kansalaiset!* -ryhmän konkreettiset ehdotukset painottivat edellä ihmisten omaehtoisen toiminnan merkitystä turvallisuuden luomisessa. Vielä vahvemmin omakohtaisen ja kollektiivisen vastuun idea tuli ryhmissä esiin puhuttaessa vanhustenhuollon tulevaisuudesta, vapaaehtoistyön merkityksestä ja ns. kolmannesta sektorista.

Kolmannella sektorilla tarkoitetaan julkisen vallan ja elinkeinoelämän väliin jäävää toiminnallisuuden kenttää, jossa kansalaisjärjestöt voivat ottaa vastuuta esimerkiksi hyvinvointipalvelujen järjestämisestä. Kolmatta sektoria on viime vuosina markkinoitu ratkaisuna moniin ongelmiin, muun muassa työttömyyteen, julkisten hyvinvointipalveluiden rahoituskriisiin, kansalaisten passivoitumiseen ja privatisoitumiseen (Rifkin 1995; Helander 1998). Näitä aiheita sivuttiin useissa ryhmissä, mutta kaikkein vahvimmin vanhustenhuollosta ja vapaaehtoistyöstä puhuttiin *Kansalaiset!* -kokeilun 1950-luvulla syntyneiden ryhmässä.

1990-luvun lopun kontekstissa vapaaehtoistyö näytti yleisesti kytkeytyvän kulttuurisesti nousevaan suhdanteeseen, jossa valtiosta ja julkisesta sektorista riippumaton toiminta koettiin miltei automaattisesti arvokkaaksi.¹ 1950-luvulla syntyneiden ryhmässä vapaaehtoistyötä pidettiin nimenomaan hoidettavan kannalta inhimillisempänä kuin ammattimaisesti hoidettua laitos- tai avohoitoa. Itse kunnallisen vanhustenhuollon parissa työskentelevä ryhmän jäsen tiivistä 1950-luvulla syntyneiden ryhmän kannan:

Se että joku tavallinen ihminen käy vanhuksen luona, on sata kertaa tärkeämpää kuin kotisairaanhoidajan käynti. Sillä tavoin viivytetään parhaiten vanhusten kunnan heikkenemistä ja siirretään laitoshoidon tarvetta kauemmaksi. (nainen, 1950-luvulla syntyneiden ensimmäinen keskustelu 7.10.1998.)

Ryhmät löysivät vapaaehtoistyöstä myös sen tekijää kasvattavan ulottuvuuden. Tämän kannan puolusteluissa nousivat sekä eettis-moraaliset perustelut sekä arkisemmat viittaukset kotien taloudellisiin realiteetteihin. Jälkimmäinen sitaatti on peräisin 1970-luvulla syntyneiden ryhmästä, joka käsittelee muiden tavoin vanhustenhuollon ongelmia ja vapaaehtoistyön merkitystä.

¹ Kansalaisjournalismi kytkeytyy itsekin tähän samaan suhdanteeseen. Muihin samansuuntaisilla ideoilla ratsastaviin ilmiöihin on viitattu edellä luvuissa 6-7.

Vapaaehtoistyö on välttämättömyys. Omaiset ovat sitä varten, että he pitävät yhteyttä omiin vanhempiinsa. (nainen, 1950-luvulla syntyneiden toinen keskustelu 21.10.1998.)

Kannan mielelläni vastuun omista vanhemmistani. Maksan mieluummin suoraan vanhempieni hoidosta kuin maksan lisää veroja. Verot ovat jo nyt järjettömät. (nainen, 1970-luvulla syntyneiden ensimmäinen keskustelu 8.10.1998.)

1950-luvulla syntyneiden ryhmässä puhe kolmannesta sektorista vanhus-
tenhuollon ongelmien ratkaisijana seuraili aluksi ajankohtaisessa julkisessa
keskustelussa esitettyjä näkemyksiä. Tämä ei kuitenkaan tyydyttänyt keskus-
telijoita vaan he alkoivat ehkä huomaamattaankin asettaa itselleen entistä
kovempia vaatimuksia. Osoittaakseen itselleen, muille paikallaolijoille ja
ehkä lukijoillekin omaa uskottavuuttaan he alkoivat pohtia omia mahdolli-
suuksiaan täyttää kolmannen sektorin fraseologian vaatimukset. Osallistujat
miettivät esimerkiksi, millaisia mahdollisuuksia heillä itsellään on ottaa
vastuuta omien vanhempiensa hoitamisesta. Keskustelijat kysyivät itseltään,
mitä vanhempien ottamisesta omaan kotiin todella seuraisi.

*Itselläni on huono omatunto siitä, etten ehdi pitämään yhteyttä äitiini. Toissā on
kuitenkin niin raskasta, että vapaa-aikana ei riitä voimia lähteä huolehtimaan edes
omista vanhemmista. En myöskään ottaisi vanhempia tai anoppia kotiini asumaan,
sillä todennäköisesti tappelisimme koko ajan. (nainen, 1950-luvulla syntyneiden
ensimmäinen keskustelu 7.10.1998.)*

Tällaiset keskustelussa muotoutuvaa ideologista viritystä kyseenalaistavat
'tunnustukset' johtivat ryhmän pohtimaan syvällisesti vapaaehtoistyön ja
työelämän välistä kohtalon yhteyttä. Osallistujat olivat yleisesti sitä mieltä,
että työssä viihtyminen on vähentynyt vuosien mittaan. 1980-luvun nousu-
kausi ja sitä seuranneet lama ja saneeraukset vetivät työntekijöitä tiukoille,
mutta todelliset vaikeudet ovat ilmaantuneet vasta tämän jälkeen. Laman
jälkeiselle työelämälle ominaista ovat olleet töiden kasaantuminen sekä jat-
kuva tarve itsensä kehittämiseen ja kouluttamiseen. Tästä syntyy kiireen
kierre, joka jättää työntekijälle hyvin vähän liikkumavaraa niin työssä kuin
sen ulkopuolellakin. Osa keskustelijoista on havainnut omakohtaisesti, että
tarjotut vaihtoehdot eivät ole todellisia vaihtoehtoja. Esimerkiksi lyhennetty
työviikko vähentää työhön käytettävää aikaa, mutta ei tehtävän työn määrää.

Kokemus työn totaalisuudesta kytkeytyi kolmanteen sektoriin siten, että
osallistujat asettivat työelämän vaatimusten helpottamisen ehdoksi sille, että

vapaaehtoistyön haasteet voidaan ottaa vastaan. Vanhustenhuollon turvaaminen ei ollutkaan ryhmän mielestä vain kansantalouden tai sosiaalipolitiikan kysymys vaan mitä suurimmassa määrin myös työelämään liittyvä asia. Tämän analyysin pohjalta ryhmä päätyi esittämään erilaisia käytännöllisiä uudistuksia työpaikoille.

Ehdotusten taustalla oli tietoisuus siitä, että työvoimakustannusten lisääminen - esimerkiksi uusien työntekijöiden mittava palkkaaminen - ei tulisi julkisella sektorilla kysymykseen. Siksi ryhmä ideoi erilaisia tapoja, kuinka työtä voitaisiin jakaa uudella tavoin ja kuinka eri sukupolvet ja niiden tarpeet voitaisiin ottaa yksilöllisemmin huomioon työelämässä.

Myös muut ryhmät esittivät 1950-luvulla syntyneiden kantaa tukevia päätelmiä. 1930-luvulla syntyneiden ryhmässä nousivat niin ikään esiin osallistujien omat havainnot vapaaehtoistyöstä. Jotkut ovat panneet merkille, että vapaaehtoistyössä ei juuri näy nuoria eikä edes keski-ikäisiä ihmisiä. Kyse ei ole välttämättä äkillisestä ja uudesta ilmiöstä vaan vuosien hiljaisesta kehityksestä, jolla on syöty mahdollisuuksia kolmannelta sektorilta. Tätä havaintoa ei osoitettu oikeaksi tilastoilla vaan vertailemalla nykyisiä olosuhteita omiin muistikuviiin jo kadonneesta elämäntavasta.

Kun aikanaan muutin kerrostaloon, siellä järjestettiin talkoita ja pikkujouluja. Nyt porukka on vaihtunut ja osa asukkaista on vanhentunut, eikä talkoita järjestetä. Järjestöissä on sama tilanne. Eläkeläisten ystäväpalvelukoulutukseen osallistuu enimmäkseen hyväkuntoisia eläkeläisiä. Kaikki eivät halua sellaiseen toimintaan sitoutua. Ymmärrän sen osittain, sillä osa vanhuksista osaa olla aika vaativia. (nainen, 1930-luvulla syntyneiden toinen keskustelu 20.10.1998.)

Vanhustenhuolto, vapaaehtoistyö ja työelämän uuvuttavuus olivat kaikki vahvasti esillä julkisuudessa ryhmissä käytyjen keskustelujen aikoihin. Ryhmien näkökulma kuitenkin poikkesi tavanomaisesta uutisoinnista ensinnäkin siinä, että hoivapalvelujen rahoituspohjasta, vanhustenhuollossa kytevästä aikapommista ja työelämän uuvuttavuudesta keskusteltiin yhtä aikaa. Normaalisti vanhustenhuollon ja työelämän ongelmia tarkastellaan toisistaan erillisinä asioina. Niistä puhuvat eri asiantuntijat eri laitoksissa ja erillisissä uutisissa.

Toiseksi ryhmä ei tarkastellut näitä kysymyksiä juuri lainkaan kansantalouden tai kuntien ongelmana vaan ennen kaikkea vanhusten, heidän omaisten ja potentiaalisten vapaaehtoistyöntekijöiden näkökulmasta. Tässä mielessä

keskustelijat nostivat esiin sellaisia asianosaisten ryhmien, joiden kokemukset olisi syytä ottaa mukaan julkiseen keskusteluun ja päätöksenteon pohjaksi. Osittain 1950-luvulla syntyneiden ryhmä onnistui esittämään myös uudenlaisia ratkaisuja, joiden julkinen arvioiminen tuntuisi hyvin perustellulta.

1950-luvulla syntyneiden keskustelun kulku onnistuttiin jälleen esittämään (ainakin ryhmän itsensä mielestä) varsin hyvin lehdessä. Siinä vaiheessa kun sen esittämiä kytkentöjä olisi pitänyt toimituksessa työstää eteenpäin, ongelmat alkoivat kasaantua. Ryhmän ehdotuksiin ei juurikaan haettu kommentteja eikä aihetta pystytty myöskään konkretisoimaan riittävästi. Harvalukuisissa jatkojutuissa ryhmän jäseniä ei pyydetty kommentteja tai arvioita, jolloin heidän alkuperäiset argumenttinsa käytännössä katosivat jatkojutuista. Tämä aiheutti ryhmien osallistujissa jonkin verran suoranaista ärtymystä.

Kolmatta sektoria koskevien kytkentöjen kohtaloa lehden toimituksessa voi arvioida ainakin kahdesta näkökulmasta. Sisällöllisesti jatkojuttujen kuivumista voi selittää sillä, että kolmannesta sektorista käytiin 1990-luvun lopulla keskustelua vielä varsin abstraktilla tasolla. Vaikka vapaaehtoisjärjestöt toimivat aktiivisesti esimerkiksi vanhustenhuollossa, niitä ei voitu pitää vaihtoehtona esimerkiksi kunnalliselle palveluverkostolle ja käytännön yhteistyömuodotkin olivat vasta vähitellen muotoutumassa (ks. Salmikangas 1998, 50-52). Tässä suhteessa toimituksella oli ilmeisiä vaikeuksia ylipäätään löytää tahoja, jotka olisivat voineet arvioida keskusteluryhmissä nousseita ehdotuksia. Tämä seikka vain korostaa 1950-luvulla syntyneiden ryhmän argumentoinnin painavuutta: osallistujat olivat tavallaan aikaansa edellä.

Toiseksi vapaaehtoistyön ja vanhustenhuollon arjen tematisoinnissa esiintyneet vaikeudet tuovat esiin toimituksen työn organisoinnin puutteet. Käytännössä jatkojuttujen tekemistä delegoitiin toimittajille, jotka eivät olleet juurikaan perillä juttuaiheiden alkuperästä ja siitä, mihin niiden tekemisellä pyrittäisiin. Toteutetuilla jatkojutuilla ei ollut aina juurikaan mitään tekemistä ryhmien esiin nostamien kysymysten kanssa. Kuten luvussa 7.3 todettiin, kokeilut toteutettiin pääasiassa muuta toimitusta häiritsemättä, mikä johti väistämättä toimituksen sisällä tiedon katkoksiin ja suunnittelun puuteisiin. Tulos olisi ollut toinen, mikäli mahdollisimman suuri osa toimittajista olisi osallistunut jatkojuttujen tekemiseen ja että niiden toteuttamisesta olisi keskusteltu toimituksen sisällä.

9.4. Kaupunkikuva ja valta

Kansalaisjournalismin kokeiluissa Savon Sanomissa ryhmät nostivat esiin aiheita ja kysymyksiä, jotka tulivat paikallishallinnon ja maakunnallisen julkisuuksien päiväjärjestyksen ulkopuolelta ja joita niitä hallinnoivat laitokset eivät olisi välttämättä pitäneet ajankohtaisina tai ehkä edes sopivina. Ylipääntään tällaisiin aloitteisiin suhtaudutaan myös journalismissa helposti epäluuloisesti, sillä ne sekoittavat laitostunutta järjestystä siitä, milloin ja miten asiat hoidetaan. Osaltaan taustalla on yhteiskunnan laitosten ja ihmisten arjen aikakäsitysten erot. Koneistojen rattaissa päätökset tulevat ja menevät - ja menevät ohi. Ihmisten arkielämän rytmi on hitaampi ja joustavampi. Tästä erosta kumpuaa Kuopion kaupunkikuvaa koskenut keskustelu 1970-luvulla syntyneiden *Kansalaisten!* ryhmässä.

Kuopio on valtakunnallisesti tunnettu toristaan. Turisteille tori on nähtävyyks ja savolaisen elämäntavan keskus, kuopiolaisille se on ennen kaikkea tärkeä tapaamispaikka ja päivittäisten kulkureittien välietappi. Tori ja sen ympärille muotoutunut miljöö ovat vuosien mittaan olleet Kuopiossa ajoittain vilkkaan ja kiivaankin julkisen keskustelun kohteena. Viimeisin laajamittainen keskustelu torimiljööstä käytiin 1980-luvun lopulla, jolloin torin alle rakennettiin suuri pysäköintitalo. Toinen epävirallisempaa paikallista keskustelua virittänyt aihe on ollut torin ympärille menneinä vuosikymmeninä rakennettujen tavaratalojen arkkitehtoninen ilme. Viime vuosina tämä aihe ei ole kuitenkaan enää herättänyt julkista huomiota.

Tästä huolimatta - tai juuri sen takia - 1970-luvulla syntyneiden *Kansalaiset!* -ryhmä lähti liikkeelle torin ja sen ilmettä hallitsevien tavaratalojen synnyttämistä epäesteettisyyden tuntemuksista. Kun keskustelussa käy ilmi, että kaikilla on samanlaisia tuntemuksia, keskustelijat purkivat ne sanoiksi suorasukaiseen tapaan:

T: Millaisia tuntemuksia se torin miljöö sitten teissä aiheuttaa?

H: [keskustelijat puhuvat toistensa päälle] Aggressioita... alistaa... masentaa... vituttaa.... hävettää... (1970-luvulla syntyneiden ensimmäinen keskustelu 8.10.1998.)

Tämän jälkeen osallistujat alkoivat eritellä tarkemmin, kuinka torin aiheuttamat kielteiset kokemukset vaikuttavat heidän elämässään. Yksi osallistujista sanoi valitsevansa kävelyreitinsä niin, ettei joudu lainkaan kulkemaan torin halki, koska muualta kaupungista löytyy vielä kauniita rakennuksia. Toinen

mukana ollut kertoi häpeävänsä joutuessaan esittelemään kaupunkia ulkomaisille vierailleen. Epämiellyttävien tuntemusten syyksi nousi erityisesti Anttilan tavaratalo, jota kuopiolaiset ovat tottuneet nimittämään esimerkiksi taistelulaivaksi ja Finnjetiksi.

Torista ja etenkin Anttilan tavaratalosta puhuessaan 1970-lukulaisten ryhmä ei erotellut asianosaisia hakiessaan ns. julkista valtaa ja yksityisoi-keudellisia yrityksiä toisistaan. Molempia pidettiin yhtäläillä tilivelvollisina toimijoina. Ryhmä ei suunnannut kritiikkiään lopulta niinkään kaupungin päättäjiin tai rakennusilmettä valvoviin virkamiehiin vaan suoraan tavaratalon rakennuttajiin ja sen nykyisiin omistajiin. Toisessa keskustelussa ryhmän keskustelujen sävy oli rakentavampi. Osallistujat alkoivat kilvan ideoida erilaista vaihtoehtoja, joilla esteettisiä haittoja voitaisiin vähentää. He ehdottivat muun muassa uuden kevytrakenteisen julkisivun rakentamista Anttilan tavaratalon etu- ja takapuolelle.

Ryhmä arveli, että julkisivuremontti voisi jopa lisätä tavaratalon liikevaihtoa ja nostaisi Kuopion matkailullista ilmettä. Ikään kuin vastapalvelukseksi rakennuksen omistavan pankin kiinteistöyhtiön investoinneille ryhmä ehdotti, että kaupunki ryhtyisi vastavuoroisesti toimiin keskustan rännikatujen viihtyisyyden lisäämiseksi. Rännikatujen kattamisen arveltiin tuovan torin välittömään läheisyyteen pieniä erikoisliikkeitä ja kahviloita. Jotkut kysymykset onnistuivat myös taitavasti riisumaan aseita niiltä, jotka pitäisivät tällaisia ehdotuksia automaattisesti epärealistisena ja kalliina hahatteluna:

Marketithan tekee jatkuvasti remontteja sisätiloissa. Miksei niitä voitaisi tehdä ulkopuolellekin? (mies, 1970-lukulaisten toinen keskustelu 22.10.1998.)

Keskusteluista julkaistujen juttujen jälkeen toimitus palasi aiheeseen pyytämällä kahta ryhmän jäsentä ideoimaan rännikatujen käyttöä yhdessä arkkitehdin avulla. Tämän porukan pohdinnoista tehtiin juttu, jossa heidän ideoitaan visualisoitiin suunnittelukuvin ja piirustuksin. Tämä juttu toteutti kaikkein kirjaimellisimmin kokeiluille asetettua tavoitetta siitä, että ryhmien esittämiä ehdotuksia pitäisi viedä toimituksen voimin eteenpäin ja asettaa ne julkisen arvioinnin kohteeksi.

Toimituksen tehtäviin kuului myös hakea aktiivisesti kommentteja ryhmien kysymyksille ja ehdotuksille. Samassa juttukokonaisuudessa kysyttiin

myös kaupungin johtavan suunnitteluvirkamiehen kantaa rännikatujen käyttöön. Jostain syystä virkamiehelle ei kuitenkaan tarjottu mahdollisuutta tutustua ryhmän ja arkkitehdin laatimiin suunnitelmiin. Näin ollen kokeiluissa tavoiteltu vuoropuhelu ryhmien ja kaupungin hallinnon välillä ei toteutunut lehdessä. Tässä tapauksessa ongelman syy ei ollut lähdeorganisaatioissa. Ei ole mitään syytä olettaa, etteikö Kuopion kaupungin kaavoituspäällikkö olisi halunnut ottaa kantaa ryhmän ehdotuksiin, mikäli hänelle olisi tarjottu siihen julkisesti mahdollisuus.

9.5. ”Avohoitoon passitus”

Toinen esimerkki ryhmien esiin nostamista uusista ja samalla vanhoista kysymyksistä oli sisällöltään kiistanalaisempi kuin edellä. *Kuntalaiset!* -kokeilun Siilinjärven ryhmässä käyty keskustelu valaisee samalla tilannetta, jossa ryhmän kesken ei synny yksimielisyyttä asioiden tärkeydestä ja jossa käsiteltävien asiakysymysten sijoittaminen ajallisesti ja paikallisesti yhteiseen kehykseen tuottaa ongelmia. Nämä vaikeudet kertovat yhdeltä osin ryhmässä vallinneista jännitteistä, keskusteluihin silloin tällöin liittyvästä turhautumisestakin ja kokeilujen järjestäjien tekemistä virheistä. Toisaalta tapaukset, joissa yksimielisyyttä edes päiväjärjestyksen laatimisesta ei synny, eivät liene kunta-asioissa lainkaan tavattomia. Erityisen kiinnostavaksi esimerkin tekee se, että nostettiin esiin asiaa, jota koskevat päätökset tehtiin tosiasiallisesti kunnan ulkopuolella ja jossa oli yhtä hyvin kyse valtakunnallisesta kuin paikallisesta ongelmasta.

Siilinjärvellä etenkin ryhmän iäkkäämmät osallistujat halusivat nostaa esiin kysymyksen kunnassa toimineen suuren mielisairaalan lakkauttamisesta kymmenisen vuotta sitten. Lopetuspäätös oli tehty aikanaan maakunnallisessa kuntayhtymässä tiukan kamppailun ja Siilinjärven kunnan vastustuksen jälkeen. Sairaalan alasajo oli ryhmän joidenkin jäsenten mielestä aiheuttanut paikkakunnalla joukon uusia sosiaalisia ongelmia. Keskustelun moottoreina toimivat erityisesti sairaalan liepeillä ikänsä asunut mies ja laitoksessa aiemmin työskennellyt nainen. Heillä molemmilla oli omakohmainen suhde asiaan, mutta heidän tapansa tarkastella asiaa poikkesivat toisistaan ja etenkin siitä näkökulmasta, josta lakkauttamispäätökseen vastahakoisesti myöntyneet kunnan edustajat asiaa tarkastelivat.

On totuttu siihen, että Harjamäen sairaala, [joka on] perustettu muistaakseni vuonna 1923, on täällä eikä sen eteen tarvitse tehdä mitään (...) Milloinkaan ei

ole tarvinnut kunnan siihen mitään uhrata. Säilyttämisen puolesta ei tehty mitään.² Sille ei tietysti enää voida mitään. Sitten hyvin iso asia on suunnitelmallisuus. Entisen talouspäällikön kertoman mukaan sen jälkeen kun potilaat siirrettiin pääosaksi Kuopioon Julkulaan, siellä piti tehdä toisella 50 [miljoonalla] markalla laajenuksia. (mies, Siilinjärven toinen keskustelu 10.2.1999.)

Kannan huolta psykiatrisista potilaista, jotka laitettiin ulos keskuslaitoksesta liian nopeasti. Kaikissa Pohjois-Savon kunnissa on reppanoita, jotka tarvitsisivat tukea, mutta tukiverkostot puuttuvat. (...) Kuuluu monenlaista tietoa. Alkoholiongelmat ovat yleisiä, heikoimmat potilaat joutuvat toisten hyväksikäyttämäksi, eläkkeet vie-dään käsistä. He eivät valita helposti. Ongelmat näkyvät katukuvassa. (nainen, Siilinjärven ensimmäinen keskustelu 3.2.1999.)

Keskustelussa muotoutui kolme erillistä kysymystä. Ensiksi perättiin jo vuosia sitten tehdyn päätösten legitimitettä: kuinka oikeutetuksi päätös sairaalan lakkauttamisesta nykyisin koetaan ja tulisiko asiaa puida vielä uudelleen, tällä kertaa periaatteellisemmalta kannalta? Toiseksi ryhmässä haluttiin virittää keskustelua päätöksen seurauksista: mitä sosiaalisia seurauksia sairaalan lakkauttamisella on ollut ja pitääkö niistä keskustella julkisesti? Kolmanneksi ryhmässä tahdottiin puhua sairaalan tulevasta käytöstä: mitä tällä hetkellä väliaikaiskäytössä olevalle sairaala-alueelle tehtäisiin tulevaisuudessa ja miten kuntalaiset voisivat vaikuttaa alueen suunnitteluun?

Eniten ryhmässä puhetta viritti epäily siitä, että sairaalan lakkauttaminen olisi aiheuttanut vakavia sosiaalisia ongelmia nimenomaan entisille potilaille. Kaikki eivät olleet suinkaan havainneet tällaista ongelmaa, mutta useimmat pitivät tätä oletusta ainakin aluksi uskottavana ja pohdiskelemisen arvoisena. Keskustelussa osallistujat asettuivat kannattamaan avohoittoa periaatteena, mutta he halusivat samalla kysyä, kuinka hyvin avohoidon tavoitteet ovat toteutuneet käytännössä. Kahden edellä siteeratun osallistujan ohella teemaa vahvasti muotoillut keskustelija esitti uudenlaisen kysymyksen mielisairaanhoidon puhumalla ”avohoittoon passittamisesta”. Ongelman määrittelystä käytiin ryhmässä muun muassa seuraavanlaista sananvaihtoa.

² Keskustelun kuluessa puhuja vakuuttui muiden tavoin siitä, että sairaalan säilyttämisen puolesta oli kamppailtu voimakkaasti. Tästä huolimatta hän oli edelleenkin sitä mieltä, että kuntalaisille ei oltu luotu riittävästi mahdollisuuksia osallistua sairaalan puolustamiseen.

N: Kaikista suurin asia on huolenaihe avohoitoon passitetuista ihmisistä. (...) Eiväthän he osaa kaikki välttämättä hakeutua hoitoon silloin kun he sitä tarvitsevat. Ei niitä lääkkeitä tule otettua niin, että he pystyisivät huolehtimaan itsestään. Elämisen taito unohtuu. Sitten he ovat houkutuksille alttiita eivätkä pysty pitämään huolta itsestään. Minusta se on ilmiö, joka kertaantuu. Eli kaikki eivät ole niin sanotusti alkoholisteja vaan ovat joutuneet siihen tilanteeseen oman sairautensa hoidon puutteen takia. Sairas ihminen tarvitsee hoitoa.

M: Minulle kalskahti korvaan kun sanoit, että ”avohoitoon passitettu”. Eikös se ole toisinpäin, että laitoshoitoon passitetaan ja suurin osa haluaisi asua kotonaan? Tämä on se kaikkein tärkein asia, että avohoitoa tulisi tukea niin paljon, että nämä ihmiset pysyvät asumaan kotona.

N: Nimenomaan. Tarkoitin sitä, että silloin kun Harjamäestä purettiin se laitoshoido, niin se oli tavallaan avohoitoon passittamista.

M: Se oli avohoitoon passittamista.

N: Niistä lieveilmiöistä tässä puhutaan. (Siilinjärven toinen keskustelu 10.2.1999.)

Ryhmä ei voinut olla varma, kuinka laajasti keskuslaitoksen sulkeminen oli lisännyt mielenterveyspotilaiden pahoinvointia. Tarkkojen lukujen ja tilastojen puutteessa osa keskustelijoista luotti omiin havaintoihinsa ja toisten keskustelijoiden kertomiin esimerkkeihin. Osa taas halusi vaimentaa keskustelua aiheesta vedoten tiedon puutteeseen siitäkin huolimatta, että he pitivät ryhmässä esitettyjä perusteluja periaatteessa uskottavina. Toinen keskustelua vaikeuttanut seikka liittyi siihen, että sen enempää sairaalan lakkauttamisessa kuin avohuollon puutteissa ei ollut kysymys vain siilinjärveläisten ongelmasta.

N1: Mutta onko niitä [ongelmaisia avohuollon potilaita] nyt ratkaisevasti enemmän?

N2: Niin, en tiedä. On niitä varmaan enemmän kuin Harjamäen aikana.

M1: Minä olisin tästä sitä mieltä, että tämä on yleinen ongelma. Tämä ei ole erityisesti Siilinjärven ongelma. Kannattaako meidän tästä niin kauheasti puhua?

M2: Olisin samaa mieltä. (Siilinjärven toinen keskustelu 10.2.1999.)

Ryhmän erimielisyys ja sairaalakysymyksen tulkinnanvaraisuus edellytti runsaasti pohdintaa juttua kirjoitettaessa. Päädyimme jutun kirjoittaneen toimittajan kanssa siihen, että ”avohoitoon passittamisesta” pitäisi puhua julkisesti nimenomaan siksi, että se nosti esiin monia avoimia ja laajempiakin kysymyksiä. Lehdessä julkaistussa jutussa esiteltiin laajasti osallistu-

jien esittämä huoli mielenterveyspotilaista, mutta siinä annettiin näkyvästi puheenvuoro myös niille, jotka epäilivät koko ongelman olemassaoloa ainakin Siilinjärvellä. Kysymys otettiin esille myös kolmannessa tapaamisessa, jossa ryhmä tapasi Siilinjärven kunnan virkamiesjohtoa.

Tuossa kohtaamisessa kuntalaisten ja virkamiesjohdon tapaamisessa huomio keskittyi ensisijaisesti siihen, miksi kysymys sairaalan lakkauttamisesta oli nostettu juuri nyt. Osapuolet ajautuivat tarkistelemaan toistensa tietoja päätöksentekoprosessin vaiheista ja käännteistä, mutta niistä ei löydetty yhteistä tulkintaa. Tässä kysymyksessä keskustelussa muodostui tavallaan kolme ryhmää: kunnan virkamiehet, jotka pitivät tiukasti kiinni omasta tulkinnastaan, kiistelyyn osallistuneet keskustelijat, jotka kyseenalaistivat virkamiesten näkemyksiä sekä vetäytyjät, jotka menettivät viimeistään tässä vaiheessa kiinnostuksensa koko kysymyksen käsittelyyn.

Avohuollon varsinaisista ongelmista puhuttiin vähemmän, mutta niiden käsittelyssä päästiin nopeasti yhteisymmärrykseen. Virkamiehet pitivät avohuoltoon siirtymisen ongelmia suurimmaksi osaksi voitettuina, eivätkä osallistujatkaan halunneet enää jatkaa aiheesta pidempään. Muutama osallistujista tosin arvioi jälkikäteen, että yksimielisyys ryhmässä näytti löytyvän nopeasti siksi, että osa ryhmästä katsoi viisaimmaksi vaieta tai myönteillä kunnan virkamiesten ajoittain varsin perään antamattomia kannanottoja. Kuntalaisten ja virkamiesten kohtaamisesta tehdyssä juttukokonaisuudessa asia sivuutettiin joidenkin osallistujien vaatimuksesta hyvin lyhyesti.

Kiinnostavaa avohoitoon passituksessa oli se, että aihe on noussut myöhemmin ajoittain valtakunnallisen keskustelun kohteeksi. Tällöin asiasta on keskusteltu leimallisesti valtakunnallisessa kehyksessä ja asiantuntijoiden voimin. Tämä kuvaa niitä vaikeuksia, jotka liittyvät julkisen keskustelun paikallistamiseen. Kun asioista puhutaan paikallisesti, vaara yhden kunnan tai alueen syyllistämisestä ja sen imagon tahraantumisesta kasvaa. Samalla yritykset lokeroida keskustelu sille 'sopivalle' tasoille itse asiassa kaventaa paikallisen keskustelun puhuttelevuutta ja sen merkittävyyttä.

Kysymys kunnallisten päätösten legitimitetistä osoittautui Siilinjärven ryhmässä vieläkin ongelmallisemmaksi. Keskustelussa kävi nopeasti ilmi, että etenkin nuorimmille ja kunnassa lyhyemmän ajan asuneille osallistujille Harjamäen sairaalalla ei ollut kovinkaan suurta symbolista merkitystä. Sairaalan lakkauttamisessa oli kyse päätöksestä, joka oli heidän mielestään ehkä

omana ajankohtanaan tärkeä, mutta sen merkitys nykyisille asukkaille on vähäisempi.

Sairaalan lopettamiseen johtanut päätös osoittautui keskustelussa - ja etenkin kunnan johtavien virkamiesten tapaamisen jälkeen - monin tavoin väistämättömäksi. Sen sijaan, että keskustelu olisi kääntynyt siihen, kuinka kuntalaiset voisivat vaikuttaa kuntayhtymien tasolla tehtäviin päätöksiin, aihe pysähtyi vakuutteluun siitä, että kaikki mahdollinen asian hyväksi oli tehty. Tätä vakuutusta ei voi jälkikäteen osoittaa sen enempää oikeaksi kuin vääräksi, minkä osallistujat itsekkin havaitsivat. Tästä seurasi, että monet osallistujista valittivat - tai jopa katuiivat - sitä, että tärkeäksi koettua keskusteluaikaa käytettiin runsaasti juuri sairaalakysymyksen selvittämiseen.

Keskustelu sinänsä oli valitettavasti taaksepäin katsovaa, ei kunnan rakenteisiin ja tulevaisuuteen pureutuva. (mies, sähköpostipalaute 3.3.1999.)

Etenkin kuntatoimijoiden päätelmä oli, että väistämätön ja sisällöltään hyvä päätös on aina myös oikeutettu päätös. Kuitenkin demokratian ja päätöksenteon legitimitietin kannalta tilanne voi olla toinen. Hyväkin päätös voidaan kokea epäoikeutetuksi, mikäli asukkaat eivät koe vaikuttaneensa sen muotoutumiseen. Vastaavasti huonokin päätös voi olla legitiimi, mikäli osapuolet kykenevät ottamaan siitä yhteisen vastuun. Vastuun ottaminen on helpompaa, jos asukkaat ja päättäjät mieltävät olleensa osallisia päätöstä tehtäessä.

Siilinjärven mielisairaalakysymyksessä ongelmana näytti olevan se, että kaikki paikalliset osapuolet tunsivat olleensa päätöksissä enemmän tai vähemmän ulkopuolisia. Mielisairaanhoidon laitospaikkojen vähentämisessä oli kyse valtakunnallisesta ohjelmasta, jossa valta asettaa kysymyksiä ja määrittellä vaihtoehtoja tuntui olevan hyvin vahvasti kunnan ja kuntalaisten ulkopuolella. Näiden vaikeuksien takia keskustelun virittäminen Harjamäen sairaalan lakkauttamisesta ja sen seurauksista tyrehtyi alkutekijöihinsä. Tähän vaikutti omalta osaltaan myös se, että osa keskusteluryhmän jäsenistä ei pitänyt aihetta itselleen tärkeänä.

9.6. Uudelleen arviointia ja uusia kokeiluja

Luvun alussa todettiin, että kansalaisjournalismin kokeilujen merkitys kirkastuu - jos on kirkastuakseen - vasta sen jälkiarvioinnissa. Tässä arvioinnissa on mahdollista erottaa kaksi puolta. Ensinnäkin voidaan kysyä,

miten edellä kuvattujen esimerkkien pohjalta voidaan sanoa kokeilujen lähtökohtana olleista esioletuksista ja tavoitteista. Toiseksi on mahdollista tarkastella sitä, millaisia seurauksia kokeiluilla oli sen toimijoille, ennen kaikkea Savon Sanomien toimitukselle.

Ensivaikutelma edellä kuvatuista teemoista on luultavasti se, että ryhmien esiin nostamat aiheet eivät ole mitenkään erityisen mullistavia. Ryhmien vahvuus ei näyttäisi piilevän siinä, että ne löytäisivät kokonaan uusia asiakysymyksiä. Olennaisempaa - ja myös uutta journalismin kannalta - ryhmässä on se, että ne päätyvät omien kokemustensa viitoittamana tarttumaan moniin historian muotoilemiin 'suuriin kysymyksiin'. 1930-luvulla syntyneiden ryhmän puhe turvattomuudesta viittaa modernin yhteiskunnan yleisiin ja samalla ajankohtaisiin ongelmiin. 1950-luvulla syntyneiden ryhmän pohdinta kolmannesta sektorista liittyy keskusteluun yhteisön moraalista: ikiaikainen ja samalla ajankohtainen kysymys sekkin. 1970-luvulla syntyneiden ja omalla tavallaan myös Siilinjärven ryhmän keskustelut taas virittävät keskustelua vallasta ja asiantuntijuudesta.

Nämä esimerkit osoittavat yhdellä tasolla, että kansalaisten arkielämä ei ole sittenkään niin kaukana instituutioiden maailmasta. Molemmissa heijastuvat paljolti samat ongelmat, mikä kertoo omaa kieltään siitä, että kansalaiset ovat muiden ominaisuuksiensa ohella myös kohtuullisen hyvin informoituja. Journalismin ja muiden yhteiskunnan laitosten ongelmana näyttäisi olevan se, että ne eivät tiedä, mitä kansalaiset tietävät eivätkä osaa käyttää näiden tietoja hyväkseen. Kun informoija ei tunnista kansalaisten tietoja ja taitoja, tämä tulee puhuneeksi kansalaisille helposti väärällä kielellä.

Toinen esimerkkitapausten virittämä filosofinen kysymys koskee sitä, voidaanko keskusteleviin kansalaisiin luottaa. Voidaanko esimerkiksi journalismin toiminnassa laskea sen varaan, että kansalaiset voisivat suotuisissa olosuhteissa tuottaa julkisuuden tarpeisiin relevantteja aiheita, kiinnostavia näkökulmia ja vastuullisia ehdotuksia? Edellä kuvattujen esimerkkien perusteella vastaukseni on myönteinen. Erityisen merkillepantavaa niissä on ryhmien kyky ylittää omiin aiheen valintoihinsa liittyviä välittömiä sudenkuoppia, joihin keskustelu olisi voinut hyvin pysähtyä.

Kansalaiset! -hankkeessa 1930-luvulla syntyneiden ryhmä vaati turvattomuusongelman ratkaisemiseksi lisää poliiseja ja kovempia rangaistuksia, mutta ei pysähtynyt tähän. 1950-luvulla syntyneiden ryhmä arvioi aluksi,

että vapaaehtoistyö voi ottaa vastuulleen vanhustenhuollon hoitamisen siltä osin kuin valtion ja kuntien voimat eivät tähän riitä. Tämä ei ollut kuitenkaan ryhmän sinänsä lyhyen keskusteluprosessin lopputulos vaan osallistujat nostivat esiin vapaaehtoistyöhön liittyviä muita ongelmia ja löysivät niidenkin ratkaisemiseen joitakin käytännöllisiä ehdotuksia.

1970-luvulla syntyneiden ryhmä taas kiinnitti torin alueen rakennusilmettä koskevassa kritiikissään huomiota omistajan vastuuseen. Ryhmän mielestä tavaratalokiinteistöjä hallinnoivien yhtiöiden tulisi siistiä kaupunkilaisten yhteistä ympäristöä. Ryhmä kuitenkin kohtuullisti tätä vaatimusta ehdottamalla, että kaupunki huolehtii siitä, että tavaratalojen ympärille ideoidaan lisää ihmisiä - ja myös kauppojen asiakkaita - houkuttelevaa toimintaa.

Siilinjärvellä keskustelut eivät johtaneet samalla tavoin samanaikaisesti kriittisiin, vastuullisiin ja kohtuullisiin ehdotuksiin. Silti Siilinjärvenkään kokemukset eivät anna aihetta otaksua, että kansalaisten keskustelutaitoon ei voitaisi luottaa. Erilaisten syiden takia tuon ryhmän keskustelun aiheet osoittautuivat kuitenkin sen verran monimutkaisiksi ja kiistanalaisiksi, että annetuissa olosuhteissa niiden hyödyntäminen jäi puutteelliseksi.

Kokeiluhankkeissa uusien näkökulmien tuottaminen rakentui vahvasti keskusteluryhmien ympärille. Vaikka tällainen menetelmä toimi tässä kuvattujen esimerkkien valossa varsin hyvin, sen käyttöön liittyy myös ongelmia. Konkreettisin vaikeus on epäilemättä ryhmäkeskustelujen työläisyys. Tämän lisäksi niistä nousevien teemojen analysoinnissa joudutaan usein pohtimaan uutistyon lähtökohtia ja toimittajan omia arvoja. Niin antoisaa ja tärkeää kuin tällaisten asioiden pohtiminen onkin, sitä ei voida tehdä toimituksissa kaiken aikaa. Pian kokeilujen jälkeen päädyimme mukana olleiden toimittajien kanssa sille kannalle, että mikäli kansalaisjournalistisia hankkeita jatketaisiin Savon Sanomissa, seuraavalla kerralla olisi syytä kokeilla hieman toisenlaisia menetelmiä.

Toinen puoli kokeilujen merkityksen arvioinnissa liittyvät niiden aiheuttamiin seurauksiin Savon Sanomien toimituksessa ja sen käytännöissä. Tältä osin kokeilujen tulokset ovat olleet astetta konkreettisempia, mutta eivät silti kovin yksiselitteisiä. Kokeiluhankkeissa keskusteluryhmien toiminta päättyi kokeiluissa helmikuussa 1999 ja itse kokeilut päätettiin 'virallisesti' toukuussa. Tuossa vaiheessa lehden voimat ja osin tahtokin viedä keskustelua eteenpäin olivat varsin lopussa. Jatkojuttuja oli tehty suhteellisen vähän,

ja ryhmien nostamat aiheet olivat kadonneet vähitellen kokonaan lehden sivuilta. Etenkin hankkeissa mukana olleet vastuulliset toimittajat kokivat tämän pettymykseksi.

Toimittajien tyytymättömyys kohdistui samanaikaisesti toimituksen käytäntöihin ja kokeiluihin itseensä. Yleinen johtopäätös lehden toimituksessa oli, että yritykset työtapojen muuttamiseksi edellyttävät tiukempaa sitoutumista ja toimitusorganisaation virittämistä samalle taajuudelle. Ensimmäisellä kerralla toimituksen arkinen työtahti ei jättänyt tilaa tiimimäiselle työskentelylle, jossa aiheiden kehittelyä ja toteuttamista olisi voitu luontevasti jakaa useiden toimittajien kesken.

Lisäksi hankkeessa mukana olleet toimittajat kokivat keskusteluryhmien järjestämisen ja niiden annin analysoimisen raskaaksi. Työprosessiin sisältyi runsaasti vaiheita, joissa työn tehokkuus ei ollut huipussaan. Esimerkiksi juttujen tarkistuttaminen keskusteluryhmän osallistujilla koettiin monimutkaiseksi. Samalla kokeilut osoittivat, että kansalaisten näkökulman esiin nostaminen uutisoinnissa ei toteudu vain keskusteluryhmiä perustamalla vaan myös kansalaisten äänelle ja aloitteille perustuvien juttujen kirjoittamisen tapoja on mietittävä perusteellisesti. Kirjoittamisen ongelmat ja kovan uutisen lajityypin rajoitteet eivät tulleet toimittajille yllätyksenä. Heille oli kuitenkin raskasta, että kokeiluissa onnistuttiin osoittamaan nämä ongelmat, mutta ei ratkaisemaan niitä. Tällä tavoin vika oli mahdollista nähdä nimenomaan kokeiluissa ja niiden toteuttajien mielikuvituksessa eikä uutisen lajityypin rajoitteissa.

Vaikka toimittajat arvioivat toukokuussa 1999 käydyssä palautetilaisuudessa kokeiluja varsin kriittisesti - itsekritiikkiä unohtamatta - uusien käytäntöjen kokeilemiseen päätettiin palata, mikäli se koettaisiin toimituksessa tarpeelliseksi. Tähän vaiheeseen päästiin jo syksyllä, jolloin aloimme keskustella Marita Tiihosen kanssa aikaisempien kokeilujen kokemusten jalostamisesta. Yhteisten pohdiskelujen tuloksena kehkeytyi idea säännöllisesti ilmestyvästä osastosta tai sivusta, jolla Kuopion kaupungin asioita pyrittäisiin tarkastelemaan asukkaiden näkökulmasta.

Idean pohjalta muotoiltiin kehitysprojekti, joka määrittyi jälleen alusta alkaen yhden toimittajan hankkeeksi. Osaston suunnittelu ja sen toteuttaminen asetettiin nimenomaan Tiihosen tehtäväksi. Muuta toimitusta ei tälläkään kertaa voitu sitouttaa kokeilun toteuttamiseen. Kokeilu toteutet-

tiin jälleen 'toimituksen muuta työtä häiritsemättä', mutta toisaalta osaston vastuullinen toimittaja luvattiin vapauttaa muista työtehtävistä aluksi noin neljäksi kuukaudeksi. Käytännössä sivun tuottamiseen käytettiin kuitenkin vain puolen toimittajan työpanos, sillä kokeilun aikana Tiuhonen oli työssä vain joka toinen viikko. Sittemmin kokeilujaksoa pidennettiin vielä kolmella kuukaudella.

Uuden osaston kokeilemisesta muodostettiin toimituksellinen kehitysprojekti, jonka yhteydessä Tiuhonen osallistui myös toimituksen ulkopuoliseen koulutukseen. Toiminnan projektiluontoisuus antoi sille tietyn institutionaalisen leiman, mikä loi sen toteuttamiselle tilaa ja asetti samalla odotuksia siitä, että projektissa saavutettaisiin jonkinlaisia tuloksia. Käytännön toiminnalle ei ollut haitaksi sekään, että oma roolini projektissa oli näkymättömämpi kuin aikaisemmissa kokeiluissa. Tällä tavoin hanke miellettiin toimituksessa ehkä enemmän sen omaksi hankkeeksi kuin kokeilut keskusteluryhmien kanssa, joiden kuluessa 'Tampereen maistereista' oli tullut tuttuja vieraita toimituksessa.

Kuopiolaiset -palstaksi nimetty osasto alkoi ilmestyä Savon Sanomissa säännöllisesti marraskuussa 1999. Osaston julkaisupäiväksi valittiin maanantai. Tämän valinnan taustalla vaikutti lähinnä kaksi syytä. Ensinnäkin sivulla saatettiin tarvittaessa viitata etukäteen samana päivänä kokoontuvan kaupunginhallituksen käsittelemiin aiheisiin. Toiseksi osaston avulla pyrittiin vastamaan sanomalehden käytännöissä täyttämään viikonlopun jälkeen ilmestyvää lehteä vaivaavaa pulaa merkittävästä uutisaiheista.

Joka toinen maanantai osastolle varattiin lehdestä yksi sivu, jolloin osastolla pyrittiin virittämään julkista keskustelua jostakin valitusta aiheesta. Näiden välille jäävällä viikolla osasto ilmestyi kaksipalstaisena, jolloin siinä esiteltiin edellisen viikon juttujen tuottamaa palautetta. Usein jonkin asiaan liittyvän tahon - esimerkiksi kaupungin virkamiehen - annettiin arvioida julkisesti lukijoilta saatua palautetta ja vastata palauteviesteissä esitettyihin kysymyksiin.

Kaikista osastolla ilmestyneistä jutuista vastasi Marita Tiuhonen. Hänen lisäksi sivun toteuttamiseen osallistui säännöllisesti myös toimittaja-graafikko Jouko Käriäinen. Itse osallistuin säännöllisesti keskusteluihin aiheiden valinnasta, juttujen näkökulmista ja esittämisen tavoista sähköpostin välityksellä ja puhelimitse. Käytännön ratkaisut tehtiin kuitenkin aina toimituksessa.

Kuopiolaiset -palstan suunnittelussa lähdettiin siitä, että keskusteluryhmien perustaminen rajattaisiin ainakin alkuvaiheessa työn ulkopuolelle. Sen sijaan osastolla päätettiin hakea välineitä aikaisemmissa kokeiluissa hieman keskeneräiseksi jääneiden tavoitteiden täyttämiseksi. Ensinnäkin osastolla piti pyrkiä edistämään asukkaiden, päättäjien, virkamiesten ja asiantuntijoiden välistä vuorovaikutusta esittämällä sivulla konkreettisia kysymyksiä ja hakemalla niihin vastauksia.

Tätä tarkoitusta varten luotiin varsin tavanomaisen sovellus tutusta kysymys-vastaus -palstasta. *Asukas kysyy* -palstalle otettiin lukijoiden esittämiä kysymyksiä, joille sivun toimittaja etsii sopivan tietolähteen. Kysymyksen ja vastauksen lisäksi juttutyyppi antoi vielä kysyjälle mahdollisuuden arvioida hänelle annettua vastausta. Palstalla tiedusteltiin esimerkiksi, miksi erään kaupunginosayhdistyksen jättämään kuntalaisaloitteeseen ei oltu vielä vastattu ja mihin vaiheeseen aloitteen käsittelyssä oli edetty.

Toiseksi *Kuopiolaiset* -palstalla pyrittiin luomaan lukijoille mahdollisuuksia arvioida osastolla käsiteltyjä aiheita. Useimpiin juttukokonaisuuksiin liitettiin jokin konkreettinen kysymys, jota lukijat saattoivat kommentoida soittamalla toimituksen kuumaan linjaan tai suoraan toimittajalle tai esittämällä näkemyksensä toimittajalle joko kirjeitse tai sähköpostitse. Jokaisen juttukokonaisuuden tuottama palaute julkaistiin lehdessä seuraavalla viikolla. Palautteen julkaisemisen yhteydessä toimittaja saattoi vastavuoroisesti pyytää päättäjiä tai virkamiehiä kommentoimaan saatua palautetta tai vastaamaan lukijoiden esittämiin jatkokysymyksiin. Kuumalla linja lukijoita pyydettiin esimerkiksi ottamaan kantaa kaupungin budjettiin liitettyihin perusteluihin, joiden mukaan kaupungin terveyspalvelujen keskittäminen parantaa palvelujen saatavuutta. Palautteen määrä vaihteli hiukan aiheista riippuen.

Kolmanneksi osastolla pyrittiin järjestelmällisesti tuottamaan asukkaille heidän näkökulmastaan relevanttia tietoa kaupungin asioista ja sen palveluista. Taustatietojen keräämistä varten toimitus hankki käyttöoikeuden kaupungin tietokantoihin, jonka avulla toimittajat saattoivat itse analysoida tärkeiksi katsomiaan tietoja. Useimmat osastolla julkaistuista juttukokonaisuuksista perustuivat huolelliselle taustatyölle. *Kuopiolaiset* -sivulla selvitettiin mm. yksin elävän vanhusväestön osuutta kaupunginosien väestössä ja vanhuspalvelujen maantieteellistä jakautumista kaupungin sisällä.

Tilastojen analysoinnin lisäksi osastolla pantiin paljon painoa tietopakettien graafiselle esittämiselle. Useimmiten osastolla julkaistiin numerokuvaksi nimetty tietopaketti, joka liittyy yleensä sivun pääjutun aiheeseen. Esimerkiksi Kuopion keskustan market-suunnitelmia käsitteellä sivulla esitettiin havaintokuva päivittäistavarakaupan markkinaosuusjakautumisesta ja kauppojen myynnin volyymin kehityksestä keskusta-alueella.

Taustatyön painottaminen johti useissa tapauksissa siihen, että tilastoista ja erilaisen taustamateriaalin analysoinnissa löydettiin sellaisia asioita, joita ei oltu aikaisemmin uutisoitu. Sitä mukaan kun tilastojen analysointi johti uuden tiedon ja uusien näkökulmien löytymiseen, aiheiden käsittely muistutti ajoittain enemmän tutkivaa journalismia kuin kansalaisjournalismia. Laajoja selvityksiä ja aktiivista uutisten hankintaa arvostettiin ainakin toimituksen sisällä, sillä kokeilukaudella *Kuopiolaiset*-osaston jutut saivat usein lehdessä päivän pääuutisen statuksen. Joissakin tapauksissa tutkiva ote ja kansalaisnäkökulma onnistuttiin yhdistämään toisiinsa. Näin tapahtui esimerkiksi jutussa, jossa kartoitettiin Kuopiossa asuinkäytössä olevia saastuneita maa-alueita.

Neljänneksi *Kuopiolaiset*-osastolla pyrittiin antamaan valikoiduille asianosaisryhmille etukäteen tilaisuus tutustua käsiteltävään aiheeseen sekä arvioida sitä omien tietojensa ja kokemustensa perusteella. Juttuaiheiden arviointiryhminä käytettiin esimerkiksi vanhusten omaishoitajia, ala-asteen viidesluokkalaisia ja asukasyhdistyksen aktiiveja. Kansalaisnäkökulmaa pyrittiin tuomaan esiin osastolla myös kuvaamalla konkreettisesti ihmisten arkielämää ja siinä esiintyviä ongelmia.

Verrattuna vuotta aikaisemmin toteutettuihin keskusteluryhmäkokeiluihin, *Kuopiolaiset*-osaston suurimmat ansiot liittyivät sen säännöllisyyteen ja osin myös sen säännönmukaisuuteen. Osasto ilmestyi lehdessä talvilomien aiheuttamaa katkosta lukuun ottamatta joka maanantai. Tällä tavoin osastosta saattoi tulla ainakin väliaikaisesti osa arkea paitsi sivua toimittaneelle toimittajalle myös lehden lukijoille. Toiseksi osastolle luotiin joitakin pysyviä juttutyyppisiä, kuten *Asukas kysyy* -palsta ja *Numerokuva*, jotka toistuivat sivulla säännöllisesti.

Säännöllisyys loi myös edellytyksiä asioiden systemaattiselle tarkastelulle. Yksi suunnittelussa asetettu tavoite oli kartoittaa kaupungin palvelujen tasoa asukkaiden näkökulmasta. Runsaan puolen vuoden mittaan osastolla

käsiteltiin suurin piirtein yhtä laajasti terveydenhuoltoa, kouluja ja vammais- palveluja. Säännöllisyys takasi myös sen, että osastolla käsiteltyä aiheita saatettiin seurata pitkäjänteisemmin. Joihinkin osastolla käsiteltiin aiheisiin, kuten koulukiusaamiseen, saastuneiden maa-alueiden kartoittamiseen tai

10

SAVON SANOMAT

TIISTAI 7.12.1999

KUOPIOLAISET

Maria Tihoonen
Savon Sanomien PL 69
maria.tihoonen@savonmedia.fi
203 300

07A
KANTAA
0800-98980

Kaupungin koululohkoterveystoiminta on ollut erittäin aktiivista. Ensimmäinen koululohkoterveystoiminta oli koululohkoterveystoiminta, joka käynnistettiin vuonna 1997. Tällä hetkellä toiminta on laajentunut ja se on nykyään kattavaa. Kaupungin koululohkoterveystoiminta on ollut erittäin aktiivista ja se on nykyään kattavaa.

Lähetettiin kysymyksiä

Kaupungin koululohkoterveystoiminta on ollut erittäin aktiivista. Ensimmäinen koululohkoterveystoiminta oli koululohkoterveystoiminta, joka käynnistettiin vuonna 1997. Tällä hetkellä toiminta on laajentunut ja se on nykyään kattavaa.

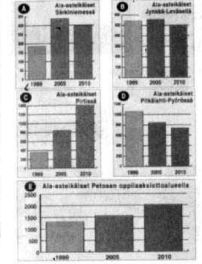
"Eteläiset koulut turboahdettuja"

Pirtin, Rautaniemen ja Särkilahden rakentaminen lisää painetta

KUOPIO Maria Tihoonen
Kaupungin suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Nuorisalojen koulun rakentaminen. Vuoden kuluksi on valmistunut suunnitelman ja nyt rakentaja on aloittanut koulun rakentamisen.

Aikatehnikat Pirtin koulussa. Vuoden kuluksi on valmistunut suunnitelman ja nyt rakentaja on aloittanut koulun rakentamisen.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Ahtaat ja huonokuntoisia kouluja

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Rakentaminen koulua kiireelliseksi

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Yhteistyö onnistunut

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Yhteistyö onnistunut

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Pirtti, Niirala, Särkiniemi

Vanhempainyhdistysten näkemys koulujen tilanteesta

KUOPIO Maria Tihoonen
Pirtin koulun vanhempiyhdistys on ollut erittäin aktiivinen. Yhdistys on ollut erittäin aktiivinen ja se on nykyään kattavaa.

Jari Piipponen

Jukka Korhonen

Pasi Särkiniemi

Jukka Korhonen

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

Auska kysyy: Missä on kuntalaisaloite?

Kaupungin koululohkoterveystoiminta on ollut erittäin aktiivista. Ensimmäinen koululohkoterveystoiminta oli koululohkoterveystoiminta, joka käynnistettiin vuonna 1997. Tällä hetkellä toiminta on laajentunut ja se on nykyään kattavaa.

VIKKAMIES VASTAA: Aloite osaksi kokonaisuutta

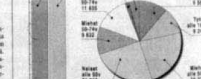
Koulun suunnitelmien mukaan on nyt kaksi uusia koulua, jotka on tarkoitus rakentaa ensi vuonna. Koulut ovat Pirtti, Rautaniemi ja Särkilahden koulut. Koulut on tarkoitus rakentaa ensi vuonna ja ne ovat tarkoitus rakentaa ensi vuonna.

SELVINSKO!

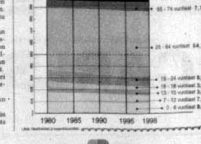
Kuva Siltala on 1990-luvun, 1990-luvun ja 1990-luvun aikana. Kuvassa on 1990-luvun, 1990-luvun ja 1990-luvun aikana.

NUMEROVUOLU

Kuopion väkiluku tänä syyskuuna 86 509

Väestön ikämuutoksen kehitys Kuopiossa 1989 - 1999

torin alueen rakennussuunnitelmiin - sivulla palattiin myöhemmin uudelleen.

Jatkuvuuden ansiosta sivun toimittajalle alkoi muodostua myös uusia rutiineja, jotka helpottivat aiheisiin tarttumista ja niiden toteuttamista. Runsaan puolen vuoden kokeilun aikana ei voida vielä puhua vakiintuneista käytännöistä, mutta toimitusprosessiin muodostui silti joitakin puolilaitostuneita muotoja. Osaston juttujen suunnittelu aloitettiin usein tilastojen analysoinnilla. Sen pohjalta pyrittiin muotoilemaan kysymys, jota jutussa pyrittiin selvittämään. Tämän jälkeen mietittiin, miten sekä asukkaat että asiaa tuntevat tai siitä vastaavat lähteet saavat näkökantansa esiin jutuissa. Erona tavanomaiseen uutistyöhön juttuja tehtäessä ei kysyty ensisijaisesti, kuka tästä asiasta tietää vaan ketä tämä asia mahdollisesti koskettaa.

Eriyisten käytäntöjen muotoutuminen on toimitustyön kannalta kaksi-
piippuinen asia. Yhtäältä rutiinit helpottavat työn suunnittelua ja toteuttamista sekä luovat varmuutta siitä, että annettu tehtävä saadaan täytetyksi määrättyssä ajassa. Vakiintuneet toimintatavat johtavat myös siihen, että lukijatkin osaavat odottaa lehdestä tietynlaisia sisältöjä ja esittämisen tapoja. Jos uusilla rutiineilla onnistutaan tuottamaan paikallisille asukkaille toiminnallisempi rooli aiheesta riippumatta kuin tavanomaisessa uutisoinnissa, tällaisella 'kansalaisuuden mallintamisella' on luultavasti yleisempääkin merkitystä.

Toisaalta vakiintuneiden toimintatapojen muotoutuminen voi johtaa helposti myös valittujen lähestymistapojen kaventumiseen. Tutuista ja turvalisista menetelmistä tulee ainoita vaihtoehtoja; ammatillinen mielikuvitus rajautuu valmiisiin muotteihin ja motivaatio kokeilla jatkuvasti uusia työtapoja alenee. Vieläkin suurempi ongelma liittyy siihen, että lehden muista rutiineista erillään oleva osasto aletaan toimituksessa mieltää yhden toimittajan henkilökohtaiseksi projektiksi. Samalla muiden toimittajien halu tarttua osastolla käsiteltyihin aiheisiin tai kokeilla sille ominaisia työtapoja katoaa.

Kuopiolaiset -palstalla toteutuivat sekä rutinoitumisen hyvät että sen huonot puolet. Osaston toimittaminen päätettiin lopettaa toukokuussa 2000, jolloin sen tuloksia arvioitiin toimituksessa enimmäkseen positiivisesti. Toisaalta edellytykset jatkaa osaston toimittamista vaikuttivat heikoilta. Ensinnäkin palstan tuottamisesta ja juttujen kirjoittamisesta vastannut Marita

Tiihonen koki ymmärrettävästi jälleen projektiväsymystä. Toiseksi muut toimittajat eivät olleet halukkaita ottamaan osastoa omalle vastuulleen. Myöskään ehdotukset laajemman tiimin perustamiseksi kansalaislähtöisen paikallisuutisoinnin kehittämiseksi eivät johtaneet tuloksiin.

Sittemmin toimituksessa on päätetty antaa toimittajille - käytännössä Tiihoselle - vapaat kädet kehittää kansalaisjournalismin uusia sovelluksia. Ratkaisun taustalla vaikutti luultavasti toive siitä, että kansalaisjournalistinen ote voisi kytkeytyä osaksi lehden arkisia käytäntöjä. Toisaalta on mahdollista, että vapaamuotoisuus johtaa kansalaisjournalismin muuttumiseen Savon Sanomissa entistä näkymättömämmäksi ilmiöksi.

10. Journalismin kansalaisuus, kansalaisten journalismi

10.1. Teoista sanoihin

Olen yrittänyt tässä työssä ajatella mahdollisimman johdonmukaisesti, että journalismi on kansalaisuutta tuottava käytäntö silloinkin kun siltä ei näytä. Tästä syystä on tärkeää eritellä, millaisia oletuksia kansalaisuudesta journalismin käytäntöihin on sisäänrakennettuna, millaisia seurauksia näillä oletuksilla voi olla ja onko niille ajateltavissa vaihtoehtoja. Näiden kysymysten yhteydessä on vaikea nojata yhteen viitekehykseen vaan asiaa on tarkasteltava erilaisista näkökulmista ja myös hieman vaihtuvien käsittein.

Luvuissa 3 ja 4 olen paikantanut journalismin oletuksia kansalaisista Suomen EU-jäsenyyssprosessia koskeneista *teksteistä*. Luvussa 3 kiinnitin huomiota journalismin omaan *käsitetyöhön*; siihen miten journalismi itse käyttää kansalaisen ja valtion käsitteitä uutisoinnissaan ja kommentoinnissaan. Analyysin yhtenä motiivina koetella diskurssianalyysin keinoin, millaisia yhtymäkohtia ajankohtaisjournalismin käyttämällä käsitteillä on yhteiskuntafilosofiasta juontuviin käsitteellisiin varantoihin, kuten esimerkiksi snellmanilaiseen traditioon.

Luvussa 4 tarkastelun kohteena olivat journalismin *lähdekäytännöt* ja erityisesti se, kuinka kansalaiset pääsevät 'omana itsenään' määrittelemään julkisen huomion kohteeksi nousevia teemoja. Uutistutkimuksen välineistöä hyödyntävän määrällisen lähdeanalyysin tarkoituksena oli osoittaa, kuinka journalismi mallintaa teksteissään kansalaisille julkisen toimijan roolia ja miten se käyttää kansalaisten tietoja, kokemuksia ja näkemyksiä julkisuuden aineksina.

Luvussa 5 siirryin journalismin valmiiden tekstien maailmasta pohtivien toimittajien ammatillisen *itseymmärryksen* analysointiin. Toimittajahaastattelussa erilaiset käsitykset kansalaisuudesta tiivistyivät esimerkiksi toimittajien vastauksina siihen, millaista journalismia kansalaiset toimittajien mielestä oikeastaan tarvitsevat. Pohtivien toimittajien moniäänisen ammatillisen puheen erittely toi esiin paitsi aikaisemmista tekstianalyyseistä tuttuja

kansalaisuuden malleja, myös vakavanoloista pohdintaa journalismin ja yleisön suhteen ongelmista.

Työn loppupuolella luvusta 6 alkaen olen tarkastellut journalismin ja kansalaisuuden suhdetta ensisijaisesti kokeilevan ja *toiminnallisen tutkimuksen* näkökulmasta. Yhteenvedo ohuen journalismin ongelmista kulkee deliberaatiivisen demokratian ja kansalaisjournalismin ideoiden esittelyn kautta käytännön kokeiluihin. Luvut 7-9 kuvailevat kohtuullisen yksityiskohtaisesti Savon Sanomissa 1990-luvun lopulla toteutettuja pienimuotoisia kokeiluhankkeita.

Toiminnallisten kokeilujen ja niiden analysoinnin tarkoituksena on ollut koetella journalismin käytäntöjä hallitsevia käsityksiä kansalaisuudesta, ideoita niiden rinnalle vaihtoehtoisia toimintatapoja sekä lopuksi arvioida kriittisesti kokeilujen opetuksia. Työn keskeinen sisältö ja 'sanoma' tiivistyy paljolti juuri kansalaisjournalismiin ja sen kokeilemisesta saatuihin ajatuksiin.

Kansalaisjournalismi ei ole silti mikään lopullinen ratkaisu journalismin ongelmiin. Omat tutkimusintressini ovatkin jo osittain siirtyneet kansalaisjournalismin käytäntöjen ulkopuolelle, mutta tässä yhteydessä on vielä syytä rajautua tässä työssä käsiteltyyn tematiikkaan. Ennen kuin arvioin työni keskeisiä tuloksia ja niiden taustaoletuksia, on syytä asettaa ohjelmalliset lausumat vielä kerran näkyviin.

Olen tässä työssä halunnut pikemminkin tukea kuin kyseenalaistaa ajatusta siitä, että uutisjournalismin tehtävänä on luoda edellytyksiä kansalaisten yhteiskunnalliselle toimeliaisuudelle. Tuon tavoitteen täyttäminen ei ole kuitenkaan yksinkertaista eikä journalismin suoritus ole nykyisin kaikilta osin kovin kehuttava. Tämä johtuu sekä journalismista itsestään että yleisistä yhteiskunnallisista olosuhteista ja kulttuurisista suhdanteista. Tästä syystä uutistyön nykyisiä käytäntöjä on arvioitava kriittisesti ja suhteutettava ne laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. On ajateltava, että edustuksellisen demokratian käytäntöjen ongelmat ovat myös uutisjournalismin ongelmia.

Edutuksellisen järjestelmän ja journalismin hallinnoiman ongelmat liittyvät ennen muuta siihen, että sekä politiikan että julkisuuden foorumeilla pysyvästi katsojan asemaan asetetut kansalaiset eivät koe julkisen toiminnan kan-

nalta keskeisiä käytäntöjä omikseen. Poliitiikan alueella tästä konkreettisia merkkejä ovat alhaiset äänestysprosentit, järjestöelämän siteiden heikkeneminen sekä kansalaisten kuihtuva usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Julkisuuden alueella samansuuntaisia viestejä on saatu yleisötutkimuksesta, jonka tulosten mukaan uutisista ei juurikaan keskustella ja vielä harvemmin ne koetaan pontimeksi omakohtaiselle osallistumiselle yhteiskunnalliseen toimintaan.

Hieman yleistäen yhteiskunnan laitoksia ohjaava edustuksellinen logiikka tuottaa siis sivustaseuraajan kulttuuria. Tällaiseen päätelmään viittaa myös tässä työssä käytetty nimitys 'ohut journalismi', joka on asemoinut yhtäällä yhteiskunnan edustavat ja tietävät tahot journalismin itseoikeutetuiksi toimijoiksi sekä toisaalla asettanut yleisön pysyvästi informoidun kansalaisen asemaan (ks. luku 6.1). Pitkään on voitu luottaa tai uskotella, että asioita sivusta seuraavat informoidut kansalaiset ovat kiinnostuneita koneistojen toiminnasta. Tätä oletusta on kuitenkin alettu epäillä yhä voimakkaammin, mistä seuraa kysymys: onko vika kansalaisissa vai yhteiskunnan käytännöissä?

Jotta ohutta journalismia voitaisiin vankistaa, uutistyön käytäntöjen tulisi mielestäni rakentua nykyistä vahvemmalle luottamukselle kansalaisten kykyyn ja haluun osallistua yhteiskunnallisten asioiden käsittelyyn. Tämä ei tarkoita suoraviivaisesti, että kaikki esteet 'kenen tahansa' pääsystä journalismiin 'milloin tahansa' olisi poistettava. Sen sijaan se merkitsee sitä, että toimitusten olisi aktiivisesti etsittävä ja painotettava sellaisia näkökulmia, joissa ihmiset työstävät oman arkisen kokemuksensa pohjalta julkisuuden puheenaiheiden ja yhteiskunnallisten epäkohtien määrittelyä.

Journalismin olisi myös oltava valmis asettumaan kansalaisten osallistumisen voimavaraksi. Sen tulisi kysyttävä kansalaisten esittämiä kysymyksiä, vaatia niihin julkisia vastauksia ja antaa asianosaisten arvioida annettuja vastauksia. Journalismissa tulisi tavoitella sellaista julkisuutta, joka ei ole episodinomaista ja katkelmallista vaan jossa julkisen huomion kohteeksi nousevista asioista kehittyy sellaisia juonikulkuja, joita osallistujat ja seuraajat voivat ymmärtää, joiden rooleihin he voivat asettua ja joiden roolijakoa he voivat julkisesti myös kyseenalaistaa

Uudenlaisten käytäntöjen löytäminen edellyttää paitsi kansalaisten arjen näkökulmia herkemmin tunnistavia toimintatapoja, myös monien totut-

tujen rutiinien kyseenalaistamista. Yksi esimerkki yksinkertaisesta, mutta käytännössä vaativasta asennemuutoksesta, koskee jutun näkökulman ja lähteiden valintaa. Toimitustyössä uutisaiheeseen virittäydytään usein kysymällä, ”kuka tästä tietää” tai ”kuka tätä asiaa hoitaa”. Näiden kysymysten viitoittamana toimittaja päätyy yleensä haastattelemaan yhtä tai kahta edustavaa tai tietävää tahoja.

Tätä normaalilta vaikuttavaa käytäntöä voisi haastaa kysymällä, entäpä jos jutun ideointia ohjaisikin edellisten sijasta kysymys: ”ketä tämä asia koskee”? Todennäköisesti tämä antaisi myös instituutioiden ulkopuolisille asianosaisille huomattavasti paremmat mahdollisuuden määritellä omaa suhdettaan jutun aiheena olevaan kysymykseen. Siihen tarttumisesta seuraa yleensä, että asianosaiset nostavat esiin erilaisia kysymyksiä tietäville ja edustaville tahoille. Esittämällä kansalaisten ja kansalaisryhmien kysymykset hallinnolle ja asiantuntijoille journalismi loisi nykyistä toimivamman puheyhteyden kansalaisten ja laitosten välille sekä ohjaisi heitä keskustelemaan samoista asioista ja ottamaan huomioon toistensa näkökulmat.

Erlainen kysymys aihetta ideoitaessa voisi muuttaa jutun näkökulmaa ja siinä käytettyjen lähteiden suhteita. Mitään varmoja takeita tästä ei kuitenkaan vielä ole. Mikäli kansalaisten päiväjärjestykselle, ongelman määrittelyille, ehdotuksille ja arvioinneille halutaan todellakin antaa keskeinen merkitys uutiskäytännöissä, kyse ei ole vain toimittajayksilön asenteen muutoksesta vaan koko toimituskulttuurin perusolettamusten tarkistamisesta. Tällainen muutos ei voi tapahtua ilman toimituksen sisäistä keskustelua.

Mikäli tällaista keskustelua käytäisiin, sen seurauksena koko toimitusorganisaatio voisi virittyä tällaisten kysymysten käsittelylle niin, että sen jäsenet kokisivat tällaiset tavoitteet oikeutetuiksi. Silloin uusia asioita voitaisiin myös kokeilla ja arvioida kokonaisvaltaisemmin; ei toimituksen työtä häiritsemättä vaan osana sen normaalia työtä. Yksi esimerkki mahdollisesta kulttuurin muutoksesta toimituksessa voisi koskea sen organisoitumista. Mikäli kansalaisten kuuleminen ja sen resurssina toimiminen otettaisiin vakavasti, toimituksen pitäisi jakautua erilaisiin tiimeihin ja työryhmiin sen sijaan, jokaisesta toimittajasta pyritään kouluttamaan jonkin erityisalan hallitseva spesialisti.

Kansalaisjournalismin käytännöistä saadut kokemusta tarjoavat vain joitakin välineitä ohuen journalismin vankistamiseksi. Mitään patenttiratkaisua

niihin ei sisälly, eikä sellaisia pidä odotakaan. Toimivat käytännöt löytyvät - jos ovat löytyäkseen - kun uutistyyössä edetään teoista sanoihin. On koeltava totuttuihin toimintatapoihin liittyviä oletuksia toimimalla toisin. On punnittava kriittisesti niin vanhojen käytäntöjen luutumia kuin uusissa kokeiluissa tehtyjä virhearvioitakin. On muotoiltava näiden harjoitusten pohjalta sellaista sanastoa, joka puhuttelee journalismin asianosaisia: toimittajia, lähteitä, yleisöä ja tutkijoita.

Monet journalismin perusarvot, kuten riippumattomuus ja kriittisyys, ovat myös tässä muotoillun journalismi-ideaalin arvoja. Näitä ominaisuuksia tarvitaan myös journalismin käytäntöjen uudelleen arvioinnissa. Samalla on kuitenkin tunnistettava, että omien toimintatapojen kriittinen, mutta rakentava erittely todennäköisesti muuttaa myös journalismin kulmakivinä pidettyjen arvojen merkityssisältöä. Riippumattomuus ei voi tarkoittaa välinpitämättömyyttä journalismin omassa toiminnassa ja myös sen toimintaympäristössä tunnistettuja ongelmia kohtaan. Journalismin kriittisyys ei voi ensisijaisesti ilmetä 'näpit irti' -asenteena niitä kohtaan, jotka osoittavat kiinnostustaan journalismin toimintaa kohtaan. Idealisessa mielessä toimittajien ei tulisi määritellä omia perusarvojaan ja käytäntöjään yksin vaan niiden pohdintaan pitäisi ottaa mukaan myös journalismin asianosaiset, erityisesti kansalaiset.

Useimmilla ohjelmallisilla muotoiluilla on taipumus nostaa esiin kysymyksiä ja kritiikkiä, mikä on usein niiden tarkoituskin. Otan seuraavassa käsitteeseen yhden edellä esitettyjä käsityksiä haastavista teemoista; ehkäpä niistä kaikkein ilmeisimmän: Miksi juuri uutisjournalismin pitäisi ottaa vastuu kansalaisten osallistumisen aktivoimisesta?

Tämä kysymys - samoin kuin yritykset vastata siihen - kytkeytyvät erottamattomasti erilaisiin käsityksiin modernin yhteiskunnan luonteesta ja sen ajankohtaisista suhdanteista. Siksi yllä olevaan kysymykseen vastaaminen, edellyttää myös omien taustaoletusten avaamista: Millaiselle analyysille nykyisyydestä ja menneisyydestä kansalaisjournalistinen ohjelma oikein perustuukaan?

10.2. Tilintekoa modernin yhteiskunnan kanssa

Olen tässä työssä keskittynyt tarkastelemaan kansalaisuutta nimenomaan suhteessa suomalaiseen 1990-luvun uutisjournalismiin. Verrattuna mediate-

ollisuuden, viestintäpolitiikan ja myös viestinnän tutkimuksen ajankohtaisiin painotuksiin tällainen rajausta voi vaikuttaa jäänteeltä ajalta, jolloin viestintää oli tapana tutkia vain ”kansalaisille tarpeellisen tiedon ja porvarillisen julkisuuden näkökulmasta” (vrt. Alasuutari 1992, 53).

Vaikka olenkin rajannut journalismin ja viestinnän muut muodot suurimmaksi osaksi tarkastelun ulkopuolelle, en silti ajattele, että uutisjournalismi olisi automaattisesti joukkoviestinnän ytimessä tai että sillä olisi joukkoviestinnän lajien alati kasvavassa joukossa monopoli kansalaisuuden käsitteeseen. Kuten luvussa 2 kävi ilmi, kansalaisuutta tuotetaan monissa yhteiskunnallisissa käytännöissä ja mitä erilaisimpia toimeliaisuuden ja identiteettien muotoja on nykyisin mahdollista nimittää kansalaisuudeksi. Nämä kansalaisuuden diskurssit ’vuotavat’ myös journalismiin. Niin kauan kuin tämä tarkoittaa kansalaisuuden ja journalismin monimuotoisuuden lisääntymistä, tällaista kehitystä on helppo pitää suotavana.

Sallivasta asenteesta huolimatta joukkoviestinnän moninaisten lajien ja uutisjournalismin välillä on edelleen keskeinen ero. Minkä tahansa viestintäkäytännön yhteydessä voidaan puhua kansalaisuudesta, mutta tämä ei ole suinkaan välttämätöntä. Usein käy niin, että kansalaisuuden käsitteen levittäminen uusille alueille ei lopulta tee oikeutta tarkastelun kohteena olevalle joukkoviestinnän tuotteelle. Joukkoviestinnällä on toki oltava sellaisiakin arvoja ja käyttötarkoituksia, joita ei tarvitse perustella kansalaisuuden kautta. Sen sijaan uutisjournalismista puhuttaessa - ainakin nykymäärittelysin - kansalaisuuden käsitettä on miltei mahdotonta ohittaa. Mikäli voidaan osoittaa, että kansalaisuudella ei ole mitään tekemistä uutisjournalismin kanssa, sepä olisi uutinen!

Vaikka suhtaudun uutisjournalismiin arvostavasti, erittelen sen käytäntöjä tässä työssä pääosin kriittisesti. Monien muiden journalismin tutkijoiden tavoin kritiikin taustalla vaikuttavat yhtäältä yleinen luenta modernin yhteiskunnan kehityksestä sekä toisaalta etenkin 1990-luvun mittaan yleistyneet - sinänsä ristiriitaiset ja kiistanalaiset - näkemykset demokratian ja poliittisen kommunikaation kriiseistä (luku 2.1). Näihin lähteisiin perustuvat taustatekstit ovat mielestäni riittävän pitäviä siitäkin huolimatta, että ne ovat alttiita myös perustellulle kritiikille.

Michael Schudsonilta johtamassani kuvauksessa olen väittänyt edellä, että journalismin hallitseva kansalaisuuden käsite on ollut informoitu kansalai-

nen (ks. luku 2.4). Tuon idean muotoutuminen on taas noudatellut paljolti modernin yhteiskunnan yleistä kehityslinjaa. Sille on ollut ominaista ennen kaikkea yhteiskunnallisen työnjaon jatkuva eriytyminen, minkä tulokset ovat selvästi nähtävissä missä tahansa tuotantolaitoksessa, niin tekstiilitehtaassa kuin sanomalehden maisemakonttorissakin.

Modernin yhteiskunnan kehitys on johtanut ennen kaikkea ennen näkemättömään taloudelliseen ja tekniseen kehitykseen. Modernin yhteiskunnan kehityksen tuotoksia ovat myös monet nykyajan keskeiset rakenteet ja käytännöt, kuten kansallisvaltio, edustuksellinen demokratia, lain mukaisesti toimiva hallinto ja sivistys. Toisaalta moderni yhteiskunta on tuottanut myös lieveilmiöitä, kuten byrokratioita sekä erilaisia edistysuskon leimaimia yhteiskunnallisia projekteja neuvostososialismista ydinasevarusteluun.

Modernin yhteiskunnan kehityksen seurausten arvioiminen kansalaisuuden ja journalismin näkökulmasta ei ole yksinkertaista. Yksi sen merkittävimmistä seurauksista on kuitenkin ollut se, että politiikassa ja julkisuutta hallinnoivassa journalismissa on 1900-luvulla perustellusti puhua kansasta ja suuresta yleisöstä muodollisesti tasa-arvoisena joukkona. Tämä on edellyttänyt, että kansalaisille on pystytty luomaan varsin laajat yksilölliset ja sosiaaliset oikeudet ja että heille on myös jaettu osuuksia työnjaon tuottamasta aineellisen hyvinvoinnin kasvusta. Suomessa näiden edellytysten luoja on toiminut keskeisesti (hyvinvointi)valtio.

Vaikka modernin yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion seuraukset kansalaisuudelle ovat olleet monessa suhteessa positiivisia, työnjaon kansalaisuudelle tuottamilla hedelmillä - laajentuneilla yksilönvapauksilla, vapaamielisyyden ja sivistyksen lisääntymisellä sekä taloudellisella hyvinvoinnilla - on ollut myös hintansa. Kriitikoiden mukaan yhteiskunnan työnjako on johtanut siihen, että monet aikaisemmin keskeiseksi mielletystä poliittisen ja julkisen osallistumisen muodoista ovat menettäneet merkitystään tai jopa kokonaan kuihtuneet.

Tästä on saatu konkreettisia merkkejä myös tämän työn aiemmissa luvuissa. Nykyisissä julkisuuden käytännöissä ei esimerkiksi näytä siltä, että sananvapaus - yleisönosastoja lukuun ottamatta - olisi kovinkaan aidosti 'kenen tahansa kansalaisen' oikeus. Sen sijaan vaikuttava julkinen esiintyminen edellyttää puhujalta useimmiten journalismin tunnustamaa virallista asemaa: edustuksellista perustaa tai muodollista asiantuntemusta (luku 3.2).

Ehkä vielä haastavammin klassisten kansalaisuuden ideaalien ja edustuksellisen logiikan ero tiivistyy siinä, että 'joskus ennen' kansalaiset saattoivat mieltää itsensä uutisaiheissa asianosaisiksi hyvin kirjaimellisesti. Hieman idealisoidussa lehdistön historiassa sanomalehdet muodostivat *julkisoja*, jotka olivat itse läsnä uutisten kerronnan kohteena olevissa tärkeissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Nykyisin asianosaisuutta voidaan kokea huomattavasti välillisemmin. Lehden lukijoista on tehty määritelmällisesti *yleisöjä*, jotka saavat uutisista selville, miten yhteiskunnan koneistojen toiminta vaikuttaa heidän elämäänsä, mutta eivät juurikaan välineitä niihin vaikuttamiseksi (ks. luku 8.2).

Kansalaisten välillistä osallistumista painottavat julkisuuden käytäntöjen mieltäminen ongelmallisiksi edellyttää yleensä kahta asiaa. Ensinnäkin on tapana ajatella, että kansalaisten julkisen osallistumisen passiivisuus ja poliittisen järjestelmän legitimitetin lasku olisivat "juuri tällä hetkellä" erityisen vakavia ongelmia. Tällainen päätelmä on altis kritiikille, sillä aikalaistulkintoissa nykyisyys näyttää useimmiten erityisen ainutlaatuisena ja poikkeuksellisenä. Historiallisessa valossa aikalaistulkintoihin liittyvä dramatiikka usein kesyyntyy.

Toiseksi kansalaisten välittyntä suhdetta omaan elämäänsä vaikuttaviin päätöksiin kritisoiduissa analyyseissä ajatellaan useimmiten, että ajankohtaisten ongelmien ratkaisussa on syytä hakea inspiraatiota modernin yhteiskunnan kehityksen kuluessa ehkä jo kadotetuista kansalaisuuden ideoista. Tämä antaa modernin kritiikille usein romanttisen leiman. Modernin yhteiskunnan kaikenkarvaiset kriitikot joutuvatkin toistuvasti vastaamaan kysymyksiin siitä, mihin historialliseen ajanjaksoon heidän argumentaationsa perustuu: onko menneisyydestä todellakin löydettävissä sellaisia olosuhteita, joissa kansalaiset ovat voineet toimia nykyistä vapaammin tai onko näistä kuvauksista johdetut ideat mitenkään toteutettavissa nykyisin?

Kritiikin perusteiden ja vaikuttimien erittelyminen on toki osa modernin yhteiskunnan läpivalaisua. Silloin kun keskustelussa keskitytään kriitikoiden taustaoletusten purkamiseen, itse asia jää kuitenkin helposti sivuun. Mikäli edustuksellisuuteen perustuvat käytännöt eivät toimi toivotulla tavalla, tarve niiden kriittiseen arviointiin ei voine riippua siitä, kuinka pitävästi kriitikot onnistuvat modernin yhteiskunnan ongelmia ja niiden syytä analysoimaan. Kriitikoiden argumenttien koettelemisen lisäksi olisikin koeteltava myös itse edustuksellisia käytäntöjä. Mikäli tähän ryhdytään,

tarkastelun kohteeksi tulisi ottaa kaikki yhteiskunnan keskeisiä käytännöt ja niiden eri tasot. Vastuuta voi sysätä vain poliittisille puolueille tai etu- ja kansalaisjärjestöille vaan kriittisen tarkastelun kohteeksi on otettava myös julkisuutta hallinnoiva journalismi.

Edustuksellisten käytäntöjen ongelmallisuutta ei tarvitse silti ottaa annettuna. Voidaan ajatella, että journalismin edustuksellisen logiikan läpäisemät toimintatavat tarjoavat puutteistaankin huolimatta sittenkin parhaat edellytykset yhteiskunnallisten intressien julkituomiselle ja niiden väliselle kamppailulle. Ja mikäli olisikin niin, että journalismin ote yhteiskunnallisiin teemoihin olisi jäykistynyt, toiset luottavat siihen, että yhteiskunnallinen toimeliaisuus kanavoituu silloin muille foorumeille. Tällaiseen tulokseen on päätyntä esimerkiksi Michael Schudson (1998, 298-299), jonka mukaan Yhdysvalloissa kansalaiset harjoittavat kansalaisuuttaan ”kaikkialla”. Se näkyy ehkä entistä heikompana vaaleissa, puoluetoiminnassa, järjestöissä ja journalismissa, mutta sitäkin monimuotoisempana oikeussaleissa ja sähköpostilistoilla.

Schudsonia seuraten amerikkalaisten ei tarvitse olla huolissaan kansalaisuuden rappeutumisesta. Sen sijaan niillä, jotka murehtivat virallisen poliittisen järjestelmän tai journalismin tulevaisuutta, onkin syytä huoleen. Tässä työssä onkin osittain kysymys juuri tästä huolesta. Edustuksellisen logiikan ongelmia journalismin käytännöissä on arvioitava kriittisesti jo journalismin itsensä vuoksi.

Itse en ole niinkään huolestunut uutisjournalismin taloudellisesta kannattavuudesta. 1990-luvun puolivälin laman jälkeen ainakaan sanomalehdistön taloudellinen asema ei ollut Suomessa uhattuna. Sen sijaan journalismin käytäntöjä oikeuttavien käsitteellisten perustelujen pitävyttä voi hiukan epäillä. Vaikka niiden hatarus ei uhkaisikaan uutisjournalismin merkitystä yleisön silmissä, omien toimintaperusteiden pohtimatta jättäminen voi johtaa siihen, että journalismin käytäntöjä ’ajankukaistetaan’ liian yksiuotteisesti. Perustelen tätä näkemystä pohtimalla lyhyesti sitä, kuinka journalismissa on viime aikoina vastattu modernin yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion kriisiytymiseen sekä sen seurauksena nousseisiin *yksilöllistämisen* ja *osallistamisen* trendeihin.

10.3 Yksilöllistämisen ja osallistamisen trendit

1980-lukua on luonnehdittu vuosikymmeneksi, jolloin sekä yhteiskunnallista kehitystä siivittänyt moderni ajattelu että sen yksi luomus - pohjoismainen hyvinvointivaltio - ajautuivat ongelmiin. Ideologisen kriisin airueena esiintyi ns. postmoderni ajattelu, jonka mukaan modernille aikakaudelle ominainen tuotantotapa oli syrjäytymässä, minkä seurauksena myös sitä tukevat maailmankatsomukset olivat menettäneet selitysvoimansa. Näihin mennyttä maailmaa jäsentäviksi 'suuriksi kertomuksiksi' luettiin niin klasinen kapitalismi, sosialismi kuin suuri osa yhteiskunnan toimintaa selittäneistä tieteenaloistakin.

Hyvinvointivaltion ongelmissa oli ensiksi kyse kustannuskriisistä, joka sai nopeasti myös ideologisia sävyjä. 1980-luvulta lähtien hallitsevaksi nousseen näkemyksen mukaan hyvinvointivaltio miellettiin liian kalliiksi ja tehottomaksi järjestelmäksi, joka rajoittaa kaikenlaisella sääntelyllään sekä yksilöiden että yrityselämän vapautta. Lisäksi hyvinvointivaltion mittavien tulonsiirtojen koettiin ajan suhdanteissa rappeuttavan yhteiskuntamoraalia tuemalla ihmisten passiivisuutta. Hyvinvointivaltioon kohdistunut kritiikki on 1990-luvun mittaan johtanut Suomessakin siihen, että useimmat yhteiskunnan laitokset terveydenhuollosta kulttuuripolitiikkaan ovat joutuneet arvioimaan syvällisesti oman toimintansa perusteita.

Postmodernien teorioiden kohdallisuudesta ja niiden jättämistä seurauksista voidaan olla monta mieltä. Sen sijaan hyvinvointivaltion rakenteiden säilyä voitaneen pitää tosiasiallisena ilmiönä. Etenkin 1990-luvun mittaan se on nostanut esiin kaksi hieman eri tavoin markkinoitua ja toteutettua projektia, joita nimitän yksilöllistämiseksi ja osallistamiseksi. Kummassakaan ei ole yksinomaan kysymys olosuhteiden mukana ikään kuin itsestään syntyneestä virtauksesta vaan ne ovat syntyneet myös tietoisien poliittisten päätösten ja ideologisen taustatyön seurauksena.

Yksilöllistämisen ja osallistamisen on molemmissa tavallaan kyse valtion vetäytymisestä taka-alalle. Yksilöllistämisen toteuttamia ja sääntelemiä tehtäviä on siirretty markkinoiden ja yksilöiden vastuulle. Yksilöllistämisen yksi laajalle levinnyt seuraus on ollut, että nykyisin ihmiset mielletään suhteessa niin yksityiseen kuin julkiseenkin sektoriin nimenomaan asiakkaiksi. Osallistamisessa taas on kyse siitä, että hallinto on alkanut luopua hallitsevasta asiantuntija-asemastaan ja ryhtynyt luomaan oma-aloitteisesti

kansalaisia mahdollisuuksia vaikuttaa julkiseen vallankäyttöön. Käytännön malliesimerkki osallistamisesta on vuoden 2000 alussa voimaan tullut uusi maankäyttö- ja rakennuslaki.

Vaikka yksilöllistämisen ja osallistamisen trendit ovat tapahtuneet osittain samanaikaisesti ja niiden taustalla on hieman samansuuntaisia tavoitteita, niiden voimakkuus, vauhti ja merkitys on ollut hyvin erilainen. Yksilöllistämässä on edetty rivakasti ja ennakkoluulottomasti, osallistamista on taas leimannut hitaus ja varovaisuus. Sama pätee myös näiden ilmiöiden omaksumista journalismissa. Yksilöllistämisen ideaa on tuotettu ja jalostettu journalismissa ja mediataloissa laajasti. Sen sijaan osallistamisesta on vaikea löytää kovin systemaattisia merkkejä.

Journalismin tavasta omaksua yksilöllistämisen trendit osaksi omaa toimintaansa kertovat esimerkiksi sanomalehtien erilaisille osayleisöille suunnattujen teemasivujen ja osastojen voimakas lisääntyminen sekä erilaisten harrastelehtien nimikkeiden ja myynnin kasvu 1990-luvulla. Samaan aikakauteen sisältyy myös palvelujournalismin muotojen laajeneminen (ks. luku 2.5). Yksilöllistämisen ideat ovat 'vuotaneet' mediataloihin ja toimituksiin myös tutkimuksen, konsultoinnin ja sisäisen koulutuksen välityksellä. Markkina-tutkimuksessa sekä johtamisen opeissa - on sitten kyse liiketaloudellisesta johtamisesta tai toimitusorganisaation vetämisestä - yhteisenä haasteena on ollut vastata siihen, miten jatkuvasti eriytyvät yleisöt voidaan parhaiten ja erottelukykyisimmin tavoittaa. Myös joukkoviestinnän tuotannosta etäämpänä toimiva yleisön valinnan vapauksia korostava kulttuuritutkimus on mahdollista nähdä osana samaa rintamaa.

Osallistamisen trendeistä esimerkkinä voidaan esittää ainakin tässä työssä esitellyt kansalaisjournalismin kokeilut. Tällaisten hankkeiden vähäisyys on yksi osoitus siitä, että osallistamisen idea ei ole mitenkään syvällisesti vaikuttanut toimitusten käytäntöihin. Myöskään valtionhallinnon ja kuntien järjestämät osallistamisen hankkeet eivät näytä muuttaneen paikallisuutisoinnin näkökulmia. Vielä varsin harvalukuiset arviot siitä, miten journalismissa on onnistuttu käsittelemään konkreettisia suunnitteluprosesseja, ovat olleet pääosin kriittisiä (esim. Leino 2000, 21-25).

Yksilöllistämisen ja osallistamisen trendien yhteiskunnallisten seurausten pohtiminen on itsessään haastava ja tärkeä tehtävä. Väitöskirjan päätösluku ei ole kuitenkaan tähän kovin otollinen paikka. Siksi tyydynkin lopussa

palauttamaan mieliin John Hartleyn (1996, 33) esittämän ajatuksen journalismista modernin yhteiskunnan itseymmärryksen ydinkäytäntönä ja sen olosuhteiden tärkeimpänä kansantajuistajana. Luvussa 2.5 tulkitsin Hartleyä toteamalla:

Reagoidessaan toimintaympäristönsä muutoksiin journalismi tekee muutoksesta tunnistettavaa. Sääteessään omia käytäntöjään uusiin olosuhteisiin sopiviksi se luo muutokselle pysyviä symboleja ja rakenteita. Lisäksi journalismi vahvistaa uusien käytäntöjen ja realiteettien olemassaoloa luopumalla aiemmin relevantteina pidettyjen arvojen ja totuuksien pönkittämisestä.

Pikainen aikalaistulkinta siitä, miten yksilöllistämisen ja osallistamisen trendit on omaksuttu journalismissa, tukee ajatusta siitä, että se kykenee reagoimaan toimintaympäristönsä ja yhteiskunnallisten suhdanteiden muutoksiin ja sovittamaan niiden vaatimukset omaan toimintaansa. Journalismin lajivalkoima ei ole staattinen vaan se mukautuu erilaisiin haasteisiin. Monilta osin tämä joustavuus on lisännyt journalismin monimuotoisuutta ja vapaa-mielisyyttä. Vaikka muutokset tapahtuisivatkin ensisijaisesti journalismin ulkopuolella, niiden sovittaminen osaksi sanomalehden tai television tarjontaa edellyttää aktiivisuutta ja kykyä arvioida ajan haasteita journalismin omista lähtökohdista.

Journalismin arviointikykyyn kuuluu toki myös se, että journalismin ei ole silti tuuliviiri. Yhteiskunnallisten suhdanteiden muutoksista huolimatta journalismin käytännöistä on yhä löydettävissä myös 'vanhempia kerroksia': informoidun kansalaisen ideaalia palvelevaa tiedonvälitystä, journalismin riippumattomuutta ja kriittisyyttä korostavaa tutkivaa asennetta sekä halua tulkita ajan merkkejä ja tekoja.

Tästä huolimatta kuvaukseeni yksilöllistämisen ja osallistamisen trendeistä sisältyy myös kriittinen särmä. Kahdesta ajalle ominaisiksi nimetyistä trendeistä journalismissa on hyödynnetty pääasiassa vain toista, yksilöllistämistä. Toinen mahdollinen ajan juonne, osallistaminen, on jäänyt journalismissa miltei kokonaan huomiotta. Tämä on mielestäni merkki journalismin itsereflektiivisyyden puutteesta. Se voi johtaa siihen, että journalismin kansalaisuudelle tarjoamat edellytykset eivät kehity samassa suhteessa kuin sen kyvyt puhutella yleisöjään erilaisten asioiden kuluttajina ja asiakkaina jatkuvasti monipuolistuvat.

Tässä työssä muotoillut ja markkinoidut kansalaisjournalismin käytännöt

osuvat konkreettisesti juuri tähän kontekstiin. Mikäli journalismissa halutaan sen omien resurssien rajoissa tukea myös osallistamisen trendejä, kansalaisjournalismin toimintatavat tuntuisivat tarjoavan tähän sekä välineitä että ideologista perustaa. Kuten edellä kävi ilmi, kansalaisjournalismi ei kuitenkaan tarjoa valmista työkalupakkia, josta tiedotusvälineet voisivat valita itselleen sopivia välineitä. Näiden välineiden käyttö edellyttää journalismin käytäntöjen kokonaisvaltaista itsearviointia - ainakin käytännön kokeiluihin ryhtyminen johtaa siihen. Menemällä mukaan osallistamisen projekteihin journalismin on siis itsekkin muututtava.

Tätä tutkimusta lukiessa on varmasti käynyt selväksi, että suurisuuntaisista ideoistaan huolimatta kansalaisjournalismi on suomalaisen uutistuotannon ja joukkoviestinnän koneistossa sittenkin hyvin pienimuotoinen ilmiö. Se on - ainakin toistaiseksi - vain sarja pienimuotoisia kokeiluja ja niiden akateemisia erittelyjä. Uutistytön arki on paljolti näiden pohdintojen ulkopuolella.

Vaikka näkisinkin mielelläni, että kansalaisjournalistiset käytännöt yleistyisivät ja kehittyisivät, on silti ehkä hyödyllistä sijoittaa kansalaisjournalismi kansalaisuuden käytäntöjen kehittämisessä pikemminkin tikapuiden alemmille rappusille kuin niiden huipulle. Mikäli kansalaisjournalismin käytännöt laajenevat suomalaisissa toimituksissa, se voisi omalta osaltaan tukea journalismin edellytyksiä osallistua demokratiasta ja yhteiskunnan kehityksestä käytävään keskusteluun ja määrittelykamppailuun.

Siinä missä 'ohut journalismi' ei voi eikä halua ottaa tällaista roolia, kansalaisjournalismin haasteen vastaan ottava 'vankka journalismi' voisi toimia toisin. Ottamalla aktiivisemman ja kansalaisten osallistumista tukevan roolin journalismi voisi osoittaa olevansa yhteiskunnan laitos, joka reagoi monipuolisesti ajankohtaisiin haasteisiin.

Tiivistelmä

Heikki Heikkilä

Ohut ja vankka journalismi

Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla

Tutkimuksessa tarkastellaan kansalaisuuden käsitteen sisältöä suomalaisessa journalismissa 1990-luvulla. Tutkimuksen pääpaino on uutisjournalismin käytäntöjen analyysissä. Uutistytön käytännöillä tarkoitan journalismin päivittäisessä suorituksessa kiteytyviä toimintatapoja, jotka ohjaavat eri tavoin toimitusten ideointia, tiedon hankintaa sekä toimittajien vuorovaikutusta muiden yhteiskunnan laitosten kanssa.

Työ jakaantuu kahteen osaan: journalismikriittiseen analyysiin ja rakentaviin toiminnallisiin kokeiluihin. Journalismikriittinen osuus alkaa yleisellä pohdinnalla siitä, mitä kansalaisuudella on yhteiskunnan diskursseissa ollut tapana tarkoittaa ja miten kansalaisuutta on operationalisoitu journalismissa. Luvussa 2 päädyn sille kannalle, että niin kauan kuin on voitu puhua uutisjournalismista, sen hallitseva kansalaisuuden hahmo on ollut informoidun kansalaisen ideaali.

Seuraavaksi analysoin sitä, miten kansalaisuus määrittyi Suomen EU-jäsenyyttä koskeneessa kirjoittelussa vuosina 1992 - 1994. Luvussa 3 erittelen, miten Helsingin Sanomat käytti kansalaisen ja valtion käsitteitä uutisoinnissaan ja kommentoinnissaan. Analyysin yhtenä motiivina on ollut koetella diskurssianalyysin keinoin, millaisia yhtymäkohtia ajankohtaisjournalismin käsitetyöllä on yhteiskuntaufofiasta juontuviin käsitteellisiin varantoihin, kuten snellmanilaiseen traditioon.

Luvussa 4 tarkastelun kohteena ovat Helsingin Sanomien ja STT:n lähdekäytännöt EU-prosessin raportoinnissa. Analyysissä selvitetään mm. sitä, kuinka kansalaiset pääsevät 'omana itsenään' määrittelemään julkisen huomion kohteeksi nousevia teemoja. Uutistutkimuksen välineitä hyödyntävän erittelyn tavoitteena on ollut osoittaa, miten journalismi mallintaa teksteisään kansalaisille julkisen toimijan roolia ja miten se käyttää kansalaisten tietoja, kokemuksia ja näkemyksiä julkisuuden aineksina.

Luvussa 5 analyysin kohteena on toimittajien ammatillinen itseymmärrys ja siitä nousevat käsitykset uutisjournalismin ja kansalaisuuden suhteesta. Savon Sanomissa keväällä 1997 tehdyt haastattelut antavat kuvan myös siitä, millaisina toimittajat näkivät journalismin ajankohtaiset haasteet 1990-luvun taloudellisen laman olosuhteissa.

Lukuun 6 sisältyy yhteenveto aikaisemmista analyyseistä, minkä lisäksi siinä esitetään myös tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Tässä yhteydessä ohut journalismi toimii yleisnimityksenä työssä edellä esitetyille kriittisille analyyseille. Ajatus ohutta journalismia haastavasta ja sitä täydentävästä vanhasta journalismista rakentuu luvussa osallistuvan demokratian ja kansalaisjournalismin (*public* tai *civic journalism*) ideoiden pohjalta. Tämän lisäksi luvussa esitellään toiminnallisen ja kokeilevan journalismin tutkimuksen lähtökohtia.

Luvuissa 7-9 kuvaillaan ja analysoidaan Savon Sanomissa vuosina 1998 - 2000 toteutettuja kansalaisjournalistisia kokeiluja. Tämän osuuden aluksi kuvaan tutkimuksessa luotua tutkimusasetelmaa sekä siinä sovellettuja toimintatapoja ja tutkimusmenetelmiä. Empiirisessä analyysissä hyödynnän julkison käsitettä analyyttisenä välineenä. Analyysissa tarkastellaan yhtäältä sitä, miten asianosaisuus, harkitseva pohdinta ja kriittisyys kuvaavat kokeiluihin osallistuneiden kansalaisten toimintaa sekä toisaalta sitä, millaisia mahdollisuuksia ja ongelmia nämä ominaisuudet tuottivat toimittajille ja heidän käytännöilleen.

Luvussa 10 arvioin lyhyesti tutkimukseen vaikuttaneita omia lähtökohtiani ja taustaoletuksiani. Samalla esitän perusteluja sille, miksi ohuen journalismin käytännöt ovat kansalaisuuden kannalta ongelmallisia ja miksi niiden haastaminen on ajankohtaisissa suhdanteissa tärkeää.

Avainsanat: uutisjournalismi, kansalaisuus, journalismikritiikki, kansalaisjournalismi, edustuksellinen ja osallistuva demokratia

English Summary

Heikki Heikkilä

Thin and Strong Journalism
Citizenship in Finnish News Practices in the 1990s

This study explores the meanings of citizenship within Finnish news journalism practices in the 1990s. The book can be distinguished in two parts: one based on journalism criticism, and the other on "constructive projects". In the former the emphasis on textual analysis and in the latter in participatory research.

The study begins with a review on various discourses of citizenship and their relations to news journalism. It is argued - in line with Michael Schudson - that the dominant conceptualisation of citizenship in news practices is based on the idea(l) of informed citizen. In the following chapters I analyse empirically how citizenship is defined in news texts. In chapter 3 I focus on philosophical assumptions of citizenship and state embedded in journalistic discourse. In chapter 4 the emphasis is on questions of access and citizens' status as news sources. The empirical case studied in both chapters refers to the process prior Finland's entrance to European Union in 1992 - 1994.

Chapter 5 focuses on journalists' views on citizenship and their ideas about current problems in news journalism. The analysis of interviews portray journalists as interpretive community that attempt to make sense of contemporary challenges towards news journalism.

In chapter 6 I try to conceptualise the problems in news practices from the vantage point of citizenship. This criticism is condensed to term thin journalism, parallel to Benjamin Barber's critique against liberalism. I suggest that theories of deliberative democracy and practices of public journalism may be appropriate tools for questioning thin journalism not only theoretically, but also in practice.

The chapter from 7 to 9 describe practical experiments conducted in a Finnish newspaper, Savon Sanomat, in 1997 - 2000. These chapters are anchored on the concept of public. Analytically, the public is assumed to

consist of persons with vested interests, who are capable of discussing social problems rationally and critically. Firstly, the empirical analysis grasps whether our experiments were able to promote these qualities in citizens that participated in the project. Secondly, it attempts to show what sort of problems this approach initiated in the newsroom.

The chapter 10 draws a conclusion to the study and sheds light to some pre-
sumptions of the study itself. Finally, I rephrase my argument for criticising
thin journalism and promoting new practices that would make it strong.

Keywords: Journalism research, citizenship, journalism criticism, public
journalism, civic journalism, representative and deliberative democracy

Kirjallisuus

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1987) Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa: Alapuro, Risto ym. (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä, 7-52.

Alastalo, Marja (1996) ”Kyllähän sitä hirveesti voidaan kirjoittaa, mutta...” Kunnan kansalaisen mediakritiikki. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija ym. (toim.) Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino, 365-392.

Alasuutari, Pertti (1989) Erinomaista rakas Watson. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1992) Tori vai levykauppa? Tiedotustutkimus15(1992):1, 53-57.

Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.

Alasuutari, Pertti (1996) Toinen tasavalta. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1999) Introduction: Three Phases of Reception Studies. Teoksessa: Alasuutari, Pertti, (ed.) Rethinking the Media Audience: The New Agenda. London: Sage, 1-21.

Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (1999) Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Allan, Stuart (1999) News Culture. Buckingham: Open University Press.

Anderson, Rob & Dardenne, Robert & Killenberg, George (1996) The American Newspaper as the Public Conversational Commons. Journal of Mass Media Ethics 11(1994): 3, 159-165.

Altheide, David & Snow, Robert (1991) Media Worlds in the Postjournalism Era. New York: Aldine de Gruyter.

Altschull, J. Herbert (1984) Agents of Power. The Role of the News Media in Human Affairs. New York: Longman.

Ampuja, Marko (1997) Statisteja, symboli-ihmisiä ja selviytyjiä. Tiedotustutkimus 20 (1997): 4, 37-47, 37-47.

Ang, Ien (1991) *Desperately Seeking the Audience*. London: Routledge.

Archad, David (1998) *Privacy, The Public Interest and a Prurient Public*. Teoksessa: Kieran, Matthew (ed.) *Media Ethics*. London: Routledge, 82-96.

Arendt, Hannah (1958) *The Human Condition*. Chicago: Chicago University Press.

Arendt, Hannah (1987 [1961]) *Between Past and Future*. Dallas: Penguin Books.

Arendt, Hannah (1990 [1963]) *On Revolution*. London: Penguin Books.

Arolainen, Teuvo (2000) Tutkivan journalismin vuosikymmen. Journalismitkriittikin vuosikirja 1999, *Tiedotustutkimus* 23(2000):1, 114-127.

Arter, Derek (1990) *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*. London: Longman.

Astikainen, Riitta & Heiskanen, Riitta & Kaikkonen, Raija (1997) *Elämää lähiössä*. Helsinki: Helsingin Sanomat.

Aula, Pekka (1996) *Mediasta verkkoihin, detaljeista metateemoihin. Kansalaisten mediakäsitykset ja viestintäverkot*. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija ym. (toim.) *Kansa euromyllyssä*. Helsinki: Yliopistopaino, 292-321.

Barber, Benjamin (1984) *Strong Democracy. Participatory Politics for the New Era*. Berkeley: University of California Press.

Barber, Benjamin (1997) *A Place for Us. How to Make Society Civil and Democracy Strong*. New York: Hill & Wang.

Barber, Benjamin (1999) *Clansmen, Consumers, and Citizens: Three Takes on Civil Society*. Teoksessa: Fullinwider, Robert (ed.) *Civil Society, Democracy, and Civil Renewal*. Lanham (MD): Rowman & Littlefield, 9-29.

- Barry, Norman (1990) Markets, Citizenship and the Welfare State: Some Critical Reflections. Teoksessa: Plant, Raymond (ed.) Citizenship and Rights in Thatcher's Britain: Two Views. London: The IEA Health and Welfare Unit, 33-77.
- Bech-Karlsen, Jo (1995) Det journalistiske selvbedraget. Norsk Medietidsskrift (1995):1, 5-27.
- Beck, Ulrich (1990) Riskiyhteiskunnan vastamyrykyt. Tampere: Vastapaino.
- Becker, Karin & Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (2000) Journalistic Tableaus: The Event at Four Points in Time. Teoksessa: Becker, Karin et al. (eds.) Picturing Politics. Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press. Stockholm University: Journalism, Media and Communication, 26-51.
- Bernstein, Carl (1992) The "Idiot" Culture: Reflections of post-Watergate-Journalism. The New Republic 8(1992):23, 22-26.
- Blumer, Herbert (1999 [1946]) Joukko, massa ja julkiso. Tiedotustutkimus 22(1999):3, 14-27.
- Blumler, Jay (1992) Public Service Broadcasting before Deluge. Teoksessa: Blumler, Jay (ed.) Television and the Public Interest. Vulnerable Values in West European Broadcasting. London: Sage, 7-21.
- Blumler, Jay & Gurevitch, Michael (1995) The Crisis of Public Communication. London: Routledge.
- Borg, Sami (1996) Velvollisuus vaikuttaa. Acta Universitatis Tamperensis 491.
- Borg, Sami (1997) Puolueet ja edustuksellinen demokratia. Tampereen yliopisto: Kunnallistieteiden laitos.
- Borg, Sami (1998) Nuorten poliittisen osallistumisen kehityslinjoja. Nuorisotutkimus 16(1998)3, 21-31.

Bowers, John & Iwi, Kate (1993) The Discursive Construction of Society. *Discourse & Society* 4(1993):3, 357-393.

Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi (1998) The Globalization of News. Teoksessa: Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi (eds.) *The Globalization of News*, 1-14.

Calabrese, Andrew (1999) The Welfare State, the Information Society, and the Ambivalence of Social Movements. Teoksessa: Calabrese, Andrew & Burgelman, Jean-Claude (eds.) *Communication, Citizenship and Social Policy: Rethinking the Limits of the Welfare State*. Lanham (MD.): Rowman & Littlefield.

Carey, James (1987) The Press and Public Discourse. *The Center Magazine* 20(1987):2, 4-16.

Carey, James (1989) A Cultural Approach to Communication. Teoksessa: Carey, James *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. Boston: Unwin Hyman, 13-36.

Carey, James (1995) The Press, Public Opinion, and Public Discourse. Teoksessa: Glasser, Theodore & Salmon, Charles (eds.) *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York: The Guilford Press, 373-402.

Carey, James (1997) Afterword: The Culture in Question. Teoksessa: Stryker Muson, Eve & Warren, Catherine (eds.) *James Carey. A Critical Reader*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 308-339.

Charity, Arthur (1995) *Doing Public Journalism*. New York: The Guildford Press.

Chaffee, Steven & McDevitt, Michael (1999) On Evaluating Public Journalism. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) *The Idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press, 175-196.

Cohen, Andrew & Arato, Jean (1992) *Civil Society and Political Theory*. Cambridge (MA): The MIT Press.

Coleman, Renita (1997) The Intellectual Antecedents of Public Journalism. *Journal of Communication Inquiry* 21(1997):1, 60-76.

Connell, Ian (1998) Mistaken Identities: Tabloid and Broadsheet News Discourse. *Javnost-The Public* 5(1998):3, 11-31.

Corner, John (1991) Meaning, Genre, Context: The Problematics of 'Public Knowledge' in the New Audience Studies. Teoksessa: Curran, James & Gurevitch, Michael (eds.) *Mass Media and Society*. London: Edward Arnold, 267-284.

Corner, John (1999) *Critical Ideas in Television Studies*. Oxford: Clarendon Press.

Cox, Robert Henry (1998) The Consequences of Welfare Reform: How Conceptions of Social Rights are Changing. *Journal of Social Policy* 27(1998):1, 1-16.

Crick, Bernard (1983) *In Defense of Politics*. London: Penguin Books.

Curran, James (1991) Rethinking the Media as a Public Sphere. Teoksessa: Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (eds.) *Communication and Citizenship*. London: Routledge, 27-57.

Dahlgren, Peter (1995) *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.

Dahlgren, Peter (1998) Enhancing the Civic Ideal in Television Journalism. Teoksessa: Brants, Kees et al.(eds.) *The Media in Question. Popular Cultures and Public Interests*. London: Sage, 89-100.

Denton, Frank & Thorson, Esther (1998) Effects of a Multimedia Public Journalism Project on Political Knowledge and Attitudes. Teoksessa: Lambeth, Edmund et al. (eds.) *Assessing Public Journalism*. Columbia (MO): University of Missouri Press, 143-157.

Dewey, John (1966 [1916]) *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The Free Press.

Dewey, John (1991 [1927]) *The Public and its Problems*. Athens (OH): Swallow Press/Ohio University Press.

Economou, Konstantin & Forstorp, Per-Anders (1998) Bourdieus moraliska panik. *Sociologisk forskning* (1998)3-4, 195-210.

Edelman, Murray (1988) *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: The University of Chicago Press.

Eide, Martin & Knight, Graham (1999) Public/Private Service. *Service Journalism and the Problems of Everyday Life*. *European Journal of Communication* 14(1999):4, 525-547.

Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1990) *Mellan makt och marknad. En studie av nyhetsjournalistiken* Stockholm: Maktutredningen.

Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom (1994) *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm: Carlssons.

Eliasoph, Nina (2000) Where Can Americans Talk Politics; Civil Society, Intimacy, and the Case for Deep Citizenship. *The Communication Review* 4(2000):1, 65-94.

Ericson, Richard & Baranek, Patricia & Chan, Janet (1989) *Negotiating Control. A Study of News Sources*. Toronto: The University of Toronto Press.

Ettema, James (1998) *Press Rites and Race Relations. A Study of Mass-Mediated Ritual*. Teoksessa: Berkovitz, Dan (ed.) *Social Meanings of News. A Text Reader*. Thousand Oaks (CA): Sage, 457-482.

Ettema, James & Glasser, Theodore (1998) *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. New York: Columbia University Press.

Etzioni, Amitai (1996) *The Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society*. New York: Basic Books.

- Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fallows, James (1996) *Breaking the News. How the Media Undermine American Democracy*. New York: Pantheon Books.
- Fishkin, James (1997) *The Voice of the People: Public Opinion and Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Fishman, Mark (1980) *Manufacturing the News*. Austin: University of Texas Press.
- Fiske, John (1987) *Television Culture*. London: Methuen & Co.
- Fiske, John (1992) *Popularity and the Politics of Information*. Teoksessa: Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (eds.) *Journalism and Popular Culture*. London: Sage, 45-63.
- Fraser, Nancy (1992) *Rethinking the Public Sphere*. Teoksessa: Calhoun, Craig (ed.) *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge (MA): MIT Press, 109-142.
- Friedland, Lewis (1996) *Electronic Democracy and the New Citizenship*. *Media, Culture & Society* 18(1996):2, 185-212.
- Friedland, Lewis & Sotirovic, Mira & Daily, Katie (1998) *Public Journalism and Social Capital. The Case of Madison, Wisconsin*. Teoksessa: Lambeth Edmund et al. (eds.) *Assessing Public Journalism*. Columbia (Mo): The University of Missouri Press, 191-220.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Late Man*. London: Penguin Books.
- Fukuyama, Francis (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Gans, Herbert (1979) *Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. London: Constable.

Gerbner, George (1994) Toimijana Historiassa. George Gerbnerin haastattelu. Tiedotustutkimus 17(1994):2, 106-112.

Gerbner, George (1995) Marketing Global Mayhem. *Javnost-The Public* 2(1995):2, 71-76.

Glasser, Theodore (1999) The Idea of Public Journalism. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) *The Idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press, 3-18.

Glasser, Theodore & Ettema, James (1993) When the Facts Don't Speak for Themselves: A Study of the Use of Irony in Daily Journalism. *Critical Studies in Mass Communication*. 10(1993):4, 322-338.

Glasser, Theodore & Salmon, Charles (eds.) (1995) *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York: The Guilford Press.

Glasser, Theodore & Craft, Melanie (1997) Kansalaisjournalismi ja demokraattiset ideaalit. *Tiedotustutkimus* 20(1997): 22-36.

Gramsci, Antonio (1982) *Vankilavihkot. Valikoma 2*. Jyväskylä: Kansankulttuuri.

Habermas, Jürgen (1989) *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge (MA): MIT Press.

Hacker, Kenneth (1996) Missing Links in the Evolution of Electronic Democratization. *Media, Culture & Society* 18(1996):2, 213-232.

Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart & Critcher, Chas & Jefferson, Tony & Clarke, John & Roberts, Brian (1978) *Policing the Crisis. Mugging, the State, and Law and Order*. London: MacMillan.

Hallin, Daniel (1986) *The Uncensored War: The Media and Vietnam*. New York: Oxford University Press.

Halonen, Irma Kaarina (1999) *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille*. Tampereen yliopisto: Acta Universitatis Tamperensis 669.

Hardt, Hanno (1996) *The End of Journalism*. *Javnost-The Public* 3 (1996):3, 21-42.

Hardt, Hanno (1999) *Reinventing the Press for the Age of Commercial Appeals: A Critical Review of Selected Books and Monographs*. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) *The Idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press, 197-209.

Hartig, Dennis (1998) *Citizen Reader: Building Civic Journalism Pages at the Virginian Pilot*. Esittelyvideo. Washington: Pew Center for Civic Journalism.

Hartley, John (1996) *Popular Reality*. London: Arnold.

Harwood Group (1993) *Meaningful Chaos. How People Form Relationships with Public Concerns*. Dayton (Oh): Kettering Foundation.

Harwood Group (1995) *America's Struggle within. Citizens Talk about the State of the Union*. Washington DC: Pew Center for Civic Journalism.

Harwood Group *Tapping Civic Life. How to Report First, and Best, What's Happening in Your Community*. Washington DC: Pew Center for Civic Journalism.

Heikkilä Heikki (1996) "Teemmepä kumman ratkaisun tahansa..." EU-keskustelun rakentuminen valtavirtamediassa 1992-1994. Teoksessa: Kivikuru, Ullamajja ym. (toim.) *Kansa euromylyssä*. Helsinki: Yliopistopaino, 65-106.

Heikkilä, Heikki (1997) *Toimittajan kärsimystä kantamassa. Savon Sanomien toimittajien käsityksiä journalismista, lehden ongelmista ja tulevaisuudesta*. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö 2/1997 (julkaisematon raportti).

Heikkilä, Heikki (1998a) Luottamus ja epäluulo. Valtion ja kansalaisuuden ideat Helsingin Sanomain EU-keskustelussa. Teoksessa: Keränen, Marja (toim.) Kansallisvaltion kielioppi. Jyväskylä:; SoPhi, 90-108.

Heikkilä Heikki (1998b) Journalismin tonttia mittailemassa. Journalismikriiikin vuosikirja 1998, Tiedotustutkimus 21(1998):2, 76-91.

Heikkilä, Heikki (2000a) Kotitoimituksen kaveri ja selkänöja. STT:n suoriutus ja tulevaisuus toimittajien arvioitavina. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö.

Heikkilä, Heikki (2000b) How to Make Thin Journalism Strong? Experiences of a Public Journalism Project in Finland. Nordicom-Review 21(2000):2, 83-100.

Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (1996) Public Journalism. Journalismin julkisen harkinnan areenana. Yleisradio: Tasa-arvotoimikunnan julkaisuja B:1/1996.

Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (1998) Access, Dialogue, Deliberation. Experimenting with Three Concepts of Journalism Criticism. Nordicom-Review 19(1998):1, 71-84.

Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (1999a) Journalismin uusi tyyli. Pelkistämätön erittely yhdysvaltalaisesta kansalaisjournalismista. Teoksessa: Lappalainen, Pertti (toim.) Tyylikästä kansalaisaktivismia. Tampereen yliopisto: Poliitiikan tutkimuksen laitos, 11/1999, 67-86.

Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (1999b) Pelkkä asenne ei riitä. Kansalaisjournalismi kehityshankkeena suomalaisissa sanomalehdissä. Teoksessa: Maasilta, Mari (toim.) Journalismin muutoskaruselli. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö, 102-123.

Heikkilä Heikki & Kunelius, Risto (2000a) Julkisuuskoe. Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö.

Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (2000b) Seductive Myths or Vocabularies of Change. Beyond the Easy Talk on Public Journalism. Esitelmäpaperi ICA:n konferenssissa Washingtonissa kesäkuussa 2000.

- Heinonen, Ari (1995) Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, A 84.
- Heinonen, Ari (1999) Journalism in the Age of the Net. Tampereen yliopisto: Acta Universitatis Tamperensis 685.
- Heinonen, Ari et al. (2000) Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö, C 32.
- Heinonen, Visa (1998) Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Heinonen, Visa & Pantzar, Mika (1998) Kuluttajapolitiikan uudet haasteet. Kuluttajutkimuskeskus, keskustelualoitteita 26.
- Helander, Voitto (1998) Kolmas sektori. Helsinki: Gaudeamus.
- Hellman, Heikki (1999) From Companions to Competitors. Acta Universitatis Tamperensis 652.
- Hellsten, Iina (1997) Metaforien Eurooppa. Näkökulmia suomalaisen EU-journalismiin. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos, sarja A 90/1997.
- Herman, Edward & Chomsky, Noam (1988) Manufacturing Consent. The Political. Economy of Mass Media. Pantheon Books: New York.
- Hermes, Joke (1998) Cultural Citizenship and Popular Fiction. Teoksessa: Brants, Kees et al. (eds.) The Media in Question. Popular Cultures and Public Interests. London: Sage, 157-167.
- Hewlett, Nick (2000) Democracy: Liberal and Direct. Teoksessa Browning, Gary & Halcl, Abigail & Webster, Frank (eds.) Understanding Contemporary Society. Theories of the Present. London: sage, 165-177.
- Hiilamo, Heikki (1997) Kahdeksas erä. Teoksessa: Hiilamo, Heikki & Kuutti, Heikki (1997) Kymmenen erää tutkivasta journalismista. Jyväskylä: Ateena, 135-150.

Hujanen, Jaana (2000) Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksetissä ja tekijöiden puheessa. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Communication 11/2000.

Hujanen, Taisto (1993a) Ajankohtainen kakkonen kohtaa historiansa. Yleisradio: tutkimus- ja kehitysosasto, tutkimusraportti 9/1993.

Hujanen, Taisto (1993b) Ajankohtaisen kakkosen henki pihisee. Tiedotus-tutkimus 16(1993):2, 59-74.

Huxman, Susan & Iorio, Sharon (1996) Media Coverage of Political Issues and the Framing of Personal Contexts. *Journal of Communication*. 46(1996):4, 97-115.

Hynninen, Asko (2000) Periaatteessa julkista. Julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Communication 10/2000.

Hämäläinen, Unto (1998) Lännettymisen lyhyt historia. Helsinki: WSOY.

Ilmonen, Kaj (1993a) Tavaroiden taikamaailma. Sosiologinen avaus kulu-tukseen. Tampere: Vastapaino.

Ilmonen, Kaj (toim.) (1999) Sosiaalinen pääoma. Jyväskylä: SoPhi.

Jacobsson, Kerstin (1995) Konstruktionen av "det nödvändiga". EU-debat-ten som offentligt samtal. Häften för *Kritiska Studier* 28(1995):2, 55-68.

Jensen, Joli (1990) Redeeming Modernity. Contradictions in Media Criti-cism. Newbury Park (CA): Sage.

Jensen, Klaus Bruhn (1991) Politics of Polysemy: Television News, Everyday Consciousness and Political Action. Teoksessa: Sparks, Colin & Dahlgren, Peter (eds.) *Communication and Citizenship. Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. London: Routledge, 218-238.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jyrkiäinen, Jyrki (1994) Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla. Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 409.

Jääsaari, Johanna & Savinen Ari (1995) Television vaalikeskusteluohjelmat yleisön arvioitavina. Yleisradio: Yleisötutkimus, tutkimusraportti 2/1995.

Jääsaari, Johanna & Ruohomaa, Erja (1999) Yleisökäsitys digiajan media-kentällä. Tiedotustutkimus 22(1999):4, 92-96.

Jääskeläinen, Pirkko (2000) Tiedolla ja taidolla kansalaisten tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Eläketurvakeskus.

Kahma, Ilkka (1979) Itsenäisyyden ajan journalismin kehityslinjoja. Teoksessa: Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja no 13. Helsinki: SSLH-projekti.

Kantola, Anu (1997) Tarina toisinajattelun turhuudesta. Kansallinen juhla-dokumentti hallinnan tekstinä. Tiedotustutkimus 20(1997): 2, 4-18.

Kantola, Anu (1998) Barrikadeilta brandiksi. Mitä journalisti tekee ja mitä journalistilla tehdään. Teoksessa: Kantola, Anu & Mörä, Tuomo (toim.) Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY, 21-40.

Kantola, Anu (2001) Leaving Public Life. The Antipolitics of the Finnish Public Sphere in Transnational Times. *Javnost-The Public* 8(2001):1, 59-74.

Karvinen, Päivi (1997) Kansalaisten kokemuksia YVA-menettelyyn osallistamisesta. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Karvonen, Erkki (1998) Median kaupallisuus ja viihteellisyys arveluttavat kansalaisia. Perinteisen laatujournalismin tilalle kansalaisjournalismia? *Aamulehti*. 11.11.1998

Karvonen, Pirjo (1996) Missä on taloustehtäminen? Teoksessa: Kallio-koski, Jyrki (toim.) Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä. Helsingin yliopisto: Suomen kielen laitos, 151-167.

Keltti, Juha (1998) Elinkeinoelämä ahdistelee ryhmäkannetta. *Ydin* 2/1998, 22-24.

Keränen, Marja (toim.) Kansallisvaltion kielioppi. Jyväskylä: SoPhi,

Kianto, Ilmari (1946) Punainen viiva. Kahdeksas painos. Helsinki: Otava.

Kitzinger, Jenny & Barbour, Rosaline (1999) Introduction: The Challenge and Promise of Focus Groups. Teoksessa: Kitzinger, Jenny & Barbour, Rosaline (eds.) *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage, 1-20.

Kitzinger, Jenny & Farquhar, Claire (1999) The Analytical Potential of 'Sensitive Moments' in Focus Group Discussions. Teoksessa: Kitzinger, Jenny & Barbour, Rosaline (eds.) *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage, 156-172.

Kivikuru, Ullamaija ja 56 opiskelijaa (1992) Uutismylly pyörii. Katsaus kolmen päivän uutis- ja ajankohtaistarjontaan Helsingissä. Helsingin yliopisto: Viestinnän laitos, sarja 2 C 1/1992.

Kivikuru, Ullamaija ym. (toim.) (1996) *Kansa euromyllyssä*. Yli-opistopaino, Helsinki.

Kivikuru, Ullamaija (1996) Vastavirtaa ja sivupolkuja. Vaihtoehtodiskurssit jäivät kapeiksi ja erikoistuneiksi. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija (toim.) *Kansa euromyllyssä*. Helsinki: Yliopistopaino, 133-177.

Klingemann, Hans-Dieter (1999) Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis. Teoksessa Norris, Pippa (ed.) (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 31-56

Koikkalainen, Petri (1999) 'Liberalismi' - historiallista painolastia. Huomiota 1980- ja 90-lukujen yhdysvaltalaisen liberalismiin kritiikin tyyli- ja koimasta. Teoksessa: Lappalainen, Pertti (toim.) *Tylyikästä kansalaisaktiivisuutta*. Tampereen yliopisto: Poliitiikan tutkimuksen laitos 11/1999, 31-47.

Koivisto, Juha & Väliverronen, Esa (1996) The Resurgence of the Critical Theories of Public Sphere. *Journal of Communication Inquiry* 20(1996):2, 18-36.

Kulynych, Jessica (1997) Performing Politics: Foucault, Habermas, and Post-modern Participation. *Polity* 30(1997):3, 315-346.

Kunelius, Risto (1996) The News, Textually Speaking. *Acta Universitatis Tamperensis* 520.

Kunelius, Risto (1997) Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. Helsinki: WSOY.

Kunelius, Risto (1998) Modernin myyntitykit. Teoksessa: Kunelius, Risto & Kivikuru, Ullamaija (toim.) Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Helsinki: WSOY, 207-230.

Kunelius, Risto (1999a) Journalismi keskustelun tiellä. *Tiedotustutkimus* 22(1999):3, 42-59.

Kunelius (1999b) Uutisista keskusteluun ja takaisin. Lähiöjournalismi-hankkeen loppuraportti. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö.

Kuula, Arja (2000) Toimintatutkimus: Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.

Laitila, Tiina (1995) Codes of Ethics in Europe. Teoksessa: Nordenstreng, Kaarle (toim.) Reports on Media Ethics in Europe. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos B 41/1995.

Lambeth, Edmund (1998) Public Journalism as a Democratic Practice. Teoksessa: Lambeth, Edmund et al. (eds.) *Assessing Public Journalism*. Columbia (MO): University of Missouri Press, 15-35.

Lambeth, Edmund & Meyer, Philip & Thorson, Esther (eds.) (1998) *Assessing Public Journalism*. Columbia (MO): Missouri University Press.

Lappalainen, Pertti (1999) Eläinliikkeen tyyli - oire murroksesta vai poikeus säännöstä? Teoksessa: Lappalainen, Pertti (toim.) Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta. Tampereen yliopisto: Poliitiikan tutkimuksen laitos 11/1999, 123-144.

Laurila, Esa (1995) Riippumattomuudesta ei tingitä. Suomen Lehdistö 10/1995, 14-15.

Lehtinen, Ilkka (1999) Miksi Ekoistia tarvitaan? Toimituksen sisäinen muistio (julkaisematon).

Leino, Helena (2000) Ranta-Tampellan ja Vuokreksen alueiden suunnittelun osallistumiskäytäntöjen kuvaus ja vertailu. Tampereen yliopisto: Sosiaalipoliitiikan laitos, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö.

Liebes, Tamar & Katz, Elihu (1990) *The Export of Meaning*. Oxford: Oxford Univeristy Press.

Liikanen, Ilkka (1995) Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Jyväskylä: Suomen historiallinen seura.

Lippmann, Walter (1963 [1922]) *Public Opinion*. New York: The Free Press.

Lippmann, Walter (1991 [1930]) *Liberty and The News*. New York: Transaction Publishers.

Liukkonen, Mauri (1999) Toimittajan näkökulma kansalaisjournalismiin. Teoksessa: Maasilta, Mari (toim.) *Journalismin muutoskaruselli*. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö, 124-127.

Loikkanen, Tuomo & Simojoki, Timo & Wallenius, Pauli (1997) *Osallistavan suunnittelun opas luonnonvara-ammattilaisille*. Helsinki: Metsähallitus.

Lunt, Peter & Livingstone, Sonia (1996) Rethinking the Focus Group in Media and Communication Research. *Journal of Communication* 46(1996):2, 79-98.

- Luostarinen, Heikki (1993) *Julkisuus: Ennen kuin kansalainen katoaa*. Teoksessa: Ilmonen, Kaj (toim.) *Kestävyyssko*. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino, 235-260.
- Luostarinen, Heikki (1994) *Mielen kersantit*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Luostarinen, Heikki (1995) *Amerikan uusinta uutta: Kansalaisjournalismi*. Teoksessa: Luostarinen, Heikki ym. *Raportti Kriittikkipajan työskentelystä 1995*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos, 64-67.
- Luostarinen, Heikki (1996) *Citizen Kane ja infokratia. Kiriitikot, motiivit ja keinot*. Teoksessa: Luostarinen, Heikki ym. (toim.) *Sopulisilppuri. Mediakriittikin näkökulmia*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 11-40.
- Luostarinen, Heikki (1998a) *Vahvojen asialla? Julkisuuden hallinnan mekanismit ja journalismin itsenäisyys*. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija & Kunelius, Risto (toim.) *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY. 189-206.
- Luostarinen, Heikki (1998b) *Mistä propaganda tuli ja mihin se meni?* *Tiedotustutkimus* 21(1998):3, 24-35.
- Luostarinen, Heikki & MacInnes, John (1992) *Mitä pienet edellä, sitä pienet perässä?* *Tiedotustutkimus* 15(1992):3, 3-14.
- Manin, Bernard (1987) *On Legitimation and Political Deliberation*. *Political Theory* 15(1987).3, 338-368.
- Manoff, Robert Karl (1986) *Writing the News (by Telling the "Story")*. Teoksessa: Manoff, Robert Karl & Schudson Michael (eds.) *Reading the News*. New York: Pantheon, 197-230.
- McGerr, Michael (1986) *The Decline of Popular Politics*. New York: Oxford University Press.
- McLaughlin, Lisa (1993) *Feminism, the Public Sphere, Media and Democracy*. *Media, Culture & Society* 15(1993):4, 599-620.

McManus, John (1994) *Market-Driven Journalism. Let the Citizens Beware?* Thousand Oaks (CA): Sage.

McNair, Brian (1998) *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.

McNair, Brian (2000) *Journalism and Democracy. An Evaluation of the Political Public Sphere*. London: Routledge.

McQuail, Denis (1992) *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London: Sage.

Merritt, Davis (1995) *Public Journalism and Public Life: Why Telling the News Is Not Enough*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates.

Merritt, Davis (1996) Foreword. *Teoksessa: Harwood Group Tapping Civic Life. How to Report First, and Best, What's Happening in Your Community*. Washington DC: Pew Center for Civic Journalism, 3.

Merritt, Davis (1997) *Public Journalism: Where It Has Been; Where It Is Headed*. *Teoksessa: Rosen, Jay & Merritt, Davis & Austin, Lisa Public Journalism: Theory and Practice. Lessons from Experience. An occasional paper of the Kettering Foundation, 25-35.*

Merton, Robert (1987) *The Focused Interview and Focus Groups: Continuities and Discontinuities*. *Public Opinion Quarterly* 51(1987), 550-566.

Mervola, Pekka (1999) *Tutki ennen kuin toteutat*. *Teoksessa Maasilta, Mari (toim.) Journalismin muutoskaruselli*. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö, 34-46.

Meyrovitz, Joshua (1986) *No Sense of Place*. New York: Oxford University Press.

Miettinen, Jorma (1988) *Toimitustyö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Mikkonen, Antti (1998) *Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista*. Helsinki: WSOY.

- Morley, David (1992) *Television, Audiences & Cultural Studies*. London: Routledge.
- Mustonen, Anu (1995) TV-väkivalta - Ramboja vai Rampoja? *Psykologia* 30 (1995):1, 28-34.
- Myers, Greg & Macnaghten, Phil (1999) Can Focus Group be Analysed as Talk? Teoksessa: : Kitzinger, Jenny & Barbour, Rosaline (eds.) *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage, 173-185.
- Mårtensson, Bo & Lindhoff, Håkan (1998) State, Market, Crisis. *Swedish News Journalism on the Economy. Nordicom Review* 19(1998):1, 85-100.
- Mäenpää, Olli (1999) *Julkisuusperiaate*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Mörä, Tuomo (1999) EU-journalismin anatomia. Helsingin yliopisto: Viestinnän laitos 1/A/2.
- Negrine, Ralph (1996) *The Communication of Politics*. London: Sage.
- Nieminen, Hannu (1999) Lupaus median konvergenssista. Raportti vuosittu-
hannen vaihteen tilanteesta. *Tiedotustutkimus* 22(1999):4, 4-21.
- Nohrstedt, Stig-Arne & Ekström, Mats (1994) Ideal och verkligheten. Nyhetsjournalistikens etik i praktiken. *Journalistikens normer. Rapport 2*. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Nordenstreng, Kaarle (1998) *Professional Ethics: Between Fortress Journalism and Cosmopolitan Democracy*. Teoksessa: Brants, Kees et al. (eds.) *The Media in Question. Popular Cultures and Public Interests*, 124-134.
- Norris, Pippa (ed.) (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Nurmela, Sakari & Pehkonen, Juhani & Sänkiäho, Risto (1997) Viiltoja suomalaisen yhteiskuntaan - katsaus suomalaisten asenteiden ja arvojen kehitykseen. Teoksessa: *Suomen tulevaisuus - taloudesta arvoihin*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 6/1997.

Okkonen, Antero (1980) Toimittajan työ I. Toinen uudistettu painos. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.

Palmer, Michael (1998) What Makes News. Teoksessa: Boyd- Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi (eds.) The Globalization of News, 177-190.

Palmolahti, Harri (1999) Neljän vuosikymmenen ikkuna. Yleisradio TV 1 29.8.1999.

Parker, Ian (1992) Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.

Pateman, Carole & Shanley, Mary (1991) Introduction. Teoksessa: Shanley, Mary & Pateman, Carole (eds.) Feminist Interpretations and Political Theory. Cambridge: Polity Press, 1-10.

Pauly, John (1999) Journalism and the Sociology of Public Life. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) The Idea of Public Journalism. New York: Guilford Press, 134-151.

Pekola-Sjöblom, Marianne (1997) Kuntalaisten vieraantuneisuus kunnallisesta päätöksenteosta. Teoksessa: Mäki-Lohiluoma, Kari-Pekka ym. (toim.) Kuntalaisten valta ja valinnat. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 133-157.

Pekonen, Kyösti (1998) Poliitiikkaa urbaanissa betonilähiössä. Jyväskylä: SoPhi.

Peters, John (1995) Historical Tensions in the Concept of Public Opinion. Teoksessa: Glasser, Theodore & Salmon, Charles (eds.) Public Opinion and the Communication of Consent. New York: The Guilford Press, 3-31.

Peters, John (1999) Public Journalism and Democratic Theory: Four Obstacles. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) The Idea of Public Journalism. New York: Guilford Press, 99-117.

Pietilä, Kauko (2000) Journalismi sosiologian kannalta. Journalismikritiikin vuosikirja 1999, Tiedotustutkimus 22(1999):1, 142-157.

- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus. (1994) Sanomalehden yhteiskunta. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko (1995) Kertomuksia uutisista uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos A 86/1995.
- Pietilä, Veikko (1997) Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko (1999) Julkiso ja yleisö. Tiedotustutkimus 22(1999):3, 4-13.
- Pietilä, Veikko & Ridell, Seija (1997) Julkea ehdotus. Tiedotustutkimus 21(1998):1, 95.
- Postman, Neil (1985) Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. New York: Viking.
- Price, Monroe (1995) Communication Concepts 4: Public Opinion. Newbury Park (CA): Sage.
- Pulkkinen, Tuija (1995) The Postmodern and Political Agency. Helsinki: Hakapaino.
- Pulkkinen, Tuija (1996) Snellmanin perintö suomalaisessa sananvapauksessa. Teoksessa: Nordenstreng, Kaarle (toim.) Sananvapaus. Helsinki: WSOY, 194-209.
- Puntanen, Anna (2000) Kuka tappoi prinsessan? Prinsessa Dianan kuoleman herättämä journalismikriittinen keskustelu suomalaisessa lehdistössä. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos, pro gradu tutkielma (julkaisematon).
- Putnam, Robert (1993) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Putnam, Robert (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy 6(1995):1, 65-78.

Rantanen, Terhi (1996) Sanomalehtiopista tiedotusoppiin. Tiedotustutkimus 19(1996):1, 40-53.

Renvall, Mika & Reunanen, Esa (1998) Kaiken pelastava journalistinen ironia: teoria ja käytäntö. Tiedotustutkimus 21(1998):3, 4-23.

Reunanen, Esa (1994) Poliitiikkaa uutisessa ja vähän ulkopuoellakin. Analyysivälineitä tekstien agenttien suhteen määrittämiseksi. Tiedotustutkimus 17(1994):4, 43-59.

Ridell, Seija (1994) Kaikki tiet vievät genreen. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos, sarja A 82/1994.

Ridell, Seija (1998a) Tolkullistamisen politiikkaa. Acta Universitatis Tamperensis 617.

Ridell, Seija (1998b) Suuri yleisön metsästys. Joukkoviestinnän vastaanoton käsitteellistämistä ja tutkimisesta 1930-luvulta nykypäiviin. Teoksessa: Kunelius, Risto & Kivikuru, Ullamaija (toim.) Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Helsinki: WSOY, 431-453.

Ridell, Seija (1999a) Verkkoviestinnän haasteet journalismin yleisösuhteelle - tapaus Locality-hanke. Teoksessa Maasilta, Mari (toim.) Journalismin muutokaruselli. Tampereen yliopisto: journalismin tutkimusyksikkö, 126-141.

Ridell, Seija (1999b) Tutkimus julkisoa tuottamassa. Tiedotustutkimus 22(1999):3, 28-41.

Ridell, Seija (2000) Kuuliainen kuluttaja vai kiihkeä kansalainen? Teoksessa: Kunelius, Risto & Ridell, Seija (toim.) Kaksi katsetta journalismiin. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos A 94/2000, 82-182.

Ridell, Seija & Puhakka, Sirpa (1996) Poliitiikkaa ja politiikkaa uutisessa. Hallitus, oppositio ja Helsingin Sanomat. Teoksessa: Luostarinen, Heikki ym. (toim.) Sopolisilppuri. Mediakritiikin näkökumia. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 177-198.

Rifkin, Jeremy (1995) The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: Putnam's Sons.

Roche, Maurice (1992) *Rethinking Citizenship: Welfare, Ideology and Change in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.

Roivainen, Irene (1999) *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Rosen, Jay (1995a) *Journalismin New deal - Jay Rosenin haastattelu*. Tiedotustutkimus 18(1995):3, 86-97.

Rosen, Jay (1995b) *Public Journalism: A Case for Public Scholarship*. *Change* May/June 1995, 34-38.

Rosen, Jay (1999) *What Are Journalists for?* New Haven: Yale University Press.

Rosen, Jay (2000) *Questions and Answers about Public Journalism*. *Journalism Studies* 1(2000):4, 679-683.

Rosenkrands, Jacob (2000) *Journalistisk stilskitte: Medierne vil aktivere borgerne*. *MM* 20/2000, 9-13.

Räsänen, Iisa & Bleicher, Joe (1998) *Luonnollisen yhteisön tuottaminen Suomessa ja Britanniassa. Oman maan isännyydestä valtiolaivan johtajiin ja saarilinnoitukseen*. Teoksessa: Keränen, Marja (toim.) *Kansallisen valtion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 109-136.

Salmikangas, Anna-Katriina (1998) *Osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa - kokemuksia osallisuushankkeista*. Helsinki: Sisäasianministeriö.

Salminen, Esko (1988) *Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950-1980*. *Suomen lehdistön historia* 3. Kuopio: Kustannuskiila.

Salmon, Charles & Glasser Theodore (1998) *The Politics of Polling and the Limits of Consent*. Teoksessa: Glasser, Thodore & Salmon, Charles (eds.) *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York: Guildford Press, 437-458.

Salokangas, Raimo (1996) *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1926 - 1996*. Helsinki: Yleisradio Oy.

Salokangas, Raimo & Tommila, Päiviö (1998) *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.

Sandel, Michael (1998) *Liberalism and the Limits of Justice*. Second Edition. New York: The Cambridge University Press.

Schaffer, Jan & Miller, Edward (eds.) (1995) *Civic Journalism: Six Case Studies*. Washington DC: The Pew Center for Journalism.

Schlesinger, Philip (1990) *Rethinking the Sociology of Journalism: Source Strategies and the Limits of Media Centrism*. Teoksessa: Ferguson, Margaret (ed.) *Public Communication: The New Media Imperatives*. London: Sage,

Schlesinger, Philip & Tumber, Howard (1994) *Reporting the Crime: The Media Politics of Criminal Justice*. Oxford: Clarendon.

Schröder, Kim-Christian (1999) *The Best of Both Worlds? Media Audience Research between Rival Paradigms*. Teoksessa: Alasuutari, Pertti (ed.) *Rethinking the Media Audience*. London: Sage, pp, 38-68.

Schudson, Michael (1978) *Making the News. A Social History of American Newspapers*. New York: Basic Books Inc.

Schudson, Michael (1991) *Historical Approaches to Communication Studies*. Teoksessa: Jensen, Klaus Bruhn & Jankowski, Nicholas (eds.) *A Handbook of Qualitative Methodology for Mass Communication Research*. London: Routledge, 175-189.

Schudson, Michael (1995) *The Power of News*. Cambridge (MA): Harvard University Press.

Schudson, Michael (1998) *The Good Citizen. A History of American Civic Life*. New York: The Free Press.

Schudson, Michael (1999) *What Public Journalism Knows about Journalism but Doesn't Know about "Public"*. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) *The Idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press, 118-133.

Schudson, Michael (2000) Good Citizens and Bad History: Today's Political Ideals in Historical Perspective. *The Communication Review* 4(2000):1, 1-20.

Shepard, Alicia (1994) The Gospel of Public Journalism. *American Journalism Review*, September, 28-34.

Shoemaker, Pamela & Reese, Stephen (1996) Mediating the Message Theories of Influence on Mass Media Content. White Plains (NY): Longman.

Skockpol, Theda (1996) Unraveling from above. *The American Prospect* 25(1996) March-April, 20-25.

Sigal, Leon (1986) Sources Make the News. Teoksessa: Manoff, Robert Karl & Schudson Michael (eds.) *Reading the News*. New York: Pantheon, 9-37.

Sirkkunen, Esa (1999) Uusia lupauksia, vanhoja varauksia. Teoksessa: Kuusisto Päivi & Sirkkunen, Esa *Journalismi uuden kynnyksellä*. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö, 103-119.

Siune, Karin & Svensson, Palle & Tonsgaard, Ole (1994) - Fra et nej til et ja. Aarhus universitet: Forlaget Politica.

Smith, Steve (1998) The Tyranny of "Or"; the Power of "And". Teoksessa: *News Futures: Innovations in Reporting*. Washington: Pew Center for Civic Journalism, 7-9.

Soloski, John (1989) News Reporting and Professionalism: Some Constraints on the Reporting the News. *Media, Culture and Society* 11(1989):2, 207-228.

Sparks, Colin (1998) Introduction. *The Public-Javnost*. 5(1998):3, 5-10.

Ståhlberg, Krister (1998) Moniulotteinen kansalaisuus. Teoksessa: Mäki-Lohiluoma, Kari & Pekola-Sjöblom, Marianne & Ståhlberg, Krister (toim.) *Kuntalaisten valta ja valinnat*. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia, nro 97/1998, 158-175.

Suhonen, Pertti (1994) *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.

Suhonen, Pertti (1997) *The Media, Polls and Political Process. The Case of Finland.* *European Journal of Communication* 12(1997):2, 219-238.

Sundberg, Jan (1996) *Partier och partisystem i Finland.* Esbo: Schilts.

Sutela, Marja (1997) *Kunnallisen kansanäänestyksen käyttöala. Vertaileva tutkimus Suomen ja Schleswig-Holsteinin kansanäänestysäännösten tulokinnasta ja käytännöstä.* Tampereen yliopisto: kunnallistieteiden laitos, 1/1997.

Syvetsen, Trine (1991) *Public Television in Cricis: Critics Compared in Norway and Britain.* *European Journal of Communication* 6(1991):1:95-114.

Syvetsen, Trine (1992) *Serving the Public: Public Television in Norway in a New Media Age.* *Media, Culture & Society* 14(1992):2, 229-244.

Thames, Rick (1998) *Public Journalism and the 1992 Elections.* Teoksessa: Lambeth, Edmund & Meyer, Philip & Thorson, Esther (eds.) *Assessing Public Journalism.* Columbia (MO): University of Missouri Press, 111-122.

Thompson, John (1995) *The Media and Modernity. A Social Theory of the Media.* Cambridge: Polity Press.

Thorson, Esther & Friedland, Lewis & Anderson, Peggy (1996) *Civic Lessons. Report on Four Civic Journalism Projects Funded by The Pew Center for Civic Journalism.* Philadelphia: The Pew Charitable Trusts.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1996) *Sanomia kansalle. Suomen lehdistön historia.* Helsinki: Edita.

Tuchman, Gaye (1978) *Making News. A Study in the Construction of Reality.* New York: The Free Press.

Törnroth, Kajsa & Enegren, Joakim (1997) *Public Journalism i praktiken. En Introduktion till medborgarjournalistik och tidningen Nya Ålands projekt "25 % mindre".* Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan, tutkielma (julkaisematon).

Uusitupa, Timo (1991) Huomioita ideologiateorian varhaishistoriasta. Teoksessa: Koivisto, Juha & Mehtonen, Lauri (toim.) Otteita ideologiasta. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos A 75, 7-52.

Valtonen, Sanna (1999) Työn ja työttömyyden tarinoita Helsingin Sanomissa 1988-97. Teoksessa: Moring, Inka ym. Mediakriisi. Lehdistö, lama ja talouspuhe. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos 2A/1, 21-54.

Van Dijk, Teun (1996) Discourse, Power, and Access. Teoksessa: Caldas-Coulthard, Carmen & Coulthard, Malcolm (eds.) Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis. London: Routledge.

Van Zoonen, Liesbet & Hermes, Joke & Brants, Kees (1998) Introduction: of Public and Popular Interests. Teoksessa: Brants, Kees et al. (eds.) The Media in Question. Popular Cultures and Public Interests. London: Sage.

Vehkalahti, Pertti (2000) Töihin vaikka omaksi tappioksi. Aamulehden Työttömän sivun julkisuus kriittisen diskurssianalyysin kohteena. Ideologialle herkistetty luenta. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos, pro gradu tutkielma (julkaisematon).

Vuortama, Timo & Kerosuo, Paavo (1994) Viestinnän lait ja säännöt. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.

Väliverronen, Esa (1993) Diskurssien verkossa. Joukkoviestimet, julkisuus ja valta. Tiedotustutkimus 16(1993):1, 22-34.

Väliverronen, Esa (1996) Ympäristöuhkan anatomia. Tampere: Vastapaino.

Väliverronen, Esa (1998a) Ironia elämänasenteena ja journalismin lajina. Tiedotustutkimus 17(1994):3, 1-3.

Väliverronen, Esa (1998b) Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa: Kantola, Anu ym. (toim.) Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 13-39.

Väyrynen, Raimo (1988) Pienet valtiot kansainvälisissä suhteissa. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus.

Väyrynen, Raimo (1999) Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Helsinki: Yliopistopaino.

Waterton, Claire & Wynne, Brian (1999) Can Focus Groups Access Community Views. Teoksessa: Kitzinger, Jenny & Barbour, Rosaline (eds.) Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice. London: Sage, 127-143.

Weber, Max (1989) The Profession of Politics. Washington, D.C: Plutarc Press.

Williams, Raymond (1988) Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus. Tampere: Vastapaino.

Williams, Raymond (1992 [1961]) The Long Revolution. London: The Hogarth Press.

Yankelovich, Daniel (1991) Coming to Public Judgment: Making Democracy Work in a Complex World. Syracuse (FLA): Syracuse University Press.

Ylönen, Ari (1997) Hervanta: Arkkitehtien ajatuksista asukkaiden kotilähiöksi. Tampere: Café Lebenswelt.

Zelizer, Barbie (1997) Journalists as Interpretive Communities. Teoksessa: Berkovitz, Dan (ed.) Social Meanings of News. A Text-Reader. Thousand Oaks (CA): Sage, 401-419.

Zelizer, Barbie (1999) Making the Neighborhood Work: The Improbabilities of Public Journalism. Teoksessa: Glasser, Theodore (ed.) The Idea of Public Journalism, 152-172.

Åberg, Leif (1996) Monenlaisia maiseman rakentajia. EU-toimijoiden kampanjastrategiat. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija ym. (toim.) Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino, 243-272.